

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

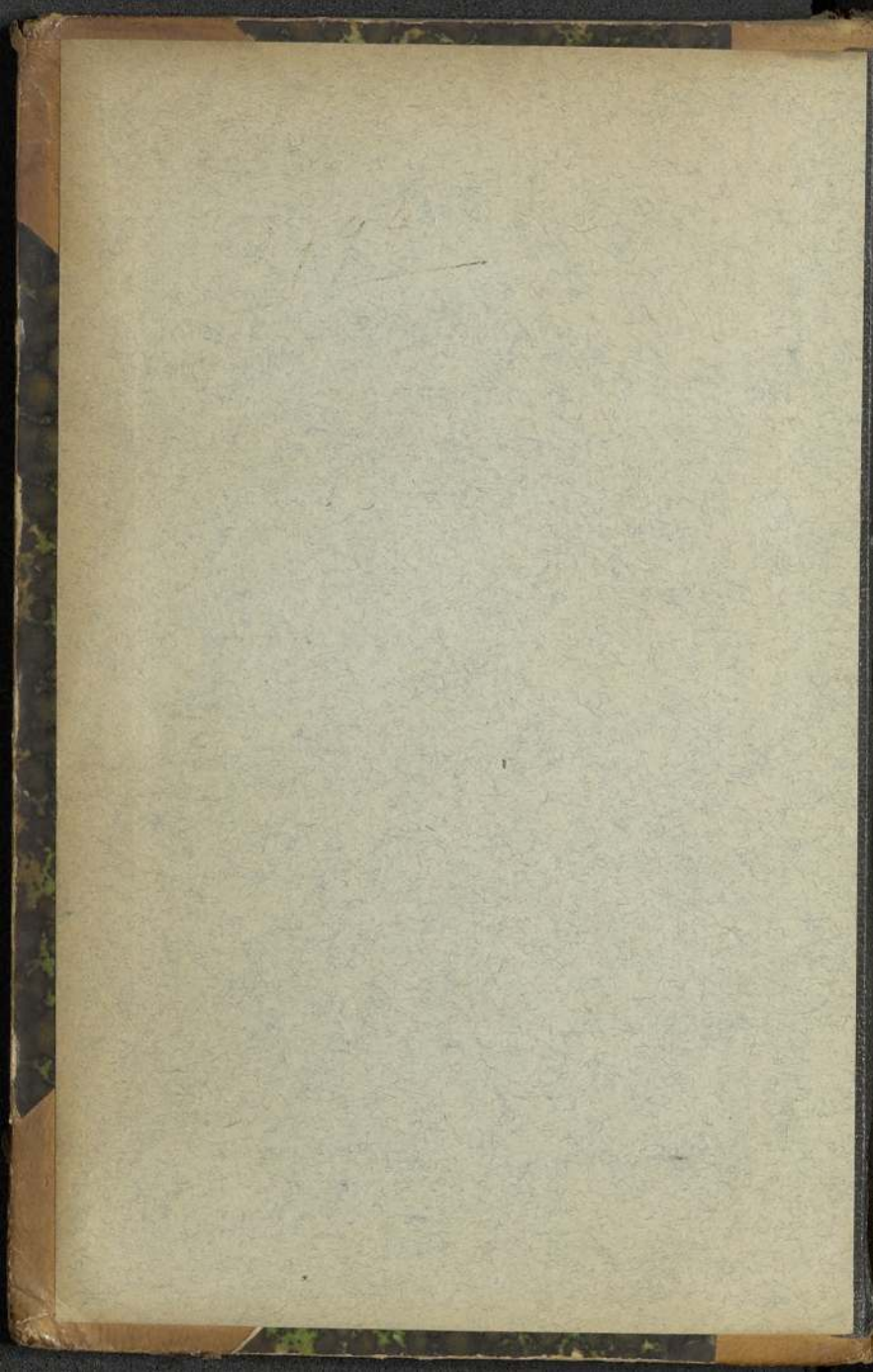
Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

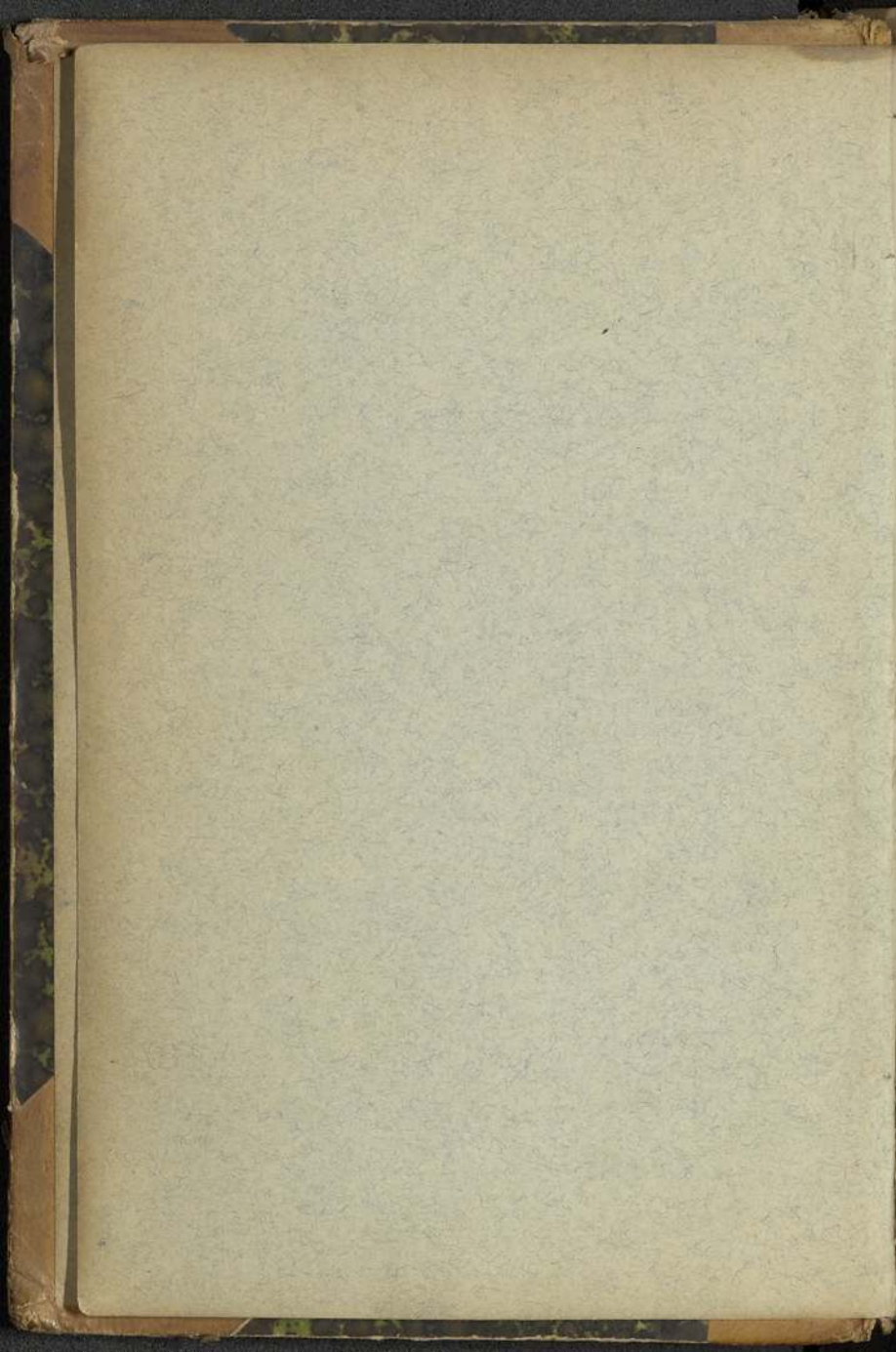
Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

INDUSTRI-
FORENINGEN.

30 Bra gl

1885.

~~79-26~~

ERNST BRANDES.

SAMFUNDSSPØRGSMÅL.

BEFOLKNINGSLÆREN.

(Malthus.)

VÆRDILÆREN.

(Den jærnhaarde Lønningslov.)

INDUSTRI-
FORENINGEN.

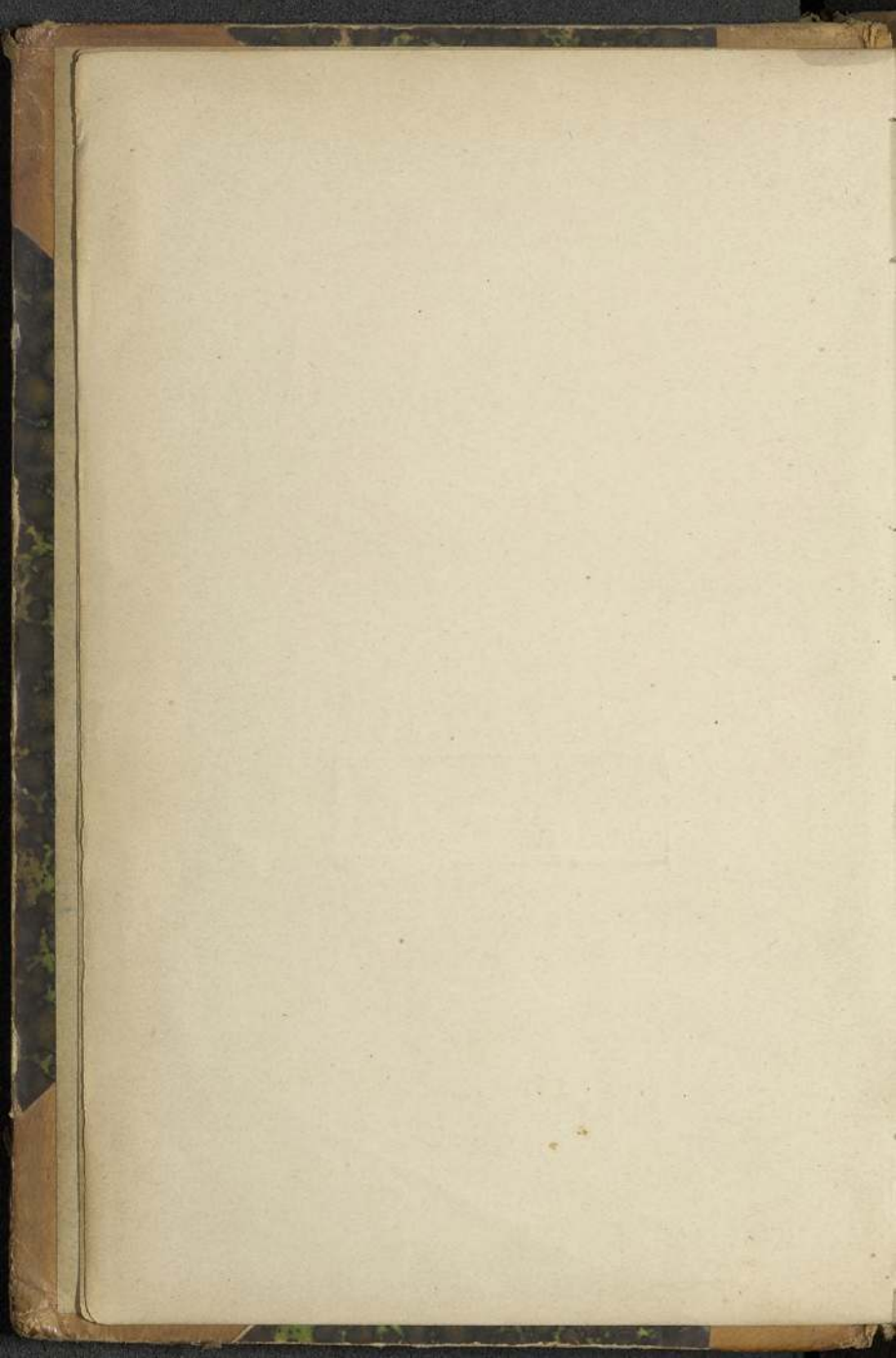
KJØBENHAVN.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & Co.

1885.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

INDHOLD.

I. Befolkningslæren.

	Pag.
Malthus' Lære og hans Omgivelser	I.
Lærens theologiske Omændring	13.
Malthus' Midler imod Overbefolkning	22.
Den arithmetiske og geometriske Række	37.
Praktiske Mænds Dom om Malthus; og Befolkningstal	66.
Befolkningstæthed og Overbefolkning	73.
Samfundsmæssig Overbefolkning	87.
Slutning	104.

II. Værdilæren.

Den jærnhaaarde Lønningslov	107.
Den engelske Skoles Værdilære	111.
Nytte	129.
Værdi	139.
Værdi og Arbejde	147.
Pengenes Værdi	156.
Værdiforhold	168.
Arbejderne og Industriens Fremskridt	205.
Produktionsbetingelserne i de nuværende Samfund	229.
Driftsherrer	253.

II

	Pag.
Rentefod	293.
Arbejdslø	329.
Rentefod og Arbejdslø	361.
Overproduktion og Midler imod lave Priser	396.
Midler imod lav Arbejdslø	413.
Slutning	427.

Befolkningslæren.

(Malthus.)

I Slutningen af forrige Aarhundrede offentliggjorde en Englænder, som hed Godwin, Planen til et nyt og lykkeligt Samfund. Jorden skulde dér være udstykket i Parter, som hver kunde ernære sin Mand, og alle skulde leve uden Næringssorger. Kort derpaa fremkom en Imødegaaelse, der var holdt i Brevform, og hvori det blandt andet hed:

»En kort Tid kan maaske den paradisiske Tilstand, som De udmaler, bestaa. Længe kan den umuligt vare. Den kan det ikke, fordi Naturlovene forbyder det. Menneskeslægten former sig altid saa hurtigt den kan. Elendighed og Laster hæmmer Forøgelsen, og ingen andre Midler kan gjøre det. Ifølge Naturens Love voxer et fuldstændigt lykkeligt Samfund hurtigt, og dersom De vil undersøge Sagen, vil De finde, at Fordobling indtræder hvert fem-

ogtyvende Aar. Men en lignende Forøgelse af Næringsmidlerne er en Umulighed. Først dyrkes de bedste Jorder, derpaa de næst bedste og til sidst de aller daarligste, og hvert lavere Trin bringer mindre Udbytte. Ifølge Naturens Orden forøges Næringsmidlerne efter en langsomt stigende arithmetisk Skala; men Menneskeslægten tiltager i et hurtigt voxende geometrisk Forhold, hvis da ikke Nød og Laster sætter Grænser for Forøgelsen. Dersom De skaber et fuldstændigt lykkeligt Samfund, vil dette snart formere sig til den Grad, hvor Lykken ophører, medens Elendighed og Slethed indfinder sig.«

Brevet gjorde Opsigt, da det fremkom. Det var Malthus' første korte Redegjørelse for hans senere saa berømte Befolkningslære, der har baaret hans Ry Verden over. Nu til Dags kjender alle Mennesker hans geometriske og arithmetiske Rækker og hans Paastand om Jordens Utilstrækkelighed til Menneskenes Ernæring. Hans Avtoritet var en Gang stor, og den holdt sig længe. Den er efterhaanden bleven røkket inden for de økonomiske Forfatteres Kreds; men ude i den store Mængde bestaar den til dels endnu, og den har endda faaet en Art yderligere Bekræftelse ved den Malthusianske og den Darwinske Læres Slægtskab. Hos mange Menne-

sker er Malthus' Navn og Befolkningslæren knyttet uadskilleligt til hinanden, og Folk tror paa hans Lærdomme, skjønt de ikke har noget synderligt Kjendskab til hans Skrifter.

Man vilde imidlertid næppe saa ubeset, som man gjør det, antage hans Samfundsopfattelse for rigtig, dersom man vidste paa hvilket usikkert Grundlag hans hele System er opført, og man vilde afskrækkes fra hans Lære, dersom man ret kjendte hele dens Haabløshed og Strængheid.

Allerede ovenstaaende Brudstykke af hans Brev giver Indsigt i Lærens Haabløshed. Malthus forestiller sig et Samfund saa lykkeligt, som det kun kan opbygges i Tankernes Rige, og han paastaar, at selv dér maa alle Menneskehedens Kræftskader hurtigt og uafviseligt indfinde sig. De skal komme, fordi Naturordenen trænger til dem alle, som til de Midler, hvormed Overbefolkningen holdes borte. Lad Udsvævelse, Drik og Fattigdom være udryddede, lad alle Mennesker nyde en fuldstændig betrygget Tilværelse og ikke føle mindste Hang til Lediggang eller anden Last, Verdensordenen skal dog snart føre alt tilbage til den gamle kjendte Tilstand. Den almindelige Sundhed og Lykke skal fremkalde Overbefolkning og dermed Nøden og Sletheden. Selv den størsre, den vid-

underligste Omvæltning, der omskabte hele Samfundets moralske og økonomiske Tilstand, vilde efter denne Lære intet varigt udrette, og — hvad der er mere mistrøstende — de Handlinger og Reforme, der ligger indenfor Mulighedens Grænser, vilde alle blive uden den fjærneste virkelige Betydning. Malthus' Trylleformular udelukker Haabet i smaat som i stort. Lykken avler Overbefolkning, og Overbefolkningen fremtvinger Ulykken; i denne Kreds bevæger hans Tanker sig, og med denne Kreds har han, efter sin Mening, afstukket Grænsen for det, som menneskelig Handling og Opofrelse kan udrette. Baade praktiske Mænd og Theoretikere kunde spare sig meget af det Arbejde, hvormed de haaber at gjøre Gavn, dersom Malthus havde Ret. Hans Lære og Haabet om Fremgang har intet med hinanden at skaffe.

Læren er saa stræng, som den er haabløs. Der fandtes i England paa Malthus' Tid tvungen Fattigunderstøttelse; men ad Snigveje unddrog Kommuner og Private sig deres Forsørgelsespligt. Fattigfolk forhungrede i stort Antal, og for dem, der virkelig opnaaede Understøttelse, var denne ofte ikke stort bedre end den bitreste Nød. Denne Tilstand var efter Malthus' Mening et uskatterligt Held, og han skrev, at dersom det havde været anderledes, og hvis

Loven om Fattigunderstøttelse virkelig var bleven overholdt, vilde Fattigdommen have voxet Velhavenheden over Hovedet. I god Overensstemmelse med hele sit System forlangte han Lovens Ophævelse; og da en af hans datidige Modstandere bebrejdede ham hans Haardhed, svarede han:

»Hvem kan vel for et Øjeblik betvivle at den Lammesteg, der venter mig til Middag, ikke var langt mere nødvendig for den haardt slidende Arbejder, der ikke har faaet Kjødmad i den sidste Uge, eller for den fattige Familje, som maa leve af en helt utilstrækkelig Føde. Og dersom disse Ulykkeliges Antal ikke nødvendigvis maatte formere sig i samme Forhold, hvori vi blindt tilfredsstillede deres Nød, vilde saadan Hjælp — for saa vidt den var mulig — være yderst gavnlig; og var dette ikke Tilfældet, skulde jeg ikke have mindste Betænkelighed ved at indrømme de Fattiges Ret til Understøttelse. Men dersom denne Ret blev indrømmet, vilde Fordringen paa Understøttelse voxte hurtigere end Muligheden for Hjælp. Vi ved det baade af Theori og Erfaring. Et virkeligt Forsøg paa at understøtte alle Trængende vilde bringe Menneskene i den fuldstændigste Elenighed og i en almindelig Armod. Og heraf følger da klart, at den Maade, hvorpaa vi har

indrettet vort Liv, og hvorved vi i Praxis nægter de Fattige Ret til Understøttelse, gavner dem bedre end alle de Deklamationer, hvorved denne Ret tilkjendes dem i Theorien.«

Den Haardhed, som disse Linier aander, er ikke en tilfældig Opblussen i en polemisk Hede. Haardhed udgjør en uadskillelig Del af Malthus' Lære, og alle, der indrømmer hans Forudsætningers Rigtighed, maa — dersom de tænker følgerigtigt — om denne Sag dømme, ligesom han gjorde det. Hans Oversætter og Beundrer, Tyskeren F. H. Hegewisch, udhæver endda i Fortalen til den tyske Bearbejdelse af Befolkningslæren Malthus' rigtige Opfattelse af Fattigvæsnet som Bogens mest betydende Punkt. Hegewisch skriver: »Malthus betragter Fattigvæsnet med et filosofisk Øje, hvis skarpe Blik ikke blændes af nogen uoverlagt Medlidenheds Taarer. De Fattige har ikke fjærneste Ret til Understøttelse, dette fremgaar klart af hans Værk, og de højt priste Fattiganstalter, der beror paa tvungen Fattigunderstøttelse, har paataget sig en umulig Opgave og vil derfor om kortere eller længere Tid gaa til Grunde.« I Overensstemmelse med Malthus forlangte Hegewisch den tvungne Fattigunderstøttelse afskaffet, hvorimod Tiggeriet skulde tilledes, og de Fattige helt prisgives til de Pri-

vates Forgodtbefindende. De Tiggere der intet fik maatte omkomme.

For at de Velhavende ikke skulde gjøre Skade i Stedet for Gavn, anbefalede Malthus dem stor Forsigtighed med deres Godgjørenhed. Ikke burde de hjælpe dér, hvor Hjælpen kunde føre til Familjes Stiftelse; ikke dér, hvor Nøden skrev sig fra Fattigfolks altfor store Mængde, til hvem ingen Beskæftigelse fandtes; og ikke dér, hvor en talrig Børneflokk var Ondets uhelbredelige Aarsag. I alle saadanne Tilfælde var det nemlig i Virkeligheden menneskekjærligere at overlade de stakkels Overkomplette til deres Skæbne end at forlænge deres Nød. Godgjørenheden blev da væsentligt indskrænket til de veltjente Gamle og til Tilfælde af pludselig opstaaende uforudseelig Nød, for Exempel ved Oversvømmelser, Jordskjælv og lignende Begivenheder. Dér kunde Hjælpen være paa sin Plads; dog altid burde de Ulykkelige vide: Ret til at forlange havde de aldrig, og de fik kun hvad gode Mennesker frivilligt gav dem.

For de fattige Klassers Vel blev der, hvis Malthus' Lære var rigtig, kun lidet at udrette. Naar Lykken altid bragte Ulykke blev den ene Tilstand omtrent saa slet som den anden; og den økonomiske Videnskab indskrumpede i saa Fald til en Undersøgelse af det, der tjente de vel-

havende Klasser bedst. Over en helt anden Vidde spænder Videnskaben, saasnart man først er overbevist om Malthus' Fejlsyn.

Det økonomiske Studium begynder da fornuftigvis med en Undersøgelse af den Lære, der bestemmer Studiernes Indhold.

Paa Malthus' Tid herskede der Forhold, som særligt egnede sig til at henlede hans Opmærksomhed paa Befolkningsspørgsmaalet og til at skaffe hans Lære Ørenlyd.

Malthus blev født i Aaret 1766. Hans Fader var en god Ven og en forgudende Beundrer af Jean Jacques Rousseau, og deres Forhold var saa intimt at Rousseau indsatte Venen til en af sine Executores testamenti. Alle Faderens Omgivelser var ivrige Rousseau Tilbedere, og den unge Malthus blev stadigt propet med Fortællinger om Naturlilstandens Herlighed, om den Lykke Menneskene vilde naa, naar de frigjorde sig for Civilisationens Baand og om al den Skade, som Ejendomsretten havde foraarsaget her i Verden*). Tiden var opfyldt

+ *) I socialistiske Skrifter anføres hyppigt en Ytring af Rousseau, der giver en god Prøve paa hans Opfattelse

med Rousseauske Ideer, og det vrimlede af allehaande Planer, der lig den Godwinske forbedrede Samfundene ved at omforme alt fra Grunden. Malthus' Tanker drøges hen mod Tidens Spørgsmaal og bort fra hans egentlige Fag, Theologien; og som det gaar saa ofte, saaledes gik det ogsaa her: Sønnen reagerede imod Faderens Anskuelser. Malthus havde hørt sig overmæt paa Lovprisningerne over Naturtilstandens Herlighed, og han gav sig tvivlende til at undersøge om den højt priste Naturorden tillod og sikrede Menneskenes Lykke.

af Ejendomsretten. Den lyder saaledes: »Den Første, der indhegnede et Jordstykke og dristede sig til at sige: »Dette tilhører mig«, og som fandt enfoldige Mennesker, der troede ham, blev det borgerlige Samfunds Grundlægger. Den Mand, der havde omstyrtet Hegnet eller udfyldt Grøften og havde tilraabt sine Samtidige: »Vogt Eder for at tro denne Bedrager, I er fortabte, dersom I glemmer, at Høsten tilhører os alle, og at Jorden tilhører ingen«, for hvilke Forbrydelser, Krige og Mord, for hvilken Elendighed og for hvor mange Rædselsgjærninger havde denne Mand ikke sparet Menneskeheden.«

Voltaire havde hertil i sit Exemplar af Rousseaus Værker med Blyant tilføjet følgende Bemærkning: »Hvad behager! Den, der saar, planter og indhegner, skulde til Gjengjæld ikke have Retten til Høsten! . . . Men et uretfærdigt og tyvagtigt Menneske skulde kunne være bleven Menneskehedens Velgjører!! . . . En smuk Filosofi for Hallunker.« (Voltaire: »Le Sottisier«).

Hans Anskuelser vare ikke helt nye. Paastanden om Jordens Utilstrækkelighed til Menneskenes Ernæring findes spredt hos ældre Forfattere, og en Italiener, Ortes, skal endog en halv Snes Aar før Malthus have skrevet en hel Befolkningslære, der i meget lignede hans. Den Opsigt, som Malthus vakte, og det Ry, han hurtigt vandt, skyldes sikkert nok for en væsentlig Del de daværende engelske Forhold.

Naar i rolige Tider alt gaar nogenlunde jævnt, og Folk ernærer sig omtrent saa godt eller saa slet, som de plejer, er der for Publikum ingen særlig Anledning til at beskæftige sig med det Spørgsmaal: Er der her paa Jorden Plads for os alle? I Tider, hvor mægtige Samfundsomvæltninger gjør mange Mennesker brødløse, og ny og gennemgribende Forandringer berøver Masser af Arbejdere deres Erhverv, opstaar Tanken derimod let og naturligt; og paa Mathus' Tid havde i England Elendigheden antaget en Udstrækning, der vel kunde bringe Folk til at betvivle Muligheden af Hjælp.

Fattigbyrden var den Gang voxet til en hidtil ukjendt Højde. De napoleonske Krige med deres Hindringer og Standsninger af Handel og Samkvem bidroge deres til den tilstedeværende Nød, og i en endnu højere Grad virkede Arkwright's, Watt's og andre store Opfinderes For-

bedringer af Maskinerne. Damp- og Maskinarbejde traadte i Stedet for Haandkraft, og ved Væverstolene og i Fabrikkerne indskrænkedes Hændernes Antal. I Mængde blev Arbejderne brødløse, og nødlidende og paatrængende Mennesker bankede paa alle Døre. Hvad Under, at man spurgte sig selv om Hjælp var mulig, og hvad Under at man modtog som en Profet — eller rettere langt bedre end en Profet — den Forfatter, der med sikker Overbevisning om Sandheden forklarede, at ikke Samfundene, ikke Menneskene, men selve den ubøjelige Naturorden var Elendighedens Aarsag. Malthus var selvskreven til manges Tilslutning, da han udførligt udviklede sin Lære og forsvarede den med utallige statistiske Data og med bestikkende Raisonnements; og trods Lærens afskrækkende Haardhed var Sindene den Gang vel forberedte paa at modtage den. Da han i det oven anførte Brev erklærede det for en Erfaringssætning, at hvert tilfredsstillet Krav avler nye og større Fordringer, gav sikkert en Mængde Mennesker ham straks og paa Forhaand Ret. Dette var netop hvad deres egen Erfaring havde lært dem, og de havde allerede længe anset Fattigunderstøttelsen for en haabløs Osen i et bundløst Kar.

Noden var den Gang kommen alle Mennesker saa ubehagelig nær, og den skreg saa højt,

at de Rige, de Velhavende og alle, der havde deres ordentlige Udkomme, stadigt maatte spørge sig selv om deres moralske Ret til de Livets Nydelser, de tillod sig, medens andre omkom af Hunger. Dette var uhyggeligt; men slemt vilde det ogsaa være at bøje sig for Samvittighedens Stemme og opofre en betydelig Del af eget Velvære. Hvad kunde da komme belejliger end Malthus' Lære! Den var liflig som god Vin, der bringer en til at føle Glæden over eget Velbefindende, medens man glemmer alt andet. Malthus havde skrevet: Nøden mangfoldiggjøres i det Forhold, hvori den afhjælpes. Dette vilde tydeligt nok sige: Hjælp en Elen-dig, og I skaber en ulykkelig Familie; hjælp hundrede fattige Mennesker, og halvandethundrede Munde vil snart raabe paa Brød; og forsøg at understøtte dem alle, forsøg at hæve dem op til en ny og bedre Tilværelse, og inden femogtyve Aar vil Tusender af Familier, omkommende i Smuds og Elendighed, forbande det Samfund, der en Gang hjalp, og for hvem ny Hjælp vil være en Umulighed. Hjælp vil ikke længere gives, Naturen nægter sin Medvirkning og frembringer ikke det Korn, der skulde stille Hungeren. Her efter var da intet andet at gjøre, end at hjælpe saa faa som muligt. Enhver maa indrømme, at det er bedre

at have kun halvandethundrede Menneskers Elen-
dighed end det hele Samfunds paa sin Samvit-
tighed; bedre at være Skyld kun i en enkelt Fa-
miljes Nød end i halvandethundrede Menneskers;
men dog aller bedst af alt, at være helt brøde-
fri. Uden Skyld i Andres Ulykke blev man
ved at leve godt og rigeligt, spise sin Lamme-
steg og drikke sin Vin, og gjemme Godgjøren-
heden til de usædvanlige Tilfælde, til Jord-
skjælvene, Oversvømmelserne og de veltjente
Gamle, der var ud over Alderen til at sætte
Børn i Verden og uden Paahæng af yngre
Slægtninge, med hvem de kunde falde paa at
dele, og i hvem de kunde holde Livet, indtil
Forøgelsen maaske dog indtraf.

Malthus har altid talt mange Troende blandt
de velhavende Klasser.

I 1798, nogen Tid efter Offentliggjørelsen
af Brevet til Godwin, fulgte første Udgave af
Befolkningslæren.

Et højt Forargelsens Skrig rejstes af de
troende Kristne. En algod Gud havde skabt
Verden, det vidste de af deres Bibel, og nu
kom Malthus, en Theolog og en gejstlig Mand,

og fortalte dem, at denne Algodhed kun var daarlig bevendt. Han forlangte, at de skulde tro paa Nøden og paa de menneskelige Laster som paa uafhjælpelige Mangler ved Skaberens Værk. *som en Naturnødsnødvendighed*

Malthus bøjede af. Han kunde ikke andet, han vilde selv være en troende Kristen. Den Viden, som han havde erhvervet gennem Studier og Undersøgelser, ændrede og tillæmpede han indtil dens Resultater forekom ham i Overensstemmelse med den Tro, som han vilde beholde. Men Arbejdet blev ham besværligt nok og lykkedes ham kun daarligt. I Fortalen til tredje Udgave af Bogen skrev han: »Jeg har forsøgt at formilde de beskeste Slutninger, hvortil jeg var kommen«; og til denne noget naive Erklæring tilføjede han et Haab om, at der dog i denne hans Omændring af Slutningerne ikke maatte findes nogen Forsyndelse imod rigtig Tænkning. Men han var øjensynlig ikke vis i sin Sag. Med en Usikkerhed, der ellers er hans Skivemaade fjærn, henstiller han til Læserne, om de vil modtage hans nye Ændring eller ej. Han tænker sig at mange vil betragte hans nye Tilføjelser som betydningsløse eller urigtige; og til dem, der dømmer saaledes, kan han kun sige: at de vedvarende maa anse Resultaterne fra første Udgave som fuldt

ud bestaaende og maa forblive overbeviste om Nødvendigheden og Uhelbredeligheden af de lavere Klassers elendige Tilstand. Han tillader et »Enten — Eller« og overlader Læserne Valget. De, der ikke kan følge hans nye Baner, maa selv se at affinde sig med deres Tro.

Det oprindelige Grundlag for hans Værk havde været: Menneskene formerer sig hurtigere end Næringsmidlerne. Omændret lyder Sætningen: Menneskene besidder Evnen og Tilbøjeligheden til at formere sig hurtigere end Næringsmidlerne; men de kan bekæmpe denne Tilbøjelighed; og det maa indrømmes, at de til en vis Grad altid har gjort det. De kan undgaa Syndens og Armodens Nødvendighed, og naar Sletheden og Elendigheden indfinder sig som Følge af Befolkningens altfor stærke Tiltagen, er Skylden herfor ikke Skaberens og ikke Naturlovenes men Menneskenes egen.

Heri vilde Malthus kun se en Ændring af Værkets beskeste Resultater; men i Virkeligheden medførte Forandringen en fuldstændig Opgiven af det Grundlag, hvorpaa han havde kæmpet. Alle hans Slutninger var formelt berettigede, saa længe han gik ud fra sin første Sætning og urokkelig troede paa dens Sandhed, Slutningerne var da uafviselige Følger af den

Overbefolkningstilstand, som han antog altid havde været og altid vilde blive til Stede; men hele Sammenhængen opløstes, da han indrømmede, at de altfor mange Fødsler ikke var nogen Nødvendighed. Man se hans Strid med Godwin. Paa Grund af den ifølge Naturens Love uundgaelige Overbefolkning havde Malthus nægtet ethvert lykkeligt Samfund varig Bestaaen. Indvendingens Gyldighed bortfalder øjensynlig med Overbefolkningens Nødvendighed. Han havde fremdeles bekæmpet tvungen Fattigunderstøttelse, fordi der ikke var og umuligt kunde være Føde til alle Mennesker; ogsaa denne hans Paastand mistede sit Grundlag, saasnart han ikke længere var overbevist om, at enhver, der havde Brødet, stiftede Familje. Han havde endelig været berettiget til at betragte den daværende uhyre Nød som uafvendelig, den Gang han dømte som saa: Overbefolkning er altid til Stede, og følgelig maa baade den og dens tro Ledsager, Armoden, være her nu. Men han var derimod fuldstændig uberegtiget til af Nøden at slutte til Overbefolkningen; thi til et Folks Forarmelse kan der gives mange andre Aarsager end denne.

Han indrømmede imidlertid aldrig Ændringens Betydning, og i de senere som i den første Udgave af Bogen behandlede han tvungen Fattig-

understøttelse og Godwinske Planer som fuldstændige Urimeligheder, hvis Meningsløshed han uigjendriveligt havde godtgjort.

Hans Værk blev da fyldt med Selvmodsigelser og ubeviste Paastande, og i den Anledning er han flere Gange bleven beskyldt for Mangel paa Tænkeevne. Denne Dom turde maaske dog være for haard. Mange af hans Undersøgelser og Udviklinger vidner om særdeles skarp Tænkning, og naar han i Værkets Hovedpunkter opretholdt Slutningerne, skjønt han havde opgivet Forudsætningerne, er han noget undskyldelig. Sagen turde vel egentlig være den, at han selv inderst inde var ganske overbevist om Ændringens fuldstændige Betydningsløshed for det praktiske Liv.

Selv efter Værkets Omændring stod det jo fast for Malthus, at Menneskene har en Tilbøjelighed til at blive alt for mange. Lykken blev mulig, naar de bekæmpede denne Tilbøjelighed, og dermed var den theologiske Side af Sagen afgjort; men den praktiske Side var langt mere indviklet. Skulde Lykken blive mere end en theologisk Mulighed, og skulde den nogensinde naa herved paa Jorden, maatte Menneskenes Tilbøjelighed til at formere sig blive bekæmpet og overvundet af et tilstrækkeligt stort Antal Individier. Sandsynligheden for

at dette skulde ske, var efter Malthus' Mening yderst ringe og næsten helt forsvindende.

Dette havde flere Grunde. For det første betragtede Malthus alle de Midler som Ny-Malthusianerne tillader imod Børneforøgelse som Synd og Vederstyggelighed. Dem kunde han følgelig ikke anbefale, og paa deres tiltagende Anvendelse vilde han ikke regne. Det gjaldt for ham om gennem Ændringen at faa Syndens Nødvendighed ud af Verdensordenen, og han vilde været daarlig hjulpet over for Theologerne og sin egen Samvittighed og Tro, dersom han havde forandret Synden fra at være Overbefolkningens nødvendige Følge til at blive det Middel, hvorved Overbefolkningen skulde undgaas. Synden havde da lige godt været en nødvendig Del af Verdensordenen, dens Plads i Systemet var kun blevet noget forrykket. Malthus forlangte at Barnefødslerne skulde indskrænkes, men at alle dog skulde føre — det han kaldte — et dydigt Liv. Ægtefolk burde viljeløst modtage det Børneantal, der beskikkedes dem, og de Ugifte skulde leve et i allerstrængeste Forstand fuldstændigt kyskt Liv. Han vilde kun indrømme Mulighed for en brødefri Undgaaen af Overbefolkning, naar disse Fordringer blev opfyldte. Det maatte da allerede paa Grund af Fordringernes Stræng-

hed være ham klart, at Udsigten til det lykkelige uoverbefolkede Samfund var særdeles svag. Men Sandsynligheden vilde ikke have forekommet ham stort bedre, selv om han havde være mindre stræng.

Misforholdet mellem Næringsmidlernes og Befolkningernes naturlige Forøgelse forekom ham nemlig saa betydeligt, at Fødslerne maatte indskrænkes i en ganske overordentlig Grad, dersom det skulde forslaa. Først lejlighedsvis og da hans Modstandere gik ham paa Klingen, nævnede han, hvor stærk en Aftagen af Ægteskaberne og Barnefødslerne han ansaa for nødvendig. Han ytrede da, at egentlig intet Ægteskab bør stiftes med mindre Ægteparret besidder en Kapital, der sammen med dets sædvanlige Fortjeneste forslaaer til dets egen og sex Børns Ernæring og til at give Børnene en Opdragelse og Understøttelse, der aabner dem Udsigt til en Samfundsstilling, saa god som Forældrenes. Kun dersom Ægteskaberne blev i den Grad sjældne, og naar samtidigt ingen uægte Børn fødtes, var Overbefolkningsfaren foreløbigt besværget; men kun foreløbigt. Faren bliver efterhaanden mere og mere truende, og stadig aftager Tallet paa den Brøkdal af Mennesker, som kan tillade sig Forældreglædernes Luxus. Malthus har sikkert nok ikke rigtigt for Alvor

troet paa, at det paa nogen som helst optænkelig Maade, og selv om man tillod alt, hvad han fordømte, skulde være muligt: først at formaa hele den besiddelsesløse Del af Befolkningen til en barnløs Tilværelse, og dernæst Aar efter Aar yderligere at indskrænke Tallet paa dem, hvem en naturlig Livsførelse kunde tillades. Det eneste Middel, som han anbefalede til Fremkaldelse af denne ideale Samfundsstilstand, var paa langt nær heller ikke kraftigt nok til styrke hans Forhaabninger.

Fra Prækestolen skulde Præsterne, efter hans Forslag, inden Vielsen foreholde Brudeparrene: at de nu stod i Begreb med frivilligt at indtræde i en Stand, hvis Formaal er Menneskeslægtens Forøgelse, at de selv bar det hele Ansvar, og at de ikke maatte vente eller kræve Hjælp af nogen, dersom de eller deres Børn kom i Nød. Talen kan være lige saa god og maaske bedre end andre Vielsesformularer; men Undere havde den næppe gjort, og den havde ikke bevæget mange Brudepar til med uforrettet Sag at vende om fra Kirken og gaa hjem til et kyskt Coelibat, der maatte vedvare til Parret havde naaet den sjældne Velhavenhedsgrad, ved hvilken de første sex Børns Fremtid er nogenlunde sikret. Iøvrigt var Malthus tilbøjelig til at mene, at naar Ægteskaberne en Gang i Tiden

gjennemgaaende bleve saa vel overvejede, kunde der være Anledning at yde fast Fattigunderstøttelse — til de Ægtepar, der fik syv Børn eller flere. En saa betydelig Børneflokk lod sig ikke forudse, og den sikrede Understøttelse, der først opnaaedes ved det syvende Barns Fødsel, troede han ikke vilde fremkalde letsindige Ægteskaber.

Det er mærkeligt nok, at Malthus ofrede Fattigvæsnets Indretning i en saadan Fantasi-stat en Tanke; men det er derimod helt forstaaeligt, at han, efter at have indrømmet denne Stats abstrakte Mulighed, ganske roligt skrev videre, som om Muligheden slet intet betød. Endog Ny-Malthusianere kan sikkert nemt blive enige om, at for Menneskene fandtes der ingen Redning fra Overbefolkning og Elendighed, dersom Redningen kun lod sig vinde ved den af Malthus forlangte Indskrænkning af Ægteskaber og Barnefødsler.

Hans Ændring har da ingen praktisk Værdi, og man faar undersøge, hvorvidt han var berettiget til at paastaa overfor dem, der frakjendte den Betydning: »at de maa forblive overbeviste om Nødvendigheden og Uhelbredeligheden af de lavere Klassers elendige Tilstand.«

Malthus fyldte sit Værk med Beskrivelser af de forskjellige Maader, hvorpaa Befolkningernes Antal til alle Tider og hos alle Menneracer er tvunget ned i Højde med Næringsmidlernes Mængde. Dette Emne laa ham ganske særligt paa Hjærte. Naar det nemlig kunde lykkes ham at eftervise, hvorledes alle Samfund stedse enten havde frigjort sig for en Del af deres Befolkning eller havde forhindret den naturlige Tilvæxt, mente han derved at have leveret et uomstødeligt Bevis for den allestedsnærværende Overbefolkningsfare.

Han havde hos gamle Forfattere studeret hvorledes Oldtidens Folkeslag levede, af nyere Værker kjendte han den senere Historie, og af Rejsebeskrivelser, egne Rejser og statistiske Værker vidste han nogen Besked om de samtidige civiliserede og uciviliserede Nationers Sæder og Forhold.

Hans Beskrivelser af mange forskjellige vilde Stammer og Nationers Liv ligner stærkt hinanden. Alle vegne fra kan han berette om Kvindernes slemme Mishandling, om hvorledes de bliver overlæssede med Arbejde og tvungne til altfor tidligt Samleje. De bliver derfor ufrugtbare i tidlig Alder og Fødslerne mindre hyppige, end de ellers vilde være. Desuagtet forefindes der altid en Overbefolkning, som maa

bortskaffes. Malthus' efterstaaende Skildring af Livet hos en ved Hudson Bugten boende Indianer Stamme giver en klar Forestilling om den Maade, hvorpaa han tænkte sig Overbefolkningen udryddet. Man mærke sig i Særdeleshed Citatets Slutning, det er betegnende for hans hele Opfattelse. Han beskriver Tilstanden saaledes:

»Til de nævnte Aarsager, der forhindrer Befolkningens Tilvæxt ved at hæmme Fødslernes Antal (s: Kvindernes Mishandling osv.), maa endnu nævnes alle de Forhold, der hurtigt ødelægger disse Menneskers Liv. Det er den stadige Krig med andre Stammer, de evige indre Stridigheder, deres Gjengjældelses- og Hævnfølelse, som fremkalder natlige Snigmord og Uskyldiges Drab, dertil Røgen og Smudsigheden i deres elendige Boliger, den slette Kost, hvoraf de ernærer sig, og som fremkalder væmmelige Hudsygdomme, og fremfor alt en Smitsot, der ligner Kopper og bortriver dem i Mængde.«

»I 1789 rasede denne Sygdom iblandt dem. Den grasserede værre end Kopperne, og Ødelæggelsen var næsten utrolig. Ved de forhen mest beboede Bugter og Tilflugtssteder fandtes ikke længer et levende Væsen, og i Sandet var intet Spor af nogen menneskelig Fod. Til de

Døde var det overladt at begrave de Døde. Klippehulerne var opfyldte af forraadnede Lig, og Vejene var mange Steder bedækkede med menneskelige Skeletter. En talrig Stamme var ved Sygdommen indskrumpet til kun tre Personer, som endda for at undgaa fuldstændig Tilintetgjørelse havde søgt Tilflugt hos en anden Stamme.«

»Man skulde troet, at efter en saa mægtig Affolkning kunde den tilbageblevne ringe og spredte Befolkning have fundet rigeligt Udkomme. Det var naturligt at antage, at Kjødspise og Planteføde maatte være tilstede i forholdsvis rigelig Mængde og sammen med de Sødyr, der fandtes ved Stranden, havde været mere end tilstrækkelig til Befolkningens Ernæring. Men det har dog vist sig, (Malthus Bog udkom 1798, altsaa kun 9 Aar efter den beskrevne Sygdom) at i Virkeligheden er Befolkningen omtrent i Højde med Næringsmidlernes Gjennemsnitsmængde, og selv ringe Uheld, slet Vejr eller lignende fremkalder Mangel. Der omtales paany Tilfælde af yderlig Nød, og man har fundet Indfødte afmagrede til Skeletter og Hungerdøden nær.«

Den Forundring der kommer til Orde i Slutningen af dette Citat, overgaar hyppigt Malthus. Han beretter ofte om en eller anden betydelig Affolkning, og han forbavses over, at den forventede Forbedring af de Overlevendes Kaar udebliver. Dog derfor falder det ham aldrig ind at tvivle om Theoriens Rigtighed, han antager blot at Affolkningen ikke har været stærk nok. Om Jesuiternes Kolonier i Paraguay fortæller han, at de trods den ypperlige Administration og trods de hypppige Landesoter ikke blev forskaanede for Nød, og Beskrivelsen af de vilde Nationers Livsvilkaar ender han med følgende Sætning: »Hverken i Syd- eller i Nordamerika hører vi om Indianer Stammer, der lever i Velvære som Følge af deres formindskede Antal, og man turde ikke være meget langt fra Sandheden, naar man paastaar, at selv nu og til trods for alle de beskrevne mægtige Ødelæggelsesmidler er de amerikanske Nationers Gjennemsnitsbefolkning dog — paa faa Undtagelser nær — i Højde med den Gjennemsnitsernæring, som de paa deres nuværende Udviklingspunkt kan skaffe sig.«

Hos de civiliserede Folkeslag er det andre Aarsager end Kvindernes Mishandling, der formindsker Fødslernes Antal. I et Land finder

Malthus Hindringen i Militærtjenesten, de unge Karle opsætter Brylluppet indtil Soldatertiden er omme, og de sent indgaaede Ægteskaber frembringer forholdsvis faa Børn. Andet Steds søger han Aarsagen i den blandt Landbefolkningen herskende Skik og Brug, der forbyder de Unge Ægteskab, før de kan flytte ind i deres eget Hus eller Gaard. I Byerne lever en Mængde Kvinder, hvis Udkomme er nogenlunde sikret, saa længe de som ugift Tyende opholder sig i deres Herskabs Hjem, hvorfor de hyppigst først gifter sig sent; og endelig medfører den stigende Civilisation en større Hensyntagen til Ernæringsmuligheden. Han tror paa noget Fremskridt i saa Henseende, dog er hans Bedømmelse af Datidens Mænd og Kvinder ikke særdeles smigrende for nogen af Parterne. Han ytrer sig derom paa følgende forbeholdne og kølige Maade: »Ganske sikkert maa det indrømmes at den mandlige Del af Befolkningen ikke praktiserer den moralske Afholdenhed stærkt; men jeg skulde dog være tilbøjelig til at tro, at den blandt os udøves noget mere end blandt de vilde Nationer. Og om Kvinderne turde det dog vel være utvivlsomt, at der af dem nu og i de europæiske civiliserede Samfund findes et større Forholdstal, der henlever en Del af deres Liv i dydig Afholdenhed,

end der fandtes blandt Oldtidens uciviliserede Folkeslag.«

Ved denne langsomt vøxende Dyd og ved andre Midler, som Malthus misbilliger, formindskes Fødslernes Antal. Dog hos de civiliserede som hos de uciviliserede Nationer forslaaer de hindrende Midler slet ikke. Soldater-tjenesten, Landbrugernes sene Giftermaal, Dyden og Udyden, alt dette er langt fra nok, der bliver trods alt bestandigt altfor mange Mennesker, og Overbefolkningen maa fjærnes.

Malthus kan baade føre Bevis for denne Overbefolknings Tilstedeværelse, og han kan angive den Maade, hvorpaa den ødelægges. Beviset føres f. Ex. paa følgende Maade. Han sammenligner Dødslisterne fra to Schweizer-Kantoner af ens naturlig Beskaffenhed og liggende tæt op til hinanden, og han finder en langt mindre Gjennemsnitslevealder for det ene Kantons Befolkning end for det andets. Da Livsbetingelserne synes ganske ens er Grunden til Forskjellen ham uforklarlig, indtil han har undersøgt Fødselslisterne. Det viser sig da, at i Kantonet med den korte Levealder fødes det forholdsvis største Antal Børn, og hermed er da ogsaa Gaaden løst, og Beviset for Overbefolkningen præsteret. Dér hvor de

fleste fødes, maa de dø hurtigst; der kan nemlig kun skaffes Mad til et vist Antal Munde, og sætter Menneskene for mange Børn i Verden bringer Naturen Ligevægt i Tingene ved at forkorte Gjennemsnittslevealderen. Ved lignende Beviser faar han Overbefolkning konstateret overalt, allevegne finder han Mennesker nok, og mindre talrige Fødsler vilde efter hans Tro ikke formindske Befolkningernes Antal men forlænge deres Gjennemsnittslevealder. Der var i England paa hans Tid Tale om et Lovforslag, hvorefter Ugifte og Barnløse skulde beskattes højere end andre; Malthus bekæmpede denne Tanke, han skrev at der allerede var altfor mange Mennesker, de Barnløse gavnede deres Medborgere ved at forlænge deres Livsmulighed, og det vilde være en Urimelighed og en Uretfærdighed at beskatte dem haardt.

De civiliserede Nationers Overbefolkning bortskaffes efter hans Mening paa følgende Maade:

»Krigen, de store Byers og Fabrikkernes tavse men sikre Ødelæggelse af Livet, de Fattiges slette Boliger og daarlige Kost — alt dette tilligemed de beskrevne Hindringer for talrige Fødsler forebygger Befolkningernes Tilvæxt udover Ernæringsmuligheden. Og der-

som jeg maa bruge et Udtryk, der ganske sikkert ved første Øjekast synes besynderligt, da vil jeg sige, at alt dette træder i Stedet for de store og ødelæggende Landesoter, der ellers maatte borttage, hvad der er overflødigt.»

En haabløs Opramsning! Krig, usundt Liv, slet Kost, alt dette er Stedfortræderne for Fortidens Pestsyger; og lykkedes det Fredselskere og Menneskevenner at forhindre Krigene og forbedre de Fattiges Kaar og Boliger, skulde den hele Vinding blive Pestsygernes Tilbagevenden.

Man faar heldigvis bedre Mod ved at bese denne Liste nøjere.

Krig staar øverst paa Listen; men den hører øjensynligt slet ikke hjemme der.

Krig kan fremkalde en Overbefolkningstilstand; men den kan umuligt afskaffe eller formindske den.

Malthus har opført den paa sin Liste, fordi han saa, hvorledes Krigen stadigt skaffede en Mængde Mennesker ud af Verden og nødsagede dem til at give Afkald paa Andel i Ernæringsmidlerne; — men dermed er endnu slet intet afgjort med Hensyn til Overbefolkningsspørgs-

maalet. Kun hvis Krige skaffede de Overlevende Udsigt til bedre Livsvilkaar end de ellers vilde have opnaaet, kunde Krigene hjælpe paa Overbefolkningstilstanden; dersom det derimod maa indrømmes, at selv den mest dødbringende Krig ikke levner mere til hver af de Overlevende, end han kunde have haft under den langvarigste og dybeste Frød, kan det heller ikke benægtes at Krigen ikke har formindsket Overbefolkningen, det vil sige: Misforholdet mellem Befolkning og Næringsmidler. I Virkeligheden bliver den Gavn, som Krigene kan siges at skabe ved at formindske de Tærendes Antal, langt opvejet af den Skade de foraarsager, idet de formindsker den samlede Produktions Størrelse. Dette er saa klart, at al videre Paavisning deraf havde været overflødig, dersom ikke Malthus' Sætninger, og der iblandt ogsaa den om Krigens gode Virkninger, ikke var bleven gjentaget saa tidt og troet saa let.

Man overveje et Øjeblik Krigens Virkninger for vort eget Land. Vi forbereder os hvert Aar paa Krig og anskaffer Materiel dertil. Vi indforskriver Kanoner og Kugler, Krudt, Geværer og Sabler, og for alt dette Krigsredskab, hvorpaa der ikke er Føde til et forsultent Almisselem, giver vi i Betaling Landets Frembringelser i en Mængde, der kunde ernære Tusender.

Hvert Aar indkaldes unge Mennesker til Tjenesten, de strækker Arme og Ben efter Tælling, gjør Geværgreb i Takt og marcherer i Trit paa Fællederne, i Dyrehaven og i Lejren ved Hald. De ernæres i deres Tjenestetid helt og holdent af den øvrige Befolknings Arbejde og gjør ikke selv nogen Gjerning, der skaffer Mad til en levende Sjæl. Med en Bekostning der vilde forslaa til store og sunde Arbejderkvarterers Opførelse bygger vi Søforter, som i Fredstid maaske afgiver Bolig for en Lieutenant med Mandskab. Til Militæret holdes en Bestand paa adskillige tusinde Heste, der skal fodres op og passes. Alt dette forøger Misforholdet mellem Befolkning og Ernæringsmidler; og skal Balancen opgjøres mellem Krigens økonomiske Gavn og Skade, kommer alle disse Udgifter foreløbig paa Debetsiden. I Fredstid bliver Kreditsiden kort. Et Par Artillerister sprængte i Luften ved Skydeforsøg paa Amager, en halv Snes Soldater bukkende under for Solstik paa Marchture, og lige saa mange plagede til Døde ved raa Overbefalingsmænds slette Behandling — dette kan vel omtrent udgjøre et almindeligt Fredsaars Indtægtsposter og forslaar øjensynligt slet intet imod Udgiftssiden. Det er da ogsaa først i Krigsaarene at Kreditsiden ret skal svulme op og overskride Debetsidens Størrelse.

*Bravo**Bravo!*

En svært blodig Krig maa der til, og mange Mennesker maa falde, inden der blot bliver Balance mellem Siderne, saa at Samfundene er befriede fra den Overbefolkning, som Krigens egne Forberedelser har skabt; — men selv det største Mandefald vil slet intet nytte, dersom Kuglerne ikke vælger deres Maal rigtigt. De maa ikke gaa hen og ramme arbejdsdygtige Folk, der ved deres Gjerning plejede at skaffe Brødet til sig selv og til flere, for saadanne Folks Død forøger blot Befolkningens Elendighed i Stedet for at formindske den. Kuglerne maa til Maal vælge sig mindre Børn, ældre mandlige og kvindelige Pensionister, velnærede Rentiers, kort sagt: Folk, der — deres øvrige Fortjenester af Samfundet ubestridt — fortærer deres Føde men intet nyttigt foretager sig, og hvis Død derfor formindsker Misforholdet imellem Befolkning og Ernæringsmidler. Som bekjendt sammensættes imidlertid Armeerne ikke af Børn og affældige Folk, og ved Krigens Slutning er Forsørgerne ikke befriede fra den Nødvendighed at skaffe Føden til dem, de plejer at ernære; men Unge og Gamle har mistet deres Forsørgere eller ser dem, der drog sunde ud, vende hjem værkbrudne og hjælpeløse. Krigens umiddelbare Virkninger kommer ligesom Forberedelserne dertil paa Debetsiden, og

Kreditsiden forbliver tom. Man føje endnu hertil alle Krigens Ødelæggelser paa Ejendom: sammenskudte Huse, nedtraadte Marker og sprængte Broer, og det vil være klart, at Krigens Virkninger muligvis fremskaffer men aldrig afskaffer en Overbefolkningstilstand.

Malthus' næste Middel var usundt Fabrikarbejde og al anstrængende Virksomhed, der hurtigt forbruger Mandens Kraft og gjør tidlig Ende paa hans Liv. Den Enes Død skal være den Andens Brød, og naar Arbejdets Usundhed hurtigt slaar en anselig Masse af den ældre Arbejderstok ned, skal dette frelse en tilsvarende Mængde af yngre Folk fra at gaa arbejdsløse og brødløse omkring. Dette er i Virkeligheden fuldt saa forkert, som Raisonnementet om Krigen, om det end sér noget sandsynligere ud.

En Tid af vort Liv ernæres vi alle af andre, og dette Tidsrums Varighed kan maaske sættes til gjennemsnitligt de første fjorten Leveaar. Efter fjorten Aars Alderen begynder da den Virksomhed, der skal give Samfundet Erstatning for de Aar, hvori man omsonst har tæret paa dets Forraad. Naar en Arbejder opnaar en sund Virksomhed, en renlig Bolig og gode luftige Arbejdslokaler kan han maaske arbejde

X
til sit tresindstyvende Aar, og Samfundet tager Gavn af ham i sexogfyrretyve Aar til Gjengjæld for de fjorten Aar, hvori det ernærede ham. Der bliver derimod kun enogtyve virksomme Aar, dersom Manden paa Grund af usund Livsførelse allerede dør i sit femogtredivte Aar. Og dette sidste skulde være det fordelagtigste for Samfundet? Var Talen om to Maskiner vilde ingen tvivle om, at til ens Pris var den holdbareste den fordelagtigste; men ens Pris — nemlig Opfostringen — koster Arbejderne enten deres Liv bliver kort eller langt, og dog skulde det, omvendt af hvad der gjælder for Maskinerne, være bedst om Arbejderen kun virkede kort. Grunden skulde være den, at medens Maskiner intet Brød spiser, forbruger Arbejderne derimod Fødemidler, der bliver ledige ved deres Død. Arbejderne frembringer imidlertid i deres Arbejdsaar gennemsnitligt mere end de fortærer. Var dette ikke Tilfældet, vilde Befolkningen ikke kunne forøges ja end ikke vedligeholdes, der vilde nemlig i saa Fald mangle Næringsmidler til den opvoxende og ikke endnu arbejdende Slægt. Det er da klart: Arbejderne frembringer i deres Virksomhedsaar en Art Overproduktion, og Samfundene kan umuligt blive bedre stillede, dersom Arbejdsaaarene og dermed denne Overproduktion forringes.

Man kunde maaske tro, at der i det Foregaaende er sket en Underskydelse, og man kunde indvende: Arbejderne virker ikke til Gavn for Samfundet, de afleverer ikke Overskuddet af deres Produktion til en fælles Kasse, der bekoster Børneopdragelsen; og Malthus' Uret burde have været bevist ikke ved en Theori om Samfundets Nytte af Arbejderne og dets Udgifter til Børnene, men ved en Betragtning af Forholdene, som de er i det virkelige Liv. Man forsøge da dette.

Hvor mon Nøden sikrest maa indfinde sig? I et agerdyrkende Land, hvis hele Befolkning lever længe nok til at opdrage Børnene og til sammen med dem og Børnebørnene at deltage i Arbejdet, eller i et usundt Minedistrikt, hvor alle Forældrene omkring tredive Aars Alderen dør fra et Par uforsørgede Børn. Spørgsmaalet er opstillet saa gunstigt som muligt for den Malthusianske Paastand. Dersom Læren var rigtig, maatte Overbefolkningen og Elendigheden komme hurtigt og uafvendeligt dér, hvor alle opnaar en høj Alder; medens der skulde være den aller højeste Grad af Sandsynlighed for at undgaa Nøden, dér hvor alle dør tidligt. Enhver kan imidlertid se, at lige det Modsatte er Tilfældet. I den sunde og agerdyrkende Egn er der en Mulighed — større

eller mindre efter Forholdenes Natur — for at Elendigheden kan udeblive. I Minedistriktet maa Fattighusene nødvendigvis være overfyldte med forældreløse, uforsørgede og hjælpeløse Børn. Forældrenes tidlige Død har nemlig slet intet gavnet, der forlanges endnu mere: Børnene maa ogsaa bort. Naar baade Forældre og Børn er udryddede, da er Overbefolkningen ubestrideligt for en Tid grundigt forbi; og naar de udmarvede Slægter helt er forsvundne, har det overanstrengende Arbejde og det usunde Liv gjort den Nytte de kan gjøre. De har skaffet nødlidende Mennesker Befrielse fra et Liv, der vel allerede i Forvejen intet Liv var; nye Skarer kan da rykke ind i de Bortdragnes Sted og Ødelæggelsen begynde forfra. Paa den Maade kan Befolkningernes Antal holdes nede; men Overfolkningen — Misforholdet mellem de menneskeligt berettigede Krav og deres Tilfredsstillelse — helbredes heller ikke ved dette Malthusianske Lægemiddel.

Der gives for mange Mennesker, lad nogle dø, og Resten vil faa det bedre. Dette er Malthus' stadige Tanke, og tjenligt synes ham ethvert Middel, naar det kun skaffer større Albu-plads. Han vilde have Ret, dersom Overbefolkningen indtraf ved et bestemt Folketal, for saa kom det kun an paa Tallets Formindskelse.

Sendte Himlen daglig en bestemt Bunke Føden til den forsultne Menneskehed, blev der sikkert nok en Portion ledig, hver Gang en Mund lukkedes, og det blev ligegyldigt om det var et Barns Mund, en Arbejders eller en Lediggængers; men da hverken Menneskenes Næring eller deres øvrige Fornødenheder kommer flyvende fix og færdig fra Himlen, og da alt maa indvindes ved Arbejde, bliver Misforholdet større hver Gang Døden tager en af dem, hvis Arbejde forslog til mere end hans eget Forbrug.

Af Malthus' Liste over Midlerne imod Overbefolkning maa da foreløbigt stryges alt det, hvis Ødelæggelse rammer voxne og arbejdende Mennesker.

Man er herved kommet et godt Stykke nærmere til det Punkt, hvorfra Sandheden af Malthus' hele Befolkningslære kan oversés.

Overbefolkningsfaren skal nemlig være stadig voxende, Vanskeligheden med at ernære de Ny-Tilkomne skal blive større alt eftersom Menneskenes Antal forøges; og hvis dette nu virkeligt var sandt, maatte de Midler, hvormed Overbefolk-

ningen slaas ned eller holdes borte, virke med en tilsvarende voxende Styrke. Det var vanskeligt at bedømme Midlernes Magt, da Listen var saa lang; men nu da Krigen, det usunde Fabrikarbejde og meget andet er slettet, bliver det lettere at overse, hvorvidt de faa tiloversblevne Midler besidder en nødvendig og stedse tiltagende Styrke.

Malthus har ikke selv gjort Beregningen over Farens Væxt færdig; men han har givet det Grundlag, ved hvis Hjælp Beregningen lader sig udføre ganske let. Han indrømmer at der i dette hans Grundlag kan være Feil; men dog kun saadanne Fejl, som gjør Faren mindre end den virkelig er. Beregningen lader sig opgjøre paa Grundlag af hans to Rækker.

Menneskeslægtens naturlige Tilvæxt fremstiller han ved Rækken:

$$1-2-4-8-16-32 \dots \text{o. s. v.},$$

det er den saakaldte geometriske Række. Mellem hvert af Tallene skal tænkes et Tidsrum af femogtyve Aar, der er den Tid, hvori Menneskeslægtens ifølge Malthus vilde fordoble sig, hvis ingen Hindringer lagdes i Vejen for Forøgelsen.

Næringsmidlernes Tiltagen fremstilles ved den arithmetiske Række, det vil sige den naturlige Talrække:

1—2—3—4—5—6 . . . o. s. v.,
i det der ogsaa her mellem hvert af Tallene
ligger femogtyve Aar.

Foretager man Sammenstillingen af Rækkerne, kommer man til følgende Resultater.

De to første Led er ens i begge Rækker. De begynder begge med »1—2«, hvormed er udtrykt, at i de første femogtyve Aar for hvilke Rækkerne havde Gyldighed, existerede der endnu intet Misforhold. I disse Aar turde Menneskene formere sig frit og vilde finde tilstrækkelige Næringsmidler, selv om hverken Pest eller Krig forringede deres Tal. Denne lykkelige Periode faldt efter Malthus' Mening sammen med de først femogtyve Aar efter hans Bogs Udgivelse, i hint kvart Aarhundrede skulde der være en Mulighed for Næringsmidlernes Fordobling; senere derimod skulde de kun lade sig forøge i de mindre og mindre Forhold, som Rækken angiver.

For at regne med runde Tal ansættes her Aarstallet for hans Bogs Udgivelse til 1775 og den daværende Befolkning i et eller andet Land til én Million Mennesker; og man vil da nemt se, hvor stærkt Overbefolkningsfaren er voxet fra hans Tid og til vor.

Ved Aaret 1800 er Befolkningen efter den geometriske Række stegen fra én til to Millioner

Mennesker, et Antal der ogsaa skal forefindes fordi Tilvæksten er sket uhæmmet af altfor faa Næringsmidler.

Rækkernes Afvigelse begynder med Tidsrummet 1800—1825. Næringsmidlernes Række voxer i denne Tid fra 2—3; Befolkningens derimod fra 2—4. Der kan umuligt til nogen Tid existere Mennesker, til hvem der ikke findes Føde, og medens Befolkningen, dersom den havde udviklet sig frit vilde være voxet fra

2—4 Millioner,

er den paa Grund af manglende

Næringsmidler kun steget fra 2—3 Millioner,

og i Aarene 1800—1825 er altsaa 1 Million Barnefødsler forhindrede, eller en Million Menneskeliv ødelagte af Mangel paa Føde.

Ved Aaret 1850 stiller Beregningen sig saaledes:

Befolkningens Række er steget fra

3—6 Millioner,

Næringsmidlernes derimod kun fra 3—4 Millioner,

og fra 1825—1850 er altsaa 2 Millioner Existenser forhindrede.

For 1850—1875 bliver Forskjellen:

3 Millioner,

og nu mellem 1875 og 1900 er det

4 Millioner

Menneskeliv, som de imod Overbefolkningen virksomme Midler bortskaffer fra et Samfund, hvis tilbageblivende Mængde kun er 5—6 Millioner*).

Man ser hvorledes Tallet paa den udhungrede og afværgede Overbefolkning stadigt stiger. I vort fjerdedels Aarhundrede er Summen af de brudte og hindrede Tilværelser fire Gange saa stor som den virkelige Tilvæxt, nemlig fire Millioner imod en, og Forholdet er forfærdeligt forværret siden Aarhundredets Begyndelse, hvor de to Tal endnu vare lige store. Hvis Nutidens Mennesker levede som deres Bedsteforældre gjorde, hvis man i 1884 giftede sig saa hyppigt som i 1814, og hvis Ægteskaberne gennemsnitlig gav samme Børneflokk, vilde Forældrene — dersom Malthus' Rækker vare rigtige — se de fire Femtedele af deres Børn omkomme af Hunger; eller ogsaa maatte de Ældre ved et eller andet Middel i en tidlig Alder og i et tilstrækkeligt Antal skaffes ud af Verden for at gjøre Plads til Børnene.

*) Ovenstaaende Beregning er, som man let ser, ikke ganske nøjagtig, men dog tilstrækkelig til Formaalet, nemlig at vise Forholdet i Overbefolkningsfarens Stigning. En nøjagtigere Beregning vilde være vanskeligere og langvarigere at opgjøre, desuden være mindre let forstaaelig og turde være helt overflødig.

Dette er den soleklare Følge af Malthus' arithmetiske Række, der kun voxer med Tallet »En« ligegyldig enten Begyndelsestallet er En, To eller Sexten; Resultatet heraf bliver at en Befolkning paa fire Millioner i 1884 kun kan voxer med samme Mængde, som en Befolkning paa en Million i 1814.

Midt iblandt os maatte der da existere snigende Kræfter, som med ustandselig voxende Magt og helt umærkeligt — for hvem har vel nogensinde hørt dem nævne — ødelægger flere og flere Tilværelser og bringer Forøgelsen ned i Højde med Næringsmidlernes Række. Det kan ikke være Krigen, og ikke det usunde Liv, for man har allerede set, at de kan ikke hjælpe; og selv om de kunde det, nogen stærkt forøget Magt har de ikke erhvervet sig siden Aarhundredets Begyndelse. Krigene var den Gang omtrent saa hyppige og saa blodige som nu, og Livsbetingelserne for den store Mængde er i de fleste civiliserede Lande snarere forbedrede end forværrede i de sidste hundrede Aar.

Tilbage er da kun: Afholdenheden fra at sætte Børn i Verden og Børnenes tidlige Død. Begge Dele er virksomme Midler imod Overbefolkning, de formindsker de Tærendes og ikke de Arbejdendes Antal. Ganske sikkert er det

ikke Børn alene, der spiser uden at arbejde, der er andre om hvem det samme gjælder, der gives ældre og yngre Lediggængere, frivillige og ufrivillige Arbejdets Invalider, og en Udryddelseskrig imod dem vilde have hjulpet paa Overbefolkningen saa godt som et formindsket Antal Barnefødsler; men da Samfundene i de senere Tider ikke har foretaget nogen saadan Udryddelseskrig, er Overbefolkningsfaren ikke bleven besværges derved. Det maa da, for at tale i Malthus' Sprog, ene og alene være de færre Barnefødsler og de hyppigere Børnedødsfald, som er traadte i Stedet for Fortidens Landesoter: den sorte Død, Pesten, Kopperne og alle de øvrige Sygdomme, som det efterhaanden er lykkedes at afværge eller formilde.

I de seneste hundrede Aar er Lægevidenskaben og Jordemoderkunsten skredne fremad, Børneasyler, veldædige Stiftelser og Hospitaller oprettede i Mængde, Beboelsesforholdene og Skolelokalerne forbedrede, de store Byers Vandledninger og Kloakafløb omordnede og gjort sundere og renligere, og i de mest fremskredne Lande er Børnene noget beskyttede imod Overanstængelse ved usundt Fabrikarbejde. Den voxende Civilisation har formindsket Faren for hyppige Børnedødsfald. I en eller anden stor By og i en eller anden usund

Egn har Forholdene maaske i et enkelt eller nogle faa Aar været slettere end forhen, der er vel spredte Exempler derpaa; men gjennemgaaende er Tilstanden i den civiliserede Verden forbedret.

Da Børnedødeligheden saaledes er aftaget, maatte Barnefødslernes forholdsvis Sjældenhed være tiltaget endnu mere end før forudsat, hvis Malthus' Rækker skulde være rigtige. En nulevende Befolkning paa fem Millioner maatte altsaa end ikke tillade sig saa stort et Børneantal som for halvfjersindstyve Aar siden en Befolkning paa én Million. Hvorledes dette Resultat tilvejebragtes, om ved den af Malthus anbefalede kyske Afholdenhed eller ved andre Midler, blev for saa vidt ligegyldigt, Rækkerne kunde være rigtige, naar blot Fødslernes Antal allerede var aftagne i det angivne Forhold og fremdeles blev sjældnere Aar for Aar. Nogen stærkt tiltagende Barnløshed viser sig imidlertid ikke. Folk gifter sig, faar ægte og uægte Børn eller forbliver barnløse, omtrent som deres Bedsteforældre gjorde. Et enkelt Aar voxer Fødslernes forholdsvis Antal lidt i et eller andet Land, et andet Aar aftager de lidt; men Statistiken viser os ikke nogen tiltagende Sjældenhed. I Frankrig har som bekendt mange Ægtepar kun faa Børn, det stem-

mer med de dér herskende Sømmelighedsbegreber, og et lignende Forhold kjendes ogsaa i andre Landes rigere Samfundsklasser; men dette er intet Nyt, og det er ikke en Skik, der skyldes den seneste Tid, og den har ikke i noget Land faaet en Udbredelse, der har reduceret Fødslernes forholdsvise Antal fra 5—1.

Den stedse stigende Overbefolkningsfare er altsaa ikke bleven fjærnet ved de eneste Midler, der kunde have gjort det, og følgelig har Faren heller ikke existeret. Den er et Hjærnespind, hvortil der intet tilsvarende findes i Virkeligheden.

Sammenstillingen af de to Rækker har givet et Resultat, der tydeligt viser, at enten den ene af Rækkerne eller begge maa være helt forkerte.

Paa disse to Rækker byggede Malthus hele sin økonomiske Anskuelse og hele sin Verdensopfattelse, og man skulde da tro, at han havde underkastet dem en omhyggelig Undersøgelse og bilagt deres Rigtighed med mange Data. Han kom imidlertid ganske let til dem begge.

I et Svar til en datidig Kritiker ytrede han derom: »Man har sagt, at jeg har brugt Folliobind for at bevise at Meneskene tiltager i en geometrisk Række og Næringsmidlerne kun i en aritmetisk. Men dette er ikke ganske sandt. Den første af disse to Sætninger betragter jeg som bevist ved Beretningen om Folketilvæksten i Amerika, og Rigtigheden af den anden Paastand er indlysende saa hurtigt som den er fremsat. Mit Værks Hovedformaal var at eftervise Virkningen af de to Love, deres Gyldighed har jeg godtgjort paa de første sex Sider af Bogen.«

Disse sex Siders Indhold er i Korthed følgende:

Alt levende bærer i sig stærke Spirer til Formerelse, og der findes ikke den Plante- eller Dyreslægt, som ikke kunde opfylde Jorden i kort Tid, dersom den udfoldede sig frit. Menne-skeslægten danner ingen Undtagelse fra denne Regel, og Befolkningerne fordoblede sig omtrent hvert tolvte eller trettende Aar, dersom der slet ingen Hindringer var for deres Tiltagen, det vil sige: hvis hver Kvinde fødte saa tidligt og saa hyppigt, som hun er i Stand til, og hvis Børnene blev i Live. Det vilde imidlertid være urimeligt at regne med en saadan Forøgelseshastighed, den er ganske vist mulig, men den har

aldrig været kjendt og vil rimeligvis heller aldrig blive til Virkelighed. Derimod kan man ganske trøstigt og uden Fare for Overdrivelse sætte det Tidsrum, hvori Fordoblingen naturligt foregaar til femogtyve Aar. Man behøver da ikke at henholde sig til Sandsynlighedsberegninger men kan beraabe sig paa ubestridelige historiske Kjendsgjerninger. Befolkningerne i nybyggede amerikanske Kolonier har gjentagende fordoblet sig i tyve Aar og i kortere Tid, og denne Fordobling er foregaaet trods anstrængende Arbejde og Krige mod Indianerne. Sætter man nu femogtyve Aar i Stedet for tyve, er Fordoblingstiden angivet længere, end den i Virkeligheden har vist sig nødvendig, og al Beskyldning for Overdrivelse bliver en Umulighed.

Hermed ansaa Malthus Rigtigheden af den geometriske Række for bevist.

Til den arithmetiske Række kom han paa følgende Maade: Det er særdeles vanskeligt at vide, skriver han, i hvilket Forhold Næringsmidlerne kan forøges; men paa en Ting kan man være ganske sikker: deres Forøgelse maa ske efter en hel anden Skala end Befolkningens. Tusend Millioner Mennesker fordobler sig fuldt saa let som Tusend; men Føden til de nye tu-

send Millioner er langt vanskeligere at skaffe til Veje end til det enkelte Tusend.

Menneskene er indsnævrede indenfor et begrænset Jordomraade, det ene Stykke Land efter det andet inddrages under Dyrkning, og alt som Aarene gaar, bliver Udbyttet mindre, fordi de gode Jorder først er tagne under Bearbejdelse, hvorimod man senere maa nøjes med de daarligere og til sidst med de aller sletteste, og naar al Jord er opdyrket, bliver Fødemidlernes Tilvæxt afhængig ene og alene af Dyrkningens Forbedring, som ifølge al Jords Beskaffenhed giver et stadigt aftagende Udbytte.

Der henligger endnu store Dele af Kloden helt uopdyrkede eller lidet udnyttede af en faatallig og uvidende Befolkning, og det kunde synes, at tog man disse Landes Opdyrkning med i Beregningen vilde Resultatet endnu for lange Tider blive et langt gunstigere, end naar man kun regner med de allerede stærkt befolkede Lande. Dog det synes kun saa. Vi har i Virkeligheden næppe Grund til nogensinde at vente særdeles store Tilførsler fra hine Egne, og de vil, i alt Fald i en overskuelig Fremtid, slet intet indhøste ud over deres eget Behov. Deres forbedrede Opdyrkning maa nemlig enten ske ved deres egen Befolkning, og kan da først indtræffe, naar denne Befolkning

er naat op til et højere Civilisationstrin, eller ogsaa maa Jordens Opdyrkning besørges ved Kolonister udsendte fra den gamle Verden. I saa Fald maa man begynde med at fortrænge de Indfødte fra deres Hjemstavne. Det er vel tvivlsomt om man har Ret til at forjage Folk fra Hus og Hjem og ødelægge hele Nationer; men selv om man vælger denne Fremgangsmaade bliver Resultatet dog næppe indvundet bedre eller hurtigere. Nye Kolonier kræver i Begyndelsen Understøttelse, de arbejder sig langsomt op til Selvernæring, og først langt om længe kan de yde Moderlandet Tilførsler.

Fordelagtigere end paa nyt Land anvendes Kræfterne paa Forbedring og Fuldstændiggjørelse af de gamle Landes Opdyrkning. Sandsynlighedsberegningen over Jordens fremtidige Høstudsigter bliver bedst, naar man kun tager Hensyn til de gamle Stater. Aller gunstigst bliver Resultatet, dersom man atter blandt de ældre Stater udvælger den, hvis Udsigter er de lyseste, og anslaaer den hele Klode til at have samme gode Udsigter, som dette heldigst stillede Land. Det Fremtidsbillede, man paa den Maade udkaster, bliver højst sandsynligt altfor lyst, og ingen skal med Rette kunne beskyldes det for at være for mørkt.

England turde vel være det Land, som i højst Grad besidder de Betingelser, der muliggjør en betydelig Forøgelse af Høstudbyttet. Det ejer store uopdyrkede Arealer, og hos dets Befolkning er Kundskaben til Landbrugsforhold almindelig udbredt og usædvanlig god.

»Dersom man indrømmer, at Gjennemsnittsudbyttet af Høsten i de næste femogtyve Aar kunde blive dobbelt saa stort som nu, havde man sandsynligvis indrømmet altfor meget, og langt mere, end man fornuftigvis kan vente. Dette Resultat kunde da i alt Fald kun opnaas ved den bedst tænkelige Politik og ved store Opmuntringer til Agerdyrkning.«

»Det er umuligt at antage, at Udbyttet atter i de næste femogtyve Aar skulde blive fordoblet. En saadan Formodning vilde stride imod alt, hvad vi véd om Jordens Egenskaber. De golde Strækningers Forbedring koster Tid og Arbejde; og for Enhver, der kjender det mindste til Landbrugsanliggender, er det indlysende, at alt eftersom Dyrkningen udstrækkes over større Strækninger aftager regelmæssigt og Trin efter Trin den Forøgelse af det aarlige Gjennemsnittsudbytte, der kan indvindes. For bedre at blive i Stand til en Sammenligning imellem Menneskenes og Næringsmidlernes Forøgelse vil vi imidlertid opstille en Formodning,

der uden at gjøre Fordring paa Nøjagtighed øjensynligt dømmer fordelagtigere om Jordens Frembringelsesevne, end vi er berettigede til paa Grundlag af vor Erfaring.«

»Vi sætter da, at den aarlige Tilvæxt af Gjennemsnittsudbyttet ikke vil aftage, hvad den dog i Virkeligheden sikkert vil gjøre; og vi opstiller den Forudsætning at Høsten paa denne Ø hvert femogtyvende Aar skal voxe med en Mængde lig den nuværende Høst. End ikke det forhaabningsfuldeste Menneske kan opstille en Formodning om nogen større Forøgelse. Hver Plet her paa Øen maatte for at frembringe dette Resultat inden faa Aarhundreder være opdyrket som en Have.«

»Dersom samme Forudsætning anlægges paa hele Jorden, og naar man altsaa indrømmer, at den menneskelige Føde, som Jorden afgiver, hvert femogtyvende Aar kan voxe med hele dens nuværende Mængde, er denne formodede Tilvæxt langt større end den, vi i Virkeligheden kan vente af Menneskehedens Anstrængelser.«

»Under Hensyntagen til Jordens Gjennemsnitstilstand og forudsættende de aller fordelagtigste Vilkaar for det menneskelige Arbejde, kan man med Sikkerhed udsige: Fødemidlerne

kan umuligt forøges hurtigere end i en arithmetisk Række.»

Saa let som saa kom Malthus til disse to Rækker. Den geometriske Række byggedes op paa en eneste historisk Kjendsgjerning, nemlig Befolkningstilvæksten i nogle amerikanske Kolonier; den arithmetiske Række har end ikke én Beregning at støtte sig til.

Engelske Landmænd var med deres Erfaring Malthus behjælpelige ved Overslaget af Englands og Jordens Høstudsigter. De gav sig i Lav med deres overfladiske Beregning uden at besidde noget som helst Grundlag, de anede ikke det aller fjærneste om, hvor store eller smaa Forandringer Landbruget kunde undergaa i Fremtiden. Det er allerede mærkeligt, at man kunde bevæge praktiske Folk til at beskæftige sig med den Art Gisninger; men endnu mærkeligere er det dog at ingen af dem, da de dog nu en Gang syslede med denne Tanke, faldt paa at vende Sagen helt omkring.

Malthus anmodede dem om at sige ham, hvor meget Korn Jorden vel i Fremtiden vilde

bære, og saasnart han fik Besked herpaa vilde han forsøge en Beregning over Jordens Fremtidsbefolkning. Det havde været helt rimeligt, om de havde anmodet ham om, at gjøre Begyndelsen. De kunde godt have svaret ham, at naar han først vilde meddele dem hvor mange Mennesker Jorden vilde rumme Aar 1900, Aar 2000, osv., skulde de strax give sig i Færd med at udregne, hvor stort et Jordareal disse Mennesker kunde opdyrke, og hvor meget Korn de kunde indhøste. Selv med denne Oplysning kunde Beregningen være bleven svær nok; men uden den var det en fuldstændig Umulighed blot at begynde noget, der lignede et Overslag.

Saaledes som Rækken nu staar, har den i Virkeligheden kun et eneste Støttepunkt, nemlig Malthus' Formodning om den stedse slettere Beskaffenhed af den Jord, der inddrages under Dyrkning. De første Sætninger, hvormed han indleder Begrundelsen af den arithmetiske Række, tager sig ret bestikkende ud: men ser man nøjere til, opdager man let, at ogsaa de hviler ene og alene paa Overbevisningen om Jordens aftagende Merudbytte.

Han skriver nemlig: »tusende Millioner Mennesker fordobler sig saa let som Tusende; men det er langt vanskeligere at skaffe Føde til de nye

tusend Millioner end til det enkelte Tusend«. Naar man læser dette, synes man først uvilkaarligt, at Malthus ubetinget maa have Ret. Man gyser ved Tanken om det Herkules Arbejde at skaffe tusend Millioner Mennesker Mad og Drikke, og man finder dette ulige vanskeligere end den forholdsvis lette Opgave at forsørge et enkelt Tusende af Nytilkomne. Man glemmer at overveje, hvor mange Mennesker, der i hvert af Tilfældene er om Opgavens Løsning. Der tales her om Menneskehedens Fordobling. I det første Tilfælde er der tusend Millioner Mennesker om at skaffe Føde til andre tusend Millioner; i det sidste Tilfælde er det tusend Mennesker, der skal sørge for et andet Tusends Ernæring. De Arbejdendes Tal er forøget ganske i samme Forhold som Arbejdets Størrelse, og hver Mand har i begge Tilfælde lige mange Nytilkomne at forsørge. Den større Vanskelighed ved de tusende Millioners Ernæring ligger da øjensynligt ikke i det numerisk store Tal, der strax gør Indtryk.

For Malthus repræsenterede det store og det lille Tal de to fjærnest fra hinanden liggende Tidsaldre. Nutiden med dens hundreder Millioner af Mennesker, der efter hans Forudsætning har inddraget under Dyrkning den slette Jord, som Forfædrene lod ligge upaaagtet,

og hin forhistoriske Periode, i hvilken Jorden kun rummede i Alt en tusend Mennesker, for hvem hele Kloden stod aaben, saa at de frit kunde vælge sig de aller bedste Jorder.

Den megen ledige Jord skal imidlertid ikke have gjort Urforfædrene Tilværelsen let. Af de frugtbare og herreløse Jorder rundt i alle fem Verdensdele havde de vel omtrent den Nytte, som den jyske Hedes nuværende fattige Befolkning har af de udmærket fede Marker, der muligvis henligger herreløse og ubenyttede paa en uopdaget og ubeboet Ø i Sydhavet. Hin Tids Mennesker kunde ikke bevæge sig langt omkring, dertil forslog hverken deres Kundskaber eller deres Befordringsmidler, og de var knyttede til den Plet af Jord, hvorpaa de var fødte og hvor omkring de kredsede. Malthus har selv beskrevet, hvorledes vilde Folkeslag levede paa hans Tid, det vil sige 1800 Aar efter Kristi Fødsel, man har læst om deres stinkende Boliger, deres elendige Kost og deres vilde Sæder. De hævdede sig ikke højt over Dyrene; men endnu nærmere ved Dyrenes Standpunkt stod dog sikkert de første tusend Mennesker. Man er vel Sandheden nærmere naar man tænker sig dem som elendige Væsner, levende af en skrækkelig, utilberedt og usund Føde, og boende i Huler, som de med Stene

og Kjæppe vægede imod de større Dyrs Angreb, end naar man forestiller sig dem som fornuftige Landmænd, der efter Malthus' Opskrift for Historiens Gang udvalgte den bedste Jord til sig selv og udlagde den næst bedste i Arv til Børnene.

Det vil til evige Tider blive uoplyst, hvor hurtigt de første tusend Mennesker fordoblede deres Antal; men deres og deres Børns Liv var udsat for flere Farer og mere Besvær end de fleste nulevende Menneskers, og derfor foregik rimeligvis Befolkningsforøgelsen hos dem langsommere end i de nuværende Samfund. Havde Malthus rigtigt kjendt deres Levevis var hans Liste over de Midler, der frier fra Overbefolkning, formodentlig bleven yderligere forøget. Han havde da rimeligvis medtaget de første Menneskers Tilbøjelighed til at spise Børnene, medens de endnu vare smaa og lækre, og han havde sikkert hertil knyttet den Bemærkning: at man maatte fordømme saadanne Maaltider men dog ogsaa erindre, at de første Samfund netop herved havde undgaaet Pesten, Hungerdøden eller et af de andre Lægemedler, hvormed Naturen havde bragt Tingene i Orden, dersom Menneskene ikke selv paa denne dobbelt virksomme Maade havde forøget Nærings-

midlernes Mængde og formindsket Befolkningernes.

Menneskene kunde i lange Tider kun tage et ganske forsvindende Hensyn til Frugtbarheden i de Egne, hvor de nedsatte sig. Der var mange Grunde hertil. Det var ikke alene, fordi de kun kjendte en ringe Part af Kloden og maatte slaa sig ned, hvor de kunde komme til; men de besad desuden kun ringe Evne til at bedømme Frugtbarhedens Grad, og al Jord, hvis rigtige Behandling krævede store Forarbejder, maatte de lade ligge ubenyttet. Dybt ind i Landenes Indre trængte de første Samfund ikke, de holdt sig til Flodbredderne og til Strandene, og megen Jord som for tidligere Generationer havde ligget gold og ufrugtbar, blev for efterfølgende Slægter god og frugtbar, ja bedre end den, der forhen var opdyrket.

I den historiske Tid har Menneskene ikke bredet sig fra frugtbare til ufrugtbare Egne. Vest Evropa: England, Frankrig, Germanien og Skandinavien tiltrak en Gang Indvandringen, nu gaar der en Strøm af Udvandring bort fra disse Lande; men de europæiske Kolonister, der nu befolker Amerika, Avstralien og Nord-Afrikas Kyster drager ikke til Egne ufrugtbare end deres Hjemstavne, hvis Bebyggelse Forfædrene begyndte for Hundreder af Aar tilbage.

Der er heller ingen Sandsynlighed for en nærliggende Fremtid, i hvilken Efterkommerne blive slettere stillede i saa Henseende end vi nu er. Endnu er kun en ringe Del af Jordkloden ordentlig opdyrket. Der findes i Afrika og i Avstralien under den gunstigste Bølggenhed umaadelige Strækninger, som knap endnu er undersøgte end sige kultiverede. Did hen, men neppe til Egne af stadigt aftagende Frugtbarhed, kommer Udvandringen vel en Gang til at gaa, naar de Lande, der nu optager den, med Tiden mister deres Tiltrækningskraft.

Der er imidlertid enkelte Lande — og der iblandt de, som interesserer os mest — for hvis Vedkommende Malthus' Forudsætning om al god Jords Optagethed omtrent slaar til. I de fleste gamle Kulturlande henligger der næppe i ubenyttet Stand synderlig megen Jord, som med Fordel kan opdyrkes. Der er vel Exempler paa det modsatte, saaledes i England, hvor Lovgivningen begunstiger Rigmænds Ejendomsret til uhyre Landbesiddelser, og hvor der for Jagtsportens Skyld henligger store Arealer saa godt som øde; men i vort eget Land, som i flere andre, finder saadan stor Bortødslen af Jord ikke Sted.

De stærkt kultiverede og bebyggede Lande udgjør kun en ringe Brøkdels af Jordens Overflade, og deres Fremtidsudsigter maa beregnes

efter Faktorer, som Malthus helt miskjendte eller oversaa.

I det Hele og Store og anvendt paa hele Jordkloden — det vil altsaa sige, naar man forstaar Sætningen, saaledes som Malthus vilde have den forstaaet — er hans Formodning om slettere og slettere Jords Opdyrkelse saa fjærn fra Sandheden, som vel muligt. Denne urigtige Formodning var det eneste Støttepunkt for hans arithmetiske Række. Vilde man opbygge en for den hele Jord gjældende Befolkningsrække og ene og alene begrunde denne paa et Skøn over det Høstudbytte, som Fremtiden kan give, blev Resultatet lige det Modsatte af hans. Man maatte forudse en foreløbigt stigende Befolkningstilvæxt, fordi der endnu i en lang Fremtid vil være god Jord nok, og Dyrkningens Udbytte maa voxe i Forhold til den større Indsigt i Landbrugsforhold og de bedre Agerdykningsmaskiner.

»Vi forsøger at forvisse os om, hvad der vilde være Befolkningens Forøgelse, dersom Menneskene var stillede helt frit« *) Dette er

*) We endeavour to ascertain what would be the natural increase of population if left to exert itself with perfect freedom. (Malthus).

den Opgave som Malthus stiller sig, og hvorpaa den geometriske Række efter hans Mening giver Svar. Han forklarer Meningen nærmere saaledes: hvor hurtigt vilde Befolkningerne voxe, dersom Menneskene kun fulgte Sansernes Drift og aldrig hørte efter Fornuftens Stemme, der spørger dem, om de ikke sætter Børn i Verden, til hvem de ikke kan skaffe Livsfornødenhederne.

Inden man bedømmer den geometriske Rækkes Rigtighed, maa man først forsøge at forstaa, hvad Malthus mener med den »naturlige« Befolkningsforøgelse. Denne vilde fremkomme ifølge hans ovenstaaende Forklaring, dersom intet Menneske nogensinde brugte sin Fornuft, og alle kun fulgte Sansernes Drift. Man kunde fristes til at svare, at under disse Forudsætninger vilde der slet ikke fremkomme en naturlig men en højst unaturlig Befolkningsforøgelse, fordi det naturlige er, at nogle Mennesker en Gang imellem bruger deres Fornuft. Dog denne Indvending vilde være mindre væsentlig, og Malthus kunde gjerne have Lov at kalde det for naturligt, som mange andre ansér for unaturligt, naar han blot fastholdt sin Opfattelse. Saa vidste vi hvad han mente. Ulykkeligvis forekommer hans egen Forklaring af den »naturlige« Befolkningstilvæxt ogsaa ham

selv unaturlig, og han opgiver den hurtigt men giver ikke en ny og forstaaelig Forklaring af Ordet.

Hvert tolvte eller trettende Aar, fortæller Malthus, vilde Menneskeslægten fordobles, dersom hver Kvinde fødte saa tidligt og saa hyppigt som hun er i Stand til. Dette vilde Kvinderne vel gjøre, dersom alle kun fulgte Sansernes Drift og aldrig hørte efter deres Fornuft. Tolv eller tretten Aar skulde altsaa efter Malthus' egen Forklaring vare de menneskelige Samfunds »naturlige« Fordoblingstid. Dog han regner ikke derpaa. Han siger, at det vil han ikke gjøre, fordi en saadan Formerelseshastighed i Virkeligheden aldrig er set. Den naturlige Befolkningstilvæxt er for ham altsaa ikke længere det samme, som den Tilvæxt, der ifølge Menneskets fysiske Beskaffenhed er mulig; den er bleven ensbetydende med noget helt andet, nemlig med den Tilvæxt, der har fundet Sted i de Samfund, som har fordoblet sig hurtigst af alle. Paa en Maade er denne forandrede Opfattelse en Forbedring. Det var lidt uhyggeligt, at man efter den første Forklaring var nødsaget til at betragte Kvinderne ganske som Høns med det eneste naturlige Livskald at lægge Æg og udruge Kyl- *der i deres naturlige Beskaffenhed* linge i størst mulige Mængde. Efter den sid-

ste Opfattelse under Malthus dog Kvinderne et lille Pusterum uden at beskyldte dem for Unatur. Paa en anden Maade er Forandringen derimod en Forværrelse, den har berøvet Ordene »naturlig Befolkningstilvæxt« al rimelig Mening. Hvorfor skal den Befolkningsforøgelse, der en eller nogle faa Gange har fundet Sted i nybyggede Kolonier, monstro være den naturlige for alle Verdens Nationer og Tider?

Der gives som bekjendt mange Aarsager, hvorfor Kvinder ikke bliver Mødre, eller ikke bliver det saa tidt som det var muligt, og disse Aarsager virker med større og mindre Kraft i forskellige Samfund og til forskellige Tider. Hvilke af dem skal kaldes naturlige og hvilke unaturlige? Skal det være unaturligt at nogen Kvinde lever ugift og barnløs, selv om dette i Følge hendes Natur er den Tilstand hun foretrækker? Skal det være unaturligt om hun bliver hos den Mand hun holder af, men med hvem hun ingen Børn faar? Er det unaturligt om hun ikke ønsker flere Børn end hun kan opdrage, og vilde det være naturligt om hver sund Kvinde blev Moder en Gang om Aaret fra atten og til tredive Aars Alderen? Desuden afhænger Befolkningsforøgelsens Hastighed ikke alene af Fødslerne Hyppighed men ogsaa af Gjennemsnitslevealderen; men hvilken er da den »naturlige«

Gjennemsnittslevealder. Er den ens i Paris og i Nordamerikas Landdistrikter, og er det »naturligt« om Menneskene i de store Byer dør tidligere end Landbefolkningen? Paa alle disse og lignende Spørgsmaal indlader Malthus sig slet ikke.

En Statistiker, der nu til Dags vilde forsøge at udfinde Fattigdommens hæmmende Indflydelse paa Befolkningsforøgelsen — og det var vel dette, som Malthus egentlig vilde gjøre — maatte sikkert nok bære sig ad helt anderledes end Malthus gjorde. Han vilde formodentlig vælge sig et lille afgrænset Omraade, f. Ex. Kjøbenhavn, han maatte inddele Byens Befolkning i rige, velhavende og fattige Klasser; for hver af disse Klasser statistisk fastsætte Procentantallet af Fødsler og Gjennemsnittslevealderen; og først naar han var udrustet med dette Materiale, kunde han beregne hvor hurtigt de rige, de velhavende og de fattige Familjer forøges her i Kjøbenhavn, og hvilken Indflydelse Formuen altsaa har paa Forøgelsen. Beregningen blev ganske sikkert vanskelig og formodentlig umulig for en By af Kjøbenhavns Størrelse. Det blev ikke godt at sige under hvilken Rubrik de Mennesker skulde opføres, hvis Liv veksler imellem Fattigdom og Rigdom, og heller ikke blev det nemt at kjende

Folks Formuesforhold; men var Beregningen rigtigt opgjort, blev det vistnok højest tvivlsomt om den ikke vilde give et Resultat stik modsat det, hvortil Malthus kom. Det kunde ikke undre om det viste sig, at Rigdom snarere end Fattigdom øver hæmmende Indflydelse paa Befolkningstilvæksten, for unægtelig opnaar de Fattige ikke de Riges Gjennemsnitsalder; men Børneflokken er til Gjengæld hyppigt betydeligt større.

Malthus gjorde sig Sagen let. Han udvalgte blandt alle de statistiske Tabeller de Par Stykker, der viste den hurtigste Befolkningsforøgelse. Han brød sig ikke om, at de gjaldt nybyggede Kolonier, hvis Befolkning maaske var indvandret uden synderligt Paa-
hæng af Børn og gamle Folk, og hvor der da let kunde forekomme et forholdsvist stort Antal Fødsler; han forandrede blot, for at undgaa al Beskyldning for Overdrivelse, de tyve Aar, hvori Fordoblingen var foregaaet, til femogtyve Aar, og erklærede derpaa, at nu kjendte han den »naturlige« Fordoblingstid baade for hele Jordklodens Befolkning og for hvert enkelt Samfund.

Man véd ikke ret hvad der er vidunderligst: selve denne Beregning eller det Ry den har indbragt sin Forfatter. Man tænke sig at en Statistiker vilde forsøge en Sandsynligheds-

beregning over det »naturlige« Brændevinsforbrug, og at han forklarede Meningen deraf, som den Mængde Brændevin, der vilde fortæres, dersom alle var velhavende nok til at drikke uden Hensyn til Pengeudgiften. Han kunde opgjøre Beregningen saaledes: Han skaffede sig at vide, hvor meget Brændevin der drikkes af Mænd og Kvinder, som arbejder haardt i fri Luft og i et koldt Klima; deres Forbrug reducerede han med en Femtedel for at undgaa al Beskyldning for Overdrivelse, og de øvrige fire Femtedele erklærede han: for det naturlige Maal af Brændevin, som alle vilde drikke, dersom de kun fulgte Sansernes Drift og aldrig hørte efter Fornuftens Stemme, der spørger dem, om de ikke ruinerer sig selv ved denne overdrevne Nydelse. Dette vilde være et temmeligt nøjagtigt Sidestykke til Malthus' geometriske Række; men Forfatteren vilde neppe vinde Berømmelse.

Saa vist som det er, at ikke hver Mand har Lyst og Evne til at drikke det Kvantum Brændevin, som en haardfør Arbejdsmand sætter til Livs, saa vist er det ogsaa, at hvert Mandfolk ikke er skabt som Kong Priamos og hver Kvinde ikke som en Maren Amme.

Det er egentlig ikke Malthus' to Rækker og heller ikke hans Raisonnements om Landbrugets aftagende Udbytte, der har overbevist saa mange Mennesker om den stadige Overbefolkningsfare, det er langt snarere deres egen umiddelbare Anskuelse af Tingene, der forvisser dem om Malthus' Ret. Denne Anskuelsesmaade kommer ikke ofte frem i økonomiske Værker men overordentligt hyppigt i praktiske Mænds Samtaler, og naar nogen forsøger at overbevise dem om Malthus' Fejlsyn, svarer de næsten altid med omtrent de Ord, som en Sagfører en Gang anvendte i et lignende Tilfælde.

»Det kan maaske være«, ytrede han, »at nogle af Malthus' Theorier og Meninger er urigtige; men i Resultatet har han dog Ret. Jeg begriber ærligt talt slet ikke, hvor nogen kan være blind for det som ethvert Menneske kan se uden nogensinde at have beskæftiget sig med Nationaløkonomi. Lad os tage Sagen som praktiske Folk, og tale om hvad vi kjender. Jeg ved for Exempel, hvorledes det ser ud i Sagførerstanden. I gamle Dage var vi ikke saa mange Konkurrenter, og man kunde endnu faa Klienter, nu har hver Familie sin juridiske Kandidat, der skal fødes op med Familiepraxis. Og nu Vexelererne, er der maaske ikke nok af dem? De yngre af dem

har knap en ordentlig Kunde hver, og de maa allesammen drive Spekulationer for at leve. Der er for mange Vexelerere og for mange Sagførere, det er Hemmeligheden; slaa Halvdelen af dem ihjel, og der bliver alligevel knap nok Forretninger til de Øvrige. Gaa ned ad Østergade, kig ind af Kræmmernes Vinduer efter Kunderne, og De vil bedre end af alle Bøger se, om ikke Halvdelen af Butikkerne er overflødige. Det kan være at der i Amerika, Afrika og Avstralien er Plads til Millioner af Mennesker, det ved jeg ikke; men her hjemme er vi skam altfor mange; og De ved for Resten lige saa godt som alle andre, hvor mange Hunde, der er om hvert Ben, og hvorledes vi er nærved at æde hinanden op.»

Man se en Smule nærmere paa denne de praktiske Folks Tale. Der er for mange af alle mulige Professioner, følgelig er der for mange i det Hele, det er klart nok. Vi føjer Sagføreren i hans Ønske, og vi ihjelslaar — selvfølgelig kun i Tankerne — Halvdelen af Befolkningen og forsøger, hvor meget det har hjulpet. Der var forinden Mandefaldet én Sagfører per Familie, nu har Døden taget Halvdelen af alle Familjerne og dermed Halvdelen af Sagførerne, der bliver endnu bestandig én Sagfører til hver Familie og den samme

Vanskelighed for at skaffe sig Klienter. Naar hveranden Vexelerer og hveranden Kunde er borte, faa de overlevende Vexelerere heller ikke flere Kunder til Deling end før. Denne upartiske Borttrydden, der rammer alle Menne-sker i Flæng, nytter øjensynligt slet ikke. Vi begynder Blodbadet om igjen og paa en fornuftigere Maade. Først bort med Halvdelen af alle Sagførerne, og de overlevende Jurister har hver to Familjer at passe; dernæst kommer Turen til hver anden Vexelerer, hver anden Manufac-turhandler osv. osv. Men hvor skal Døden standse? De praktiske Folk siger, at der er for mange af alle Professioner, Døden maa gaa alle Klasser igjennem, af dem alle skal Halvdelen paa Kirkegaarden; — og Resul-tatet bliver ganske det samme, som om vi strax havde slaaet den halve Befolkning ihjel. Hver Familie vil være belemret med sin Jurist, de yngre Vexelerere maa fortsætte deres Spe-kulationer, og den Halvdel af Østergades Bu-tikker, der ikke er lukkede paa Grund af Døds-fald, vil være lige saa kundetom som forhen.

Akkurat lige saa rigtigt — men heller ikke rigtigere end de praktiske Folks Raisonnement — vilde det være, om man sagde: Alle her-hjemme mangler Kunder, gid Befolkningen var fire Gange saa stor; og de var alle hjulpne.

Kundemanglen kan forklares paa den ene Maade saa godt som paa den anden, og man kommer ikke til nogen begrundet Overbevisning om der enten er Overbefolkning eller Underbefolkning ved kun at betragte et saadant enkelt Forhold.

Der er et Par andre populære Fordomme, der paa lignende Maade bestyrker Troen paa Malthus. Folk finder det saa overordentlig klart, at Menneskene ikke saadan uden videre kan blive ved at formere sig; der maa jo til sidst her paa Jorden blive saa mylrende fuldt, at man slet ikke kan røre sig. Hertil er der foreløbigt kun at bemærke: at den Malthusianske Lære ikke indeholder den fjærneste Oplysning om, hvorledes denne Jordens fremtidige Overfyldning skal undgaas. Man kan tælle fremad efter Talrækken 1—2—3 eller efter Rækken 1—2—4 eller efter hvilken som helst anden tiltagende Række, om hvilken man antager at den rigtigt udtrykker Menneskeslægtens Væxt, og dersom man blot bliver tilstrækkeligt længe ved at tælle, vil man naa et Tal, der er saa stort som Antallet af Kvadrattommer paa Jordens Overflade. Men man maa tælle temmelig længe for at naa dertil, og Tallet paa Jordens nuværende Befolkning er langt derfra. Kun Folk, der giver sig af med metaphysiske

Undersøgelser, kan have Fornøjelse af Grublerier over hvad der vil ske, naar Jorden en Gang i en fjærn Fremtid er bleven saaledes overfyldt; vi andre derimod anstrænger ikke vore Hjærner med Spørgsmaal, der ligger over menneskeligt Begreb. Tilværelsens sidste Afslutning ligesom dens første Begyndelse er et Mysterie, hvor over det ikke nytter at tænke; og i alt Fald har den abstrakte Mulighed for Jordens en Gang kommende Overfyldning ikke det Fjærreste at gjøre med Spørgsmaalet om den nuværende Overbefolkningstilstand eller den i de første Aarhundreder eller rimeligvis Aartusinder truende Overbefolkningsfare.

Endelig bestyrker Indholdet af den Darwinske Lære Troen paa Malthus. Alt Levende, Planter som Dyr, formerer sig ifølge Darwin stærkere end Ernæringsmuligheden tillader, og i Kampen for Tilværelsen bukker de Svagere under. Der er imidlertid flere Grunde, hvorfor denne Lov ikke gjælder for Menneskene, eller ikke behøver at gjælde for dem paa samme Maade, som for alt andet Levende. For det Første tillader Menneskenes Fornuft dem at tage Hensyn til Ernæringsmuligheden, og dernæst frembringer Menneskene ved deres Arbejde forøgede Mængder af Næringsmidler; men intet

af dette vides at gjælde om Træer, Fisk eller Kaniner.

Det er ret belærende at sammenstille et Par Tal fra den virkelige Befolkningstilvæxt med Malthus' Spaadomme.

I Aaret 1801 talte England 9 Millioner og Danmark 1 Million Indbyggere, ved Aaret 1881 var Tallene voxede til henholdsvis 27 og 2 Millioner. Efter Malthus' Forudsætning skulde Tilvæxtprocenten være i stadig Falden og altsaa have været ringere i de sidste firsindstyve Aar end i de foregaaende Aarhundreder. I Virkeligheden har den derimod været større, hvad man kan se af en ganske let Beregning. Befolkningen i England er i disse firsindstyve Aar tredoblet og i Danmark fordoblet; dersom Forøgelsen i forrige Tider var foregaaet med samme Hastighed, vilde Befolkningsskalaen se saaledes ud:

Aar:	1880.	1800.	1720.	1640.
England:	27,000,000	9,000,000	3,000,000	1,000,000
Danmark:	2,000,000	1,000,000	500,000	250,000

Aar:	1560.	1480.	1400.	1320.	1240.	1160.
England:	333,000	111,000	37,000	12,000	4000	1300
Danmark:	125,000	62,000	31,000	15,500	7800	3900

Aar:	1080.	1000.
England:	450	150.
Danmark:	1950	1000.

Da England og Danmark ved Aaret 1400 havde betydeligt mere end henholdsvis 37,000 og 31,000 Indbyggere, og da de paa Gorm den Gamles Tid maa have haft adskilligt mere end tilsammen omtrent et Tusend Beboere, er det uomstødeligt, at disse Landes Tilvæxt i de foregaaende otte Aarhundreder er sket langsommere end i de sidste firsindstyve Aar. Dog er disse Aar netop det Tidsrum, i hvilket deres Befolkninger har været tættest sammenpakkede og altsaa ifølge Malthus' Theori skulde have grebet til daarligere og daarligere Jords Dyrkning, hvorfor Befolkningsforøgelsen skulde være foregaaet langsommere end nogensinde før.

Intet Menneske kan kjende Grænserne for den Befolkning, der kan rummes her hjemme, og heller ikke skal nogen kunne angive Forøgelsens fremtidige Hurtighed. Dertil vilde fordras et umuligt Kjendskab til Fremtidens Civilisation. Danmark kan nu til Dags med dets 2750 Mennesker paa Kvadratmilen anses for ret vel befolket, og da i Særdeleshed naar den nuværende Befolkningstæthed sammenlignes med den tidligere. I England, Belgien og Sachsen lever derimod fire Gange saa mange Mennesker paa Kvadratmilen som her hjemme, og det er helt umuligt at vide, om Danmark ikke en Gang

vil rumme en lignende Befolkningstæthed, og om man ikke til den Tid vil se paa vore Forhold, som vi se paa Forfædrenes, hvis Tal var indskrænket, fordi de ikke kjendte og brugte Landets Hjælpekilder, saa godt som vi. Den nuværende Følelse af tilstrækkelig eller ulidelig Befolkningstæthed beviser i saa Henseende intet; man kjendte denne Følelse allerede i langt tidligere Tider, da Danmarks Befolkning var yderst ringe imod nu, og Malthus fortæller for Exempel — hvad der vel til Dels er sandt — at Vikinger og Normanner drog paa Erobrings-tog, fordi der ikke var Plads til dem i deres Hjemstavne.

Mellem Menneskenes Mængde og Næringsmidlernes existerer der et dobbelt Forhold. Næringsmidlerne begrænser Menneskenes Antal, dette er den ene Side af Sagen, og den hvorfor Malthus altid havde et aabent Øje; men saa vist som det er, at intet Menneske lever uden Føde, saa vist er det ogsaa, at ingen af Naturens Frembringelser bliver egnet til menneskelig Næring uden gennem menneskeligt Arbejde; og derfor begrænser ogsaa Menneskenes Antal

Næringsmidlernes Mængde. For denne anden Side af Sagen var Malthus altfor ofte blind.

Alt eftersom man ensidigt lægger hele Vægten paa den ene eller den anden Side af dette Dobbeltforhold kommer man til at fejle i forskjellig Retning.

Intet Steds viser Malthus vel større Tegn paa sin Ensidighed end dér, hvor han omtaler den Landesot, der herskede blandt Indianerne. Folkerige Stammer, fortæller han, smeltede ind til forholdsvis faa Personer, der tyndt og spredt befolkede Landet. I de affolkede Egne indfandt til hans Forundring Nøden sig paany. Han kjendte kun én Forklaring: Sygdommen havde ikke været haard nok; og han vidste kun ét Middel: ny Sygdom og Død; og da der af en forhen talrig Stamme kun er tre Personer tilovers, da disse udvandrer for at redde sig fra Undergang, da den hele Befolkning saaledes er bleven . Overbefolkning, end ikke da falder det ham ind at søge Elendighedens Aarsag i Befolkningens Faatallighed; men han er stadig vis paa, at der er altfor mange. Han tror, at den Jordbund, der kort i Forvejen ernærede talrige Familier, nu ikke længere forslaar til tre Personers Underhold, og han ser ikke, at højst sandsynligt var ikke Jordbundens slette Beskaffenhed Skyld i Overfolkningen; men Aarsagen vel

snarere at søge i den tilbageblevne ringe Befolk-
nings forsvindende Magt over Naturen. Sex
Hænder formaar knap at trække en Fiskerbaad i
Land i slet Vejr, og tre Personers samlede An-
strængelser er ude af Stand til at udføre meget af
det Arbejde, der betinger Frembringelsen af de
menneskelige Livsfornødenheder. I den Egn,
hvorfra de tre maatte udvandre, havde tretusende
maaske kunnet leve.

I et Skrift af Aug. Bebel anføres følgende
Ytring af den tyske Kemiker Liebig: »Jorden
er udtømmelig og kan uafbrudt give den rige-
ligste Afgrøde, naar der kun er Gødning og
menneskeligt Arbejde i tilstrækkelig Mængde.«
Det maa her henstaa uafgjort, hvorledes Liebig
selv vilde have denne Sætning forstaaet; men
tages den strængt efter sin Ordlyd, giver den
Anledning til et Fejlsyn, der gaar i modsat
Retning af Malthus' Misopfattelse. »Udtøm-
meligt« er vel egentligt kun det, hvoraf der kan
tages saa tidt og saa meget det skal være uden
at der dog nogensinde kommer Tomhed til
Stede. I den Forstand er ingen Plet af Jord,
og altsaa heller ikke den hele Jord, udtømmelig.
Var den det, maatte hver Mark kunne føde alle
de Mennesker, der vilde gøde og bearbejde den.
Amager kunde da ernære Milliarder af Men-
nesker, og i intet Land og til ingen Tid kunde

der blive Tale om Overbefolkning. Dette turde imidlertid være en altfor stærk Tiltro til Virkningen af Gødning og menneskeligt Arbejde. Tager man derimod Liebig's Ytring ikke altfor bogstaveligt, og opfatter manden kun som et stærkt Udtryk for den Tanke, at intet Menneske formaar at se Grænsen for Jordens Frembringelses- og Ernæringsevne, bliver Sætningen sand.

Udbyttet af det menneskelige Arbejde voxer dels ligefrem i Forhold til Menneskenes tiltagende Antal og Kundskaber, og dernæst voxer det som Følge af den tiltagende Befolkningstæthed.

Intet Land har nogensinde været opdyrket til den højeste Fuldkommenhed, det vil sige saaledes, at det absolut taget størst mulige Udbytte var naat. Dyrkningens Resultat kan altid forøges, og ikke alene — hvad der uden Forklaring er tydeligt nok — ved kommende Tiders større Kundskaber, men fuldt saa meget paa Grund af den voxende Befolkningstæthed. Kjendskabet til Jordens bedste Behandlingsmaade forslaar nemlig ikke, der bliver kun Mulighed for Anvendelsen, naar Befolkningen har naaet en vis Højde. Alle Landmænd handler, tvungne af Nødvendigheden, som om de fuldt ud kjendte denne Lov.

En Gaard umiddelbart ved Kjøbenhavn drives anderledes, end om den laa fire eller otte Mile ude i Landet, og laa den der vilde Behandlingsmaaden atter vexle, eftersom den nærmeste Jernbane Station var nær eller fjærn. Langt større Forskjel i Behandlingsmaaden, end der kan gives indenfor Sjællands eller Danmarks Grænser, vil der findes imellem to Ejendomme, den ene tæt ved London med nem Adgang til Kjøb af Gødning og med ringe Forsendelsesomkostninger for sine Frembringelser, den anden dybt i Ruslands Indre og langt fra nogen stor By og fra gode Befordringsmidler. Den ene Ejendom vil være undergivet Havekultur, paa den anden vil der kun blive indhøstet, hvad der kan frembringes uden altfor stort Arbejde og Udgift; og skulde det falde Ejeren ind at forbedre Driften ud over en vis, af Beboelsesforholdene bestemt Grænse, bliver Resultatet Tab.

Den tyske Agronom og Nationaløkonomiker v. Thünen anstiller i sit bekjendte Værk: »der isolirte Staat« en Beregning, hvorefter Rug er fuldstændig værdiløs, naar den frembringes halvtredsindstyve Mile fra Forbrugsstedet og skal forsendes derhen med Vogn. Paa Hjemreisen til Salgsstedet og paa Hjemreisen derfra fortærer nemlig Hestene og Kusken hele Vognadningen. I denne Afstand vilde altsaa Driften

af Rug udover Landbrugerens eget Forbrug ophøre, dersom Rugens Frembringelse intet kostede; men da man ikke høster uden foregaaende Arbejde og Udgift, bliver allerede en langt mindre Afstand tilstrækkelig til at umuliggøre Rugens Drift, saasnart Hest og Vogn ere de eneste Befordringsmidler.

»Det er udenfor al Tvivl at Korn i Indien er bleven benyttet til Brændsel, og det siges, at amerikansk Korn er bleven brugt paa samme Maade«, skriver Englænderen Jevons i sin Nationaløkonomi. Det er da ogsaa højst rimeligt, at man i spredt befolkede Egne med slette Befordringsmidler og med vanskelige Kommunikationsvilkaar har foretrukket at brænde Kornet og varme sig derved, fremfor at sende det bort saa langt, at Forsendelsesomkostningerne slugte mere end den hele Værdi. Men under saadanne Forhold anvendes der selvfølgelig ikke paa Jordens Drift det Arbejde og den Udgift, der sætter bedre befolkede Egne i Stand til at forøge Høstens Udbytte og Næringsmidlernes Mængde.

I de seneste Tider har Befordringsmidlernes overordentlige Forbedring mægtigt fremskyndet Udviklingens Gang, og Lande, der endnu nyligt kun sparsomt kunde udnytte deres Jords Evner, er hurtigt blevne i Stand til at drive Ager-

bruget op til en Fuldkommenhedsgrad, der ellers først kunde være naat langsomt og ved en større Befolkningstæthed. Jernbaner og Dampskibe har gjort den nulevende Slægt det muligt at udføre Arbejder, der uden dem havde været kommende Slægter forbeholdt. Den ene Side af det Vexelforhold, der bestaar mellem Menneskene og Næringsmidlerne er undergaaet en usædvanlig hurtig Udvikling. Foreløbig har Virkningen vist sig i en stærk Kornudførsel til fjærne Egne fra det indre Rusland, Amerika, Ungarn og til Dels ogsaa fra Danmark. Landmændene har haft Nytte deraf; det har svaret Regning for dem paa deres Jords Drift at anvende Udgifter, som tidligere kun vare mulige paa Ejendomme, der laa nærmere ved Afsætningsstederne. Efterhaanden gjør den anden Side af Vexelforholdet sig gjældende. De rigeligere Næringsmidler drager Mennesker til sig. Hine store kornfrembringende Lande udfører endnu deres Landmandsfrembringelser i deres raastofagtige Form og ernærer dermed andre Landes Befolkning; men ifølge den almindelige Udvikling, som ogsaa vi her hjemme undergaar, stræber der hen mod en Forædling af Udførselsartiklerne. Først vøxer Mejeriernes, Møllernes, Klædefabrikkernes og alle de Industriers Betydning, der staar i umiddelbar Forbindelse

med Landbruget, og dernæst voxer alle andre Industrigrene; de har alle det tilfælles: at suge forøget Livskraft af den større Mængde Næringsmidler, der frembringes i deres umiddelbare Nærhed. Byernes Tilvæxt følger Landets Opkomst. Kjædens Ringe griber da paany ind i hinanden. Kornets Frembringere og Forbrugere er atter komne hinanden nærmere, en yderligere Forbedring af Landbruget er bleven mulig, og hvert nyt Fremskridt aabner Udsigt til en videre Horisont.

Godt!

Malthus tænkte sig Menneskehedens Historie som en Fremmarsch gennem en spidst tilløbende Hulvej, imod hvis Stenmure flere og flere maatte trykkes ihjel, alt eftersom Rækkerne udvidedes og Vejen indsnævredes. I Virkeligheden er det anderledes. Hver fremrykkende Kolonne rydder Vejen for den efterfølgende. En Gang hamredes der løs paa Muren med blotte Hænder og klodsede Stenøxer, nu dundrer Damphammeren imod Stenen, og hvert Slag skaffer forøget Plads og stærkere Lys; og hvor Menneskene før kun saa' gold Sandørken opdager de efterhaanden frugtbare Marker.

Naar Malthus maalte hvert enkelt Lands Fremtidsbefolkning efter dets eget fremtidige Høstudbytte begik han en dobbelt Fejl. Først var hans Beregninger om de kommende Tiders

Høst fantastiske og grundløse. Dernæst var det en aldeles urimelig Antagelse, at Befolkning og Kornhøst i hvert enkelt Land skulde staa i umiddelbart Forhold til hinanden. Denne sidste Fejl bliver indlysende, saasnart man ser de Grunde, som han havde til at begaa den.

Han overvejede, hvorfra et stærkt bebygget evropæisk Land, skulde faa Korntilførsler, dersom Befolkningen ikke kunde mættes af Landets egen Høst. Det vilde efter hans Mening være Daarskab, om man regnede paa de mindre stærkt befolkede Verdensdele; og i det Foregaaende er allerede hans Ytringer om nye Landes langsomme Opdyrkning gjengivet. Paa dette Punkt har den historiske Udvikling grundigt besørget Gjendrivelsen; der er knap forløbet halvhundrede Aar efter Malthus' Død, og Evropa tager allerede nu en betydelig og en voxende Del af sit Kornforbrug fra hine unge Egne, hvorfra Malthus ikke turde vente Tilførsler i nogen overskuelig Fremtid. Nu til Dags har Bladet vendt sig helt rundt, og de evropæiske Samfund skjælver for de oversøiske Massetilførsler, der trykker Landejendommenes Priser og Landmændenes Pengeindtægter.

Paa den mellemevropæiske Kornhandel burde heller intet Land stole. Behovet kunde nok i et eller flere Aar blive dækket derved; men der

kunde komme Aar, hvor de andre evropæiske Stater selv intet havde til overs, og Hunger og Elendighed vilde da komme over det letsindige Samfund, der ikke havde sørget for sig selv.

Foruden Forsigtighedshensynene kjendte Malthus endnu en anden Grund, hvorfor hvert Land burde lægge særlig Vægt paa Korndyrkning. Han var nemlig overbevist om at Agerbrug var den aller fordelagtigste Art af al mulig Virksomhed, saa at det Land, der regelmæssigt til Betaling af sin Kornindførsel frembragte andre Udførselsgjenstande, i Virkeligheden gjorde en daarlig Forretning og ernærede en mindre hjemlig Befolkning, end det kunde have gjort ved at dyrke Korn. Kornindførslen blev saaledes ikke blot en farlig Forretning, der næmt kunde mislykkes men ogsaa en slet Forretning, selv om den lykkedes.

Denne Tro paa Landbrugets fortrinsvise Gavnlighed var paa Malthus' Tid ganske almindelig, og man forsvarede den omtrent saaledes: Ved al Fabrikvirksomhed behandles et eller andet Raastof, som allerede har en Værdi inden dets Bearbejdelse begynder. Et Land der udfører færdige Fabrikata indvinder altsaa kun Salgssummen minus Raastoffets Værdi. Anderledes forholder det sig derimod med Kornudførslen. Naturen forsyner gratis Menneskene

Til Malthus' Overbevisning

med Landmændenes Raastof, som man beholder, naar man sælger Produktet. Ved Kornudførsel er hele Salgssummen Fortjeneste, ved alt Salg af Fabrikata er den det kun delvis, det er bedre at tjene det Hele end en Del, og følgelig er Kornudførsel den bedste Forretning. Denne nu forældede økonomiske Opfattelse deltes af Malthus, han forklarede den vidtløftigt paa mange Sider, og sluttede med at erklære en regelmæssig Kornudførsel for Betingelsen for et Lands Lykke og Fremgang. En Folketælling i England og Wales havde vist ham en forholdsvis Aftagen af Landbrugernes Antal og en Tiltagen af de Handlendes og Industri-drivendes; han beklagede dette og gav sig til at undersøge, hvorledes det gik til at Landet formaaede at forsørge saa mange uvirksomme Forbrugere (idle consumers)*).

En fornuftig regeret Stat burde, efter Malthus' Forslag, i gode og almindelige Høstaar henlægge en Reservebeholdning af Korn, hvor-

*) Hos Holberg spørger ogsaa den pantsatte Bondedreng med Forundring: »Hvoraf lever vel disse mange Folk her i Byen? Thi jeg ser hverken Ager eller Eng, hverken Stude eller Heste ikke et Svin en Gang«. Og Pernille svarer overgivent i Malthus' Aand. »Stude og Svin er her nok af, men man lever ellers her i Byen af Dig og andre Bønders Slid og Arbejde.«

paa der kunde tæres i daarlige Aar, saa at Landet altid kunde brødføde sig selv. Denne Forholdsregel vilde regelmæssigt, det forudsaa han, fremkalde flere Dødsfald end ellers nødvendigt, Mennesker vilde stadigt omkomme af Hunger og kunde have levet af det opsparede Korn; men uden en saadan Henlægning vilde et enkelt Misvæxtaar afstedkomme forfærdelig Ødelæggelse og Tabet af Menneskeliv i et Aar blive større end Summen af alle de efterhaanden opofrede Tilværelser.

Hverken denne Regeringspolitik eller dens Forudsætninger vil nu til Dags finde mange Troende. Man maatte imidlertid kjende Malthus' Opfattelse af Landbrugets Forhold til anden Virksomhed for at forstaa, at han end ikke for et Land som England paaregnede Industriens Hjælp til Befolkningens Ernæring.

Alle Nutidens Bestræbelser gaar i den stik modsatte Retning af den, som Malthus anbefalede. Udførselsgjenstandene forarbejdes til deres størst mulige Fuldkommenhed, og helst udførte man kun færdige Fabrikata og indførte alene Raastoffer. Enhver véd nu, at Fabrikanter og Handlende, som Malthus kaldte Englands uvirksomme Forbrugere, skaffer Englænderne Brød fuldt saa vel som de Jordbrugere gjør det, der dyrker de engelske Marker. De mest ufordøje-

lige Sager: Kul, Jærn og Stentøj gjør som Udførselsgjenstande ganske samme Nytte som Korn og Smør; og til trods for Malthus' Spaadom om de kornindførende Landes nødvendige Tilbagegang er netop Nutidens mest fremskredne Nationer kornindførende og har allerede været det i mange Aar. De har udviklet deres Industri, og ernærer en større Befolkning end deres egne Kornmarker mætter.

En fornuftigere Anvendelse af Raastofferne virker som en Forøgelse af deres Mængde*), og enhver forbedret Indretning af det praktiske

*) I et lille Skrift af S. Thorup og I. C. Dirckinck-Holmfeld: »Hvorledes skaffes god daglig Kost for den billigste Pris?«, findes følgende mærkelige Oplysning: »Paa Grund af en latterlig Fordom lader man i Kjøbenhavn, som i de fleste større Steder i Evropa, det ved Slagtingen udtømte Blod gaa til Spilde, i det aller højeste anvender man en lille Del af Svineblodet til Blodpølser og kaster derved bogstaveligt talt i Rendestenen en uhyre Mængde Næringsstof, der i Godhed og Næringsværdi fuldstændigt staar ved Siden af det ferske Kjød. Efter Prof. Panums Beregning beløber den paa denne Maade udtømte og spildte Mængde Blod alene for de i Danmark slagtede Dyr sig til omtrent 14 Millioner Pund aarlig. Da nu 1 Pund Blod i Næringsværdi i Virkeligheden næsten svarer til 1 Pund magert Kjød, saa undlader vi altsaa paa denne Maade som Næring aarlig at benytte 14 Millioner Pund fersk Kjød til en Værdi af omtrent 7 Millioner Kroner. Og det alene paa Grund af Uvidenhed og Fordomme!«

Livs Former forebygger Overbefolkning lige saa godt som ny Jords Bearbejdelse. Telegrafen, der i rette Tid kalder Kornet derhen, hvor der er Brug derfor, Suez Kanalen, som forkorter Dampskibene Vejen og formindsker Forbruget af Kul og Arbejdskraft, Maskinerne, der letter Raastoffernes Omdannelse, fremskaffer Livsbe- tingelser fuldt saa vel som en forbedret Plov- konstruktion.

Til en Beregning af Jordens Fremtidsud- sigter vilde derfor end ikke Kjendskabet til Frem- tidens Agerbrug forslaa, der vilde desuden kræves en Forudseen af alle de Opdagelser og Opfin- delser, som ogsaa paa alle andre Omraader er Menneskene forbeholdt.

X
I det Dobbeltforhold, der eksisterer imellem Næringsmidler og Befolkning, er den ene Side nogenlunde konstant. En nulevende dansk Mand behøver omtrent samme Mængde Mad og Drikke, som hans Bedstefaders Bedstefader fortærede. Den anden Side af Forholdet er derimod stærkt forandret. Hvert enkelt Menneskes Arbejdskraft frembringer nu langt flere Næringsmidler end forhen, og Udbyttet vedbliver foreløbig at voxe med Menneskenes Antal og Kundskaber. Na- turens Love fremtvinger da ikke en stadigt voxende Overbefolkningsfare og bereder ikke Menneskene et stedse elendigere Liv; de tillader

en stigende Befolkningsforøgelse og et større Maal af Livsnydelser til hvert enkelt Individ.

I det Foregaaende er Ordet »Overbefolkningstilstand« stadigt benyttet i den Malthusianske Betydning, nemlig som Betegnelse for den »naturnødvendige« Elendighed, der opstaar saasnart Menneskene formerer sig hurtigere end Næringsmidlerne tillader. Der gives imidlertid Overbefolkningstilstande, som ikke er naturnødvendige. Omgivelserne kan forslaa til et forøget Antal Menneskers Ernæring, Kundskaben til Hjælpekildernes rigtige Benyttelse kan være til Stede, og dog kan der blive baade Overbefolkning og Mangel. Med vore nuværende Ejendomsformer og Retsbegreber truer Overbefolkningsfaren endda snarest netop under de Forhold, hvor den er aller fjærnest fra at være naturnødvendig.

Naar menneskeligt Snille lægger ny Kraft i Arbejdet, naar Livsfornødenhederne indvindes i stærkt forøget Maal og med formindsket Slid, naar de døde Omgivelser saaledes tillader en betydelig Tilvæxt af Menneskenes Tal, træder vore Samfundsformer hindrende i Vejen for

Befolkningernes Ernæring. Der kommer da Overbefolkning; men den opstaar ikke naturlig, $\circ$: ikke ifølge Naturens Love og paa Grund af Naturens svigtende og utilstrækkelige Medvirkning. Den kommer samfundsnødvendigt, ifølge vore Samfundslove og paa Grund af Samfundets svigtende og utilstrækkelige Beskyttelse af dem, der forarmes ved de Opdagelser og Foranstaltninger, som skaber Rigdom.

Den store Nød paa Malthus' Tid var, som tidligere sagt, væsentligt fremkaldt ved Industriens Fremskridt. Det var den Gang blevet lettere at forfærdige Værktøj, Arbejdsmaskiner, Agerdyrkningsredskaber, Befordringsmidler, Beklædningsgjenstande og meget andet. De nyere Fabrikata var ikke blot billigere men ogsaa hensigtsmæssigere end de gamle, en større og forbedret Mængde af Livsfornødenheder fandtes indenfor Befolkningernes Rækkevidde, og ved ligelig Fordeling var der blevet en større Lod til hvert enkelt Menneske. Samfundets Love begunstigede en anden Fordeling, der gjorde nogle langt rigere andre endnu fattigere end forhen.

Overbefolkningen opstod i det Øjeblik Fabrikanterne afskedigede en Del af deres Arbejdere og erstattede dem ved Maskiner; men

denne Overbefolkning var selvfølgelig ikke en Naturnødvendighed. De forbedrede Maskiner havde sikkert nok ikke gjort det umuligt at ernære dem, der kunde brødfødes tidligere, da man kun besad mangelfuldere Hjælpemidler. Efter de nye Opdagelser havde imidlertid ingen længere umiddelbar Pengefordel af Arbejdernes Ernæring, og de afskedigede Arbejdere blev en samfundsmæssig Overbefolkning.

Vil man ret tydeligt se Forskjellen paa de to Arter af Overbefolkning, da tænke man sig følgende Forhold. Paa en stor Landejendom lever en hel lille Befolkning. Nogle er Fæstere, Forvaltere og Forpagtere, de fleste er Husmænd, Haandværkere og Arbejdsfolk. Gaarden drives efter gammeldags Regler, der benyttes megen Haandkraft og kun faa Maskiner. Den største Del af Befolkningen slaar sig igjennem saa som saa, Folkene lever paa smaa Jordlodder og fuldstændiggjør deres Erhverv dels ved Arbejde paa Godset dels ved lidt Hjemmeindustri. Godsejeren staar sig heller ikke synderlig godt, han lever naturligvis bedre end Folkene men dog ikke rigtigt efter sin Stand, han kan ikke foretage sig Rejser og maa lade Godsets Folk forfærdige mange Sager, som han langt hellere forskrev fra Hovedstaden. Hans nødvendige Udgifter er altfor store, der arbejder saa mange Men-

nesker paa Godset, og alle skal lønnes af hans Indtægter, inden der bliver noget tilovers til ham selv. Fortsættes Godsets Drift bestandsigt paa gammeldags Maade bliver der Fare for den naturnødvendige Overbefolkningstilstand. Den kommer, naar Familjerne paa Godset efterhaanden forøges, medens det Høstudbytte, der skal ernære dem alle, bliver omtrent uforandret. Denne Fare er imidlertid ikke synderlig truende i Tider, som de nærværende. Det er derimod en mere nærliggende Mulighed, at Gods-ejeren forbedrer Driften stærkt. Han lader Markerne draine, anskaffer sig Pløje-, Meje- og Tærskemaskiner og forøger som fornuftig Mand sine Indtægter, idet han indhøster mere og lønner færre Arbejdere end før. Han kan da leve standsmæssigt, de indførte Forbedringer gjør ham rigere, han kan foretage sig Rejser, kan tilbringe Vinteren i Hovedstaden, og kan forskrive Kjøretøjer og Luxusgjenstande ud til Godset. Men derude skabes der efterhaanden en samfundsmæssig Overbefolkning. En Del af Husmændene, Haandværkerne og Arbejdsfolkene er blevne overflødige, og for Gods-ejerne gjælder det om, at blive af med dem. Det større Høstudbytte skal jo for at give ham den rette Fordel helst indhøstes af saa faa Mennesker, som paa nogen Maade muligt.

Folk sættes udenfor Erhverv, ved hvert Fremskridt, der medfører en Arbejdsbesparelse. De faar, dersom det gaar dem helt galt, til Gjen-gjæld Fordring paa en mager Fattigunderstøttelse med en Tilgift af en endnu magrere Trøst. Fuldblods Manchester-Økonomer fortæller nemlig gjerne ved saadanne Lejligheder om den forøgede Arbejdsefterspørgsel, der nødvendigvis opstaar i andre Fag, saa snart en eller anden Opfindelse eller Arbejdsbesparelse foranlediger Afskedigelser i enkelte Fag. Der er ganske sikkert noget sandt i denne økonomiske Læresætning; men for den afskedigede Arbejder er det slemt, at den forøgede Efterspørgsel godt kan lade vente paa sig, længere end han kan taale at vente; og at Efterspørgslen, naar den endeligt kommer, nemt kan optræde med Krav paa Færdigheder helt forskellige fra hans. Den Gang de engelske Bomuldsvæverier i stor Maalestok afskedigede Arbejdere og indførte Maskiner, gik det formodentligt saaledes, som det efter Manchester Theorierne skal gaa. Bomuldstøjerne blev rimeligvis billigere, Folk gav færre Penge ud dertil, og for de besparede Penge købte de vel andre Ting. Arbejderne i mange forskellige Fag fik da forøget Beskæftigelse; men for den afskedigede engelske Haandvæver, der sammen med sin Familie gik Tiggergang,

var det slet ingen Trøst, at Fløjelsvæverne i Lyon eller Guldsmedene i Paris efterhaanden fik god Brug for flere Arbejdere. Ham kunde de dog ikke bruge, han forstod hverken deres Haandtering eller deres Sprog, og han anede knap i hvilken By og i hvilket Fag Efterspørgslen optraadte.

Før sammenlignedes Menneskehedens Historie med en Fremmarsch, hvor hvert nyt Fremskridt aabnede lysere Udsigter, nu derimod siges hver ny Opdagelse og hver ny Forbedring at drage Ulykker efter sig, store eller smaa i Forhold til Opfindelsernes eller Forbedringernes Betydning. De to Fremstillinger modsiges ikke hinanden. Enhver, der foretager sig noget nyttigt, arbejder paa Vejens Ryddelig-gjørelse; alle slaar løs paa den Mur, der indsnævrer Menneskenes Fremmarsch; men Nedrivningsarbejdet foregaar uden indbyrdes Aftale og uden fælles Plan. Enhver hamrer løs, hvor han kan komme til; og den, der fører de mægtigste Slag, gjør ganske sikkert den største Nytte, og aabner Efterkommerne de bredeste Veje; men de af hans Samtidige, der bliver skamslaaede af de Murbrokker, som han slaar løs, har ikke stor Grund til at velsigne ham. De civiliserede Nationer forenede sig ved Suez Kanalens Aabning i Jubel over Lesseps

Geni. Ingen fornuftig Mand vil heller nogen-
sinde bestride Kanalens Betydning for Frem-
skridt og Velvære; men næppe vil heller nogen
modsig, at den Dag Søvejen mellem Evropa
og Asien var bleven forkortet, havde mange
Rederier faaet et haardt Knæk. Skibene tilbage-
lagde Rejserne i kortere Tid end før, færre Far-
tøjer udrettede den Gjærning, hvortil der tidligere
behøvedes flere, og Efterspørgslen efter Skibe
aftog i Forhold til Kanalens voxende Benyttelse.
Andre Aarsager har vel medvirket til de senere
Aars lave Fragter, det er umuligt nøjagtigt at
udregne, hvor meget der skyldes denne, og
hvor meget der skyldes hin Aarsag; men naar
i 1883 Stavangers halve Kjøbmandsverden fal-
lerede eller var paa Fallittens Rand, fordi
dens Skibsparters Værdi var forsvunden, og
naar i 1884 mange Rederier blev ruinerede
og Fartøjer oplagte ubenyttede rundt i alle
Verdens Lande, fordi Fragterne knap kunde dække
Rejseudgifterne, bærer Lesseps med Rette be-
undrede Værk utvivlsomt sin store Del af
Skylden. Mange Stenblokke, meget Sand og
Jord slog Lesseps Arbejdere løs for at berede
Kanalens Leje. Stenene rammede fjærnt og
nær og slog Benene fra mangan Sømand, der
næppe anede, hvorfra Slaget kom; og Sandet
og Jorden taarnede sig op og tilstoppede de

Veje, som Folk plejede at gaa for at hente deres Brød. Efterhaanden voxer Handel og Samfærdsel atter paa Grund af den forkortede Søvej, Skibsfarten faar maaske et Opsving, der svarer til eller overgaar den midlertidige Skade; men en saadan Udvikling sker langsomt — det koster Tid, inden Handelsstanden finder sig til Rette i de forandrede Forhold, inden de nødvendige Forbindelser knyttes og indarbejdes, og inden de Varer forefindes, som passer til Forsendelserne. I Fremtiden, naar alt dette har udviklet sig regelmæssigt, bliver Suez Kanalen til Gavn for alle; i Nutiden virker den som ethvert andet Fremskridt, den beriger nogle og forarmer andre.

De anførte Exempler viser, hvorledes Overbefolkning og Nød opstaar uden Naturnødvendighed og uden de Lidendes egen Skyld. Det ligger udenfor denne Afhandlings Ramme at angive de Midler, hvormed en samfundsmæssig Overbefolkning kan modarbejdes; men for at undgaa en maaske nærliggende Misforstaaelse, skal jeg ganske kort angive Grundene, hvorfor Frelsen efter min Mening ikke kan søges i den rene Socialisme.

Det er ganske vist vanskeligt at diskutere, hvad Socialismen kan udrette eller ikke kan udrette, fordi det er umuligt nøjagtigt at bestemme,

hvad der menes med Socialisme. Der er saa mange Arter. Man kan dog skjelne mellem to Hovedgrupper. De har et fælles Kjendemerke. De er begge overbeviste om det uretfærdige i den nuværende Fordeling af Velvære og Fattigdom. Derom er imidlertid mange andre enige, der ikke kalder sig Socialister.

Den ene Gruppe forlanger Arbejdets Udbytte fordelt i Forhold til hver Mands Gjerning. Gjennemførelsen af denne Gruppes Ideer støder paa Vanskeligheder af dobbelt Art. Dersom enhver skal have betalt efter sin Gjerning, vil den, der arbejder mest, bedst eller heldigst, opnaa det højeste Vederlag og vil have Mulighed for at opsamle Privatformue eller Privatkapital. Derved vil der ske Brud paa den socialistiske Ordning, og Samfundet vil paa ny blive delt i Kapitalister og Besiddelsesløse. Dette er den ene Vanskelighed. Den anden ligger i Umuligheden af at finde nogen som helst Maalestok for Nyttens af hver enkelt Mands Gjerning.

Det er som bekjendt en socialistisk Fordring, at al Jord skal være fælles Ejendom. Blev denne Fordring Virkelighed, vilde Vanskelighederne strax vise sig. Staten skulde rimeligvis bortforpagte Jorderne. Forpagterne vilde ved gunstige Konjunkturer blive Velhavere,

eller om man vil udtrykke det saa, de vilde faa deres Gjerning betalt højere end dens Værdi. Dernæst vilde de Folk, der skulle være Forpagteren behjælpelige med Jordens Dyrkning, slet ikke mærke til nogen Forandring. Arbejderne vilde under den ny Ordning saa lidt som under den gamle finde Plads hos de Jordbrugere, der kunde undvære dem. Landarbejderne maa nødvendigvis udgjøre et langt større Antal end Forpagterne, og det store Flertal af Befolkningen vilde da ikke høste nogen som helst Nytte af det nye System. Et Fælleseje af Jord forbundet med Bortforpagtning kan følgende slet ikke opfylde Hensigten.

Skulde Jorden derimod ikke bortforpagtes, men enhver — Driftsbestyrer som Malkepige — lønnes i Forhold til sin Gjerning, vilde Umuligheden af denne Lønningsmaades Gjennemførelse først rigtigt vise sig. Det vil altid blive en fuldstændig Umulighed at beregne, hvor meget af Høstudbyttet, der kommer paa Driftsbestyrerens Arbejde, og hvor meget paa Avlskarlens; eller hvor meget af Køernes Mælk der retfærdigt tilfalder Malkepigen, Røgteren og den Mand, der har bygget Kostalden. Socialisterne har selv en stærk Overbevisning om deres Ret og mener, at alle disse Vanskeligheder næmt klares, naar Socialismen kommer til Roret.

For mig er derimod disse Vanskeligheder afgjørende, og jeg forstaar ikke ret, at de ikke er det for alle. Den Sætning: »Enhver skal lønnes i Forhold til sin Gjerning« forekommer mig betydningsløs, saalænge det henstaar aldeles uoplyst, hvorledes Forholdet mellem Gjerning og Løn kan udfindes.

Den anden Hovedgruppe af Socialister anerkjender ikke ovenstaaende Sætning som sit Program, og Aarsagerne hertil falder til Dels sammen med de oven anførte. Desuden gjøres der fra denne Side gjældende, at Retfærdigheden kun vilde ske liden Fyldest, dersom den højt Begavede skulde have høj Løn; medens den svagt Begavede, foruden den Sorg at være aandelig eller legemlig Undermaaler, endnu dertil skulde have den Krænkelse at lønnes mindre godt end andre. Den radikale og hadefulde tyske Dr. E. Dühring kan maaske betragtes som videnskabelig Repræsentant for denne Gruppe. Han behandler med stolt Haan baade Lassalle og Karl Marx og skriver i sin »kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus«, at han kun medtager disse to Mænd paa Grund af deres historiske Betydning; han frakjender deres Værker enhver videnskabelig Værdi og betragter deres hele Samfundsopfattelse som Tegn paa Snæverhjærtethed

og Pengetilbedelse. »Enhver skal have efter sin Fornødenhed,« saaledes lyder denne socialistiske Gruppes Fordring. Fordringen er forstaaelig men næppe gennemførlig. I en Stat, hvor alle havde ubetinget Ret til deres Fornødenheders Tilfredsstillelse, vilde sikkert mange Mennesker anslaa deres Fornødenheder meget højt og deres Arbejdsevne særdeles ringe og Samfundet løbe stor Fare for Elendighed — maaske ikke paa Grund af den uretsfærdige Fordeling af Jordens Goder — men snarere fordi der næppe blev ret meget til Deling.

Hverken det ene eller andet af disse to socialistiske Programmer egner sig til at frelse Samfundene; men hermed skal ikke være sagt, at Socialisternes Klager er uberettigede, og hermed er heller ikke udtalt nogen Dom over de enkelte Reformers, som de forlanger.

De store Samfundsomvæltninger rammer ikke altid de Besiddelsesløse. Suezkanalen har for Exempel, saaledes som bekræftet, ødelagt mange Privatformuer; men i Reglen beskytter Lovgivningsmagterne og Samfundsforholdene langt bedre og fyldigere de Formuende end de Besiddelsesløse.

En af de aller menneskekjærligste Samfundsomvæltninger, som den nyere Historie kjender — en Omvæltning hvis eneste Aarsag var

Medfølelse med de Fortrykte — viser bedst hvilken Forskjel der gjøres paa den Riges og den Fattiges Ret; og det endog i de Øjeblikke, da alle gode Følelser er oppe. I 1833 gennemførtes i England Loven om Slaveriets Afskaffelse. Den havde i lang Tid staaet paa Dagsordenen, store Vanskeligheder maatte besejres, inden Maalet blev naat, og Sagen kostede England et betydeligt Pengeoffer. For Slavernes Ret kæmpede Englands bedste Mænd; men selv de fandt denne Ret uendelig ringe. Baade Frisindede og Konservative forstod derimod Slaveejernes Ret fuldt ud. Efter W. N. Molesworth »History of England« (Vol. I. Cap. 5) aftrykkes her et Par Linier, der giver et Begreb om den Forhandling, der gik forud for Loven, og om de Betingelser, hvorunder Loven gennemførtes.

Molesworth skriver:

»Regeringens Medlemmer var Lovens Talsmænd. De fandt Understøttelse blandt andet hos den glimrende Macauley, hvis Indflydelse ved denne Lejlighed var endnu større end ellers, fordi han var en Søn af Zachary Macauley, der havde været en af de forreste i den Skare af Vejbanere, der sammen med Wilberforce og Clarkson, havde kæmpet for Frigivelsen paa en Tid, da Sejren var fjærn og Sagen upopulær. De kappedes om at vise,

hvilket stort Fremskridt det vilde være, naar Slaveriet forandredes til en Art bundet Tyendeforhold (»apprenticeship«). Dette Tyendeforholds Varighed var af forholdsvis mindre Betydning, forudsat at det blot blev fastsat som en Mellemtilstand mellem Slaveri og fuldstændig Frihed. Idet de holdt paa denne Forholdsregel anerkjendte de Ejendomsretten — det vil sige Slaveejernes Ejendomsret til Slaverne, der skulde frikjøbes men ikke frigives — »de forlangte Afskaffelse af de korporlige Revselsler, tilsagde Negrene Agtelse for deres Privatliv og for deres nærmeste og kjæreste Slægtskabsforhold, og sikrede dem en ikke ubetydelig Del af deres Arbejdes Frembringelser.«

Regeringens oprindelige Forslag tilstod Slaveejerne et Laan paa femten Millioner Pund Sterling; men Regeringen frygtede for ikke at kunne gennemføre Loven uden med et større Vederlag til Slaveejerne, og disse fik da, i Stedet for et Laan paa femten, en Gave paa tyve Millioner Pund Sterling, det vil sige trehundredetresindstyve Millioner Kroner »som Vederlag for Tabet af deres Slaver«. Med denne Forandring og med en Læretid for Negrene af syv Aar blev Loven gennemført.

Molesworth er en forstandig og oplyst Historiker, han er fuld af Ros og Begej-

string over Englændernes Ædelmodighed, han fremhæver hvorledes deres Retfærdighedsfølelse og Menneskekjærlighed drev dem til at tage halvfjerdehundrede Millioner Kroner af Nationalformuen paa en Tid, da Landet trængte haardt til Penge; — men det falder ham ikke ind med en Tanke, om Pengene ikke snarere var tilkommet Slaverne end Slaveejerne. Ham forekommer det, at naar Englænderne sikrede Negrene en Overgangstid af syv Aar, i hvilken Tid de hverken kunde kjøbes, sælges eller piskes af deres Herskab, og naar deres Koner og Døtre i disse Aar ikke længere med Magt turde fratages dem, da havde de opnaaet alt, hvad de med Billighed kunde forlange. Efter de syv Aar fik de deres Frihed og maatte selv om, hvad de kunde begynde med den Kapital, som de havde opsparet af den »ikke ubetydelige Andel«, der var dem sikret af deres Arbejdsudbytte. Historieskriverne dømmer i Almindelighed paa samme Maade som Molesworth, og Negerfrigivelsen staar antegnet i Historien som en af Englands bedste og hæderligste Gjerninger — og maaske med Rette. Den kan da tages som Exempel paa den Retfærdighedsfølelse der hersker, naar der ædelmodigt skal skiftes mellem Rig og Fattig: til de Rige ydedes der i klingende Mønt Er-

statning for det Tab Samfundsomvæltningen forårsagede dem. Pengene toges af den fælles Kasse, hvortil baade Rige og Fattige bidrog; men de Fattige formodentlig mest. De Fattige opnaaede en betinget Frihed til at hjælpe sig selv.

Omtrent saaledes gaar det ved mange af de Lejligheder, hvor Staten griber fordelende ind. Den viser en stor Respekt for de bestaaende Privatformuer men et forholdsvist ringe Hensyn til Samfundets fattige Elementer.

En Krig eller Forberedelserne dertil opsluger for Exempel en Del af Nationalformuen. Til dagligt Brug og saalænge Formuerne kun giver Indtægter er alle enige om, at Nationalformuen er lig Summen af alle de enkelte Privatformuer. De Formuende anerkjender Aktiverne som Særeje, Passiverne faar derimod gjerne Lov at være Fællesejendom. Man tager selvfølgelig midlertidigt Krigsomkostningerne eller Krigserstatningen hos dem, der har noget; man kan jo ikke tage hos dem, der intet har. Pengene opkræves imidlertid nødigt som Skat, derimod langt hellere og oftere i Form af Laan. Med en velklingende Frase kaldes dette »at lægge Byrden over paa Efterkommerne«. I Virkeligheden er Laanets Virkning den: at tvinge de Besiddelsesløse til at

opspare og skjænke til de Besiddende en ny Formue i Stedet for den tabte.

Det er ikke Meningen at gennemgaa alle de Midler, hvorved Staterne og Samfundsordningen begunstiger de Rige paa de Fattiges Bekostning. Dette vilde være ensbetydende med at skrive den halve Nationaløkonomi.

Nationaløkonomien har nemlig to Opgaver. Den ene er: at angive den Maade, hvorpaa Staterne bedst indretter deres Lovgivning for at fremkalde den størst mulige Produktion. Eller — som man ogsaa kan udtrykke det samme — at beskrive den Samfundsordning der sikrest udelukker den Overbefolkningfare, som opstaar naturnødvendigt, naar Produktionen er for ringe i Forhold til Befolkningen.

Den anden Opgave er: at angive den Maade, hvorpaa Staterne bedst indretter deres Lovgivning for at fremkalde en tilfredsstillende Fordeling af Produktionen. Eller — som man ogsaa kan udtrykke det Samme — at beskrive den Samfundsordning, der sikrest udelukker den Overbefolkningfare, som opstaar naar en altfor stor Del af Produktionen tilfalder en ringe Brøkdelen af Befolkningen.

De foregaaende Undersøgelser Resultater kan kortelig sammenfattes paa følgende Maade.

En Befolkningslære af den Art, som Malthus opstillede, er et Fantasteri. Der gives ikke den fjærneste Mulighed for blot tilnærmelsesvis at udfinde den Række, som rigtigt angiver Næringsmidlernes fremtidige Tilvæxt. Forøgelsen er afhængig af Menneskeaaandens Fremskridt og af Menneskenes Antal.

Endnu umuligere er det at udfinde den Række, som skal angive den »naturlige« Befolkningstilvæxt. - Det kunde endda være vanskeligt nok blot at angive hvad der menes med Ordene »naturlig Befolkningstilvæxt«.

Nationaløkonomien giver sig da ikke af med at beregne den fremtidige Befolkningmængdes Størrelse men indskrænker sig til at angive de Midler, der fremkalder eller fjærner en truende Overbefolkningsfare.

Malthus ansaa Krig, usundt Liv og ødelæggende Sygdomme for gode Lægemedler. I Virkeligheden forøger eller fremkalder de Overbefolkningsfaren, de fjærner den aldrig. Fredsvenner, Menneskeelskere og Læger behøver ikke at frygte for: at deres Bestræbelser, naar de lykkes, naturnødvendigt fremkalder ny Elenighed.

Frelsen skulde efter Malthus' Mening komme gennem en Samfundsordning, hvor hvert Individ sørgede for sig, medens de Nødlidende overlodes til deres Skjæbne, og alle forblev barnløse undtagen de faa, der ved deres Ægteskabs Stiftelse vare sikre paa at kunne ernære en Børneflokk. Saa megen Unatur og saa megen Haardhed behøves ikke.

De nuværende civiliserede Samfund véd det af Erfaring. De har gennemført tvungen Fattigunderstøttelse, de lader ikke de Fattige dø af Sult, Befolkningens store Mængde indgaar Ægteskaber og sætter Børn i Verden, og Samfundene er dog ikke nedstyrtede i en almindelig Elendighed.

Der er selvfølgelig Grænser for Størrelsen af det Udbytte, som hver Mands Arbejde kan fravriste Naturen, og altsaa ogsaa Grænser for det Antal Børn, som hvert Samfund kan ernære. Fødes der Børn, til hvem der umuligt kan skaffes Ernæring, omkommer de ganske sikkert hurtigt. Der er imidlertid ved stigende Civilisation og ved voxende Befolkningstæthed overordentlig ringe Sandsynlighed for et Børneantal saa stort, at Ernæringen skulde blive en Umulighed. Menneskenes Arbejde vinder stedse en større skabende Kraft, og ifølge Naturens Orden kan efterhaanden en stadigt større Del af Be-

folkningen ernære en Familje og ernære den taaleligt godt.

Samfundslovene kan imidlertid saa godt som Naturlovene fremkalde en Overbefolkningsfare. Den samfundsmæssige Overbefolkning opstaar, naar enkelte tiltager sig en altfor stor Del af den samlede Produktion, og naar der derfor bliver for lidet til de øvrige. Denne samfundsnødvendige Overbefolkning truer under vore Forhold hyppigere end den naturnødvendige.

»Den der saar, planter og indhegner, skulde til Gjengjæld ikke have Ret til Høsten! En smuk Filosofi for Hallunker!« skrev Voltaire. Indrømmer man Voltaires Ret til at karakterisere Rousseaus Sætning som Hallunk-Filosofi, da maa man ogsaa indrømme, at »Hallunk-Filosofi« i mange Tilfælde bestemmer Godernes Fordeling i vore Samfund. Hvor hyppigt høstes der ikke af den, der aldrig saaede, plantede eller indhegnede, og hvor uendeligt ringe er ikke mange Gange Udbyttet for den, der har saat, plantet og arbejdet hele sit Liv igjennem.

Værdilæren.

(Den jærnhaarde Lønningslov.)

Malthus havde udtalt sig om den Skæbne, der i de gamle bebyggede Samfund ventede den besiddelsesløse Arbejderklasse, saafremt den ikke fandt Sysselsættelse og Erhverv. Hans Dom havde lydt paa: Hungerdød.

David Ricardo*), en yngre Samtidig og Meningsfælle af Malthus, stadfæstede og skærpede Dommen. Han udtalte sig om den Skæbne, der som Regel ventede de samme Mennesker, dersom de var heldige nok til at finde Sysselsættelse og Erhverv. Hans Dom lød paa: den aller elendigste Tilværelse.

*) David Ricardo var Søn af jødiske Forældre, der fra Holland udvandrede til England. Han blev født 1772 i London og tilbragte sit Liv i England, hvor han som Kjøbmand erhvervede en betydelig Formue og som økonomisk Forfatter en nok som bekendt Anseelse.

Arbejdslønnen indtager i Følge hans Lønningstheori*) sin naturlige Højde, saasnart den giver de sysselsatte Arbejdere Midlerne til at leve og vedligeholde Racen uden Tilvæxt og uden Aftagen.

»Lønnen kan hæve sig op over dette Punkt; men da voxer Arbejdernes Antal, som Følge af Arbejdets høje Pris. Lønningerne falder derfor paany til deres naturlige Højde, og undertiden bliver Reaktionen endog stærk nok til at trykke dem ned derunder. Arbejdernes Skæbne bliver helt beklagelsesværdig, saasnart Lønnen synker under sin naturlige Højde; Fattigdom forbyder dem da at købe de Gjenstande, som Vanen har gjort fuldstændigt nødvendige for dem. Lønnen hæver sig først igjen op til sit naturlige Standpunkt, naar enten Arbejdernes Antal gennem Savn og Lidelser er formindsket, eller naar Efterspørgslen efter Arbejdskraft tiltager. Da kan Arbejderne atter en Gang skaffe sig de beskedne Nydelser, hvortil den naturlige Løn forslaar».

Man maa ikke tro, at den naturlige Arbejdsløn altid og overalt er ens, den retter sig efter Arbejdernes Fordringer til Livet. »Engelske Arbejdere vilde betragte deres Løn, som una-

*) D. Ricardo: On the principles of political Economy and Taxation. Chapter V »On Wages«.

turlig lav og utilstrækkelig til at ernære deres Familjer, dersom Lønnen kun forslog til at skaffe dem Kartofler til Føde og elendige Jordhytter til Bolig; men en saadan Løn forekommer Menneskene at være tilstrækkelig i andre Lande, hvor Livet er billigt og Fornødenhederne færre og lette at tilfredsstille.« I disse Lande bliver den naturlige Arbejdsløn derfor lavere end i England.

Dernæst vexler den naturlige Arbejdsløn sammen med Priserne paa Arbejdernes Fornødenheds Gjenstande »En Stigning i disse Gjenstandes Pris bevirker en Stigning i den naturlige Arbejdsløn, og denne gaar ned, naar disse Sagers Pris falder!«

Dette er nogle af Hovedpunkterne i Ricardo's saakaldte »jærnhaarde Lønningslov«.

Nøjsomhed hjælper, ifølge denne Lov, ikke Arbejderne stort, og billige Priser paa Fødemidler og andre Nødvendigheds Gjenstande gavner dem heller ikke meget. Begge Dele trykker den naturlige Arbejdsløn ned.

Lovens videre Følger er efter Ricardo's Tid blevne omstridte i det Uendelige.

Socialistiske Forfattere har i den jærnhaarde Lønningslov fundet et Bevis for Nødvendigheden af en Samfunds Revolution: saaledes som Samfundene nu er ordnede, siger de, trykkes Arbejds-

lønnen ned til et utaaleligt Lavmaal, og følgelig maa Samfundsordningen helt forandres, dersom Arbejdernes Stilling skal forbedres.

Konservative Økonomer har derimod netop i denne samme Lov fundet Beviset for det Uberettigede i de socialistiske Reformønsker. Værdiernes forskellige Højder, paastaar de, bestemmes gennem økonomiske Love. Den jærnhaarde Lønningslov er en saadan økonomisk Lov, den hersker overalt uden at være optagen i Nationernes eller Samfundenes skrevne Lovsamlinger; den — og ikke Regeringsmagt eller Kapitalister — er Skyld i den lave Arbejdsløn. Loven maa, ifølge disse Økonomers Mening, gjøre sig gjældende under en hvilken som helst Ordning, og en Samfundsrevolution skal derfor ikke kunne gavne Arbejderne.

Den jærnhaarde Lønningslovs ubøjelige Magt under de nuværende Samfundsforhold er da bleven anerkjendt som en Kjendsgjerning af Forfattere tilhørende helt modsatte økonomiske Retninger; de har været uenige om Lovens Følger men enige om dens Existents. Og dog er denne Existents mere end tvivlsom.

Læren om de Love, der bestemmer Arbejdslønnens Højde, er en Del af den hele Værdilære. Den jærnhaarde Lønningslov er en Del af en ganske fejlagtig Værdilære.

Værdilæren holdt sig i det Væsentlige uforandret gennem hele den Skole af højt ansete engelske og skotske Økonomer, der begyndte med Adam Smith og gennem Malthus og Ricardo fortsattes ned til Stuart Mill.

Stuart Mill, Skolens sidste betydelige Forfatter, fulgte i denne Del af Økonomien troligt Forgængernes Spor. Det er mærkeligt nok, at han ikke afveg derfra. Han havde gennem mange Undersøgelser opdaget en betydelig Mængde Tilfælde, i hvilke den Adam Smith'ske Hovedregel for al Værdiansættelse slet ikke slog til; men han betragtede alle disse Tilfælde som Undtagelser og nærede ikke fjærreste Tvivl om Hovedreglens Rigtighed. Man ser hans blinde Tillid bedst af den ilde berygtede Sætning, som han skrev i Indledningen til sin Værdilære: »Lykkeligvis er der i Læren om Tingenes Værdi intet at opklare for nærværende eller nogen tilkommende Forfatter. Theorien om denne Sag er fuldendt og Fremstillingens Tydelighed den eneste Vanskelighed, som bliver at overvinde.» *)

*) »Happily, there is nothing in the laws of Value which remains for the present or any future writer to clear up; the theory of the subject is complete: the only difficulty to be overcome is that of stating it as to solve by anticipation the chief perplexities which occur in

En Videnskabsmand maa nødigt tro sin Videnskab fuldendt, dobbelt uheldig bliver denne Tro, naar den er saa slet begrundet som Mill's; og der er i denne Anledning i de senere Aar sagt mange nedsættende Ord om ham.

Med nogen Forskjellighed hos Skolens forskjellige Forfattere gaar den engelske Skoles »fuldendte» Værdilære ud paa følgende:

Der eksisterer to Arter af Værdi: Brugsværdi og Bytteværdi. En Gjenstand, der helt mangler Brugsværdi, har heller ingen Bytteværdi; fordi intet Menneske giver noget som helst i Bytte for aldeles ubrugelige Ting. Brugsværdi er imidlertid ikke den eneste Betingelse for Bytteværdi. Mange højst nyttige, ja ganske uundværlige Ting — for Exempel: fersk Vand — er helt uden Bytteværdi, de mangler da en af de andre nødvendige Betingelser: enten Sjældenheden eller den Egenskab at kunne tilegnes og overdrages. Enhver Gjenstand, der opfylder alle disse tre Betingelser besidder Bytteværdi.

Den større eller mindre Brugsværdi er ikke bestemmende for Højden af Bytteværdien. En

applying it: and to do this, some minuteness of exposition, and considerable demands on the patience of the reader are unavoidable.«

(Stuart Mill: Principles of Political Economy, Book III, Chapter I § 1).

smukt sleben Diamant besidder en helt forsvindende Brugsværdi men en overordentlig høj Bytteværdi, og et Knivsblad af Guld er af ringere Brugsværdi men af højere Bytteværdi end et Knivsblad af Staal.

Mængden af det menneskelige Arbejde, der er medgaaet til en Gjenstands Forfærdigelse, bestemmer Højden af dens Bytteværdi. Dette er det Naturlige; og saaledes maa det have været fra de første Samfunds Begyndelse. I et primitivt Samfund kjender alle af egen Erfaring lidt til alle mulige Sysselsættelser og véd hvor meget Arbejde, der kræves til Forfærdigelsen af de faa Gjenstande, som dér bruges. Ingen begaar i et saadant Samfund den Dumhed at bortbytte en Ting, der har kostet to Dages Arbejde, imod en anden Ting, der er gjort færdig i en Dag; men der gives to af den sidste Art Gjenstande for én af de første. Gjenstandenens Bytteværdi kommer derfor i et saadant Samfund naturligt til at forholde sig til hinanden som Tallene paa de vedkommende Arbejdsdage eller Arbejdstimer.^{*)}

Saaledes ogsaa i de nuværende Samfund: Gjenstandene er billige eller dyre i Forhold til det Arbejde, de har kostet; og enhver Vare har en naturlig Salgspris, der foruden at dække alle dens Frembringelses Omkostninger giver

*O. Forudsæt, at der ikke stilles mere Krav til For
dygtighed i Forfærdigelsen af den ene end den an-
den.*

en passende Fortjeneste til de Handlende og Fabrikanter gennem hvis Hænder den er gaaet. Som Regel bliver Varerne solgt for denne naturlige Pris. Dog maa Reglen forstaas med en Begrænsning, som Stuart Mill forklarer paa følgende Maade:

Varerne kan hæve sig over eller synke under deres naturlige Værdi; men Priserne stræber altid derhen, »og enhver Afvigelse derfra er kun en midlertidig Uregelmæssighed, der selv øjeblikkeligt fremkalder Kræfter, som stræber efter dens Ophævelse. Tag Gjennemsnitsprisen for et tilstrækkelig Antal Aar, og Svingningerne over og under Linien vil udjævne hinanden. Gjennemsnittet af Markedspriserne vil stemme med de naturlige Priser; men dog træffer de sjældent sammen paa noget vist givet Punkt. Havet stræber efter at indtage en Plan Flade men er aldrig i fuldstændig Ligevægt; det kruses af Bølger og bevæges af Storm, dog paa aaben Sø er et Punkt aldrig til Stadighed højere end et andet, de hæver og sænker sig alle skiftevis, og Havet beholder sin Flade.« *)

»Tilbud og Efterspørgsel indvirker forstyrrende paa Værdierne, dog kun for et Tidsrum

*) Stuart Mill: Principles of Political Economy, Book III, Chapter III § I.

saa langt som fornødent til at ordne Tilbuddets Størrelse, og medens Tilbud og Efterspørgsel behersker Værdiernes Svingninger, adlyder de selv en Magt, der tvinger Værdierne hen imod Produktions Omkostningerne og vilde fæstne dem dér, dersom ikke forstyrrende Indflydelser atter paany fremkaldte Svingninger.« *)

»Gjenstandene har foruden deres midlertidige Værdi ogsaa en stadig Værdi, eller som man kan kalde det en naturlig Værdi, og efter enhver Svingning stræber Markedsværdien tilbage dertil. Svingningerne hæver hinanden, saaledes at alle Værdigjenstande gennemsnitligt ombyttes omtrent i Forhold til den naturlige Værdi.« **)

Denne stadige Bevægelse hen imod de naturlige Priser skal nu til Dags lige som i de primitive Samfund have sin Aarsag i den alle Mennesker iboende Tilbøjelighed til at bringe det størst mulige Udbytte ud af deres Virksomhed. Enhver arbejder derfor helst paa Frembringelsen af de Varer, hvis Salgsværdi har hævet sig over den naturlige Værdi, en forholdsvis stærk Tilstømning finder Sted til de vedkommende Erhvervsgrene, og det forøgede Tilbud

*) Stuart Mill: Principles of Political Economy, Book III, Chapter III § II.

**) Stuart Mill: Principles of Political Economy, Book III, Chapter VI § I.

af deres Frembringelser trykker efterhaanden Priserne ned til — eller under — det naturlige Punkt. Til Gjengjæld arbejder ingen gjerne paa Varer, hvis Salgsværdi ikke dækker Frembringelsesomkostningerne, der bliver Afgang eller forholdsvis ringe Tilgang til disse Erhvervs-grene, og deres Frembringelser udbydes i formindsket Maalestok, indtil Priserne paa ny hæver sig til — eller over — deres naturlige Standpunkt.

Man ser den nøje Sammenhæng mellem denne Værdilære og den jærnhaarde Lønningslov: Varernes naturlige Pris er lig deres Frembringelsesomkostninger; Arbejdernes naturlige Løn bliver efter samme Regel lig de Omkostninger, der medgaar til Arbejderskarens Ernæring og Vedligeholdelse. Varerne hæver sig over den naturlige Højde, naar Efterspørgslen overskrider Tilbuddet; Arbejderne har ogsaa Udsigt til en midlertidig høj Løn; den fremkommer ved udsædvanlig stærk Efterspørgsel efter Arbejdskraft og vedvarer, indtil den selv har bevirket en Befolkningsforøgelse. Naar Tilbuddet derimod bliver større end Efterspørgslen, falder Prisen paa Arbejde lige som Prisen paa enhver anden Vare; og denne Eventualitet skulde for Arbejdslønnens Vedkommende være overordentlig nærliggende, fordi der ifølge Malthus' Lære — paa hvis Rigtighed Ricardo troede — næsten

Arbejde er en Vare.

altid fandtes fattige Arbejdere i Overflod. Arbejdslønnen maatte da blive paa det unaturligt lave Standpunkt, indtil Arbejderskarens formindskede Antal eller Kapitalens Forøgelse bevirkede en Opgang.

Prisen paa Arbejde rettede sig saaledes i et og alt efter Hovedreglerne for al Værdiansættelse.

Der fandtes derimod andre Priser, som dannede Undtagelser. Der gives nemlig Varer, hvis Mængde af en eller anden Grund enten slet ikke lader sig forøge eller dog ikke kan forøges ubegrænset. For deres Vedkommende kunde det stærke Tilbud, som skulde trykke de unaturligt høje Priser ikke komme til at virke fuldt ud.

De ældre Forfattere af den engelske Skole kjendte kun forholdsvis faa af disse Undtagelser. De nævnede for det Første alle Varer, hvis Fabrikation er beskyttet gennem Regeringsmonopoler, hvorfor Konkurrencen ikke kan trykke deres Priser, selv om de giver en nok saa høj og unaturlig Fortjeneste. Efter at have nævnt disse kunstigt monopoliserede Sager skrev Ricardo videre: »der gives Ting, hvis Værdi kun afhænger af deres Sjældenhed. Intet Arbejde kan forøge deres Mængde, og deres Pris kan ikke trykkes ned paa Grund af et forøget Tilbud. Det er for Exempel: kostbare Malerier og Statuer, sjældne Bøger og Mønter, fine Vine, som kun

kan presses af Druer fra bestemte og snævert begrænsede Egne, og hvoraf der selvfølgelig kun kan existere en ringe Mængde. Deres Værdi er fuldstændig uafhængig af den Arbejdsmængde, der var nødvendig til deres Frembringelse og bestemmes kun af Formuen, Smagen og Lunerne hos de Mennesker, som har Lyst til at eje dem.«

»Saadanne Sager udgjør imidlertid kun en meget ringe Del af de Varer, der dagligt udvexles. De aller fleste Gjenstande, som man ønsker at besidde, er fremskaffede ved Arbejde, og naar det fornødne Arbejde anvendes, kan de forøges ikke blot i et enkelt men i flere Lande og i en Mængde, for hvilken det næsten er umuligt at angive nogen Grænse.«

Det er disse faa Ricardo'ske Undtagelser, der hos Mill er svulmede op saaledes, at de burde have vakt hans Tvivl om Hovedreglens Sandhed.

Han kjender foruden den Ricardo'ske Liste følgende Gjenstande med absolut Monopolværdi: Huse og Bygninger i Byer af bestemt begrænset Omfang, for Exempel i Venedig og i alle befæstede Byer. Dernæst heldigt beliggende Huse i alle mulige Byer, og smukt beliggende Bygninger og Parker i Egne, der ellers er fattige paa Naturskønhed. Endvidere: Landejendomme i alle helt bebyggede og op-

dyrkede Lande, og ud i Tiden muligvis al Jord-
ejendom. Alt dette — der har en ganske
anden økonomisk Betydning end Ricardo's
sjældne Mønter og Malerier — tillægger Mill
en ubetinget Monopolværdi, fordi Mængden
deraf umuligt kan forøges ved menneskeligt
Arbejde.

Saa kjender han andre Sager, som besidder
betinget Monopolværdi. Der er for Exempel:
Kornvarer. Han vil ikke tillægge dem ube-
tinget Monopolværdi, fordi deres Mængde kan
forøges gennem Arbejde, og saasnart Korn-
priserne stiger, anlægges der ogsaa efter hans
Mening ny Kapital i Agerbruget, hvorved
Høstudbyttet voxer, og Priserne daler. I Tiden
fra Høst til Høst kan Kornmængden imidlertid
umuligt forøges; og sultne Mennesker venter
ikke et Aar paa Brød men betaler Korn-
varerne med en Monopolspris, som ikke staar i
noget som helst naturligt Forhold til Frem-
bringelsesomkostningerne. Med mange andre
Sager gaar det paa samme Maade: deres
Mængde kan kun forøges, dersom der levnes
Fabrikanterne den tilbørlige Tid, og ogsaa disse
Sager besidder derfor en lignende midlertidig
Monopolværdi.

Videre forklarer Mill: at to Ting af ganske
ens Beskaffenhed i mange Tilfælde kan være

frembragte med ulige Besvær. To Tønder Kul, begge lige gode, kan være hentede op fra Gruber af ulige Dybde. Paa Markedet betinger de lige gode Kul imidlertid ens Pris uden Hensyn til deres forskellige Frembringelsesomkostninger, og de billigt tilvejebragte Kul maa altsaa enten sælges med unaturlig stor Fordel, eller ogsaa maa det være de andre, som sælges urimeligt billigt. Efter Mill's Forklaring bestemmer de dyrest frembragte Kul Prisen paa alle Kul. Enhver Kulgrube, hvis Bearbejdelse foregaar under heldigere Betingelser end de, der hersker i den aller uheldigst situerede af alle bearbejdede Gruber, sælger følgelig stadigt til unaturligt høje Priser.

Man se nu, hvor mange Undtagelser Mill efterhaanden har samlet.

Der eksisterer for det Første ikke mange Varer, hvormed det forholder sig anderledes end med Kul; forskellige Omstændigheder bevirker næsten altid, at lige gode Varer frembringes med ulige Omkostninger.

Jordejendommene i de bebyggede Lande, Husene i de fleste store Byer, Kornvarerne og flere andre Ting af lignende økonomisk Betydning var alt indlemmede i Undtagelsernes Rækker, og den sidste Undtagelsesklasse opsluger omtrent alle de manglende Værdigjenstande.

Hovedreglen er forkert; derfor fandt Mill saa uendelig mange Undtagelser fra dens Gyl-dighed.

Vi tænker os en Handel om en Værdigjen-stand og forsøger at undersøge, hvorvidt den »naturlige« Pris vil stemme med Salgsprisen. Til Handelens Gjenstand vælger vi et Skib, fordi Skibe vanskeligt kan besidde nogen Monopol-værdi. De kan bygges i ubegrænset Antal, de betales aldrig — saaledes som Huse eller Land-ejendomme — dyrt paa Grnd af deres smukke eller heldige Beliggenhed, og et Skib er ikke paa samme Maade som Korn eller Brød en Nød-vendighedsartikel, hvorfor man betaler en Nøds-pris.

Der er et Tilfælde, i hvilket den Mill'ske Hovedregel bliver bestemmende for Størrelsen af Skibets Kjøbesum. Skibet vil blive betalt med den saakaldte »naturlige« Værdi, saafremt Kjøberen bestiller dets Bygning paa et Skibs-værft og forpligter sig til at betale: alle de af Bygningen flydende Omkostninger og en pas-sende Fortjeneste til Værftet, — for denne Pris er netop overensstemmende med Mill's Forklaring af den naturlige Værdi. I dette Tilfælde fore ligger der imidlertid slet intet egentligt Kjøb og Salg. Kjøberen er den virkelige Bygherre,

og den Pris, hvori Skibet kommer til at staa ham, kan godt være helt forskjellig fra Skibets Markedsværdi.

Kjøber og Sælger maa i Salgsøjeblikket staa overfor hinanden ubundne af enhver foregaaende Kontrakt, dersom Markedsprisen skal udfindes.

Et fuldt færdigt ganske nyt Skib ligger altsaa ved Skibsbyggerens Værft og udbydes til Salg. Kjøber og Sælger begynder at købslaa.

Skibsbyggeren taler først. »Han er en ligefrem Mand og holder af Aabenhed og Ærlighed i Forretninger. Han handler helst med Kortene paa Bordet og fremlægger derfor Anlægsregnskabet: Skibet staar Værftet i 250,000 Kroner. Det er til Salg imod en passende Fortjeneste, og om den kan der handles.«

Kjøberen finder Anlægssummen høj, den er større, end han havde tænkt sig.

Skibsbyggeren forsikrer: »ikke én Øre er der ført for meget paa Regnskabet. Kjøberen maa gjerne gaa det igjennem Post for Post, han skal faa hele Skibet forærende, dersom han finder en Fejl. Men en Ting vil Skibsbyggeren ærligt sige ham. Her paa Værftet bliver der ført rigtigt Regnskab, og Materialet er opført med hvad det virkelig har kostet, for man har ingen Gavn af at narre sig selv.

Priserne paa Tømmer og Jern var maaske nok højere, den Gang Materialet blev indkjøbt, end de er nu; og Arbejdslønnen har da heller ikke været billig, for Skibstømmerne gennemførte netop deres Strike, da Skibets Bygning lige var paabegyndt. Folkene er nu mere myge; men den Gang maatte man betale hvad de forlangte. Skibet koster ham 250,000 Kroner, og han sælger hverken uden Fortjeneste eller med Tab, for han vil ikke ende med at sælge Skjorten fra Kroppen.«

Efter at Sælgeren af bedste Evne har talt for sin naturlige Pris kommer Kjøberen: »Han besvarer Aabenhed med Ligefremhed og lægger ogsaa sine Kort paa Bordet. Han handler aldrig uden at kjende Besked om Priserne, og han har da blandt andet sendt en ganske nøjagtig Beskrivelse af Skibet til et Skibsbyggerfirma i Skotland. Han har faaet Svar derpaa. Firmaet vil paatage sig Bygningen af et ganske lignende Skib. Prisen er 200,000 Kroner: Skibet leveret her i Havnen. Det skotske Firma er bekjendt baade for Rigdom og Hæderlighed og tilbyder ingen Kontrakt, der giver det Tab. Det er maaske den almindelige Nedgang i Priserne, der gjør Forskjellen, for flere andre Værfter sender omtrent lignende Tilbud. Mere end omtrent 200,000 Kroner er Skibet ikke værd,

for den Pris maa det sælges, dersom der skal komme Forretning i Stand. Han foretrækker det færdige Skib, dersom der kun er Tale om en ringe Forskjel; men man finder ikke 50,000 Kr. i Rendestenen, og for den Sum betaler det sig at vente paa det nye Skib, der skal bygges.«

Skibsbyggeren faar sikkert ikke sin naturlige Pris, dersom begge Parter har lagt uforfalskede Kort paa Bordet. Erfaringen vil lære ham, at der ikke er nogen Sammenhæng mellem naturlig Værdi og Salgspris, og naar det en Gang træffer sig, at han bygger et Skib, medens Materiale og Arbejdsløn er billige, og først sælger det, naar de er stegne, lader han sikkert sin Erfaring gaa videre og lærer Kjøberen, at man ikke sælger en Gjenstand billigt, alene fordi man har kjøbt den billigt.

Ved Afslutning af en Forretning spørges der ikke om Fortiden, og der tages intet Hensyn til den Pris, hvorfor Sælgeren i sin Tid har erhvervet Salgsgjenstanden — det være sig nu et sjældent Maleri, en Fabrik eller et Skib. Hvad der derimod betyder noget, er den Pris, hvorfor en lignende Gjenstand kan skaffes. Reproduktionsomkostningerne over Indflydelse paa Prisen, Produktionsomkostningerne gjør det ikke. Daglig kan man se Beviser herfor i Avisernes Handels-

beretninger. En Kaffedepeche melder for Exempel Udsigter til en god Kaffehøst, og strax falder Priserne paa alle Kaffebeholdningerne; hvis Produktionsomkostninger dog ikke er formindskede. Eller Beretningerne indeholder Meddelelser om Rosukkerindustriens Fremgang i Evropa, og alle Oplag af Rørsukker synker i Pris, og en Del af de Værdier, der er nedlagt i Vestindiens Sukkerplantager, gaar til Grunde.

Det gjør allerede en ikke ringe Forskjel om man sætter Reproduktionsomkostningerne i Stedet for Produktionsomkostningerne. Der er blandt andet sagt og skrevet meget om den Retfærdighed, som nødvendigvis maatte gjøre sig gjældende gennem de økonomiske Love, fordi de tvang Værdierne hen imod Produktionsomkostningene; denne Retfærdighed lader sig langt vanskeligere udlede af Prisernes Forhold til Reproduktionsomkostningerne.

Den engelske avtoritære Skoles Værdilære har imidlertid ganske andre Fejl end denne. Man maa vende dens Hovedregel helt om, dersom den skal blive rigtig. I Virkeligheden bestemmer ikke Produktionsomkostningerne Salgsværdien; men Salgsværdiernes Højde bestemmer Produktionsomkostningernes Størrelse.

Vi vælger først et nærliggende og kun lidt indviklet Exempel: en Bog.

En Forfatter bringer sit Manuskript til en Forlægger og forklarer, »at han har behandlet et tørt Emne og efter Evne fremstillet det tydeligt. Det har kostet ham Ulejlighed, derfor vil han gjerne have sit Manuskript godt betalt, og han vil ogsaa gjerne have Bogen smukt trykt. Det høje Honorar og den smukke Udstyrelse vil forøge Forlæggerens Produktionsomkostninger ved Bogen; men han kan til Gjengæld sætte Salgsprisen højt.«

Forslaget vilde være yderst rimeligt, dersom Salgsprisen lod sig indrette efter Produktionsomkostningerne.

Forlæggeren svarer imidlertid uden fjærneste Tvivl, »at Honorar og Udstyrelse, det vil sige Bogens Produktionsomkostninger, nødvendigvis maa indrettes efter Bogens formodede Salgs-værdi; og da Folk ikke har synderlig Lyst hverken til at læse eller købe den Art Bøger, maa Produktionsomkostningerne i dette Tilfælde holdes inden for beskedne Grænser.« Forlæggeren er en høflig og velvillig Mand, han tilføjer derfor et Par beklagende Ord, fordi han ikke kan betale Bogen efter dens Godhed; »men Publikums Smag er nu en Gang ikke ander-

ledes og afgjør i Virkeligheden Honorarets Størrelse.»

Folk skriver undertiden Bøger af andre Aarsager end for Honorarets Skyld, og Forlæggernes Forhold til Forfatterne kan derfor synes et Undtagelsestilfælde og forskjelligt fra Forholdet til de Arbejdere, der fornemmeligt vil tjene Penge ved deres Virksomhed. Vi vender derfor tilbage til det tidligere Exempel og undersøger: om ikke ogsaa et Skibs Produktionsomkostninger bestemmes af dets Salgsværdi.

Produktionsomkostningerne er efter Mill's Forklaring: lig de af Skibets Bygning flydende Omkostninger plus en passende Fortjeneste til Bygherren. Det turde strax være klart, at den sidste Del af Produktionsomkostningerne ene og alene bestemmes af Salgsværdiens Højde. Der er ingen Fortjeneste saa høj, at den forekommer Bygherren upassende eller unaturlig. Alle Handlende er i saa Henseende ens, de sælger saa dyrt som muligt; og det eneste, der vilde forekomme dem ganske upassende eller unaturligt, var: om de lod sig nøje med mindre, end de kunde faa. Skibet stod ifølge det tidligere Exempel Skibsbyggeren selv i 250,000 Kroner; om dets naturlige Værdi bliver 260,000 eller 300,000 Kroner afhænger øjensynligt ene og alene af Markedsprisen. Endvidere har Skibs-

byggeren ikke udgivet alle de 250,000 Kroner til Arbejdsløn; men for en Del af Pengene har han købt Jærn, Tømmer og Maskiner. Disse Varer er gaaede gennem andre Driftsherrers Hænder og paa nogle af dem er der maaske tjent fem, paa andre halvtredsindstyve Procent, og paa enkelte er der vel blevet Tab. Markedspriserne har bestemt disse forskellige Fortjenesters positive eller negative Størrelse, og de er alle indgaaede i Skibets Produktionsomkostninger. Tilbage er endnu Arbejdslønnen. Denne er ganske vist ikke saa variabel som Driftsherrernes Fortjeneste; men dog retter ogsaa den sig i sidste Instants efter Salgsværdierne. Arbejderne véd det af Erfaring: deres Striker lykkes snarest, naar de af dem fabrikerede Varer er i høj Værdi, hvorimod Lønningerne hyppigt nedsættes, naar Varernes Markedspris falder.

Salgsværdien indvirker saaledes paa Størrelsen af alle de Faktorer, der tilsammen udgjør Varernes »naturlige« Værdi, og det kan følgelig umuligt være den »naturlige« Værdi, der bestemmer Salgsværdien.

Vi forkaster da den ældre engelske Værdilære og undersøger: om der ikke i Virkeligheden er langt større Sammenhæng mellem Gjenstandenes Nytte og Værdi, end de avtoritære engelske Økonomer indrømmede.

De fandt i utallige Tilfælde en skrigende Uoverensstemmelse mellem Nytte og Værdi, eller — som de kaldte det — mellem Brugsværdi og Bytteværdi; men den Maade, hvorpaa de indblandede deres Moralbegreber i Undersøgelser, hvormed Moralen slet intet har at skaffe, er øjensynligt nok en af de væsentligste Aarsager hertil.

De fraskrev for Exempel Diamanter al Brugsværdi*) og havde formodentlig selv en meget forstaaelig og berettiget moralsk Ringeagt for Diamanternes Glimmer; men de oversaa: at andre Mennesker dømmer ganske anderledes. En Dame betaler for Exempel et Diamantsmykke med en Formue; hun kjender Pengenes Betydning, véd at Kjøbesummen vilde forslaa til at sikre en Familjes Lykke, og viser ved sit Kjøbmandsskab klart: at Diamanterne trods hendes Viden forekommer hende det Nyttigste

*) Stuart Mill dømte dog ikke saaledes. Han havde paa dette som paa mange andre Punkter selvfølgelig rigtigere Meninger end mange af Forgængerne.

af alt det, som hun kan faa for Pengene. Følte hun ikke saaledes, vilde hun ikke købe Diamanterne, men andre Ting, som hun ansaa for nyttigere. Man kan gjerne kalde en saadan heftig Attraa efter Luxus for unaturlig og for et Tegn paa fordærvet Moralfølelse; men Attraaen er vitterligt til Stede og maa medregnes, dersom man skal forstaa de Love, der bestemmer Værdiforholdene. Det er iøvrigt ikke alene de Velhavende, som har en stærk Lyst til de i moralsk Forstand unyttige Sager; Fattigfolk er ikke bedre: de udgiver for Exempel adskillige Penge til Brændevin, der i mange Tilfælde endda er værre end unyttig. Den Synsmaade, der frakjendte Diamanterne al Brugsværdi, burde følgerigt have udtalt samme Dom over mange andre Sager, som en Mængde Mennesker ansér for meget nyttige.

En saadan Bedømmelse har imidlertid intet at gjøre med Undersøgelsen om Aarsagerne til Værdiforholdene. »I den økonomiske Videnskab maa Menneskene betragtes, som de virkelig er, men ikke som de burde være.«*) Enkelte Mennesker vil pynte sig, andre vil drikke, og nogle vil begge Dele; og Værdierne retter sig

*) W. S. Jevons: The Theory of Political Economy: Chapter III: Theory of Utility.

efter Menneskenes Tilbøjeligheder, hvor umoralske disse end er. Værdilæren maa erklære alle Gjenstande, hvis Besiddelse tilfredsstillen en tilstedeværende Tilbøjelighed, for nyttige; den kan hverken undtage Diamanter eller Brændevin, saa lidt som Mordredskaber, Silketricot, Cigarer eller falske Nøgler. Morallærens Dom om det Nyttige stemmer da ikke altid overens med Værdilærens; dog maa dette ikke misforstaas og udlægges som om Økonomien underkjendte Moralisternes Dom; — ja, det vil maaske forekomme nogle Læsere overflødigt, at man forvarer sig imod en saadan Misforstaaelse; men i omtrent hundrede Aar er Adam Smith stadig i utallige Skrifter blevet beskyldt for haardhjærtet Egoisme, alene fordi han i sit Hovedværk gik ud fra den menneskelige Egenkjerlighed som den væsentligste Drivfjeder til Menneskenes Handlinger — og med samme Ret kunde en Forfatter beskyldes for Umoralitet, fordi han gaar ud fra den Anskuelse: at Menneskenes umoralske saa godt som deres moralske Tilbøjeligheder øver Indflydelse paa Værdiforholdene. Værdilæren underkjender ikke Moralens Domme; den sysselsætter sig slet ikke med moralske Undersøgelser; det gaar den, ligesom det efter Goethes Sigende gaar Poesien: den højagter Moralen men retter sig ikke efter

den. *) Aarsagerne til Poesiens og Værdilærens kølige Forhold til Moralen er ensartede. Poesien skal skildre Menneskenes Lidenskaber sandt og bliver løgnagtig eller slet Poesi, dersom den fremstiller Menneskene anderledes end de virkelig er; og paa samme Maade bliver Værdilæren falsk, dersom den forudsætter, at Menneskene ringeagter Ting, hvor efter de i Virkeligheden tørster.

Til Fastslaaen af den Betydning, som Ordet »Nytte« har i Værdilæren, kan man benytte Bentham's Definition: »Ved Nytte forstaas,« skriver han, »den Egenskab, hvorved en Gjenstand kan skaffe den eller dem, hvis Interesse kommer i Betragtning: Gavn, Fordel, Glæde eller Lykke; eller hvorved den kan fri dem fra: Fortræd, Sorg, Smerter eller Ulykke.« **) Dette

*) »An die Moralisten«

»Lehret, das ziehmet euch wohl, auch wir verehen die
Sitte;

»aber die Muse lässt sich nicht gebieten von euch.«

(Goethe.)

**) »By utility is meant that property in any object, whereby it tends to produce benefit, advantage, pleasure, good or happiness, or to prevent the happening of mischief, pain, evil or unhappiness to the party whose interest is considered.«

(Bentham: Introduction to the Principles of Moral and Legislation.)

udtrykker fuldstændigt Værdilærens Mening med Ordet, idet den dog udelukkende tager Hensyn til Vedkommendes egen Dom, om hvad der skaffer ham Glæde eller Sorg. Desuden bryder den sig kun om den Dom, som han fælder i det Øjeblik, da hans »Interesse kommer i Betragtning«, medens hans foregaaende eller efterfølgende Mening om Sagen bliver ganske ligegyldig. Adskillige Mennesker har om Morgen og paa alle de Tider, hvor de ikke drikker, en levende Følelse af Brændevinens Skadelighed; men om Aftenen, eller saasnart Spørgsmaalet faar aktuel Interesse, forandrer de Mening. Det er kun denne sidste Dom og slet ikke deres Morgenmoral, som har Betydning for Værdilæren.

Nytten hæfter da ikke ved Gjenstandene, den opstaar, vexler og forsvinder sammen med Menneskenes forskellige Opfattelser og Forhold. Det er ikke alene Moralbegreberne, der har Indflydelse. Mænd med ens moralsk Dannelse og Udvikling dømmer himmelvidt forskjelligt om samme Gjenstands Nytte. Franskmandene havde rimeligvis under den tysk-franske Krig ansét en Geværkugle i Hjærtet paa General Moltke for yderst nyttig; Tyskerne — eller i alt Fald Generalen selv — havde sikkert en anden Bedømmelse.

Gjenstandenes Nytte vexler regelmæssigt med deres Mængde.

Adam Smith nævnede rent og fersk Vand i Modsætning til Diamanter som noget særdeles nyttigt, ja ganske uundværligt. Vand besidder imidlertid saa lidt som nogen anden Gjenstand en ubetinget Nytte. Naar Regnen strømmer ned fra Himlen, saa at Floderne gaar over deres Bredder, trænger ind i Husene, oversvømmer Markerne og drukner Menneske og Dyr, bliver Vandet skadeligt. En vis Mængde: saa meget som fornødent til Menneskenes og Dyrenes Ernæring, besidder den aller højeste Nyttighedsgrad. Efterhaanden som Vandets Mængde tiltager, aftager Nyttighedsgraden. De fleste Mennesker holder det for særdeles nyttigt at vaske Hænder og Ansigt temmeligt hyppigt; videregaaende Badeforetagender forekommer allerede mange en Luxus, hvis Nytte ikke ret ofte synes dem indlysende. I de fleste Byer skaffer man Indbyggerne saa meget Vand som fornødent til Vask af Trapper og Gulve: det anses for nødvendigt. Rigelig Gadevanding har derimod mere Karakter af en Overdaadighed; den anvendes fortrinsvis i brede og velhavende Gader men betragtes som unyttig, eller i alt Fald som meget undværlig, i fattige og stinkende Kvarterer. Er der tilstrækkeligt Vand til alle Ren-

lighedsforanstaltninger plejes Forskjønnelseshensynene, Vandspring indrettes og Zirplæner vandes; men tilsidst kommer der et Punkt, hvor enhver yderligere Forøgelse af Vandmængden kun bliver til Besvær, fordi ingen har Brug for mere deraf.

Fersk Vand gennemløber da efter denne Betragtningssmaaade hele Skalaen: fuldstændig uundværlig — overordentlig nyttig — ganske behagelig — hel ligegyldig — besværlig — ødelæggende.

Man kommer til et helt andet Resultat, dersom man ikke undersøger Nyttens af mere eller mindre Vand; men derimod spørger om den Nytte, som Menneskene har af, at der over Hovedet existerer Vand. Paa et saadant Spørgsmaal maa tydeligt nok svares: at denne Nytte er altfor stor til at kunne udmaales. Værdilæren har imidlertid sjældent Anledning til at sysselsætte sig med den Nytte, Menneskene har af en uundværlig Gjenstands hele Mængde 3: af alt Korn, alt Vand eller lignende. Spørgsmaalet foreligger sjældent i Livet, derfor forekommer det ogsaa sjældent i Værdilæren, hvorimod det andet Spørgsmaal: om Nyttens af »et Mere eller Mindre« hyppigt bliver at afgjøre.

Det forholder sig med andre Sager ligesom med Drikkevand: Nyttens af Forøgelsen af

tager gradvis, og i Forhold til den Mængde, der — allerede inden Forøgelsen finder Sted — er til Raadighed for de Mennesker, hvis Dom afgjør Nytten.

En vis Mængde Fødemidler er nødvendig til Livets Ophold og besidder den aller højeste Nyttighedsgrad. En Forøgelse af denne Mængde kan undværes — men ikke gjerne; og de fleste Mennesker ansér to til tre daglige Maaltider for særdeles nyttige. En større Forøgelse er endnu langtfra helt unyttig; dog alt eftersom Mængden voxer, aftager Nytten; og ikke blot den medicinske Nytte — hvorom der selvfølgelig her slet ikke er Tale — men ogsaa den øjeblikkelige Nytte eller Tilfredsstillelse, som Vedkommende føler ved det forøgede Antal Maaltider eller Retter; og hvor stærkt Madlysten end kan strækkes, der kommer dog for Enhver et Punkt, da en yderligere Forøgelse af Madmængden bliver ham fuldstændig ligegyldig eller unyttig.

Formue eftertragtes vistnok umætteligere end noget som helst andet. »Man faar nok af Alt: af Mad og af Drikke og af Kvinders Kjærtegn, men af Penge faar man aldrig nok«; og en Formueforøgelse glæder endog dem, der slet ikke har den fjærneste Anvendelse derfor. Rigmænd bestræber sig for Pengefor-

tjeneste, skjønt Beløbet af deres faste og sikre Indtægter overskrider alle de Udgifter, som de ønsker at afholde. Den forøgede Besiddelse i sig selv er dem en Glæde: de føler Vellyst ved at se deres Kapital-Konto voxte, endog naar de frygter for den Anvendelse Pengene i kommende Tider kan faa.

Der lever saaledes i Udlandet en meget bekjendt Børsmand paa omtrent en halvfjerdsindstyve Aar, han er mange Gange Millionær og højst tarvelig i sine Vaner. Han hader baade sin Kone og hendes Børn og fortæller gjerne til alle og enhver: at han mest af alt frygter for en pludselig Død, der kunde forhindre ham fra paa Dødslejet at bortskjænke hele sin Formue. Dette vil han gjøre: ikke fordi han nærer et Ønske om at gavne nogen bestemt Person eller Anstalt men for at foraarsage sin Familje den størst mulige Ærgrelse og Skade. Ved Testament tør han ikke bortgive Pengene, det vilde ikke blive respekteret; og før i sidste Øjeblik vil han ikke give slip paa en betydende Del af Formuen, dertil elsker han Rigdommen altfor højt. Han arbejder endnu bestandig paa dens Forøgelse, endskjønt han véd: at Pengene dog maaske bliver til Gavn for dem, som han ønsker alt mulig Ondt. En umætteligere Kjærlighed til Penge findes vel vanskeligt; og dog er

Glæden eller Nytten af Formuens Forøgelse efterhaanden aftaget selv for denne penge-tilbedende Mand. Rigdommen har gjort ham ligegyldig for mindre Fortjenester. Det gaar ham, ligesom det gaar de fleste meget formuende Folk: det er kun større Fortjenester, der volder dem rigtig Glæde, og hvis Nytte forekommer dem stor nok til at opveje Ubehageligheden af nogen videre Anstrængelse.

En rig Mand tager nogle hundrede Kroner med, dersom han kan erhverve dem uden stort Besvær; en fattig Mand arbejder strængt blot paa en usikker Forhaabning om at kunne tjene dem. Ogsaa Pengenes Nytte aftager da i Forhold til Rigdommen.

Ligesom Nytten ikke hæfter ved Gjenstandene men vexler efter Menneskenes Opfattelse og Forhold, saaledes ogsaa Værdien, eller — som Englænderne kaldte det — Bytteværdien.

Naar Værdilæren tillægger en Gjenstand Værdi, betegner den dermed: den Omstændighed at Gjenstanden kan ombyttes i et eller andet Forhold imod en anden Gjenstand.*)

*) »There are doubtless, qualities inherent in such a substance as gold or iron which influence its value, but

Det er da Omstændighederne og ikke Gjenstandenes Egenskaber, som afgjør om der kan tillægges Gjenstandene Værdi og hvilket deres Værdiforhold bliver.

Saaledes forholder det sig ogsaa i Virkeligheden: Gødning er værre end værdiløs i Byerne, hvor man betaler for at faa den afhentet, den besidder Værdi paa Landet — en Landejendoms Værdiforhold forandres, naar der ymtes om en Jærnbanestation i dens Nærhed — det danske Høstudbyttes Værdiforhold afhænger af Amerikas Høstresultat — de slagtede Dyr's Blod forbliver værdiløst, saalænge Slagterne paa Grund af Folks Fordomme lader det løbe i Rendestenene, og faar Værdi, naar Fordommen taber sig — og Arbejdernes Salgs-vare, deres Arbejdskraft, opnaar et for Arbejderne gunstigere Værdiforhold, naar de i Enighed heldigt gennemfører en Strike, end naar de modstandsløst lader Arbejdsgiverne fastsætte Lønnen.

Gjenstandene har følgelig ingen fast dem

the word Value, so far it can be correctly used, merely expresses *the circumstance of its exchanging in a certain ratio for some other substance.*»

(Jevons: »Theory of Political Economy: Theory of Exchange«.)

iboende Værdi, saa lidet som de har en naturlig Værdi *).

*) »Hidtil har ingen Kemiker opdaget Bytteværdi Perler eller Diamanter«, skriver Karl Marx (Das Kapital. Erster Abschnitt. D. »Der Fetischcharakter der Waare und sein Geheimniss.«) i en Polemik imod de Økonomer, der tillægger Gjenstandene en dem iboende Værdi (»valeur intrinsèque«).

Marx selv udledte imidlertid, som bekjendt, Værnernes Værdi af den til deres Forfærdigelse medgaaede Arbejdsmængde. (»Ein Gebrauchswerth oder Gut hat also nur einen Werth, weil abstract menschliche Arbeit in ihm vergegenständlicht oder materialisirt ist. Wie nun die Grösse eines Werths messen? Durch das Quantum der in ihm enthaltenen werthbildenden Substanz, der Arbeit.« Das Kapital: Erster Abschnitt. A. »Die Waare.«)

Men lige saa lidt som nogen Kemiker har opdaget Værdisubstants i Perler eller Diamanter, lige saa lidt har nogen Økonom opdaget Trylleformlen, hvorved Mennesker tvinges til at værdsætte Gjenstandene i Forhold til det Arbejde, de har krævet.

En Gjenstand kan have fordret nok saa meget Arbejde, den vil dog blive værdsat lavere end en anden Gjenstand, der har kostet mindre Arbejde, dersom denne sidste Gjenstand i Salgsøjeblikket forekommer baade Kjøber og Sælger at være den nyttigste af de to.

Vanskeligheden ved at finde et saadant Tvangsmiddel hindrede formodentlig Karl Marx i at fuldende »das Kapital«, hvis første Del allerede udkom 1867.

Man ser: Marx og Ricardo stemmer overens i Opfattelsen af Arbejdet som Værdiernes Grundlag. Deres Uenighed ligger paa andre Punkter, og særligt i deres Anskuelser om Forholdet mellem Driftsherrer, Kapita-

Værdiangivelse betyder: Bestemmelse af det Forhold, hvori to eller flere Gjenstande ombyttes imod hinanden. Det turde følgelig være klart: at vil man udtrykke sig korrekt, bør man aldrig tale om én Tings Værdi. Til Værdiangivelse hører der øjensynlig mindst to Gjenstande. *)

lister og Arbejdere. Marx antager: at Kapitalister og Driftsherrer tilvender sig uberettiget Fordel paa Arbejdernes Bekostning; Ricardo finder ingen saadan Uretfærdighed.

- *) Man har af en foregaaende Anmærkning set, at idet Jevons omtaler en Gjenstands Værdi, tilføjer han: »for saa vidt denne Udtryksmaade korrekt lader sig bruge»; og han ombytter gjerne Ordet Værdi med Betegnelsen: »det Forhold, hvori Gjenstandene ombyttes«- (*ratio of exchanges*.)

»Værdi« kan sikkert bruges i andre Betydninger end i den, der tillægges det af Jevons og efter ham i nærværende Afhandling. Det Farlige ved Ordet er dets vekslede Betydninger.

I daglig Tale bruges »Værdi« og »Pris« snart i Flæng som ensbetydende; snart skal Værdi være noget mere stabilt end Pris. Det fortælles for Exempel: at en Ejendom af høj Værdi er solgt til billig Pris. Meningen hermed turde vel i Reglen være den: at Ejendommens Pris tidligere var højere end nu, og at Prisen efter den Talendes Formening snart paany stiger.

Desuden bruges Værdi som Synonym for Nytte og paa en Mængde andre Maader.

Den Forvirring, der afstedkommes i Samtaler ved Anvendelse af dette Ord, har mindre at sige. Slemt er

Hvad er Guld's Værdi? Spørgsmaalet vil sige: I hvilket Forhold lader Guld sig ombytte imod en eller anden Gjenstand. Besvarelsen bliver først mulig, og Spørgsmaalet faar altsaa kun Mening, naar man véd imod hvilken anden Gjenstand Guldet skal ombyttes.

det derimod, at Ordets forskjellige Betydninger afstedkommer Forvirring i videnskabelige økonomiske og statistiske Undersøgelser.

Hr. Prof. Falbe-Hansen anmeldte saaledes i Januar i Aar i national-økonomisk Forening en Undersøgelse af den danske Nationalformues Pengeværdi (se national-økonomisk Tidsskrifts 1ste Hæfte 1885). Lignende Undersøgelser er tidligere foretagne baade her til Lands og i andre Lande. De faar altid en overordentlig abstrakt — næsten fantastisk — Karakter, der gjør det særdeles nødvendigt skarpt at definere Meningen af Ordet Værdi og at fastholde den en Gang givne Definition.

Ifølge Tidsskriftet ytrede Hr. F-H: »Formuen kunde beregnes paa to Maader, enten kunde man søge dens effektive og øjeblikkelige Salgsværdi [o: Salgspris] om nødvendigt ved Auktionssalg, eller man kunde søge dens Værdi for Ejeren i hans Besiddelse som Indtægtskilde. Det er denne sidste Værdi, man vil søge at finde.»

Kun en lille Tid lykkedes det at holde denne — forøvrigt højst snurrige — Definition fast.

Hr. F-H forklarede: de danske Landejendommers Salgsværdi er ringere end deres Indtægtsværdi, og da det er denne sidste Værdi, som skal findes, tager han intet Hensyn til Salgsværdien men beregner en Ind-

Lad det være Sølv, og lad atten Pund Sølv kunne ombyttes imod et Pund Guld, og

$$\frac{\text{Værdien af Guldet}}{\text{Værdien af Sølvet}} = \frac{18}{1}$$

eller Guldets Værdi er lig: atten Gange Sølvets Værdi.

Lad det andet Led derimod være Sukker, og lad firetusend Pund Sukker kunne kjøbes for et Pund Guld, og

tægtsværdi ved at kapitalisere Landejendommenes formodede Indtægter efter en Rentefod af 4⁰/₀.

Krigsflaaden, Musæerne og de offentlige Samlinger medregnes slet ikke i Nationalformuens »Værdi«, fordi de ingen Indtægter giver.

Saa langt gjaldt altsaa Definitionen.

Men derpaa kommer Nationalbankens og Landets Guldbeholdning: 62 Millioner Kroner. Den medregnes. Dog giver Guldet i Bankens Kjældere sikkert ingen Indtægt. Det gaar paa samme Maade med Klæder og Indbo; de anslaaes sammen med Redskaber og Handelsvarer til et Par Tusende Millioner Kroner. Men hverken Klæder eller Indbo har *Værdi for Ejeren i hans Besiddelse som Indtægtskilde*.

Handelsflaadens Værdi er dernæst beregnet af Chefen for Skibsmaalingskontoret. Mon han kjender Koffardiskibenes Indtægter?

Vil man ret se den Forvirring, der opstaar, naar en Mængde Mennesker diskuterer Tingenes »Værdi«, medens hver af de Talende bruger Ordet paa sin Maner, da læse man den økonomiske Forhandling, der i national-økonomisk Forening fulgte efter Prof. Falbe-Hansens Foredrag om Værdien af Danmarks Nationalformue.

$$\frac{\text{Værdien af Guldet}}{\text{Værdien af Sukkeret}} = \frac{4000}{1}$$

eller Guldets Værdi er lig: firetusend Gange Sukkerets Værdi.

Kjendskabet til to forskellige Gjenstandes Værdiforhold til samme tredje Gjenstand oplyser om deres indbyrdes Værdiforhold. Det fremgaar saaledes af de ovenstaaende to Værdiforhold, at

$$\frac{\text{Sølvets Værdi}}{\text{Sukkerets Værdi}} = \frac{4000}{18}$$

I vore Samfund byttes de materielle Gjenstande eller de immaterielle Tjenester (o: for Exempel: Lægers, Juristers og Lønarbejderes Gjerning), hvorfor de Byttende har umiddelbar Behov, sjældent imod hinanden. Som Regel sælges og kjøbes baade Varer og personlige Tjenester for Penge.

Prisangivelse betyder: Bestemmelse af det Forhold, hvori en Gjenstand*) bortbyttes imod Landets Mønt. Et Kjendskab til forskellige Gjenstandes Priser giver følgelig Oplysning om deres indbyrdes Værdiforhold.

*) Sproget mangler et Ord for det engelske »commodity«, der i Økonomien omfatter Alt, hvad der anses for nyttigt: baade materielle Gjenstande og immaterielle Tjenester. For at undgaa Gjentagelser benytter jeg, naar ingen Misforstaaelse deraf kan opstaa, »Gjenstand« som Fællesbetegnelse for begge Dele.

Salget imod Penge er kun et Gjennemgangs-
led. Penge efterstræbes ikke saaledes som
Fødemidler og Klæder for deres umiddelbare
Nyttes Skyld; men fordi der for dem kan kjø-
bes andre Sager. En Sælger faar følgelig kun
Gavn af en højere Salgspris, saafremt denne
højere Pris ikke — saasnart han paa sin Side
optræder som Kjøber — medfører en ganske
tilsvarende Merudgift for ham. Det blev for
Exempel ganske uvæsentligt for Lønarbejdere,
der har tre Kroner Dagløn, om den for-
højedes til seks Kroner; dersom en saadan
Lønningsforhøjelse med Nødvendighed med-
førte en Fordobling af Prisen paa alle deres
Indkjøb.

Det vil i denne Afhandling blive forsøgt
at give et Bidrag til Forstaaelse: først af de Om-
stændigheder, der indvirker paa de forskellige
materielle Gjenstandes Priser og Værdiforhold;
og dernæst af de Omstændigheder der — til
Trods for ethvert industrielt Fremskridt —
trykker et overvejende Antal Lønarbejdere ned
i de usleste Kaar.

Nogen udtømmende Behandling indbilder
nærværende Forfatter sig imidlertid ikke at
kunne give disse Spørgsmaal. Der eksisterer
næppe — end ikke blandt de berømteste

økonomiske Forfattere — Nogen, der med Rette kan tiltro sig saadan Evne.

Man kan nu til Dags se: *at* den Mill'ske Tillid til Værdilærens Fuldendthed var saa ubegrundet som vel mulig, *at* hele det Grundlag, hvorpaa han og hans Skole byggede, er fuldstændig uholdbart og styrter sammen, naar der røres derved, *at* man følgelig ikke hjælper sig med en Ændring og en oplysende Tilsætning hist og her; men *at* Arbejdet skal gøres om paa helt anden Basis.

Men netop fordi de Forfattere, der iøvrigt hjalp den økonomiske Videnskab længst frem, gav denne Del deraf en fuldstændig fejl Behandling og slog sig til Taals med Bevidstheden om Arbejdets Fuldendthed, er vor Indsigt i disse Spørgsmaal ganske ufuldkommen.

Man er ikke ude over Begyndelsesgrundene.

Først og fremmest ser man tydeligt, at man helt maa opgive Benyttelsen af den Værdimaaler, hvoraf de Mill'ske Økonomer betjente sig. Den duer slet ikke.

Det var de paa Værdigjenstandenes Forarbejdelse anvendte Arbejdsmængder, som skulde afgjøre de naturlige Prisers Højde og Værdiforholdet.

Nu er det jo imidlertid vitterligt nok — hvad for Resten alle økonomiske Forfattere

altid har indrømmet — at Arbejder, som enkelte Mennesker har gjort færdige i faa Timer, regelmæssigt betales fuldt saa højt, som Arbejder, der har kostet andre Mennesker Dage eller Uger. Et Maleri, udført i en Maaned af en anset Kunstmaler og Professor ved Akademiet, opnaar sædvanligvis en langt bedre Pris end tredive Skiltemageres Dagsarbejde; og naar en Ingeniør gjør Tegning til et Skib betales hans Tid langt bedre end Smedesvendens, der slaar Naglerne ind.

Man vilde komme til de snurrigste Resultater — fjærne fra alle virkelige Tilstande — dersom man satte Gjenstandenes Pris i ligefremt Forhold til den Arbejdstid, deres Fuldførelse har kostet.

Derfor inddeler alle de Forfattere, som i en eller anden Form hylder Theorien om Værdiernes Afhængighed af Arbejdsmængden, Arbejderne i Klasser. Den ene kaldes: Gjennemsnitsarbejdere, almindelige eller ukvalificerede Arbejdere; den anden Klasse kaldes: kvalificerede Arbejdere, potenserede Arbejdere eller lignende. Disse kvalificerede Arbejderes Gjer-ning skulde indgaa i Værdigjenstandenes Pris med et Mangefold af de ukvalificerede Arbejderes; og de kvalificerede og de ukvalificerede Arbejderes Løn skulde forholde sig til hinan-

den som deres Dygtighed. Denne Inddeling og denne Hensyntagen til Arbejdets Art foruden til dets Mængde hjælper ikke det Fjærreste. Man har gennem denne Inddeling faaet at vide: den Vare, den kvalificerede Arbejder har skabt i Løbet af en Time, skal have samme naturlige Pris som den Vare, hvortil den ukvalificerede og kun en Fjerdedel saa dygtige Arbejder har benyttet fire Timer. Men hvorledes maaler man vel hvilken Arbejder, der er fire Gang saa dygtig som en anden? Derom har de Mill'ske Økonomer aldrig oplyst deres Læsere.

*Arbejdets
skæbne.*

Og i Virkeligheden mangler man enhver Maalestok, der kan grade Dygtigheden hos Folk af forskellige Fag.

Der eksisterer en Uendelighed af kvalificerede Arbejdere. De findes blandt Folk, der arbejder for egen Regning og for Løn, og man træffer dem i alle Stænder og Livsstillinger. Der er: kjønne Manufacturhandlerkommisser med glatte Tunger og veltalende Præster, dygtige Jurister og lærde Professorer, geniale Købmænd og store Humbugmagere — alle disse og mange andre kommer utvivlsomt ikke ind under Gjennemsnitsarbejdernes Klasse. Alt eftersom en af disse Folks Dygtighed er enten fire, fem eller maaske hundrede Gange saa stor

som en Gjennemsnitsarbejders, skal hans Løn være fire, fem eller hundrede Gange saa stor som dennes. Hvor mange almindelige Arbejderes Dygtighed gaar der vel paa en Arkitekts?

Og dernæst: Forholdet mellem disse forskellige kvalificerede Arbejderes Løn skal være lig Forholdet mellem deres Dygtighed. Man forsøge da at bestemme: hvor mange Gange en lærd Professors Dygtighed gaar op i en Manufacturhandlerkommis'. $\frac{1}{999}$ Gang

Disse Opgaver maatte løses, inden den Mill'ske Maalestok blev brugelig. Men end ikke dette forslog. Der var endnu et Spørgsmaal at afgjøre.

Man maatte nemlig ogsaa have at vide: hvem der er Gjennemsnitsarbejderen.

Lønarbejdernes Klasse strækker sig fra de højtstillede Bankdirektører til de Folk, der slaar Sten ved Landevejene. Mellem disse Yderpunkter ligger en Uendelighed af Trin. Hvem er »Arbejderen«? Skal derved forstaaes de aller slettest stillede Mennesker, mangler vi følgelig ethvert Grundlag for Beregningen af alle de Øvriges Lønninger; og skal »Arbejderen« derimod være Haandværkssvenden, som har faaet sit Fags almindelige Uddannelse, er vi dels ikke stort bedre farne, og dels kan vi nemt se, at Forudsætningen om alle disse Fag-

arbejderes overensstemmende Fortjeneste slet ikke slaar til*).

Man hjalp sig nogenlunde i den engelske Økonomi, naar det gjaldt en Beregning over den »naturlige« Pris paa Gjenstande, der var frembragt alene af saakaldte Gjennemsnitsarbejdere. Beregningerne herover var vel forkerte, men dog forstaaelige. Derimod var man i Virkeligheden fuldstændigt ude af Stand til at opgjøre nogen virkelig Beregning af den »naturlige« Pris paa Sager, hvis Forfærdigelse skyldtes Medvirkning af »kvalificerede« Arbejdere. Man indbildte sig at gjøre en Beregning men sluttede kun i en Ring.

De to Beregningsmaader ser omtrent saaledes ud:

Tresindstyve »almindelige« Arbejdere opfører et Hus. Udgiften til Grund, Materiale,

*) Efter Kjøbenhavns Industristatistik for 1882 tjente for Exempel Svendene i Billedskjærerfaget gennemsnitlig to Kroner og femoghalvfjersindstyve Øre daglig for ti Timers Arbejde; men Svendene i Guldtrækkerfaget gennemsnitligt fire Kroner for ni Timers Arbejde. Lønningerne i de forskellige Fag afveg i det Hele ret betydeligt fra hinanden.

Der findes i Tabelværket en Rubrik med Oplysninger om Lønningerne i de tre sidste Aar, og ved en Mængde baade af de bedste og sletteste Lønninger, findes bemærket »uforandret«.

Renter o. s. v. udgjør 20,000 Kroner. De faar Huset færdigt i 100 Arbejdsdage, og dets »naturlige« Pris udfindes da saaledes: Daglønnen betragtes som givet. Nogle holder for, at den skal være lig Gjennemsnittet af alle »almindelige« Arbejderes Dagløn; andre mener den skal være lig det Beløb, der netop er nødvendigt til Arbejdernes Ernæring. Lad den paa en af disse eller paa en lignende Maade være bestemt til for Exempel tre Kroner. Husets »naturlige« Pris bliver da 38000 Kroner, $\therefore 20,000 + 60. 100. 3$.

Dette er en forstaaelig men en forkert Beregning.

Dernæst: En Maler udfører et Portræt i Løbet af tredive Dage. Dets Pris skal være lig Mandens Dagløn multipliceret med tredive. Hvorledes lærer man vel hans Dagløn at kjende? Man forhører sig om Portrætets Pris, og faar man denne opgivet til for Exempel tretusend Kroner, ved man, at Daglønnen er hundrede Kroner. Der gives ingen anden Udvej: man kan hverken komme til et Resultat ved en Gjennemsnitsberegning af alle Maleres Dagløn eller ved en Sammenligning mellem deres Dygtighed. Saasnart man derimod ad den oven anviste praktiske Vej har udfundet Mandens Dagløn, finder man nemt Maleriets »naturlige«

Pris. Den bliver tretusend Kroner, fordi Portrætet er malet i tredive Dage à hundrede Kroner.

Naar man dividerer og multiplicerer rigtigt, slaar Beregningen altid til. Men den oplyser intet om Aarsagen til Prisens Højde.

Da den naturlige Værditheori imidlertid har opnaaet en saa overordentlig stor Udbredelse — det er ikke alene hele den Adam Smith'ske Skole, som hylder den, men Karl Marx og hans socialistiske Tilhængere raisonerer paa temmelig lignende Maade — saa lad os et Øjeblik se, hvad der var Theoriens aller første Grundlag.

Adam Smith havde skrevet følgende Sætning, der senere er gjentaget i det Uendelige: »Hos en Jægernation vil en Bæver naturligt ombyttes imod to Raadyr, dersom det sædvanligvis koster dobbelt saa meget Arbejde at dræbe en Bæver som et Raadyr.« Til den Passus, hvori denne Sætning forekommer, føjede Ricardo bifaldende og beundrende: »dette er i Virkeligheden Grundlaget for alle Tings Bytteværdi.«

Det er vanskeligt at vide noget sikkert om Omsætningsforholdene hos Fortidens Jægernationer; men Sandheden af den Smith'ske Paastand er i alt Fald alt Andet end ind-

lysende. Sæt: at der paa hvert af de to Raad-
dyr fandtes dobbelt saa meget spiseligt Kjød
og brugeligt Skind som paa hele Bæveren.
Da bliver det vanskeligt at begribe, hvorfor
en forfrossen og forsulten Jægerfamilje nogen-
sinde skulde have givet de to fede Dyr for den
magre Kat. Mon man ikke snarere lod Bæver-
jægeren beholde sin vanskelige Fangst og
spiste sig mæt i Dyrekjødet?

Hverken Adam Smith eller Ricardo mente
imidlertid, at Bytteforretningen kom i Stand,
fordi det sædvanligvis kostede lige lang Tid at
opjage disse to Fangster. De antog derimod,
at intet Menneske benyttede Tiden til besvær-
lig Bæverjagt fremfor til nem Raadysjagt,
naar den højere Bytteværdi ikke gav Erstat-
ning for den større Ulejlighed.

Det kunde være vanskeligt at hitte noget
Billede, der bedre end det af Adam Smith be-
nyttede, illustrerer denne Tankegangs Urimelig-
hed. Naar en Jæger faar en Bæver paa Skud, *how can he*
kan han enten lade den løbe eller forsøge at *in Bæver!*
skyde den. Flere Muligheder frembyder der
sig ikke for Nutidens Jægere, og flere gaves
der heller ikke i Fortiden. Bæverne stod
aldrig nogensinde rolige og ventede, indtil Jæge-
ren fik Oplysning om Bytteværdien efter
Markedspris. Fortidens Jægere bar sig sikkert

ad ligesom Nutidens: de lod ikke Bæveren slippe paa en Formodning om, at den kun var halvandet Raadyr værd; end ikke naar de havde rendt efter den i en Tid, hvori de ellers plejede at fange to Raadyr. Hvorfor skulde de vel have baaret sig saa dumt ad? De fik da ikke de to Raadyr, fordi Bæveren løb.

Naar Jagten begynder véd, man ikke altid om man kommer hjem med tom eller fyldt Pose eller hvad Posens Indhold bliver. Af den Fangst man faar og af den Pris, der tillægges Fangsten, afhænger Arbejdets Løn.

Og selv om det i svundne Dage skulde have været anderledes, saa meget er i alt Fald sikkert: nu til Dags handler og bytter Folk med hverandre af Hensyn til Fremtiden og ikke til Fortiden. De overvejer gjensidigt den Nytte, de venter sig af Kjøbmandsskabet; men de sammenligner ikke hver især deres eget Besvær eller Bekostning ved Erhvervelsen af den ene Gjenstand med Modpartens Besvær eller Bekostning ved Erhvervelsen af den anden.

En Kjøbenhavnner mageskifter for Exempel sin Ejendom heri Byen lige om lige med en Landejendom. Denne sidste tiltrækker ham ens stærkt, enten den er indvundet ved et af de dyreste og uheldigste Inddæmningsforetagender eller ved et af de aller heldigste. Og Byejen-

dommen tiltaler ikke Landmanden bedre, der-
som den er opført for Byggelaan til Aager-
renter, end naar Bygherren har haft 4 pCt.'s
Penge.

Ejendommenes Forhistorie faar slet ingen
direkte Betydning.

Er Forretningen kommet i Stand, kan man
derimod sikkert slutte: Københavneren fandt
Landejendommen den nyttigste, men Land-
manden havde den modsatte Anskuelse.

En Afvigelse mellem de to handlende
Parters Nytteopfattelse er en nødvendig Be-
tingelse for enhver Forretnings Istandkommen.

Værdilæren maa derfor tage følgende Vej.

Ud fra Nytteopfattelserne maa den for-
klare Salgsgjenstandenes Priser og deres Værdi-
forhold.

Først naar man paa denne Maade er
kommet til Klarhed over de Aarsager, som be-
virker, at enkelte Gjenstande, frembragte med
lidet Arbejde, hyppigt betales langt højere end
andre, hvis Fuldførelse har kostet længere Tid,
kan man videre forsøge at se de Omstændig-
heder, som bevirker Lønnens ulige Fordeling
mellem Mennesker, der ved forenet Arbejde
har frembragt hver enkelt af de forskellige
Værdigjenstande.

I Nutidens Omsætninger danner Penge det almindelige Gjennemgangsled; og det vilde — som alt bemærket — i mange Tilfælde være ganske ligegyldigt, om alle Priser var netop saa og saa høje, eller om de alle var dobbelt eller halvt saa høje. Helt ligegyldig blev en saadan Prisforandring dog langt fra.

Et almindeligt Prisfald begunstiger de Mennesker, hvis Indtægter er fastsat til et bestemt Pengebeløb, og gjør derimod indgaaede Pengeforpligtelser tungere at bære, saafremt Pengene skal skaffes ved Indvinding af Arbejds løn eller ved Salg af alt indkjøbte Varer.

Ligesaa vigtigt som det bliver, at se de Omstændigheder, der paavirker de forskjellige Salgsgjenstandes indbyrdes Værdiforhold, ligesaa vigtigt er det da ogsaa, at kjende de Omstændigheder der — uden med Nødvendighed at forrykke disse Forhold — bevirker gennemgaaende Prisforandringer.

Det gjælder da om, at forstaa hvad der bevirker Gulds og Sølv's Værdiforhold til Salgsgjenstandene.

De ædle Metaller søgtes oprindeligt til Forfærdigelse af Smykker, indgik i Omsætningen og ombyttedes imod andre Gjenstande i Forhold til den umiddelbare Nytte, der blev tillagt dem og de Gjenstande, hvorimod de

ombyttedes. Deres Nytte bedømtes den Gang paa samme Maade, hvorpaa Diamanters og lignende Sagers Nytte bedømmes nu til Dags. Vi kommer senere til at forklare den Nytteopfattelse, der gjør sig gjældende overfor saadanne Sager.

Gulds og Sølv's faktiske Kostbarhed gjorde dem egnede til Omsætningsmidler, fordi et ringe og let transportabelt Kvantum af dem kunde ombyttes imod store Mængder af de aller fleste Gjenstande. Dertil kom endvidere deres Holdbarhed, Styrke og Evne til at adskilles, præges, og paany sammensmeltes.

Den Omstændighed, at de efterhaanden blev de almindelige Omsætningsmidler forøgede yderligere deres Nytte. Dersom nogensinde enten Sølv eller Guld eller begge disse Metaller skulde ophøre at anvendes i denne Egenkab, svinder deres Nytte atter ind.

Den aller nyeste Tid har leveret Bevis herfor. I Begyndelsen og Midten af Halvfjerdsene antog nogle af de Lande, hvori Sølv forhen havde cirkuleret, Guldmonetfond. Forandringen strakte sig kun over en ringe Brøkdels af det Omraade, hvor Sølvet herskede, og Reformen blev endda ikke helt gennemført: Tyskland afskrækkedes, som bekjendt, paa Halvvejen og har endnu en betydelig Sølvsmængde i Circula-

tion og Behold. Først naar ogsaa dette Sølv en Gang bliver realiseret, vil Forandringen vise sin fulde Virkning. Selv den forholdsvis ringe og ufuldførte Reform formindskede imidlertid Sølvets Nytte betydeligt. Tidligere blev 31 Pund Sølv agtet ligesaa nyttigt som 2 Pund Guld. Forholdet forandrede sig hurtigt til omtrent 36: 2. Et Lod kjøbenhavnsk Prøvesølv, hvis Pris tidligere svarede til omtrent 1 Krone 92 Øre, faldt til henad 1 Krone 70 Øre.

For Tiden bruges Guld og Sølv — hvert Metal indenfor sit Territorium — til Afgjørelse af Omsætningerne. Jævnside med dem benyttes Pengerepræsentativer og Kreditmidler.

Værdiforholdet mellem de ædle Metaller og de forskellige Salgsgjenstande bestemmes: af Forholdet mellem deres egen Mængde (i møntet Form og Barrer men ikke i Form af Smykker og lignende Sager) og Mængden af de Omsætninger der gennem dem skal reguleres — dernæst af Omløbshastigheden — og endelig af Udstrækningen af Kreditmidlernes Benyttelse.

Dersom alle Handeler afgjordes strax og i rede Penge, vilde Summen af de samtidigt afsluttede Handelers Beløb umuligt nogensinde kunne overstige Summen af alle eksisterende Penge. Hvorledes hver enkelt Pengebesidder

fordelte sine Udgifter mellem forskellige Kjøb, og hvor mange Penge, der holdtes tilbage for senere Indkjøbs Skyld, bliver en Sag for sig, der senere skal behandles, men sikkert er det: Salgsgjenstandene kunde umuligt indbringe Sælgerne mere end alt det møntede og umøntede Guld og Sølv, der fandtes i Købernes Eje.

En Forøgelse af Pengemængden bidrager til en almindelig Prisstigning. Dette Aarhundredes høje Priser imod Fortidens er for en væsentlig Del en Følge af de seneste Tiders Guld- og Sølvproduktion. Den har været langt større, end hvad man nogensinde før kjendte.

Forøgelsen af Omsætningsgjenstandenes Mængde øver derimod den modsatte Virkning. Det er derfor en af Guld- og Sølvstatistikernes idelige Opgaver, at beregne hvorvidt Guld- og Sølvproduktionen holder Skridt med den tiltagende Befolkning, med Arbejdets større Produktivkraft og med den af disse Aarsager stadigt tiltagende Handel. Dersom alle Priser ikke efterhaanden atter skal falde, maa der enten Aar for Aar bringes mere ædelt Metal i Circulation eller ogsaa maa Kreditmidler og Pengerepræsentativer anvendes i stadigt større Udstrækning.

Det er da klart, at den omtalte Overgang fra Sølv- til Guldfod har bidraget til at trykke

Priserne ned i de Lande, der forhen havde Guld fod og er forblevne derved, hvorimod den har bidraget til at hæve Priserne i de Lande, der vedblivende betjener sig af Sølv som Betalingsmiddel.

Foruden Pengenes Mængde faar Hurtigheden, hvormed de gaar fra Haand til Haand, Indflydelse paa det hele Prisniveau. Jo større Hurtighed, des højere Pris — og omvendt.

Man kan fra Virkeligheden tage et Exempel paa en særlig langsom Omsætning, og man vil se, hvorledes den trykker Priserne ned.

Den prøjsiske Stat forvarer i Juliustaarnet i Spandau en Rigskrigsskat paa 120 Millioner Mark i rede Penge, som overensstemmende med prøjsisk Regeringspolitik holdes i Beredskab til Anvendelse ved en Krigs Udbrud for atter at henlægges hurtigst muligt efter Krigens Slutning. I Tiden fra Henlæggelse til Benyttelse, bliver det øjensynligt nok ganske uden Betydning for Prisernes Højde om disse Penge er under Laas og Lukke eller om de aldrig var udgravede af Jordens Skød. Priserne bliver i al den Tid saa lave, som om de 120 Millioner Mark slet ikke existerede.

De fleste Mennesker, som har Raad dertil, anlægger et diminutivt Juliustaarn og fylder det mere eller mindre godt efter Omstændighederne

og vekslede Sindsstemning. I Særdeleshed gjør de skiftende Tider Forskjel paa Størrelsen af Kjøbmænds kontante Beholdninger. Frygter de for Exempel af en eller anden Aarsag vige Priser, da holder de sig ængsteligt tilbage, gemmer deres Penge og indskrænker deres Indkjøb til Forbrugernes Behov. Havde Kjøbmændene været mindre forknytte, vare Pengene strømmede fra Kornhandlere til Landmænd, fra disse til Kolonialhandlere, Gødningsfabrikanter, Forhandlere af Agerbrugsredskaber og saa fremdeles; nu derimod maa den hele Omsætning besørges uden Hensyn til de Penge, der urørte beror i de med Rette eller Urette forsagte Kjøbmænds Pengeskabe.

Bankvæsenets og Pengeinstituternes Udvikling har noget neutraliseret Virkningen af Kjøbmænds og Pengemænds vekslede Hælggen af kontante Penge. Udviklingen har desuden fremmet Omsætningshastigheden.

Der eksisterede forhen Banker, som i bogstavelig Forstand ejede Metaldækning for alle Deposita; vor Tid har imidlertid set den sidste af disse Banker forsvinde: ifølge Bismarck's Ordre hævedes Hamburger Banken ved Stadens Inkorporation i det tyske Rige. Denne solideste af alle Bankindretninger gjorde ingen Udlaan og udgav ingen Sedler: Sølvet blev i Kjæl-

derne, indtil de oprindelige Indskydere eller Retsefterfølgerne forlangte det udleveret. Bankens Virksomhed indskrænkede sig til: at være en Lettelse for Omsætningen. Uden Bankens Mellemkomst havde hver Kjøbmand maattet holde kontante Beholdninger til Afgjørelse af daglige Udbetalinger, som kunde afkræves ham, inden forventede Indbetalinger indgik i hans Kasse. Bankens Virksomhed fritog ham herfor, idet dens Bogholdere sammenlignede hvad hver Storkjøbmand havde at modtage og at udbetale og ordnede hele Omsætningen i faa Minutter ved Transport fra Konto til Konto.

Selv denne gammeldags Bankmanér bidrog saaledes til at formindske Pengebehovet.

De nuværende Banker og Pengeinstituter virker for det Første paa lignende Maade, som den hævdede Hamburger-Bank, og udfolder dernæst en hel anden Virksomhed. Hverken Banker, Sparekasser eller lignende Institutioner beholder nu til Dags alle de betroede Penge i Kjælderne; de sætter tvertimod den aller største Del deraf hurtigst muligt i Omløb. Man gaar ved denne Fremgangsmaade ud fra den stadigt paany bekræftede Erfaring, at kun meget faa af Indskyderne samtidigt falder paa at forlange deres Penge igjen; og en samtidig Tilfredsstillelse af alle Kreditorer er i Virkelig-

heden en fuldstændig Umulighed. Der indestaar for Exempel alene i de kjøbenhavnske Sparekasser større Kapitaler end hele den her i Landet eksisterende Guldmenge; og lagde man sammen de Beløb, som alle Kreditorer i hvert givet Øjeblik har Ret til at forlange udbetalt af alle de bestaaende solvente Banker, Sparekasser og lignende Indretninger, blev Summen langt større end alt det Guld og Sølv, der findes her paa Jorden. Pengenes Disponibilitet for alle Kreditorer er da en Illusion. Der holdes i Virkeligheden ikke uden for Circulation alle de Beløb, som hver Enkelt indbilder sig at have disponibel.

Denne Ordning af Pengeinstitutterne har følgelig, lige saa vel som Metalfundene, bidraget til at drive alle Priser i Vejret.

En Indskrænkning af Pengeinstituternes Virksomhed, en Mistro til deres og til Kjøbmændenes Betalingsevne, fremkalder følgelig en almindelig Prisnedgang.

Dette ses tydeligst under Pengekriser, hvor Omsætningen vrager de Betalingsmidler, som kort i Forvejen villigt toges som Ækvivalent for Penge. Mistroen, der hyppigt selv er affødt af lave Priser, fremkalder da endnu lavere Priser. Der bliver — som det populært og rigtigt hedder — »ingen Penge iblandt Folk«.

Under akute og voldsomme Pengekriser antager denne Pengemangel hyppigt saadan Udstrækning og giver saa stærke Udslag, at Staterne nødsages til at skride hjælpende ind; og man faar da atter Lejlighed til at iagttage, hvorledes Pengemængdens Forøgelse hurtigt hjælper Priserne op. Man har oplevet dette mange Gange i England, hvor Bankakten suspenderes hver Gang, der er noget Særdeles paa Færde. Vi saa det Samme her hjemme i 1857. Varer var under den daværende Krise gaaet ned i ukjendt lave Priser, eller de var rettere sagt omtrent usælgelige. Ingen havde Penge, fordi Alle gjemte Alt, hvad de kunde skrabes sammen, til Imødegaaelse af egne Forpligtelser. Nationalbanken var nødsaget til at afslaa endog solide Kjøbmænd Laan imod fuld Sikkerhed; den vovede hverken at angribe sin Metalbeholdning eller at udgive Sedler, hvis Indløsning kunde blive forlangt. Da kom Staten Banken til Hjælp, og denne gjenoptog Udlaansvirksomheden. Skjønt Udlaanene i Begyndelsen holdtes indenfor de snævraste og forsigtigste Grænser, hjalp det strax. Varepriserne hævede sig en Smule, Mistilliden fortog sig, de ængstelig lukkede Juliustaarne aabnede deres Dør først paa Klem og senere paa vid Gab, og Indholdet vandrede enten direkte over i Om-

sætningen eller gik tilbage til Banker og Sparekasser for derfra at finde Vej til Publikum og Varesælgere. Vexler, Bogkredit og Panteobligationer blev atter god Betaling, og Priserne steg hurtigt omtrent til deres gamle Standpunkter.

Det udviklede Kreditsystem bidrager da ikke blot til alle Prisers regelmæssige Forhøjelse men foraarsager ogsaa periodiske, febrilske Op- og Nedgange.

Det kunde synes, som om der i denne Fremstilling var tillagt Pengenes større eller mindre Mængde og Kredittens Udvidelse eller Indskrænkning en overdreven Betydning. Det vil maaske forekomme enkelte Læsere saaledes. De kunde raisonnere som saa: ser man hen til alle eksisterende Værdigjenstande: faste Ejendomme, Jorder, Skibe, Jærnbaner, Varer osv. osv. repræsenterer de »en Værdi« af mange, mange Milliarder. Alene Danmarks Nationalformue anslaaes for Exempel til Milliarder af Kroner, og overfor dette store Tal maa det da være temmelig betydningsløst, om der her i Landet cirkulerer 60 eller 120 Millioner Kroner i Guld, og om Kreditten udstrækker sig over en halv Snes Millioner mere eller mindre. Paa samme Maade kunde man raisonnere om de større Lande og om dem alle tilsammen.

Man vilde imidlertid ved et saadant Raisonnement overse, at Guldets og Sølvets Værdiforhold til Salgsgjenstandene ikke bestemmes ved paa den ene Side at samle alle Værdigjenstande og paa den anden Side Mængden af Guld, Sølv og Pengerepræsentativer; men at Værdiforholdet findes ved en Sammenligning mellem Penge og Pengerepræsentativernes Mængde og Mængden af de Værdigjenstande, der i hvert givet Øjeblik bliver Gjenstand for Omsætning.

Fremdeles kunde en lidt overfladisk Betragtning af Omsætningsforholdene lede til den Anskuelse, at Pengene og Pengerepræsentativernes Mængde maa være i stadig Stigning, saafremt Producenter og Kjøbmænd skal kunne opnaa deres Virksomheds Hensigt. Enhver vil sælge sine Varer for flere Penge end Anskaffelsen har kostet ham, og de aller Fleste ønsker ved Aarets Slutning at besidde flere Penge end ved dets Begyndelse, og man kunde da synes, at dette kun blev muligt, naar Penge-mængden stadigt voxede.

Der findes til enhver Tid Enkelte — Flere eller Færre efter de veksende Tider — hvem Produktionen og Varesalget bringer Tab; men man opstillede en aldeles urimelig Forudsætning, dersom man antog, at Tabene og For-

tjenesterne regelmæssigt gik lige op. Besad man fuldstændige Fortegnelser baade over de Penge, som alle Vareproducenter og Vareforhandlere i Løbet af et Aar havde udgivet for Raastof, Arbejdsløn osv., og over de Penge, som de i samme Tidsrum havde taget ind for Varesalg, vilde man sikkert nok regnskabsmæssigt finde betydeligt Overskud; og dette Overskud vilde slet ikke være begrænset til de nyskabte Penges Beløb eller staa i nogen som helst Forbindelse dermed.

Paa den anden Side er det sikkert nok en fuldstændig Umulighed, at der i Virkeligheden kan tages flere Penge ind end de, der udgives, plus de, der skabes fra nyt.

Den tilsyneladende Modsigelse hæves, saasnart man erindrer, at Folk vel anslaaer men ikke henlægger deres Fortjeneste i Penge. En Fabrikant, hvis Varesalg i Løbet af et Aar har indbragt ham for Exempel hundredetusend Kroner mere end hans samlede Fabrikationsudgifter og Forbrug, regner sig for hundredetusend Kroner rigere end Aaret forud, men har i de aller sjældneste Tilfælde hundredetusend Kroner kontante Penge mere i Kassen end ved sin sidste Balance. Han har rimeligvis udgivet omtrent alle disse Penge enten til

Udvidelse af Bedriften, eller til Betaling af Gjæld eller til Udlaan.

Alle kunde meget godt stadig tjene Penge og »lægge Penge op« skjønt Pengemængden blev uforandret.

Omsætningens Gang er som Regel følgende:

Producenten bringer sine Produkter til Marked, og opnaar han Salg, benyttes Pengene dels til Indkjøb af andre Producenters Produkter, dels til Udredelse af Arbejdsløn. Lønarbejderen udgiver sin Pengeindtægt paa lignende Maade.

Alle Penge vender da tilbage til Markedet, og Forskjellen mellem de mere og mindre indbringende Virksomheder viser sig i større eller mindre Indkjøb af Gjenstande, tjenlige til Forbrug, Luxusudfoldelse og Formueforøgelse samt i Antagelse af flere eller færre Lønarbejdere til personlig Opvartning.

Vi tænkte os før et Mageskifte mellem en kjøbenhavnsk Ejendom og en Landejendom. Ved en saadan Bytteforretning gjør fire forskellige Nyttehensyn sig gjældende: Landmanden og Københavneren har nemlig begge

to deres Mening om begge Ejendommens Nytte. Der var blevet fire Hensyn, selv om den ene Part havde købt den andens Ejendom for Penge: nemlig Køberens og Sælgerens Bedømmelse af Pengenes og af Ejendommenes Nytte.

Det kunde da synes, som om vi altid til Forstaaelse af de Bevæggrunde, der leder til en Forretnings Afslutning maatte forklare os disse fire Nytte-hensyn og udfinde Aarsagerne til deres Afvigelse.

Sagen bliver dog noget mindre indviklet eller forholder sig i alt Fald lidt anderledes.

Den nuværende Produktionsmaade medfører, at Producenterne frembringer og ophober Varer ganske uden Hensyn til deres eget eller deres nærmeste Omgivelsers Forbrug. Den yderst ringe Del af deres Frembringelser, hvoraf de undertiden selv kan drage Nytte, bliver helt forsvindende imod den Del, som de ønsker solgt, og som kun kan blive dem nyttig gennem Salg. En Papir- eller Klædefabrikant har i Virkeligheden ingen selvstændig Opfattelse af sit Lagers Nytte. Han kan højest afgive et Skjøn over den Nytte, som han antager at Køberne tillægger Varerne.

Hermed er dog ingenlunde sagt, at Producentens Nytteopfattelse er uden Betydning. Den

har imidlertid gjort sin Virkning forinden den færdige Vare udbydes til Salg og Prisen fastsættes.

Den Gang Landmanden besluttede sig til Dyrkning af Sukkerroer i Steden for Korn — eller omvendt — gjorde han sin Nytteopfattelse gjældende. Han valgte den Art, der forekom ham nyttigst; og om hvilken han antog, at den vilde give ham størst Overskud. Han bidrog ved sit Valg til at forøge Mængden og trykke de kommende Priser paa det Produkt, hvis Dyrkning han valgte, og til at formindske Mængden og hæve Prisen paa det Produkt, hvis Dyrkning han undlod; men har han først truffet sit Valg og bragt Høsten i Lade, er hans Indflydelse paa Prisen i hans Egenskab af Producent forbi, og han bliver nødsaget til at sælge for de Priser, som Kjøbernes Nytteopfattelse foreskriver.

Kun en Udvej staar betingelsesvis Producenten aaben: han kan opsætte Salget og spekulere i en kommende Tids bedre Priser. Den Virkning han herved udøver paa Prisen, skylder han imidlertid ikke sin Egenskab af Producent. Enhver Anden, Kjøbmand eller Spekulant, har fuldt saa godt som Producenten i sin Magt at henlægge et Parti Varer i Haab om Vinding.

Priserne paa de eksisterende Salgsvarer bestemmes altsaa dels af Forbrugernes Nytteopfattelse, dels af Kjøbmændenes Skjøn over de Forandringer denne Nytteopfattelse vil undergaa. Den fremtidige Produktion afhænger derimod tildels af Prisernes Højde.

Med andre Ord: Prisen paa det Sukker, der nu er i Markedet, bestemmes ved Kjøbernes Bedømmelse af Pengenes og Sukkerets Nytte. Størrelsen af den fremtidige Sukkerproduktion paavirkes af de Priser, hvormed Sukkeret nu betales.

Vi undersøger først, hvorledes Nytten af forskellige Varer bedømmes og hvorledes deres Priser kan antages at variere med den vexlende Mængde, hvori de udbydes.

Kornpriserne falder som bekjendt efter en rigelig Høst, eller rettere allerede ved Udsigten dertil. De falder endda saa stærkt, at Kornets Producenter som Regel staar sig bedre ved en gennemgaaende daarlig end ved en god Høst. En statistisk Opgjørelse af Forholdet mellem de betalte Priser og den producerede Kornmængde er nu til Dags, hvor den halve Jordklode er omtrent et Kornmarked, saa godt som en Umulighed. Det turde blive lige vanskeligt at erholde Oplysning om det samlede Høstudbytte og om alle de betalte Priser. Der

foreligger fra ældre Tid, hvor Markederne var lettere overskuelige, følgende Skala:

Høstudbytte: 1. 0,9. 0,8. 0,7. 0,6. 0,5.

Pris: 1. 1,3. 1,8. 2,6. 3,8. 5,5.

Høstens samlede

Pengeværdi: 1. 1,17. 1,44. 1,82. 2,28. 2,75.

Tallet »En« betegner her en saakaldet Middelhøst, og Skalaen viser Prisstigningen efterhaanden som Høstudbyttet synker under det Sædvanlige. Flere ansete Forfattere er ad forskellige Veje komne til Resultater, der omtrent stemmer med denne Skala. Dens Gyl-dighed under alle Forhold turde dog være højst tvivlsom — Prisforholdet er altfor indviklet til at kunne bestemmes alene af den enkelte Vares Mængde — men Skalaen har vistnok i mange Tilfælde slaaet omtrent til; og en Tredobling af Høstens Pengeværdi ved et Høstudbytte, kun halvt saa stort, som det Sædvanlige, har intet Usandsynligt ved sig.

Forklaringen turde ligge i følgende Forhold:

Ethvert Menneske anvender sine Penge paa den Maade, der forekommer ham nyttigst, og fordeler sine Udgifter til Klæder, Føde, Brændsel, Husleje osv. efter sin Smag, der selvfølgelig igjen er paavirket af alle Livsforhold.

Saasnart en Vare er frembragt i usædvanlig Mængde, gjælder det for Producenterne om at fremkalde et tilsvarende forøget Forbrug: enten maa de tidligere Forbrugere købe mere end før, eller der maa opstaa nye Forbrugere, eller begge disse Omstændigheder maa virke i Forening.

Der er Elasticitet i hvert Menneskes Forbrugsevne og Forbrugslyst overfor forskellige Sager; men Udvidelses- og Sammentrækningsevnen er højst afvigende og retter sig til Dels efter Gjenstandenes Beskaffenhed.

Der gives vist næppe noget Menneske, som kan sige, hvor mange Kjoler en forfængelig Dame maa have, inden hun umuligt kunde falde paa at købe flere — Dronning Elisabeth brugte efter Sigende en ny Kjole hver Dag. Heller ikke vil det være nemt at udfinde, hvor mange og store Slotte en Konge skal have, inden han føler sig tilfredsstillet — Paverne, de anerkjendte Overhoveder for Fattigdommens og Forsagelsens Religion, fandt det i deres Velmagtsdage nyttigt at anlægge alene til Vinterresidents et Bygningskomplex af Paladser med en halv Snes tusende Værelser.

Af Silkekjoler, Slotte og lignende Sager kan der da tilsyneladende gaa et ganske ubegrænset Antal paa hvert kvindeligt og mandligt Individ.

Det forholder sig anderledes med Kornvarer. Der er Grænser for Fordøjelsesevnen.

Der existerer til enhver Tid og enten Kornpriserne er høje eller lave — naar der da ikke netop er Hungersnød paa Færde — mange Mennesker, som køber og spiser saa meget Brød, at de i den Henseende er fuldt tilfredsstillede. Udgiften hertil betyder saa lidet, og Brød er en saadan Nødvendighedsartikel, at der for mange velhavende Folk aldrig opstaar Spørgsmaal om et indskrænket Brødforbrug paa Grund af høje Priser. Og ligesom en Prisforhøjelse ikke afskrækker dem fra deres sædvanlige Forbrug, frister en Prisnedsættelse dem ikke til forøget Indkjøb.

Lad nu Høsten have givet et usædvanligt godt Uybytte: for Exempel ti Procent større end foregaaende Aar. Overskuddet kan ikke anbringes blandt velhavende Folk, som ikke vil spise mere end ifjor. Køberne maa søges blandt dem, der hidtil nøjedes med mindre Brød, end de gjerne havde haft. De har god Brug for et større Kvantum, og dets Nytte forekommer dem stor; men deres Opfattelse af Pengenes Nytte er ogsaa en helt anden, end de velhavende Folks. Ængsteligt sammenligner de Nytten af det forøgede Brødindkjøb med

den Merudgift, som dertil er nødvendig; og det forslog slet ikke at tilbyde dem en Tiendedel mere Brød for en Tiendedel mere Penge. Dette Valg stod dem alt tidligere aabent, og de valgte at undvære Brødet og at anvende Pengene paa anden Maade. Prisen maa længere ned, inden de optræder som større Kjøbere.

Er Høstudbyttet ikke ti, men tyve, tredive eller fyrretyve Procent over det Sædvanlige, skal der endnu flere Forbrugere til. De maa søges i fattigere og fattigere Klasser og fristes med lavere og lavere Tilbud. Og da det er umuligt at holde to Priser paa ensartede Kornvarer — man faar ikke rige Folk til at betale Kornet dyrt, samtidig med at det sælges billigt til de fattigere — trykkes Priserne ned i Højde med de Fattiges Betalingsevne.

For alle Varepriser gjælder følgende Regel: De maa ned saa langt, at der opstaar Kjøbelyst til hele den Mængde, der skal sælges. X

Er Kornhøsten slettere end sædvanlig, stiger Priserne saa hurtigt, som de faldt tilforn. Ligesom Sælgerne maatte tiltrække et tarveligere og tarveligere Publikum til Kjøb af den forøgede Kornmængde, saaledes maa de Kjøbere, der ikke vil give Afkald paa deres sædvanlige Kornforbrug, betale Priser saa høje,

at Brødet tages ud af Munden paa Alle, der vilde kjøbe, dersom Priserne blot var noget lavere.

Derfor gjælder da ogsaa følgende almindelige Regel: Priserne maa op saa højt, at den udbudte Mængde tages bort fra dem, der vilde kjøbe, men kun til lave Priser.

Medens disse to Regler er almenGYldige, ser man derimod let, at Aarsagerne, der forklarede Kornpriserens Svingninger ved Forandring i Udbuddets Mængde, ikke uden videre lader sig overføre paa andre Varer: de taber jo ikke alle lige hurtigt deres Nytte for den enkelte Forbruger.

En Sammenligning mellem Svingningerne i Sukker- og Kornpriserne ved vekslende Tilbud turde for Exempel vise betydelig Afvigelse.

Der findes forholdsvis mange Mennesker, som allerede ved en ringe Prisstigning indskrænker deres Sukkerforbrug. En gennemgaaende daarlig Sukkerhøst gjør derfor næppe Sukkerproducenterne den Gavn, som den slette Kornhøst gjør Kornproducenterne — og en rigtig god Høst gjør dem rimeligvis endnu større Skade. Et forøget Sukkerforbrug er nemlig i Almindelighed anset for et langt mindre Gode

ved et forøget Kornforbrug; og Sukker maa derfor dale endnu stærkere i Pris, før den store og tarvelige Befolkning sætter sig paa et betydeligt udvidet Forbrug deraf.

Detailhandlere i Kolonialfaget mærker umiddelbart, hvorledes Kunderne indskrænker deres Sukkerindkjøb ved Prisstigning, og de afhenter derfor selv mindre fra Grossisternes Lagre. Forraadene svinder langsomt, og Priserne stiger vanskeligt til en svimlende Højde. Er Sukkermarkedet derimod overfyldt med Varer, synes det næsten som om intet Prisfald forslog til Fremkaldelse af det tilsvarende voxende Forbrug.

En grafisk Fremstilling af Sukker- og Kornpriserne vilde betegne de ved slettere og slettere Høst stigende Priser med to Linjer, der uregelmæssigt bølgeformigt bevægede sig opad — Kornlinjen stejlere end Sukkerlinjen. Prisfaldet vilde betegnes ved to Linjer uregelmæssigt bugtende sig nedefter — og Sukkerlinjens Fald blev brattere end Kornlinjens.

Hermed er imidlertid kun taget Hensyn til Forbrugernes Nytteopfattelse, men ikke til Købmændenes Skjøn derover.

Det Kornforraad, der skal forslaa til et helt eller halvt Aar, indhøstes, saa at sige under Et. Det ophobes foreløbigt paa Lagre

og kommer først lidt efter lidt og gennem en lang Række af Mellemmænd til Forbrugerne. Har Høsten været særdeles god, forsendes der fra kornudførende Lande Ladning paa Ladning, og til kornindførende Lande ankommer der helt uvante Mængder. Mellemandlere og Spekulanter danner sig paa Grundlag af Høst- og Markedsberetninger et Skjøn om kommende Priser — men et ganske usikkert Skjøn. Kjøbmænd er en nervøs Menneskerace og bliver hurtigt bange, saasnart en Vare tilbydes i store Mængder til vigende Priser. De ser ikke Nedgangens Grænser og køber kun uvilligt. De salgslystne Producenter underbyder ideligt hverandre, og Prisen kan til en Tid falde dybt under den Grænse, som Kornets Mængde og Forbrugernes Nytteopfattelse egentlig foreskriver. Bladet plejer at vende sig helt pludseligt. De ivrigste Sælgere — de, der var ængsteligst eller i stærkest Pengetrang — er blevne af med deres Varer, som er kommet over paa fastere og stærkere Hænder; desuden har Forbruget efterhaanden fortæret en Del af den saakaldte Overproduktion. Spekulationskøberne faar da nyt Mod og »Idé« for Artiklen, der stiger saa hurtigt og uregelmæssigt som den faldt. — — Hvad her er sagt om Kjøbmændenes Indflydelse paa Kornpriserne

lader sig fuldt saa vel anvende paa Sukkerpriserne.

Om mange Sager gjælder det, at hvor usædvanligt sjældne de end i et vist givet Øjeblik kan være, de opnaar dog ikke nemt usædvanligt høje Priser, saafremt der er Formodning om en kommende stærk Produktion. For Fødemidlernes Vedkommende gjælder dette kun til Dels. Den Sult, som føles i Dag, kan ikke mættes af hvad der skal indhøstes og udbydes ad Aare; og Forbrugerne kan derfor ikke opsætte deres Indkjøb, selv om de temmelig sikkert kan vide, at Fremtiden bringer ny Forsyning og billigere Priser. For Forhandlerne er Hensynet til Fremtiden derimod af særlig Vigtighed, der er for dem al mulig god Grund til Henlæggelse af store Lagre ved slette Høstudsigter, og til hurtigst mulig Oprømning af Lagrene ved gode Udsigter. Derfor virker Beretningerne om Høstforventningerne ideligt paa Fødemidlernes Priser.

Prisen paa Luxusgjenstande, for Exempel Malerier og Diamanter, afhænger af velhavende Folks Nytteopfattelse. Naar disse har tilfredsstillet deres Fornødenheder af de lavere Grader, anvender de Resten af deres Indtægter til Indkjøb dels af Luxussager og dels af Værdi-

gjenstande, der fremtidigt kan forøge deres Indtægter.

De senere Tiders overordentlig stærkt stegne Priser paa Malerier af ældre Mestre er næppe begrundet i Rigmænds voxende Kjærlighed til Kunst, men snarere i tiltagende Rigdom. Der er blandt de nulevende Malere adskillige, som opnaar særdeles høje Priser for deres Frembringelser, fordi rige Folk finder stor Fornøjelse og tilfredsstillet Forfængelighed i Besiddelse af Malerierne. Andre Malere tilfredsstiller ikke det velhavende malerikjøbende Publikums Smag og faar deres Værker langt slettere betalte. Det er ikke talentløse Malere alene, hvis Billeder er i ringe Pris. »Kunstværdi« og Pris har ingensomhelst nødvendig Forbindelse med hinanden. Hyppigt opnaar en Maler højere og højere Priser, efterhaanden som hans Billeders Kunstværdi aftager. En ung Portrætmaler, som er ærlig, kunstelskende og talentfuld nok til at afbilde Folk, saaledes som de ser ud, kommer efter al Sandsynlighed paa Sulteføde. Samtiden kjender Originalerne tilstrækkeligt og finder sandhedstro Gjengivelser ganske unyttige; men slaar Maleren med Aarene af paa Kunstens Fordringer, fjærner han fra de velhavende Køberes Portræter de mættede og nagende Lidenskabers uappetitlige Mærker, af-

bilder han værdige, tænkende Mænd, uskyl-
dige, ædle Kvinder og opvakte Børn, skyer han
som Pesten Sujetter, fremstillende Armod og
saakaldet Hæslighed — da kommer hans Bille-
der i Pris, for saa bliver det »en Fornøjelse«
at se og at eje dem.

Lysten til Pynt og Fornøjelsen ved at bære
Velhavenhed til Skue frister til Diamantkjøb,
og naar store og sjældne Diamanter sælges til de
nuværende Priser, da er dette, fordi der paa
enkelte Hænder findes ophobet saa store For-
muer, at Summer, der forekommer de aller
fleste Mennesker ganske særdeles nyttige, kun
besidder ringe Nytte for Ejerne. Der gjordes
for nogle Aar tilbage store Diamantfund.
Diamanthandlerne maatte dels friste deres forrige
Publikum til ny Kjøb med billigere Priser, dels
maatte de søge et Trin længere ned ad Vel-
havenhedens Stige; og Priserne faldt temmelig
stærkt, fordi de ny Kjøbere havde en anden
Nytteopfattelse end de ældre*).

*) Bearbejdelsen af de brasilianske Diamantgruber skal
i mange Tider have været særdeles lidet indbringende,
derom stemmer mange Beretninger overens. Karl
Marx meddeler følgende: »Nach Eschwege hatte 1823
die achtzigjährige Gesamtausbeute der brasilianischen
Diamantgruben noch nicht den Preis des 1½ jährigen
Durchschnittsprodukts der brasilianischen Zucker- oder

Det velhavende malerikjøbende Publikum kan vanskelig tænkes mættet med Malerier, der falder i dets Smag. Sælgerne af saadanne Varer har derfor endnu aldrig behøvet at henvende sig til et virkeligt tarveligt Publikum og kommer vel næppe nogensinde dertil. Med Diamanter kunde det gaa anderledes. Glæden over Diamanternes Skjønhedsglans er vel den svageste Spore til Kjøbet. Mægtigere virker Lysten til at besidde, hvad saa uendelig Faa har Raad til at købe. Skete der store Diamantfund, og blev Diamanterne saa almindelige, som de Krystalefterligninger, der skuffer Alle undtagen Fagmænd, kom Diamanternes Priser vel omtrent i Niveau med hine Efterligninger.

Kaffeepflanzungen erreicht, obgleich sie viel mehr Arbeit darstellte, also mehr Werth.« (Karl Marx: Das Kapital: Erster Abschnitt: Die Waare.)

Man sér det mærkværdige Resultat, der fremkommer, naar Værdierne gjøres afhængige af Arbejdsmængden. Diamantens Værdi skal ifølge det tidligere Citat af Marx maales ved: »das Quantum der in ihm enhaltenen werthbildenden Substanz, der Arbeit«; og da det nu viser sig, at Diamanternes Pris er ringere end Prisen paa andre Gjenstande, som er frembragte ved lignende Arbejdsudfoldelse, kommer Marx logisk rigtigt til det — i Særdeleshed for en socialistisk Forfatter — mærkværdige Resultat: at Diamanternes Værdi er højere end deres Pris.

Reproduktionen af afdøde Kunstneres Værker er en Umulighed og Reproductionen af store og sjældne Diamanter en uberegnelig Tilfældighed, derfor udøver Hensynet til de Priser, hvori en Fremtids-Produktion kunde nedbringe disse Sager, ingen Indflydelse paa den Pris, hvormed Kjøberen betaler de nu eksisterende sjældne Diamanter og gamle Kunstværker.

Medens Kjøbernes umiddelbare Nytteopfattelse afgjorde Priserne paa de hidtil nævnte Sager, eksisterer der andre Værdigjenstande, for hvis Vedkommende en dobbelt Nytteopfattelse gjør sig gjældende.

Folk kjøber for Exempel Skibe og Huse af andre Aarsager end fordi de enten selv vil sejle dermed, bo deri eller sælge dem igjen. Priserne, de betaler derfor, retter sig efter den Forrentning, som de venter sig deraf. Men Forrentningens Størrelse afhænger af Lejernes og Fragternes Højde, og altsaa af andre Menneskers Nytteopfattelse.

En Tilvæxt i ledige Huslejligheders Antal trykker Lejerne ned, og en Forøgelse af fragsøgende Skibe foraarsager Fald i Fragtsatserne, men Faldene foregaar ikke efter samme Skala. Attraaen efter rigeligt Husrum begrænses kun af Betalingsevnen, hvorimod Antallet af Rej-

sende og Vareforsendelser har Grænser, hvor billige Sørejserne end bliver. Skibe nærmer sig derfor hurtigere end Huse til den absolute Unytte, og Fragtsatser falder lettere og brattere end Lejepriser.

Hensynet til Reproduktionen begrænser Stigningen, men ikke Faldet i Skibspriserne. I gode Fragtaar foretrækkes færdige Skibe, fremfor de, der skal bygges; dog betales der kun saa meget ud over Nybygningernes Pris, som Rederne antager at kunne faa ind i den Tid Bygningen vilde vare. Er Fragtmarkedet derimod af en eller anden Aarsag overfyldt med fragsøgende Skibe — det være sig fordi Søvejene ere forkortede, Handelen formindsket eller fordi der i et foregaaende Tidsrum er bygget usædvanlig meget — synker af nærliggende Aarsager de eksisterende Skibes Pris, ofte dybt under Omkostningerne ved Nybygninger.

Naar en Bybefolkning aftager i Antal og Rigdom, da falder Ejendommenes Pris under Bekostningen ved Nyopførelser. Tiltager derimod en By i Folkemængde, da voxer Nytten og stiger Lejeindtægten af Husene i dens befærdede Gader, og dermed stiger ogsaa vedkommende Ejendommes Priser. Hensynet til Reproduktionen bliver ingen Hindring for Prisstigningens Højde, og

dette af den simple Grund, at lignende befærdede Gader og heldigt beliggende Huse aldeles ikke vilkaarligt lader sig reproducere. Voxer Kjøbenhavn til Londons Størrelse, kan Husene i Byens Midte opnaa Priser, saa høje som de, der nu betales i Londons City; og udvikler London sig til det Dobbelte af sin nærværende Befolkningsmængde, vil de enorme Priser, hvormed Ejendommene dér alt nu betales, stige yderligere i Vejret.

Af disse spredte Exempler turde det da være klart, hvorledes forskellige Gjenstandes Priser vexler efter forskellige Skalaer og ikke i ligeligt Forhold til den større eller mindre Mængde, hvori de udbydes.

Det turde fremdeles være klart, at alle Priser desuden gjensidigt paavirker hverandre.

Vi saa ovenfor, hvorledes en mislykket Kornhøst aftvang Kornforbrugerne en usædvanlig Udgift. Havde vi ikke standset Skalaen ved et Høstudbytte, halvt saa stort som det Almindelige, men fortsat den videre og beregnet Prisen for fuldstændige Misvæxtaar, vilde Kornindkjøbet have slugt endnu flere af Forbrugernes Penge. Des mere man udgiver til Brød, des mindre har man tilovers til andre Indkjøb, og da dette Raisonnement ogsaa har Gyldighed overfor andre Varer, bliver

det tydeligt nok, at de forskjellige Priser øver gjensidig Indflydelse paa hinanden.

Følgende Billede turde give en Forestilling om denne Paavirknings Art og om den Maade, hvorpaa hver enkelt Vares Pris udfindes.

Man tænke sig hver enkelt Bys hele Handel samlet i én Hal. Derhen bringes fuldstændig Fortegnelse over Alt, hvad der ønskes solgt. Oversigten er gjort saa let som mulig, og hver enkelt Salgsartikel har sit Kontor. I Forhallen findes Kontorerne for de almindelige Fødemidler og lignende Nødvendighedsartikler, og efterhaanden som man trænger længere og længere ind, træffes de Kontorer, der erfaringsmæssigt samler færre og færre Kjøbere om sig.

Sælgerne opgiver ved Indleveringen, om de ønsker ubetinget Salg — eller kun vil sælge til bestemt Pris — eller om Mængden, de vil sælge, afhænger af Prisen, de kan naa.

Som Regel for Omsætningen gjælder: Regnskabsførerne i de forskjellige Kontorer ansætter Priserne saa ofte det forlanges, og ensartede Varer sælges ikke ved samme Opgjørelse til forskjellige Priser.

De Sager der bringes til Markedet er for det Første: Varer, som Producenterne har frem-

bragt i Salgsøjemed, og som de hidtil ikke har kunnet skillet sig ved paa saadan Maade, at de er gaaede over i de virkelige Forbrugeres Hænder. Disse Varer bliver udbudte enten af Producenterne selv, eller af Handlende, der har overtaget dem. For disse Sagers Vedkommende er Sælgerne, som tidligere bemærket, under en Art Salgstvang; de behøver vel ikke at sælge paa en bestemt Dag eller Time men kan umuligt beholde Varerne for bestandig.

Endvidere er der andre Sager, som skjønt de alt en eller flere Gange er solgt til Ikke-Handlende, dog atter vende tilbage til Markedet. Det er for Exempel: Jordejendomme, Huse, Skibe, og desuden enkelte vanskeligt opslidelige Luxus- og Forbrugssager, for Exempel: Malerier, Diamanter, Meubler osv. Om disse Sager er det ikke sikkert, at de ubetinget skal sælges: Ejerne agter maaske kun at skille sig ved dem, saafremt en bestemt Pris kan naas. Vi forudsatte imidlertid for alle Sælgere fuldstændig Frihed til at gjøre Salget afhængigt af Prisen, og det bliver ganske uden Forskjel, om det er en Diamanthandler, der holder en Diamant i titusend Kroner, fordi han føler sig overbevist om med Tiden at opnaa denne Pris, eller om en Privatmand handler netop paa samme Maade, fordi han agter at

beholde Diamanten, dersom han ikke kan faa tusend Kroner derfor.

Kjøbernes Anmeldelser svarer nøjagtigt til Sælgernes, og indeholder altsaa: Meddelelse om Kjøbet skal ske til enhver Pris, eller om Mængde og Pris skal rette sig efter hinanden.

Herimod kunde man nu indvende, at det er urigtigt at forudsætte Kjøbs- og Salgstilbuddene saa lidet indviklede.

Fattige Folk gjør i Virkeligheden Størrelsen af ethvert af deres Indkjøb afhængig ikke alene af vedkommende Vares Pris, men desuden af en Mængde andre Priser. Bliver Kjød dem for dyrt, forsøger de at skaffe sig Brød eller tager maaske i Mangel heraf til Takke med Kartofler. Følgelig afhænger den Mængde Kartofler, de køber, baade af Brødets og af Kartoflernes Pris. Og desuden: fuldt saa nødvendigt, som det er, at skaffe sig Føde, fuldt saa vigtigt bliver det ogsaa, at Udgiften hertil ikke sluger Alt, men at der er Noget tilovers til Klæder og Brændsel osv. Derfor bestemmer en Mængde Mennesker sig end ikke til Indkjøb af det simpleste Fødemiddel uden samtidig at tage Hensyn til Priserne paa alle de andre Sager, hvorfor de endvidere har Brug.

Den samme kombinerede Hensyntagen gjælder for rige Kjøberes Vedkommende, kun at den først viser sig ved de dyrere Sager: hvor mange Brysseler Tæpper, der kjøbes, kan for Exempel nemt være afhængig af højere eller lavere Priser paa rummelige Huslejligheder.

Denne Tankegang er uimodsigelig korrekt; men det vilde være urimeligt at forudsætte, at Enhver, der afslutter et Kjøb, skulde have fuldstændig Vished om Priserne paa alle de andre Ting, hvorfor han enten har Brug eller senere faar Brug. Man handler i Virkeligheden i hvert enkelt Tilfælde paa en Formodning om andre Prisers Højde, og slaar Formodningen ikke til, maa de fremtidige Indkjøb rette sig efter de foregaaende.

De opstillede Salgs- og Kjøbsanmeldelser svarer derfor netop til de Overvejelser, som vi Alle anstiller ved vore Kjøb og Salg.

I den beskrevne Forretningshal udvikler Omsætningen sig saaledes:

Af Kjøberne møder nogle med mange Penge, andre med yderst faa. Uligheden er netop lige saa stor, som den i Virkeligheden bestaaende Ulighed i Pengebesiddelse.

Enhver søger derhen, hvor de Sager forhandles, hvorfor han har Brug. I Forhallen

har omtrent alle Ærende. De velhavende Forbrugskjøbere angiver her kort og godt deres Behov, som de bestemmer uden Hensyn til Pris; derimod gjør Kjøbmænd, der handler med disse Sager, saavel som de fattigere Forbrugskjøbere deres Indkjøbs Størrelse afhængigt af Prisen. Der er Forskjel paa den Melmængde, en rig Melgrosserer og en fattig Kone køber, men begges Kjøbstilbud har det Fællesmærke, at Mængde og Pris afhænger af hinanden.

De i Hvedemelskontoret indkomne Salgstilbud ser saaledes ud:

- 1) 500 R forlanges solgte til enhver Pris.
- 2) 2000 R skal sælges til 8 Øre eller de 500 R deraf, dersom Prisen bliver 7 Øre.
- 3) 3000 R skal sælges til 9 Øre eller de 1000 R deraf, dersom Prisen bliver 8 Øre.
- 4) 5000 R skal sælges til 10 Øre eller de 3000 R deraf, dersom Prisen bliver 9 Øre.

Der er Kjøbere for:

- 5) 200 R til enhver Pris.
- 6) 500 R til 9 Øre, eller dersom Prisen er 8 Øre, da 700 R .
- 7) 800 R til 8 Øre, eller dersom Prisen er 7 Øre, da 1000 R .
- 8) 3000 R til 7 Øre.

Der foreligger desuden Tilbud om Salg til højere Priser og Tilbud om Kjøb til billigere

Priser. De optælles slet ikke, da de bliver uden Betydning.

Prisen fastsættes til 8 Øre.

Ingen anden Pris vilde tilfredsstille alle berettigede Krav, og heller ikke vilde nogen anden Pris stemme med den forhen givne Regel, hvorefter Prisen altid skal ned saa langt og op saa højt, at hele den Varemengde, der ubetinget skal sælges, bliver afsat, medens Varerne samtidigt tages bort fra dem, der vilde købe, dersom Prisen var billigere.

Man kan paa følgende Maade anstille Prøve:

Ved en Pris af 8 Øre omsættes der i Alt 1700 th . Varerne leveres af Sælgerne under »1«, de var villige til uanset Prisen at afgive 500 th . Disse Sælgere bliver af med alt deres anmeldte Mel. Hos Sælgerne under »2« og »3« tages der tilsammen 1200 th , og hos hver af dem $\frac{2}{5}$ af deres til denne Pris anmeldte Varer. De har forlangt 8 Øre, og der-til kan de umuligt afsætte mere. Endelig maa Sælgerne under »4« finde sig i Intet at sælge; deres Pris er 9 Øre, og Behovet tilfredsstilles af andre Sælgere, som lader sig nøje med lavere Pris.

Man forsøge at sætte Prisen 1 Øre op, og man vil finde, at der da kun kan sælges 700 th

af de til 9 Øre anmeldte 8500 $\mathfrak{a}$. Der var ved saadan Prisansættelse sket Sælgerne af de resterende 7800 $\mathfrak{a}$ Uret. Deres Salgsforlangender var forblevne uopfyldte, skjønt der var utilfredsstillede Kjøbere, som gjerne havde betalt de Priser, hvormed de var til Sinds at lade sig nøje.

Hvad Kjøberne angaar, da ser man, at ved Prisansættelsen af 8 Øre bliver de under »5« og »6« opførte Kjøbere fuldt tilfredsstillede, de under »7« delvis, medens de under »8« slet ikke kommer i Betragtning.

En Prøve af samme Art, som den ovenstaaende vil ogsaa for Kjøbernes Vedkommende vise, at medens alle deres berettigede Krav nu er opfyldte, havde det været umuligt at ansætte Prisen enten til 7 Øre eller til nogen anden end netop den valgte Pris.

Samtidig med at Melprisen i én By bliver 8 Øre, stiller den sig muligvis andetsteds enten højere eller lavere. Kjøbmændene holder sig imidlertid stadigt underrettede om andre Pladsers Priser, og deres Hensyntagen til bedre Salgs- og Kjøbsudsigter paa andre Steder, bevæger dem til idelige Forandringer i deres Kjøbs- og Salgstilbud. Havde Melprisen for Exempel et eller andet Sted staaet højere end 8 Øre, — og saa meget højere, at der efter Betaling af For-

sendelses- og andre Omkostninger endnu blev Udsigt til stor eller fristende Fortjeneste — var Melet næppe bleven solgt for 8 Øre. Enten havde Kjøberne forhøjet deres Tilbud eller Sælgerne trukket deres tilbage. Jo nærmere to Byer er hinanden, og jo færre Forhindringer, der findes for Samkvemmet dem imellem, des lettere udlignes Uligheden i deres Priser.

Beregningen opgjøres paa den anførte Maade i alle de Kontorer, hvor der er Mulighed derfor. Vi vil senere se, at Prisen ikke i alle Tilfælde lader sig fastsætte med denne Nøjagtighed.

Kun de Kjøbere, hvis hele Pengeforraad ikke medgaar til de første Nødvendighedsartikler, trænger videre frem, og efterhaanden som man kommer længer ind i Salen, aftager baade Menneskemængden og Anmeldelserne om Kjøb til enhver Pris. Derimod forlanges selv dyre Sager ubetinget solgte. Denne Forudsætning stemmer med Virkeligheden: Silkevarer og kostbare Stoffer stilles hyppigt til absolut Bortsalg. De sælges dog ikke for Hvergarmspriser, fordi Kjøbernes Nytteopfattelse forbyder det. Melsælgerne, som i ovenstaaende Exempel ubetinget vilde af med deres Varer, fik 8 Øre, fordi Kjøberne maatte tage Melet væk fra de

Lysthavende, der bød 7 Øre. De dyrere Sager opnaar af samme Aarsag deres Pris.

Vi kan nu nogenlunde se, hvor ofte hver enkelt Varepris maa forandres: i Melkontoret gjør det foreløbig ingen Forskjel hvor mange Sælgere, der anmeldes til højere Pris end 8 Øre, da der hertil endnu er 1800 $\mathfrak{t}$ usolgt. Der er paa den anden Side intet, som skal sælges billigere, og det er følgelig ogsaa uden Virkning paa Prisen, om der kommer Kjøbstilbud til lavere Pris. Kjøbere, der vil betale 8 Øre, kan faa indtil 1800 $\mathfrak{t}$. Kommer der enten Salgstilbud billigere end 8 Øre eller Kjøbstilbud for mere end 1800 $\mathfrak{t}$ og til højere Pris, maa Beregningen opgjøres paany.

En Forhøjelse af Prisen paa en eller flere af de første Fornødenhedsartikler vil bidrage til at hæve Prisen paa alle de Sager, der kan træde i Steden derfor. Bliver Melet for Exempel sat op til 9 Øre, søger nogle af de skuffede Kjøbere hen til Kontorerne for andre billige Fødemidler. Drives deres Priser nu ogsaa op, og kommer den nødvendigeste Føde til at medføre usædvanlig Udgift, da bliver Kjøbstilbudene for Beklædningsgjenstande rimeligvis formindskede, og saa fremdeles. Sælgerne er paa deres Side fuldt saa bevægelige som Kjøberne

og forandrer ideligt deres Fordringer, efter hvad de antager for opnaaeligt.

Des flere Penge, der gives ud i Forhallen des færre bliver der til Indkjøb i Salens Indre. Og da Luxusvarerne til Syvende og Sidst skal sælges ligesaa vel som Nødvendighedsartiklerne, indeholder en høj Pris paa Nødvendighedsartikler et Moment, der tjener til at trykke Prisen paa Luxussager.

Dernæst har øjensynligt nok den større eller mindre Ulighed i Pengebesiddelse Indflydelse baade paa Nødvendigheds- og Luxusartiklernes Priser. Samme Pengemængde fordelt ligeligt mellem Kjøberne — i Steden for paa den ulige Maade, der stemmer med Virkeligheden — gav højere Priser i Forhallen og de nærmest derefter følgende Kontorer, men lavere Priser i Hallens Indre.

Der sker hvert Øjeblik Omfordeling af Pengene. Producenter og Handlende modtager deres Salgsbeløb, og optræder derefter som Kjøbere af de Sager, der for dem er Raastoffer, og gjør Bud derpaa: dels i Forhold til den Pris, de har opnaaet for deres Varer, dels i Forhold til den Mængde Varer de har solgt.

Alt dette sammen med idelige Varetilførsler bringer Priserne og følgelig ogsaa alle Værdiforhold i stadig Uro.

Den Beregningsmaade, vi anvendte til Udfindelse af Melpriserne, lader sig, som alt bemærket, ikke anvende i alle Tilfælde.

Grundlaget for Beregningen er en Forudsætning om Salgsgjenstandenes Delelighed. Korn, Kul, Jærn, Brænde, Kartofler, Beklædningsgjenstande og over Hovedet de aller fleste Sager kan i Virkeligheden udstykkkes i uendelig smaa Dele. Salgsgjenstande kan imidlertid være af den Art, at enhver Deling er en fuldstændig Umulighed.

Lad det være et Maleri af Rafael, der skal sælges. Kjøberen kan ikke tilbyde at tage en Fjerdedel af Maleriet, dersom Prisen er saa og saa høj, derimod Halvdelen, naar Prisen bliver lidt billigere, og endelig det Hele, hvis han kan faa det for den og den Pris. Enhver Lysthavende maa byde paa hele Maleriet, og Sælgeren kan ikke vælge den fordelagtigste Udstykningsmaade. Vi kan sætte, at Ejeren har taget den Bestemmelse, at sælge Maleriet, dersom Nogen vil give 300,000 Kroner derfor. Tre forskellige Lysthavende er mødt. Den Ene har tænkt sig at ville give højst 350,000 Kroner, den anden 400,000, den tredje 500,000. Selv dette fuldstændige Kjendskab til Kjøbernes og Sælgerens Hensigter forslaaer ikke til Fastsættelse af Prisen. Alle Priser mellem lidt

over 400000 og indtil 500000 Kroner er lige retfærdige.

Blev Maleriet — under de givne Forudsætninger — bortsolgt ved Auktion opnaaede det næppe mere end lidt over 400,000 Kroner; for ved et Auktionssalg slaar den Højstbydende sig fornuftigvis til Taals, naar han har budt den Næstbydende over. Forhandlede Parterne derimod direkte med hinanden, afgang det af deres forskellige Forretningsdygtighed om Prisen blev nær de fire- eller fuldt ud femhundredetusend Kroner.

En lignende om end mindre stor Usikkerhed i Prisen gjør sig gjældende overfor andre Sager, som forekommer i Handel og Vandel hyppigere end Rafael'ske Malerier. En Byejeendom kan være udelelig som et Maleri, men Usikkerheden i dens Pris bliver mindre, fordi Ejendommen ikke er en saa sjælden Vare som Maleriet. Man kan ved et Ejendomskjøb i Reglen raisonnere som saa: enten tager jeg denne Ejendom for denne Pris, eller en af de andre, der er til Salgs og kun forekommer mig lidt bedre eller værre, for en lidt højere eller lavere Pris. Denne Mulighed for Erhvervelsen af større eller mindre Ejendomme virker tilnærmelsesvis som Muligheden for Kjøbet af en større eller mindre Del af de udbudte Varer.

Er Ejendommen af ganske særlig Art bliver Vanskeligheden ved Sammenligning imidlertid større og Spillerummet, indenfor hvilket Prisen bevæger sig, undertiden ret betydeligt. Der vil for Exempel let blive mere Rum for Handel, naar der er Tale om en kjøbenhavnsk Ejendom, indrettet til Theaterbrug, end naar Handelen drejer sig om en almindelig Beboelses Bygning.

Naar den givne Theori ikke forslaaer til Udfindelse af udelelige og sjældne Sagers nøjagtige Pris, da er dette ikke en Fejl ved Theorien. Grunden er den, at Kjøbernes og Sælgernes Nytteopfattelse i disse Tilfælde kun foreskriver en Maximal- og en Minimalgrænse, medens selve den Pris, hvortil Handel bliver afsluttet, er Tilfældighed underkastet.

Spørgsmaalet bliver dernæst: hvor nær det virkelige Livs Priser paa almindelige Handelsvarer kommer de Priser, der vilde udfindes ved den anvendte Beregning. For selv om det er rigtigt, at ethvert Menneske, snart som Kjøber og snart som Sælger, anstiller Overvejelser af den beskrevne Art, har man dog aldrig fuldstændig Oversigt over hele Markedet, og man giver heller ikke aaben Meddelelse om sine Hensigter. Det kunde da synes yderst tvivlsomt, om Hemmelighedsholdelsen ikke omstødte hele Beregningsmaaden.

For den store Handels Vedkommende kan man imidlertid vide, at dette ikke er Tilfældet.

Paa Berliner-Fondsbørsen sættes der daglig Kurs og beregnes Pris for Obligationer og Aktier netop paa den Maade, hvorpaa vi beregnede Melprisen. Berliner-Børsens Fondsmæglere samler Kjøbernes og Sælgernes Opgaver, udfører Beregninger og afslutter Forretninger til den »Mellemkurs«, der tilfredsstiller alle berettede Krav. For enkelte Spekulationspapirers Vedkommende har det imidlertid vist sig umuligt at lægge Baand paa Berliner-Børsfolkenes Handlefrihed. De afventer ikke Mellemkursens Fastsættelse men afslutter Forretninger til Priser, hvorom Parterne indbyrdes enes. Foruden den officielle Mellemkurs-Forretning finder der da i disse Papirer en officiøs Forretning Sted, hvis Omsætningskurser optages i Berliner-Kurs-sedlerne. Disse frit fastsatte Kurser afviger under almindelige rolige Forhold kun overordentlig lidet fra de officielle Kurser. Paa særligt bevægede Dage, naar Stemningen vexler mellem Fredshaab og Krigsfrygt, eller Telegrammer i Børstiden bringer højst vigtige kommercielle Meddelelser, bevæger de fri Kurser sig vel temmelig vildt op og ned. Grunden er den, at baade Kjøbere og Sælgere paa saadanne Dage i et Nu, og ofte flere Gange i Løbet af én Bors,

forandrer alle deres Tilbud. Markedets Tilstand er da undergaaet en gennemgribende Forandring og derfor vexler alle Værdiforhold. I hvert enkelt givet Øjeblik afviger de paa Børsen betalte Priser imidlertid næppe synderligt fra dem, der vilde udfindes ved en »Mellemkurs« Beregning. Man kan vide dette af den Sikkerhed, hvormed den fri Handel paa rolige Dage finder denne Pris.

Der er ingen Aarsag til at tvivle om, at hvad der saaledes gjælder for Berliner-Børsen ogsaa har Gyldighed for andre Børser. Hele det nøje daglige Børs-Samliv afføder hos de agerende Børsbesøgere en Evne til at gætte hverandres Tanker og Hensigter. De arbejder desuden Alle i det Væsentlige under samme Stemningsindtryk, de mærker nemt om Sælgerne er forknytte eller Kjøberne modige; af den Ivrighed eller Langsomhed, hvormed der slaas til, iagttager de hurtigt, om de har budt unødigt højt eller netop nok; og giver de end undertiden for et eller andet ringe Indkjøb lidt højere Pris end Øjeblikkets Markedsforhold udkrævede, eller sælger de en enkelt Gang en Kjende for billigt, de finder sig dog snart til Rette, og udfinder hvilken Pris de nødvendigvis maa indrømme for at udføre deres Salgs- og Kjøbsordrer.

Forudsætningen om den nøjagtige Prisberegning indeholder da for Børsforretningers Vedkommende næppe nogen væsentlig Afvigelse fra det virkelige Forretningslivs Resultater.

Detailhandelen, saaledes som den bevæger sig i de store Byers forskellige Kvarterer, i Købstæder og paa Landet kan maaske for hvert Bykvarters, Købstads og Sogns Vedkommende betragtes som et særskilt Børsliv.

Hvert enkelt af disse Omraader har Forbindelse med de nærmeste Forretningscentre, men en besværligere og kostbarere Forbindelse end den, der eksisterer mellem to store Børser, selv om disse er adskilte ved langt betydeligere Vejlængder.

Butikspriserne i Christianshavns eller Nyboders smaa Udsalgssteder er saaledes i nogen Afhængighed af Københavns en-gros Priser; men i ringere Afhængighed end den, der forbinder en-gros Priserne i København og Hamborg med hinanden. Vejen fra de københavnske Grosserere til de hamborgske Kollegaer er i Virkeligheden nemmere end til de christianshavnske Butikkers Kundekreds, og fra denne til Grossisternes Lagre er Vejen saa godt som ufremkommelig. Ude paa Christianshavn afviger Priserne i ensartede Udsalgssteder imidlertid næppe stort fra hinanden, saalidet som de gjør

dette i Butikkerne i Byens andre Kvarterer eller i Landsogne og Kjøbstæder, hver taget som en Helhed for sig.

Detailhandelens Priser bevæger sig langt mindre febrilsk end den store Handels. Til de Stemninger, der forbigaaende sætte Børserne i Bevægelse og hurtigt forløber, mærker Detailhandlernes Kunder slet intet; og selv et varigt Prissfald bruger hyppigt en saare lang Tid om at naa dem. Det Underbud, der skulde opstaa gjennem Detailhandlernes Konkurrence, forsinkes nemlig ofte ved udtrykkelig eller stiltiende Overenskomst. Et saadant Sammenhold blandt Detailhandlere bliver vel aldrig af ubegrænset Varighed, sluttelig bryder altid en af Konkurrenterne ud og tvinger de Andre til at gjøre Følge; men en rum Tid kan det godt holde sig, og bedst naar Konkurrence fra andre Markeder er umulig eller yderst besværlig. Her i Kjøbenhavn har vi for Exempel set Brødpri- serne uforandrede trods Melprisernes stærke Dalen. Bagerne har afpasset Udbuddets Størrelse efter det Antal Kjøbere, der betaler de gamle Priser, og de har haft forholdsvis Lethed derved, fordi en udenværts fra kommende Konkurrence med Tilbud om billigere Salg af Hvedebrød omtrent er en Umulighed.

Medens det paa Børserne er en ivrig Samtalen, Forhøren sig og Følen sig for, der holder ensartede Varer i ens Priser, træder der for Detailhandelens Vedkommende i Steden herfor en Kontrol, der udøves dels af Kunderne dels af Forhandlerne selv, idet disse som Regel af Hensyn til deres Handel ikke vover at sætte deres Priser helt anderledes end de ligestillede Konkurrenters.

Gjennem den foregaaende Undersøgelse er der tilsigtet en Forklaring af de Omstændigheder, der afgjør Priserne paa de iforvejen frembragte Salgsgjenstande.

Man har set: hvorledes Pengenes Mængde, deres Fordeling, Kreditmidlernes større eller mindre Benyttelse, Omløbets Hurtighed, Mængden af alle Salgsgjenstande og Mængden af selv den enkelte Vare influerede paa den Pris, hvormed den blev betalt.

Havde man liggende for sig Meddelelse

om alle samtidigt afsluttede Handeler og betalte Priser, vilde man kjende alle vedkommende Værdiforhold. Besad man fremdeles Meddelelse om alle de foregaaende Handeler og Priser, kunde man deraf se Forandringen i Værdiforholdene. Det vilde derimod være en fuldstændig Fejltagelse fra disse Meddelelser og Sammenligninger umiddelbart at slutte sig til Priser og Værdiforhold for alle usolgte Varer og udbudte Værdigjenstande. Selv om disse Sager var udbudte og solgte netop i det Øjeblik, for hvilket Meddelelserne gjaldt, havde de dog ikke opnaaet netop de kjendte Priser. Deres Udbud havde forandret alle Værdiforhold. Hvilken Pris de opnaar, hvilket Forhold deres forskjellige Priser kommer til at indtage til hinanden, afhænger af Markedstilstanden paa den Dag, hvor deres Salg virkeligt finder Sted.

Forinden vi gaar videre, turde det være rigtigt først at sé, hvor meget der faktisk er sandt i den Anskuelse, der sætter den store Befolkning og særligt Lønarbejdernes vekslede Vel-færd i nøje Forbindelse med det industrielle Fremskridt.

Der blev allerede tidligt spaaet Arbejderne stor Glæde af Industriens Opkomst.

I hin fjærne Fortid, da Vandmøllen første Gang indførtes fra Orienten til Evropa — det var i Slutningen af den romerske Republiks Tider — besang en græsk Poet, Antiparos, den ny Opfindelse saaledes:

»I Slaver, som drejer Møllens Hjul, spar Eders Hænder og sov i Fred.«

»Lad det skraldende Hanegal lyde for-gjæves, det forkynder Dagens Komme, men I kan sove.«

»Demeter har befalet det, og de unge Kvinders Arbejde udføres af Najader.«

»Smidige og lette drejer de Møllens Hjul. De griber om Egerne og bevæger den tunge Møllesten.«

»Lev nu uden Arbejde vore Fædres lykke-

lige Liv. Nyd de Velgjerninger, hvormed Guderne overøser os.«

Til saadan Højsang gav Maskinerne den Gang Anledning. Efter at de har virket i en totusend Aar er Begejstringen ringere. Den bekjendte belgiske Økonom, Emile de Laveleye, optrykker dette Stykke Fortids Romantik; men sanddru realistisk tilføjer han:

»Ak ja, Maskiner skaber Lykke, Velvære og Fritid! Men for hvem? Dette er Knudepunktet.«

»Tre Tilfælde kan tænkes.«

»Enten kan Maskinerne frigjøre et stadigt større Antal Mennesker for alt Arbejde, medens de, der virkelig bestiller noget, slider saa stærkt som forhen.«

»Eller intet Menneske faar større Fritid, fordi den Tid, hvori der kunde hviles, anvendes til Forfærdigelse af Luxusgjenstande.

»Eller endelig kan det gaa efter Antiparos' Forudsætning, saa at Maskinerne formindsker Arbejdstiden og skaffer Alle -- ogsaa Arbejderne -- forøget Velvære.«

»I den fremadskridende Civilisations Interesse — ikke af Hensyn til en forøget Produktion — var det ønskeligt, om den sidste Mulighed blev til Virkelighed.«

»I Reglen indtræffer imidlertid enten det første eller det andet Tilfælde.« *)

Stor Iagttagelsesevne udfordres der da heller ikke til at sé, hvorledes Virkeligheden har gjort Antiporos' Spaadomme til Skamme. Fortidens Vandmøller er længst erstattede af fuldstændigere Maskiner. De lette og smidige Najader er rene Sinker imod vore Dages Motorer; og dog sparer Arbejderne ikke deres Hænder; men inden Hanegal maa Mænd, Kvinder og Børn til Arbejde, saafremt de ikke skal finde Fabrikdøren stængt og Lønnen helt eller halvt forbrudt.

Foruden Laveleye's tre Tilfælde er der endnu en fjerde Maade, hvorpaa Maskinerne kan virke og har virket. De har gjort forhen ubeboelige Egne beboelige. Man vilde imidlertid spænde Forventningerne om Maskinernes Magt altfor højt, dersom man tiltroede dem Evne til at forvandle Jordens fattigste og mest afsides Egne til paradisiske Haver, hvor Mennesker kunde leve uden haardt Arbejde.

Der findes her til Lands, saa vel som anden Steds, Jorder, der først nu er bleven beboelige, men hvis Dyrkning endnu bestandig kun for-

*) Emile de Laveleye. »Le socialisme contemporain.«
Chapitre VI. »Les socialistes conservateurs.«

slaar til den dér arbejdende Befolknings nødtørftigste Ernæring. Saaledes beskafne er vel for Exempel de sletteste af de opdyrkede Jorder paa eller ved den jyske Hede. Kjendetegnet paa saadan Tilstand er: Jordens fuldstændige Værdiløshed.

Paa faa Undtagelser nær ser hele Danmark ganske anderledes ud. Jordbruget havde alt inden den nyeste Tid givet Udbytte langt ud over hvad der udfordres til de Arbejdendes tarveligste Ernæring; og forbedrede Agerbrugsmaskiner og Befordringsmidler har sammen med voxende Landbrugskundskab foranlediget et yderligere stort Opsving.

Velhavenheden bredede sig i lange Tider ud over Landbostanden.

Kom den Jordens Ejere og Lønarbejderne nogenlunde ligeligt til Gode?

Hvilket af Laveleye's tre Tilfælde indtraf? Blev Livet lettere og nydelsesrigere for alle de virkelige Arbejdende? Eller skabtes der Rum for flere ørkesløse Tilværelser? Eller blev det Ejernes Luxus, som steg, medens Lønarbejdernes Kaar holdt sig omtrent uforandret slette?

Man betragte Forholdene paa velhavende Landmænds Ejendomme, og Svaret falder af sig selv.

Man kan holde sig til Kjøbenhavns nærmeste Omgivelser, altsaa netop til den Egn, hvor her i Landet Nutidens Fremskridt har virket føleligst, hvor Ejendommenes Indtægter saa vel som Jordernes Pris i Handel og Vandel indtil den aller nyeste Tid steg Aar for Aar, hvor Ejernes voxende Velstand præger sig i Vaaningshusenes Ombygning og Udstyrelse, ligesom i Familjernes Dragt og Levemaade — og man vil paa en Mængde Gaarde finde saa slet aflagte Arbejdere, at man kan sige sig selv: meget slettere end de lever, levede Arbejdere næppe nogensinde, for stort værre Tilstand er knap mulig.

De modstandsvageste Individer behandles ubarmhærtigst. Unge kraftige Karle har det bedre, dem er det undertiden vanskeligere at holde paa; de kan finde anden Sysselsættelse og til Nød udvandre, dersom det gaar dem altfor ilde. Men vil man vide, hvad der bydes en Arbejder, da opsøge man for Exempel Røgterens Værelse, og man skal paa ikke faa Ejendomme finde et stinkende og halvmørkt Lukaf, beliggende mellem Kostald og Svinehus, og befængt med Rotter og Utøj. Røgteren faar endda være glad for de Nætter, han tilbringer dér. Om Sommeren, naar Kvæget staar ude, forflyttes Residentsen ud paa Marken. Manden sover

dog ikke under aaben Himmel men i sit Røgterhus. Det triller han omkring, eftersom Dyrene flyttes. Huset er let sammentømrret af tynde Planker, og baade Regn, Blæst og Kulde gaar gjennem Tag og Vægge. Man paastaar — hvad der formodentlig er sandt — at mere end et eller højst to Aar holder Røgterne sjældent dette Liv ud. I Løbet af den Tid bliver de ødelagte af Gigt og anden Sygdom, hvorfor de kommer paa Sognets Sygehus, og dér forsøger man saa, om Skaden kan rettes en Gang endnu.

Røgterne lider af vor nationale Last; og deres Drikfældighed anføres ofte til Undskyldning for deres slette Behandling. Brændevinen ikke alene svækker deres Sundhed og sluger en Del af deres knappe Pengeløn, men berøver dem altsaa ogsaa deres Arbejdsgiveres Velvilje. De deler i saa Henseende Skæbne med en Del af Gaardens kvindelige Befolkning, for hvilken det ogsaa forekommer mangan en velstaaende og forfinet Gaardmandsfamilje vanskeligt at vedligeholde Interessen.

Det er Malkepigerne, hvis Levnet ødelægger al velvillig Følelse for dem hos deres Herskaber. Pigerne Sands for det Sømmelige er efter Sigende ganske uudviklet. Det skal hyp-

pigt hænde, at en Pige angiver forskellige Barnefædre til hvert af sine Børn.

Der indrømmes paa Mejerierne ikke hver Pige et Værelse, de faar endda sjældent hver sin Seng. To og to deler de Natteleje med hinanden — og hvad der som Følge heraf vanskeligt kan undgaas — med hinandens Kjærestes. En ung Bondepige maa være i Besiddelse af usædvanlig stor Selvbeherskelse, dersom hun under saadanne Forhold ikke hurtigt bliver pari med de andre Piger. Dr. Claudius Wilckens beskriver i sin Sociologi nogle avstralske Stammer, hvis ægteskabelige Institutioner han betegner som en Tilstand mellem Kvindefællesskab og Polygami — man kan ogsaa finde denne Samlivsform paa danske Mejerier, som sysselsætter flere Kvinder end Mænd.

Landmændene raisonnerer som saa: Hvorledes skulde man vel fatte Interesse for Mennesker, der lever saaledes? Det var sikkert mere berettiget at spørge: Hvorledes skulde Røgterne bevare sig for Drikfældighed, og Malkepigerne blive anderledes end de er, naar de huses saa uanstændigt? Men ganske uden Hensyn til, hvad der her er Virkning eller Aarsag, staar det i alt Fald fast: Landbovæsnets hele store Fremskridt har ikke formaaet at

skaffe alle velhavende Landmænds Arbejdere menneskeligt Husly.

Der er danske Landmænd, som behandler deres Folk bedre, og der endda dem, for hvem en Behandling, saa elendig som den beskrevne, ligger saa fjærn, at de vægrer sig ved at tro paa Beskrivelsens Sandhed. Sand er den dog. Undtagelserne viser kun vedkommende Driftsherres større Humanitet men ikke Tilværelsen af en økonomisk Lov, der uafhængig af Driftsherrens Vilje, og saasnart det gaar ham bedre, frembringer en forbedret Stilling for hans Arbejdere. Existerede der en saadan Lov, havde den forlængst, og i Løbet af den for dansk Agerbrug lange og glimrende Periode, tvunget hver Landmand til at ombygge Røgternes svinske og usunde Kammer til et nogenlunde ordentligt Værelse, hvor Aftenfuldskab ikke blev nødvendig Betingelse for Nattesøvn.

Udlandets Forhold svarer til vore. Man finder overalt Industrigrene, som ved Maskinerens Udvikling og Konjunkturernes Gunst beriger nuværende eller forhenværende Driftsherrer, medens Arbejderne lever elendigt. Kularbejdernes Strike i Anzin gjorde Alle bekendt med deres jammerlige Kaar. Ejernes glimrende Udbytte var vitterligt nok i hele Frankrig. Utvivlsomt har Driftsherrerne dér, som her,

samme Forsvarsgrunde, baade de moralske og de økonomiske, det vil sige: Arbejdernes Usædelighed og Drikfældighed og de nuværende Ejeres ringe Driftsoverskud, fordi meget medgaar til Forrentning af høje Købesummer. Alt dette kan i mange Tilfælde være sandt nok; men fuldt saa sande og paalidelige er ogsaa Beretningerne om Lønarbejdernes Nød.

Forbindelsen mellem Fremgang i Arbejdets Produktivkraft og Fremgang i Lønarbejdernes Kaar viser sig da at være yderst ringe.

Det var en Digter, der spaaede Grækenlands Arbejdere Held af Maskinernes Indførelse; og i en uklar Digterhjerne hørte saadant Haab ogsaa bedst hjemme. Et Forstandsmenneske havde vel dømt anderledes.

Der arbejdedes i Grækenland af ufri Slaver, og til »Slaverne« henvendte Antiparos sin Sang; men ser man rigtigt til bliver det klart, at for Slavearbejderes Vedkommende var Forudsigelsen fuldstændig urimelig. Forbedrede Arbejdsmaskiner aabner i Virkeligheden ikke ufri Mennesker fjærneste Udsigt til mageligere Liv eller rigeligere Vederlag.

Skjönt Forholdene i en Stat, der benytter Slavearbejde, ikke længere har umiddelbar Betydning for os, betragte man dem dog et Øjeblik, fordi det derved strax og tydeligt viser

sig, hvad der danner Mur imellem Industriens Fremskridt og materiel Fremgang for den store Befolkning.

Man tænke sig en mægtig Slavehersker: en af Ægyptens Faraoner. Han ejer utalte Rigdomme og byder over Myriader af Trælle. Han besidder, skulde man synes, Alt, hvad et Menneske kan begjære: Slotte og pragtfulde Haver, fyldte Skatkamre og Dynger af Kunstsager, letsejlende Skibe og hurtigløbende Heste. Hans Harem er befolket af Verdens skønneste Dreng og Piger, hans Bord bugner under kostelige Retter og udsøgte Vine.

Nye Ønsker er hans eneste uopfyldte Begjær.

Han gransker og finder: paa hans Bud stables vældige Stenmasser paa hinanden i svimlende Højde. Det massive Stenhylster skal efter Tusender af Aar, naar hans Magt kun er et Sagn, bevare Magtens Mumie imod Forraadnelse.

Og Pyramiderne staar endnu som talende Mindesmærker om hensynsløs og vanvittig Misbrug af arme Menneskers Arbejdskraft — tydelige Illustrationer til Løsningen af den Gaade: hvorfor kommer menneskeligt Snille og Arbejde ikke Befolkningerne til Gode.

Trods Tydeligheden er Illustrationen kun blevet lidet forstaaet. Lærde Folk studerede og tydede Stenenes Indskrifter; men selve Stenmassens store Rune har de ikke villet raade. Man véd nu: hvem af Ægyptens Konger, der rejste dette Stenbjærg og hvem der rejste hint. Utalige Lærebøger fortæller herom, og denne Lærdom er vistnok saare nyttig; men Nytten af dens Udbredelse er for intet at regne imod den Gavn det vilde være, om det ret blev indpræntet Folk: at de Riges Luxus er de Fattiges Ruin, og at Pragtbygninger opførte til Kongers og Kejseres Forherligelse er Vidnesbyrd om Nationernes Trældomstilstand.

Vejen op imod Pyramiderne er besaaede med Stenmonumenter. Uhyre Stenphinxer, Sindbilleder paa Herskernes Magt. Ud imod Beskueren vender de menneskeligt Aasyn og Bryst; men kommer man bag om Udyrene, opdager man Rovdyrets Krop og Klør.

Efter Sagnet forlangte Sphinxen Menneskeoffer paa Menneskeoffer, indtil den store Gaade var løst; men saasnart Løsningen blev fundet, sank den selv afmægtig i Afgrunden.

Rovdyrene ligger trygt paa deres solide Stenfundamenter og ser spottende ned paa enfoldige Mennesker, som ikke gætter Gaaden — fattige Nationer nødsages endnu bestandig

til at bygge pragtfulde Monumenter til Hæder for henvisnet Herskerglans.

Hvad havde bedre Arbejdsmidler vel hjulpet de ægyptiske Trælle? Datidens Indsigt i Bygningskunst var betydelig. Arbejdsmaaden fortræffelig. Pyramiderne beviser begge Dele. Men de viser ogsaa, at Lysten til Pragtudfoldelse ingen Grænser kjender. Ved bedre Maskiner var Pyramiderne voxede i Tal, Højde og Omfang. Befolkningens Nød var blevet uforandret, Herskerens Pragtudfoldelse steget.

I en Slavestat, hvor Arbejderne viljeløst kommanderes til hvilket som helst Arbejde, udøver industrielt Fremskridt ingen anden Virkning.

Nutidens Arbejdere besidder en ubestridt Ret til frit at vælge deres Virksomhed, og ingen direkte Tvang kan anvendes imod dem, dersom de nægter Medvirkning til Foretagender, som de anser for unyttige eller skadelige.

De danske Arbejdere er stærkt imod Gjenopførelsen af Kristiansborg Slot; men beslutter man sig til Kongeborgens Opbygning, staaer Arbejderne magtesløse og maa brænde Sten og rejse Mure til Riddersale, hvis Pragt de aldrig faar at se, og til Lakejgemakker, hvori de næppe nok faar Lov at komme ind.

Denne Ulyst bliver ganske ligegyldig. Man spørger ikke Arbejderne: Hvad Arbejde vil I helst udføre? Synes I maaske det var bedst, om I brændte Ler til Drainrør, saa at Landets Kultur blev forbedret hurtigst muligt? Eller kjender I et andet Arbejde, der lover bedre Resultat? Eller er ogsaa I af den Mening, at Danmarks Velstand er tilstrækkelig, og at I intet Nyttigere kan foretage Eder end en Forøgelse af Kongeborgenes Antal?

Sig os Eders Mening — eller rettere — vis os den. I kan handle frit! De af Eder, der er fuldt tilfredse med deres nærværende Kaar og ikke ønsker dem bedre for Efterkommerne, de komme hid, og der skal blive udbetalt dem Løn for Monumentets Opførelse. De, der kommer, bør imidlertid forstaa: Slottets Fuldførelse forøger hverken Landets Velstand eller den Fond, hvoraf Arbejderne i kommende Aar skal ernæres, med et Gran. Kun de iblandt Eder bør deltage i Arbejdet, som fremfor eget Velvære elsker græske Kolonader, knejsende Kongespir, prægtige Sale og al den anden Pragt, hvori svundne Tiders Mænd ser Vidnesbyrd om Nationernes Fædrelandssind.

Valget er frit!

For der er ogsaa rigeligt Arbejde og lige saa god Løn til dem, der har anden Smag; og

saa mange af Eder, der ønsker det, kan her hjemme deltage i den store Nationernes Gjerning, der Aar efter Aar gjenskaber og forøger den langsomt voxende Fond, der er nødvendig til en voxende Befolknings Ernæring. Denne Gjerning, hvortil Danmark yder en ringe Skjærv, giver sig ikke Udslag i glimrende Monumenter, som bliver Gjenstand for Efterkommernes Beundring eller Haan. Dens Udbytte er kun: bedre Livsvilkaar for den store Mængde i kommende Aar.

Vælg frit!

Man taler ikke saaledes til Arbejderne. Usandheden vilde være altfor aabenbar. Det er jo tydeligt nok, at i Virkeligheden besidder Arbejderne ikke stort større Indflydelse paa Anvendelsen af Arbejdskraften end de ægyptiske Slaver havde. De Besiddende — de, der sidder inde med Statens Formue, og Ejerne af de private Formuer — træffer Bestemmelsen og udbetaler kun Løn til Arbejderne, naar disse udfører netop den Gjerning, der forlanges af dem.

Det kan imidlertid synes, som om de Besiddende heller ikke altid staar fri i deres Valg men ved en økonomisk Nødvendighed tvinges til: enten at anvende Arbejdskraften netop paa den Maade, de gjør, eller til helt at

give Afkald paa Arbejdernes Sysselsættelse. Dette gjælder vel ikke om Foretagender af den Art som Slotsbygninger, de paaoctroyeres kjendeligt nok ikke af nogen økonomisk Nødvendighed. I en Mængde andre Tilfælde kunde man derimod sige: De Besiddende er fuldt saa tvungne i deres Valg som de Besiddelsesløse, og det vilde være fuldstændigt meningsløst om et forøget Antal Driftsherrer og Kapitalister lagde sig enten efter Kornavl, Kartoffeldyrkning eller Frembringelse af lignende Nødvendighedsartikler, naar det dog er vitterligt, at Beholdningerne heraf er saa store, at de knap kan sælges; og Priserne derpaa saa lave, at Produktionen næsten giver Tab. Driftsherrerne maa, enten de vil eller ej, lægge sig efter Produktion af de Gjenstande, hvorefter der er en Efterspørgsel, som dækker Udgifterne og levner Fortjeneste.

Dette Raisonnement er rigtigt. Det er imidlertid ikke i deres Egenskab af Driftsherrer at de Besiddende bestemmer Produktionens Retning. Deres Indflydelse herpaa øver de i Egenskab af Forbrugere. I Samfund, hvor der eksisterede mindre Ulighed i Formuernes Fordeling, blev der ringere Luxusudfoldelse, og færre Driftsherrer vilde give sig af med Luxusartiklers Frembringelse. Naar derimod Ulig-

heden i Kaar stadig voxer og derved forøger Luxusforbruget, tiltager ogsaa Produktionen af Luxussager.

Den Del af Befolkningerne, der maa nøjes med Tilfredsstillelsen af de aller tarveligste Fornødenheder, øver ingen viljebestemt Indflydelse paa Produktionens Gang. Forholdenes Magt tvinger den til at bruge sine Indtægter netop saaledes, som den gjør. Først de, der har Noget ud over det absolut Nødvendige, faar Indflydelse. Man véd da ogsaa dette saa særdeles godt, naar Talen kommer paa Arbejdersstanden, og overordentlig hyppigt maa denne høre, at dens Drikkelyst er Aarsag til stort Spild af Raastof og Arbejdskraft.

Med Evnen til Forbrug voxer Indflydelsen, og jo mere af Arbejdskraften, der anvendes paa Frembringelsen af den Art Sager, som faktisk ligger udenfor den store Befolknings Rækkeevne, des mindre bliver der tilovers til denne Befolkning.

Der frembyder sig da to Spørgsmaal:

For det Første: Den Luxus, der udfoldes i de nærværende Samfund og særligt herhjemme, er den saa betydende, at den lægger Beslag paa en væsentlig Del af Arbejdskraften, eller er de Velhavende ikke i et saa ringe Mindretal,

at deres Forbrug bliver uden væsentlig Indflydelse paa det hele Samfunds Velvære?

Og dernæst: Selv om Luxusforbruget faktisk formindsker den store Befolknings Velvære, vilde det saa derfor være rigtigt, om Staten eller Samfundet fordømte det, og med Tilside-sættelse af andre Hensyn ene og alene bestræbte sig for at hæve den store Befolknings Velstand i Vejret?

Til Besvarelse af det første af disse to Spørgsmaal giver Formuefordelingen nogen Vejledning. Den viser de Velhavendes Magt til Luxusudfoldelse.

Det er en udspreedt Overtro, at de Riges Formue, udstykket imellem Alle, forslog overordentlig lidet. Til Bestyrkelse heraf ynder man at fortælle Anekdoten om Rothschild i Frankfurt, der gav de to Socialister hver én Thaler og bad dem slaa sig til Taals, fordi de nu havde faaet, hvad der tilkom dem, naar han delte sin Formue ligeligt mellem de fyrretyve Millioner Tyskere.

Svaret var en nem Udflugt for en aandrig Rigmænd i en snæver Vending; men mere betyder det heller ikke.

Man kan tage Listen over Kjøbenhavns Skatteydere for sig, og man vil komme til et ganske andet Resultat.

Paa Skattelisten for 1882*) opførtes 31,237 Skatteydere med en samlet Indtægt af henad 85 Millioner Kroner. Omtrent de 12 Millioner — det vil sige Syvendedelen af den hele Indtægt — tilfaldt 157 Personer med fra 40—400,000 Kroner aarlig Indtægt.

Omtrent 32 Millioner kom paa 1362 Personers Part; de havde fra 10—400,000 Kroner aarlig. De øvrige 30,000 Personers Indtægt udgjorde ikke det Dobbelte af disse 1362 Højstbeskattedes.

Tænker man sig det Rothschildske Experiment med den ligelige Fordeling gennemført her i Kjøbenhavn mellem alle Skatteydere, blev der omtrent 2500 Kroner Aarsindtægt til hver af dem; og over Halvdelen af Skatteyderne vilde derved faa deres Indtægt mere end fordoblet. Der var nemlig omtrent 17,500 Skatteydere med kun 8—1200 Kroner aarlig Indtægt. Andre 6,000 Skatteydere, der var ansatte til 14—2400 Kroner, vilde faa deres Indtægter mere eller mindre anseligt forøgede.

Blev Experimentet ikke indskrænket til Skatteyderne, men skulde hele Kjøbenhavns Befolkning medtages, kunde Beregningen maaske opgjøres saaledes:

*) Se Kjøbenhavns Kommunes Regnskab for 1882.

Der levede i Kjøbenhavn omtrent 55,000 Familjer.

Antager man hver Skatteyder for Familieforsørger var der 31,200 Familjer med en Aarsindtægt af: 85 Millioner, og 13,800 Familjer, som Skattekommissionen anslog til mindre end 800 Kroners Aarsindtægt for hver. Sætter man deres Indtægt til gennemsnitligt 600 Kroner pr. Familie giver det: 8

tilsammen altsaa 93 Millioner; eller gennemsnitligt 1700 Kroner pr. Familie.

Fordelingen havde da mere end fordoblet Aarsindtægten for 23,000 Familjer — det var henimod Halvdelen af den hele Befolkning — som enten slet ikke var ansat til Skat eller kun anslaaede til 800 Kroners Indtægt; og henad 10,000 andre Familjer med Indtægt fra 10—1400 Kroner havde faaet deres Kaar væsentligt forbedrede.

Beregningen gjør ingen Fordring paa Nøjagtighed. En ganske nøjagtig Beregning havde været spildt Ulejlighed, da Skattelistens Indtægtsangivelser i sig selv er unøjagtige. Opstillingen viser imidlertid tilstrækkelig tydeligt, hvorledes en ligelig Fordeling ikke blot

bragte de Rige ned, men ogsaa hævede de Fattige og i en saadan Grad, at Samfundet derved blev helt forandret.

Indtægten viser kun Forskjellen i Forbrugsevnen, den viser intet om selve Forbruget.

Den i 1880, her i Kjøbenhavn foretagne Folketælling gav blandt andet følgende Vejledning:

8323 Husstande beboede Lejligheder paa 1 Værelse, og

9455 Husstande beboede Lejligheder paa 5 Værelser og derover. Foruden disse 17,778 Husstande var der endnu her i Byen 32,000 andre Husstande, for hvis Vedkommende Folketællingen gav den Oplysning, at de beboede 2—4 Værelsers Lejligheder.

De 9455 bedst boende Familjer bestod gjennemsnitligt af lidt flere Personer end de 8323 daarligst boende; til Gjengjæld fulgte der sikkert flere Bekvemmeligheder med de store end med de smaa Lejligheder. For at undgaa Overdrivelse af de Velhavendes Husrum kan man anslaa hver af de 9455 Lejligheder til kun 6 Værelser — de 7000 af dem indeholdt 5—7 Værelser, de øvrige 2400 Lejligheder mere end 7 Værelser.

Beregningen giver da følgende Resultat:

Til 17,778 Husstande fandtes der i Alt:
 $6 \cdot 9455 + 8323$ Værelser = omtrent 65,000
 Værelser, eller gennemsnitligt 3—4 Værelser
 til hver Husstand. Det er omtrent det samme
 Antal, som de 32,000 Husstande allerede i
 Virkeligheden besad.

En Beregning over Beboelsesforholdene giver
 da ganske samme Resultat som en Beregning
 over Indtægterne, og viser, hvorledes en ligelig
 Fordeling afhjalp al den værste Nød.

Hensigten med disse Beregninger er selvfølgelig
 kun den: at paavise det Fejlsyn, hvori man
 gjør sig skyldig, ved at antage en Fordeling
 af de Riges Luxus blandt de Fattige saa
 umærkelig som en Draabe i Havet.

Og denne ofte ytrede Tvivl om Betydning-
 en af Luxusforbruget er vel egentlig ret be-
 set ganske urimelig. Den besvaredes maaske
 bedst og kortest med det Spørgsmaal: Hvor-
 ledes skulde det vel gaa til, at Arbejdernes
 Kaar til Trods for Arbejdets hurtigt voxende
 Produktivkraft forbedres saa uendelig langsomt,
 dersom Aarsagen ikke netop var Kræfternes
 Anvendelse til Øjemed, som ikke kommer Arbej-
 derne til Gode?

Det andet Spørgsmaal: Tvivlen om de
 Enkeltes Berettigelse til en Luxus, der langt
 overskrider, hvad der er opnaaeligt for den

store Befolkning, afgjøres ikke gennem økonomiske Raisonnementer alene. Besvarelsen afhænger af den Enkeltes moralske Følelse og Livsopfattelse. Nogle anser det for Opgaven: at højne det almindelige Niveau ved Spidsernes Beskæring; Andre ønsker derimod: at Masserne skal holdes nede og Spidserne højt — og da ingen Menneskehjærne begriber Tilværelsens Hensigt, træffes Valget mellem disse to Anskuelser ikke ad Forstandens Vej.

Ernest Renan udgav en Gang nogle filosofiske eller theologiske Drømmerier, hvori han sysselsatte sig med Gisninger om Ting, der ligger over menneskeligt Begreb, og der forekommer i Bogen en Samtale om Tilværelsens Hensigt. En af de Talende ytrer sig omtrent saaledes:

Tilværelsens Maal er Menneskeaaandens højst mulige Udvikling; og for denne Udvikling betyder den store Hob slet intet. Om Nutidens Arbejdere sulter eller lever godt, om Gjennemsnittslevealderen nu til Dags er halvtreds eller tresindstyve Aar, bliver saa uvæsentligt for Efterkommerne, som Trællenes Liv i det gamle Grækenland eller Ægypten er for os. De eneste Mennesker, der har Betydning, er de faa udvalgte Aander, som rager højt

op over Mængden; og for dem bør alle Andre arbejde. Udvid stadig Tallet paa dem, der lever uden Kamp for Tilværelsen og er fri for Nærings-sorger, tilfredsstil hvert af deres Ønsker, skaf Stilhed omkring dem, lad dem nyde Alt, hvad Kunst, Literatur, Videnskab og andre Menne-skens Arbejde skaber af stort, smukt og attraa-værdigt; og i Samliv med hinanden vil de ud-danne deres Aand, og Tilværelsens Hensigt bliver naat.

Denne Synsmaade er ikke Renan's egen, men én af de mange, der krydser hans Hjerne. Forstandsmæssigt lader den sig maaske for-svare fuldt saa godt som den stik modsatte, der i Kunst, Videnskab og Literatur, i de store Aanders Gjerning og i den hele Befolknings Arbejde kun ser Midlerne til at bringe os Alle videre frem, og til at skaffe Alle et stigende Velvære.

De, der hylder denne sidste Anskuelse, for-dømmer ikke Kunst og Videnskab, der for dem vel ikke staar som Maalet men som Midler til at komme Maalet nærmere. De vil heller ikke, at Velvære, Pragt og Luxus skal fjærnnes fra Tilværelsen; tvertimod, de ønsker at hvad der nu gjælder for et Velvære, som kun Faa kan opnaa, maa blive Flere og Flere til

Del; og de er end ikke Modstandere af Forskjel i Kaar, for de forstaaer, at Forskjellen kan gjøre Nytte som Pirringsmiddel til Kræfternes Anspændelse. Men de betragter det som et Onde — om end som et maaske nødvendigt Onde — at Nogle alt fra Fødslen besidder saa rigelige Midler, at al Spore til nyttig Virksomhed mangler dem; de finder det skadeligt, naar Samfundsordenen fremkalder en voxende Ulighed i Kaar, der ikke er begrundet i forskjellig Arbejdsudfoldelse. De anser det ikke for ligegyldigt, om Befolkningens Kræfter anvendes til fortrinsvis Gavn for Enkelte; de tror slet ikke paa, at de store Aander bedst udklækkes i Rigmænds Samfund, for de finder flere af Aandens Heroer blandt fattige Arbejderes Børn end blandt de fødte Millionairer, der henlever deres Tid i sorgfri Pragt og Glans.

De ser, hvorledes Samfundene i Praksis har frigjort sig for Malthus' Theorier, idet man nu til Dags handler, som om man havde forstaaet, at Nationerne ikke styrter sig i almindelig Elendighed, fordi de skaffer »Livsfornødenhederne af første Grad« til Enhver; og de haaber, at der nu maa arbejdes hen paa Frigjørelsen fra Ricardo's Theorier, saa at det næste Skridt kan blive: Samfundsreformer, der giver alle Samfundets Medlemmer

Mulighed for Erhvervelsen af »Livsfornødenhederne af anden Grad«^{*)}).

Et af Midlerne til at naa dette Maal er: at se de Hindringer, der for Tiden spærrer Vejen.

Den tidligere Undersøgelse omhandlede de eksisterende Sagers Priser og Værdiforhold. Den var — om man saa vil — et Bidrag til Tilbuddets og Efterspørgslens Theori.

Det blev ganske uden Betydning for hin Undersøgelse, om der var anvendt meget eller lidet Arbejde paa Gjenstandenes Frembringelse: man fandt slet intet, der gjorde det usandsyn-

*) Udtrykkene »Livsfornødenhederne af første og anden Grad« er den tyske Økonom, A. Wagner's. Han sætter det som Nutidens Opgave at skaffe Alle Livsfornødenhederne af anden Grad.

ligt, at Koh-i-nur opnaaede højere Pris end Skibsladninger af Kul, skjønt en uvidende Indier erhvervede Diamanten ved at bukke sig; medens Kullene med uendeligt Besvær og ved mange »kvalificerede« og »ukvalificerede« Arbejderes forenede Gjerning uddroges af Jordens Indre og bragtes i Forbrugernes Besiddelse.

Ligevægten — Harmonien — i den økonomiske Udvikling skulde tilvejebringes gennem Produktionen eller rettere gennem Reproduktionen. Der skulde opstaa fornyet eller forøget Produktion af Sager, som havde indbragt høje Priser for lidet Arbejde; og formindsket eller standset Produktion af Gjenstande, hvis Priser havde givet ringe Udbytte for stort Besvær. Naar Produktionen fik Lov at vælge sine egne Veje, naar Konkurrencen bevægede sig frit, skulde ens Begavelser opnaa ens Løn, og Afvigelserne fra saadan Regelmæssighed blive som Havets Skvulpen, der snart hæver et Punkt og snart sænker det igjen, men aldrig til Stadighed holder noget Punkt højere end et andet.

For at forstaa, hvorfor en saadan Ligevægt ikke kommer til Stede, maa vi undersøge de Betingelser, hvorunder Produktionen foregaar og Konkurrencen virker.

Men først én Bemærkning: Man sér nu til Dags tydeligt nok, at hvor fri Konkurrencen end formelt kan være, der gives dog uoverstigelige Skranker, som forhindrer ens Begavelser fra at konkurrere imod hinanden, og Varerne fra at komme i Priser, der svarer til det Arbejde deres Fremstilling kræver. De engelske Økonomer saa det ogsaa. De undervurderede og miskjendte imidlertid Hindringernes Betydning og lovede sig derfor altfor meget af den fri Konkurrences Indførelse. Men naar Adam Smith's Gjerning i vore Dage kritiseres, er der én Ting, som altfor ofte glemmes.

Socialistiske Forfattere omtaler Adam Smith som en Bourgeois-Økonom uden Hjærte for Arbejdernes Vel. Dette er helt urigtigt.

Bourgeoisiet højtideligholdt hans Hundrede-aarsfest med Taler og Mindesmærker og har nu til Dags knæsat hans Økonomi — rigtig nok ryster man den af sig en Gang imellem, naar den kommer paa Tværs — men da han levede, var Tonen en anden. Adam Smith var Ultra-Radikal. Hin Tids Radikalisme er bleven konservativ Bourgeois-Økonomi; men Adam Smith bør ikke regnes med blandt en bestaaende Samfundsordens dumt forstokkede Forvarere. Hans Liv var en Oppositionsmands

modige, dygtige og sejrrige Kamp imod Monopoler og megen lovlig institueret Uretfærdighed *).

De engelske Økonomers Opfattelse af Produktionens Gang og af Kapitalens, Kapitalrentens og Jordrentens Art og Betydning er i Korthed følgende:

Tre Ting, sagde de, er nødvendige Betingelser for Produktion: Naturens Medvirkning, Kapital og Arbejdskraft.

For Naturens Medvirkning betales intet — forsaavidt den Naturkraft, der skal benyttes, er til Stede i ubegrænset Mængde.

Saalænge udmærket Jord allevegne henlaa

*) Man læse følgende Udtalelse af Adam Smith og man vil forstaa, hvem hans Modstandere var, og hvor blødt det Leje, de redte ham.

»Ry og Ros for Indsigt i Handelssager, Popularitet og Indflydelse i rige og mægtige Samfundsklasser bliver Den til Del, der understøtter hvert et Forslag til Bestyrkelse af Monopolernes Magt. Men stiller man sig i Opposition til de rige Monopolisters Planer — og besidder man tilstrækkelig Avtoritet til at krydse dem — forslaar hverken anerkjendt Hæderlighed, høj Rang eller Tjenester, man har vist Samfundet, til Beskyttelse imod de gemeneste Skældsord, de nedrigste Bagtalelser og de skændigste personlige Forhaanelser. Man undgaar end ikke virkelig Overlast, den paaføres En af de skuffede og rasende Monopolisters frække Voldsomhed.«

(Sé: W. Bagehot: »Adam Smith and our modern Economy.«)

unyttet, kunde Enhver omsonst tage Gavn af Jordens Spireevne. Efterhaanden blev dette anderledes. For at skaffe Jord til Menneskenes Ernæring medtoges slettere og slettere Jord (man kjender denne Theori fra Malthus) og Priserne paa denne slette Jords Frembringelser maatte nødvendigvis — for ellers var denne Jord ikke bleven bearbejdet — indeholde Vederlag baade for det paa dens Dyrkning anvendte Arbejde og for den dertil benyttede Kapital. Daarlig Jords Frembringelser koster Anvendelse enten af mere Arbejde eller af mere Kapital end god Jords; men de kan ikke sælges til bedre Priser. Følgelig opnaar god Jord en Indtægt, udover hvad der er fornødent til dens Drift. Denne Merindtægt — Jordrenten — vexler efter Jordernes Godhed og kan ikke forringes ved nogen vilkaarlig paaført Konkurrence.

Medens man altsaa for Jordrentens Vedkommende indrømmede Tilstedeværelsen af en konkurrencefri Indtægt, raisonnerede man anderledes om Kapitalrenten.

Stuart Mill forklarer Kapitalbegrebet saaledes: »Hvad Kapitalen gjør for Produktionen er at afgive: det Ly, den Beskyttelse, de Redskaber og det Arbejdsstof (»the tools and materials«) som Arbejdet udfordrer, og at ernære og paa anden Maade opretholde Arbejderen

under Produktionens Udførelse. Dette er de Tjenester, som Nutidens Arbejde forlanger af Fortidens Arbejde og af dens Arbejdsfrembringelser. Hvad der anvendes paa denne Maade — 3: til at forsyne produktivt Arbejde med dets nødvendige Betingelser — er Kapital (*). Hvad der derimod anvendes til at forsyne uproduktivt Arbejde med dets nødvendige Betingelser: for Exempel hvad der medgaar til Underhold af en rig Mands talrige Tjenestetyende, er efter Stuart Mill's videre Udvikling ikke Kapital.

Da nu Kapital efter denne Forklaring er frembragt ved Arbejde, fandt man det ganske naturligt, at Gjenstande, hvis Fremstilling krævede stor Kapitalanvendelse — det vil altsaa sige: stor Anvendelse af hengjemte Arbejdsprodukter — nødvendigvis maatte betales højere end andre Gjenstande, som under iøvrigt lige-lige Forhold, var frembragt ved mindre Kapitalanvendelse; og naar dette vitterligt fandt Sted, og naar Kapitalister som Følge heraf tilsyneladende nød Indtægter uden Arbejde, saa fandt man heri intet Brud men en Bekræftelse paa Reglen om Forholdsmæssighed mellem Arbejde og Arbejdsudbytte.

*) Stuart Mill: Principles of Political Economy. Vol. I Chapter. IV § 3.

Med Kapitalen gaar det, sagde man, som med Arbejdet: den søger de særligt indbringende Virksomheder, og al Kapitalrente stræber derfor imod et Niveau. Ulighed i Rente-fod ved forskjellig Kapitalanvendelse er enten kun tilsyneladende — og virkelig begrundet i højere og lavere Assurancepræmie for forskjellig Kapitalrisiko — eller ogsaa er den rent forbiggaaende og bliver udjævnet, naar Kapitalisterne faar Øje paa Uligheden.

Kapitalrente er en nødvendig Betingelse for Kapitalopsparing; og sank Renten til Nul, eller forsvandt Lysten til Kapitalhenlæggelse, blev Arbejderne ilde stedte og vilde snart mangle baade Fødemidler og Arbejdsredskaber.

Da Kapitalen kun kan gøres frugtbringende gennem Benyttelse, og da dertil udkræves Arbejdskraft, søger Kapitalisterne Arbejdere; og Kapitalisternes indbyrdes Konkurrence driver Arbejdslønnen op til det højeste Punkt, den kan naa; ligesom den fri Konkurrence mellem Sælgerne tvinger alle Salgsvarer ned i den billigste Pris, hvortil de kan sælges.

Saaledes omtrent lød disse Økonomers Raisonnement*).

*) Denne korte Gjengivelse af Kapital- og Jordrente-theorien indeholder selvfølgelig ikke de forskjellige Af-

Det Bedste ved denne Theori er vel Paa-visningen af den konkurrencefri Indtægt, som Jord giver — dog Rækkevidden og Betydningen heraf er langt større end forudsat hos hine Forfattere.

Lidet logisk er derimod Definitionen af Kapital. Hertil medregnes det Arbejdsstof, hvori Arbejderen arbejder; men samtidigt bliver det dog fastslaaet, at al Kapital skylder forudgaaende Arbejde sin Oprindelse. Materialet, hvori der arbejdes, er imidlertid i Virkeligheden undertiden frembragt ved Arbejde og undertiden ikke, og hvilken Oprindelse det end har, gjør det ligegod Tjeneste som Kapital. En naturlig Østersbanke, til hvis Anlæg intet Menneske har rørt en Haand, er ikke slettere Bearbejdelsesmateriale end en kunstig Banke. Man maa vel enten regne dem begge eller ingen af dem til Besidderens Kapital.

Helt illusorisk er endelig den paa Grundlag af denne Kapitaltheori forkyndte Lønningsfondslære. Den sagde: paa den ene Side staar Kapitalen, der søger Arbejdere; paa den anden Side Arbejderne, der søger Sysselsettelse. Naar Arbejdernes Antal divideres ind

skygninger, der forekommer hos forskellige Forfattere. Alene Definitionerne paa Modsetningen mellem »Kapital« og »Formue« kunde fylde et lille Bind.

i Kapitalens Størrelse, faar man at vide, hvor meget der er til hver af dem. Og Arbejderne kan bære sig ad som de vil, de opnaar dog kun den ledige Kapitals Fordeling mellem sig. Presser de paa et Sted, og opnaar nogle af dem derved højere Løn, gaar det ud over deres Kammerater, til hvem der bliver mindre.

Denne Theori er tydelig nok kun en Leg med Ord. Har man nemlig først erklæret »Kapital« for ensbetydende med Alt det, der anvendes til at forsyne produktivt Arbejde med dets nødvendige Betingelser, og har man alt-saa med Stuart Mill udelukket fra Kapital det, der medgaar til Kapitalejernes Forbrug og til deres Luxusudfoldelse, bliver det ganske sikkert ubestrideligt sandt, at det produktive Arbejde umuligt kan erholde Raadighed over mere end netop over Kapitalen; men Lønningsfondslæren lader henstaa ganske ubesvaret det Spørgsmaal, hvorpaa der — efter at Kapital var defineret paa den anførte Maade — netop forlangtes Svar.

Den ældre engelske Økonomi giver da ingen Besvarelse af de Spørgsmaal, den troede at løse; og efterhaanden som dette er gaaet op for Flere og Flere, er Sagen bleven optaget til fornyet Drøftelse.

Naar det imidlertid i Begyndelsen af denne Afhandling ytrede, at Økonomien ikke er ud over Begyndelsesgrundene, da mentes dermed fornemmelig følgende: man staar endnu usikker og famlende overfor Spørgsmaal som disse: Hvorledes bliver Produktionsudbyttet under de og de Omstændigheder fordelt mellem Driftsherrer, Lønarbejdere, Kapital- og Jordrentenydere? Hvilken Forandring i Fordelingsmaaden indtræder der under forandrede Omstændigheder? Og er det over Hovedet muligt at besvare disse Spørgsmaal?

Der findes Forfattere, som forlanger Op-gavens Løsning udtrykt i bestemte mathematiske Formler — det turde vist være tvivlsomt om denne Fordring nogensinde bliver tilfredsstillet.

Grænselinjerne mellem Driftsherrefortjeneste, Kapital- og Jordrente er — forekommer det mig — næsten ikke til at finde.

Man tænke sig for Exempel en Landejendom med gode Jorder i Kjøbenhavns umiddelbare Nærhed, bestyret af en omsigtsfuld og kyndig Ejer, som har anvendt Penge paa Gaardens Forbedring. Gaarden giver utvivlsomt Jordrente, for god Jord i Kjøbenhavns Nærhed kunde indbringe Forpagtningsafgift, om den saa i Aarhundreder ikke var bleven behandlet

bedre end Nørrefælle. Gaarden afkaster ogsaa Kapitalrente, for de gjorte Forbedringer bidrager til Overskuddet; og delvis skyldes dette Overskud endelig til Driftsherrens personlige Ledelse, for en mindre kyndig Landmand havde udbragt et ringere Resultat. Tre Aarsager medvirker da til Gaardens Overskud; men selv om den dygtigste økonomiske Videnskabsmand fik alle Gaardens Regnskaber forelagte, bestemte han næppe, hvilken Andel der tilkom dem hver.

Naar det er saa vanskeligt at finde Fordelingsmaaden i det enkelte Tilfælde, turde det maaske blive helt umuligt, at fastsætte den almengyldige matematiske Fordelingsformel.

Men enten det nu er Fremtiden forbeholdt at finde denne Formel eller ej: man behøver i alt Fald ikke at afvente dens Fastsættelse for at sé det, der forhen angaves som denne Afhandlings anden Opgave, nemlig: de Omstændigheder, der — til Trods for ethvert industrielt Fremskridt — trykker et overvejende Antal Lønarbejdere ned i de usleste Kaar.

Man kan nemlig med fuld Berettigelse betragte baade Kapital- og Jordrenten — Kapitalrenten dog med enkelte Undtagelser — som Dele af Driftsoverskuddet; og man vil da sé, hvorledes Udviklingens Gang lægger en voxende

Del af Produktionsudbyttet over til den samlede Driftsherrefortjeneste.

Det turde være nødvendigt, inden vi gaar over til Udviklingen heraf, at angive den Betydning, som jeg tillægger Ordet: »Kapital« og enkelte andre økonomiske Grundbegreber.

Alt, hvad en Person lovligt besidder, er hans Formue.

Kapital er den Del af Formuen, der anvendes i det Øjemed at skaffe Besidderen Indtægt.

Arbejdskraft, Kundskaber, glimrende Evner er hverken Kapital eller Formue, hvor stor en Indtægt, de end giver. En fejret Skuespillerinde, der faar tusend francs for en Spilleaften, har lettere Adgang til Erhvervelse af Formue end de fleste Andre; men ejer hun end ikke den Kjøle, hvori hun optræder, er hun kun lidet formuende og slet ikke Kapitalist.

Efter foranstaaende Definition bliver det Anvendelsen, der bestemmer, hvorvidt en Gjenstand er Kapital eller ej. Et Hus kan saaledes være Kapital; men er det ikke altid. Naar en rig Mand ejer det og beboer alle dets Etager, giver det ham ingen Indtægt. Det hører, ligesom Stuernes Møbler, til den Del af hans Formue, som han anvender paa sit eget Velvære. Gaar Huset over til en ny Ejer, der udlejer det, bliver det Kapital. — — Dersom Læsere

skulde finde det urimeligt, at en og samme Ting snart kaldes Kapital og snart ikke; da bedes de erindre, at i overordentlig mange Tilfælde afgjør Anvendelsen baade hvad en Ting er og hedder. Opium er alt efter Anvendelsen: Medicin, Berusningsmiddel eller Gift. Et Par Støvler er Salgsvarer, saalænge de usolgte henstaar paa Skomagerens Disk, og de kan ophøre at være det, medens de endnu befinder sig urørte paa samme Sted, og blot fordi en Kjøber har bestemt sig for dem.

En Gjenstand er ligegod Kapital, enten den er frembragt ved Arbejde eller ej. Den naturlige og den kunstige Østersbanke er begge Kapital, forsaavidt de er tagne i Besiddelse og bearbejdes; og under samme Forudsætning er al Verdens Guld- og Sølvminer og Kulgruber Kapital. Fiskene i Havet er ikke Kapital, fordi de ikke er noget Menneskes Formue, Fiskene i en Indsø kan være det*).

*) Man kjender den berømte Spare- og Afholdenhedstheori, der i lang Tid gjaldt for almenlydig og optoges i utallige Lærebøger: al Kapital skulde være Frugten af Besidderens eller Retsforgængerens Arbejde og opsamlet ved Sparsommelighed og Afholdenhed.

W. Bagehot gjør ganske morsomt Spøg med denne Theori.

Vi kan tænke os, saaledes skriver han omtrent, en

Kapitalens Indhold er følgelig mangeartet. Det bestaar blandt andet: i de af Naturen skabte Gjenstande, hvori Menneskene arbejder, og fremdeles i Arbejdsmaskiner, Værktøj, Transportmidler, Beboelsesrum, Varer og udestaaende Fordringer. Arbejdsredskaber er Kapital, enten de benyttes af Ejeren eller af Lønarbejdere, for i begge Tilfælde anvendes de til at skaffe deres Besidder Indtægt: et Koffardiskib er Kapital, enten det føres af Ejeren eller af en lønnet Kaptejn; og Høvlebænken, som Snedkersvenden benytter ligesaa, hvad enten den er hans egen eller tilhører hans Arbejdsgiver.

Kapitalrente frembringes i Modsætning til Kapital altid ved Arbejde — dog selvfølgelig ikke altid ved Rentenyrerens Arbejde — og denne Forskjel mellem Kapital og Kapitalrente er begrundet deri: at vel giver Naturen omsonst en Del af det Materiale, hvori der arbejdes, og Samfundslove gjør det til Kapital, men

Musselman, der efterlader sine Arvinger et Harem fyldt med dejlige Circassierinder.

I Orienten er et Harem Kapital, fuldt saa vel, som en Kvægbestand her til Lands.

Tror man nu virkelig, at disse Circassierinder, er den Afdødes opsparede Arbejde, og at han kom i Besiddelse af dem som Følge af sin Afholdenhed?

kun Arbejde formaar at bringe Indtægt ud af Kapitalen.

Kapitalrente kan, som ovenfor bemærket, ikke ubetinget betragtes som Del af Driftsherrefortjenesten.

Uafhængig af enhver Driftsherrefortjeneste er saaledes den Rente, der udbetales af Avtoriteter med Ret til Skatteopkrævning: Stats- og Kommunelaan kan skaffe Laangiveren Kapitalrente, selv om Laantageren har anvendt hele den laante Kapital i uproduktive Øjemed. De nødvendige Rentebeløb indkræves gennem Skatter og afleveres til Obligationsejerne.

Denne Art af Rentenydelse faar i Nutiden en stedse voxende Betydning. De store Krige, der fra forrige Aarhundredes Slutning og indtil vore Dage stadig paaføres Befolkningerne af de forskellige Landes Regeringer, og de enorme Krigs- og Militærudgifter bidrager mægtigt dertil.

Den moderne Finantspolitik, der dækker disse Statsudgifter ved Laan, er en Ulykke for Landene og en Uretfærdighed imod de fattige Klasser. Krigene vilde være sjældnere, dersom de, der træffer Afgjørelserne, følte Krigenes Tryk haardere — man anstrænger sig stærkere for at afvende et større end et mindre Onde. Og Krig vilde føles af de — overalt regerende — velhavende Klasser som et langt større

Onde, naar man ikke dækkede Udgifterne ved Laan: da vilde hver ny Krigs Udbrud aftvinge de Besiddende øjeblikkelig Udlevering af en Del af deres Formue — nu aabner baade Krigens Forberedelser og selve Krigsførelsen dem Adgang til at forvandle en Del af deres Formue til Kapital. Ordningen er desuden en Uretfærdighed; og end ikke, som saa megen anden økonomisk Uretfærdighed, begrundet i Vanskeligheden ved at finde en bedre Løsning. Fattige Folk, der ikke ejer andet end deres lidet efterspurgte Arbejdskraft, tvinges til at udsætte sig for Lendlæstelse og efterfølgende Nød: det er deres Pligt; thi sit Fædreland skylder man Alt — — Dette »Alt«, der skyldes til Fædrelandet, bliver for de velhavende Folks Vedkommende til en evigtvarende Rente, som Fædrelandet skylder dem *).

*) I England — Kapitalrigdommens, Statsgjældens og Fattigdommens frugtbareste Jord — har en betydelig Del af Statsgjælden en endnu mærkeligere Oprindelse.

Engelske Konger belønnede i tidligere Aarhundreder deres Elskerinder, disses Familie og Børn med Opretelse af arvelige, evigtvarende og godt lønnede Sinecureposter eller med Ret til Skatteopkrævning. Sinecurerne og Skatterne blev efterhaanden ophævede; men Engländerne holder Ejendomsretten hellig, og for de afskaffede Privilegier blev der givet Erstatning i engelske

Statslaansrenten danner den væsentligste Undtagelse fra den Regel, at Kapitalrente er en Del af Driftsherrefortjenesten. De øvrige Undtagelser har kun liden Betydning. Der anbringes Kapital i Udlaan til Arbejdere og Embedsmænd, og den Rente disse Folk betaler er ingen Del af nogen Driftsherrefortjeneste men af deres Arbejdsløn; og endelig gjøres der Udlaan til Personer, som bruger mere end deres Indtægter og skaffer Renten ved Salg af deres Ejendele. Alle disse Udlaan — til Embedsmænd, Arbejdere og Formueforbrugere — har af nærliggende Grunde yderst snævre Grænser; og den Kapitalrente, som derved indvindes, be-

Statsobligationer, hvis Rente svarer til Indtægten af de ophævede Privilegier.

Karl den 2den gav Hertugerne af Richmond evigtvarende Ret til Afgiftsnydelse af alle Kul, der førtes ned ad Tyne Floden og forbrugtes i England. Parlamentet hævdede i 1825 denne Ret og forøgede Englands Gjæld med ni Millioner Kroner, som Hertugens Arvinger fik.

Samme Konge skjænkede ligeledes Hertugerne af Grafton — den første Hertug af Grafton var Kongens Søn — mange smukke Embeder og Privilegier. Udløsningen forøgede Englands Gjæld med otte Millioner Kroner.

Listen over lignende Udløsninger er lang og Beløbene store.

tyder uendelig lidet i Forhold til den Kapitalrente, der indvindes som Driftsherrefortjeneste.

Reglen er da denne: Kapitalens Anbringelse i en Forretning, der giver Driftsoverskud, er — paa de nævnte Undtagelser nær — Betingelse for Kapitalrentenydelse.

At det forholder sig saaledes, naar Kapitalen er anbragt i Kapitalbesidderens egen Forretning, derom turde der vel næppe være Tvivl; men at Driftsoverskud ogsaa er Betingelse for Rentenydelse, saasnart Kapitalen er anbragt i en Fremmeds Forretning, er maaske mindre indlysende. Man undersøge da, om Renten dog ikke i begge Tilfælde er betinget af Overskud.

En Kjøbmand etablerer en Forretning og benytter udelukkende sin egen Kapital. Den har han anbragt i de Varer, hvormed han handler. Efter et Aars Forløb hæver han Forretningen og realiserer Varelageret.

Dersom Varesalget har indbragt mere, end Vareindkjøbet plus Forretningsudgifterne har kostet, dersom der altsaa er et Overskud, kan Manden fordele dette og benævne en Del deraf: Rente; en anden Del: Fortjeneste; og maaske en tredje Del: den ham selv tilkommende Arbejds løn. Denne Inddeling bliver nærmest en Sag mellem ham og hans Hovedbog. Han

kan drage Grænserne paa mange Maader. Han kan for Exempel sige: Jeg kunde uden mindste Ulejlighed have tjent saa og saa mange Procent af mine Penge, efter denne Rentefod beregner jeg et Aars Rente, og kun det Overskydende er Fortjeneste. — Eller han kan sige: Hele Aaret bestilte jeg ikke det Fjærneste men lod mine Folk besørge Alt. Det er da tydeligt nok, at hvad der tilfalder mig, maa skyldes min Kapital, og den Indtægt, som en Kapital giver, er Rente; altsaa er hele Fortjenesten Rente. — Eller endelig: Ingen af mine Folk sled saa haardt som jeg. For lignende Besvær i en Andens Tjeneste havde jeg opnaat saa og saa høj en Løn; og min Kapital har følgelig kun indbragt mig Forretningsoverskuddet minus denne Løn.

Han kan raisonnere paa disse og paa en halv Snes andre Maader, og de kan vel omtrent alle være lige gode. Han kan da faa høj eller lav Rente ganske efter eget Behag — men kun forsaavidt der er Overskud og kun indtil Overskuddets Beløb. Er der intet Overskud nytter ingen af Raisonnementerne det allermindste.

Man opstille derpaa den omvendte Forudsætning.

Kjøbmanden ejer ikke en Øre og handler ene og alene ved Hjælp af andre Folks Penge, hvoraf han skal svare en bestemt Rente. Laan-givernes Retskrav paa Rente forslaar lige saa lidt til at skaffe dem Rentenydelse, som Driftsherrens Kapitalindskud forsløg til at skaffe ham Fortjeneste; og har Forretningen intet Overskud givet, redder Kapitalejeren end ikke den hele Kapital men opnaar højst Tilbagebetaling af Pengene minus Driftsherrens Forbrug.

Kapitalister kan ganske sikkert anvende saadan Forsigtighed i deres Udlaansvirksomhed, at Muligheden for Tab af Kapital eller Rente bliver yderst ringe. De kan vælge Laantagerne blandt særdeles rige Folk, eller de kan sikre sig gennem Pant; men om de end har første Prioritet i en højt vurderet Ejendom; eller om de ejer Kreditforenings Obligationer med Pant i mange Grundejendomme og med Retskrav paa flere solidarisk forbundne Skyldnere: et tilstedeværende Driftsoverskud bliver dog altid — paa de nævnte Undtagelser nær — Betingelse for Kapitalrente.

Man kan følgelig betragte Kapitalister, der har udlaant deres Kapitaler, som passive Deltagere i de Forretninger, der skal give dem Rente.

Der er mange økonomiske Forfattere, som raisonnerer saaledes: Udbyttet af alt produktivt Arbejde fordeles mellem Arbejderne og Kapitalisterne; og den samlede Produktion gjenfindes altsaa i Arbejdslønnen + Kapitalrenten.

Det turde efter min Mening være rigtigere at sige: Udbyttet af alt produktivt Arbejde fordeles mellem Driftsoverskud og Arbejdsløn.

En forskjellig økonomisk Opfattelse ligger til Grund for disse to afvigende Udtryksmaader.

At der foruden Kapitalister og Arbejdere endnu er en tredje Part, nemlig Driftsherrerne, der tager deres Part af Udbyttet, er selvfølgelig ikke de Forfattere ubekjendt, som udtrykker sig paa den førstnævnte Maade; men, siger de, Driftsherrerne arbejder, der tilkommer dem Løn derfor: Driftsherrefortjenesten er Arbejdsløn.

Det turde nu for det Første vistnok være uhensigtsmæssigt, at benævne Lønarbejdernes og Driftsherrernes Vederlag med samme Ord — dette er dog mindre væsentligt.

Men naar disse Forfattere paa den anførte Maade har bortforklaret Driftsherrefortjenesten, raisonnerer de videre og siger: man kan nemt sé, hvor meget af Produktionen, der ikke tilfalder Arbejderne; thi hvor meget Renten er,

det véd man af Banknoteringerne og af Kurserne paa Statspapirer. Og heraf udledes der da to Slutninger. Den ene Slutning er denne: I alle kapitalrige Lande: i England, Frankrig, Holland er Renten lav, altsaa tager Kapitalisterne her kun en ringe Del af Udbyttet, og dette er en Fordel, som Kapitalopsamlingen har bragt Arbejderne. Den anden Slutning er denne: Det aabne Markeds Rente viser om der er Kapitalmangel eller Mangel paa Arbejdskraft; og stiger Renten, da maa Arbejderne deri sé et slemt Varsel om Kapitalmangel og lavere Arbejds løn.

Begge disse Slutninger betragter jeg som forkerte. Bankrenten er ingen Maalestok for Kapitalisternes Andel i Produktionen; og lav Rente i det aabne Marked betyder ikke Efterspørgsel efter Arbejdskraft. Tvertimod. De Omstændigheder, der fremkalder høj Rente, bevirker ogsaa undertiden en Stigning i Arbejds lønnen.

Jeg opstiller altsaa Fordelingsmaaden saaledes:

Produktionsudbytte = Driftsoverskud + Arbejds løn; og skal forklare hvilken Betydning jeg lægger i Ordet: Driftsoverskud.

Det Udbytte en Forretning giver efter at

Arbejdsløn og alle Forretningsudgifter er betalte kalder jeg: Driftsoverskud.

Benytter Driftsherren kun sin egen Kapital i Forretningen, og har han altsaa ingen Rente at udrede, bliver for hans Vedkommende: Driftsoverskud = Driftsherrefortjeneste. Har han derimod fremmede Folks Penge at forrente, fordeles Driftsoverskuddet mellem Rente og Driftsherrefortjeneste.

Man sér, at naar Ordene benyttes saaledes, bliver en Landejendoms Driftsoverskud lige stort, enten den er belemret med mange eller med faa Prioriteter — — men Driftsherrens Fortjeneste synker selvfølgelig, naar Prioriteterne stiger.

Efter saaledes at have forklaret min Opfattelse af enkelte økonomiske Grundbegreber, hvormed vi i det efterfølgende kommer til at sysselsætte os; skal jeg i faa Sætninger sammenfatte den økonomiske Opfattelse, for hvilken der i det Efterfølgende skal gjøres nærmere Rede.

Min Theori er følgende:

Der eksisterer hverken mellem de forskellige Fag eller indenfor det enkelte Fag en Konkurrence, som bringer nogensomhelst Proportionalitet i Driftsoverskuddet; hverken naar dette betragtes som Helhed eller naar

det opløses i sine enkelte Dele. De forskellige Driftsherrers Indtægter forholder sig ikke til hinanden hverken som deres Arbejdsudfoldelse eller som deres Dygtighed; og Kapitalrenten har ikke fjærneste Sammenhæng med det Arbejde, Kapitalens Fremstilling har krævet.

Konkurrence mellem Driftsherrerne støder paa Vanskeligheder, der gjør det fuldstændigt utænkeligt, at der skulde komme Ligevægt i deres Fortjeneste.

Konkurrence mellem Driftsherrerne og Lønarbejdere er som oftest en Umulighed og forekommer kun sjældent og betingelsesvis.

Arbejdslønnens Højde bestemmes til enhver Tid paa lignende Maade, som de eksisterende Salgsvarers Priser. Disse afgjordes af Kjøbernes Nytteopfattelse. — Arbejdslønnens Højde afgjøres af Driftsherrernes Nytteopfattelse. Dog at der for Arbejdslønnen er en Minimalgrænse, hvorunder den ikke kan synke.

Varepriserne kom ikke op i den Højde, som de velhavende Kjøbere havde betalt, hellere end de havde givet Afkald paa Varekjøbet. — Arbejdslønnen stiger heller ikke op til det, som Virksomheder med stort Driftsoverskud betalte, hellere end vedkommende

Driftsherrer gav Afkald paa Lønarbejdernes Gjerning.

Arbejdslønnen synker ned til sin Minimalgrænse — forsaavidt Humanitetshensyn ikke gjør sig gjældende — for alle Lønarbejdere, der gjensidigt kan erstatte hinanden, dersom de ikke Alle kan erholde Sysselsættelse hos Driftsherrer, hvis Nytteopfattelse tillader dem at betale mere end dette Lavmaal af Løn.

Min første Sætning var denne: der existerer ikke nogensomhelst Forholdsmæssighed mellem de forskellige Driftsoverskud.

Lægger man foreløbig Theorierne til Side, glemmer man Alt det, der saa uendelig ofte er forklaret, om hvorledes den fri Konkurrence nivellerer og bringer Harmoni til Veje, ser man paa Forholdene, saaledes som de viser sig for umiddelbar Iagttagelse, skal man vel vanskeligt kunne benægte Sandheden af denne Sætning.

Er der i vort Samfund, hvor den fri Konkurrence hersker, virkelig ingen Driftsherre, som i længere Tid har beholdt en usædvanlig stor Indtægt?

Mon det dog ikke turde betragtes som en vitterlig Sag, at for Exempel et stort Ølbryggeri her til Lands i en Aarrække har indbragt sin Driftsherre langt større Overskud, end der tjenes i de aller fleste andre Virksomheder, som raader over lignende Kapital? Har ikke mange Mennesker vidst dette med al den Sikkerhed, hvormed man over Hovedet kan bedømme andre Menneskers Indtægter? Der kan vel næppe være nogen Tvivl herom. Og dog oprettedes der ikke i alle disse Aar stadigt flere Ølbryggerier, som undersolgte hverandre med billigere og billigere Øl, indtil alle Bryggers Fortjeneste sank ned i den »passende« eller »naturlige« Højde. Hvorfor skete dette ikke? Dersom Tingene forholdt sig, som Englænderne fremstillede dem, dersom Enhver kun havde at forhøre sig om hvilket Fag, der afkastede størst Driftsherrefortjeneste, og derpaa kunde vælge sig dette Fag, og lade sig nøje med nihundrehalvfemsindstyvetusend Kroner aarlig, naar den tidligere Fortjeneste havde været én Million — ja, saa blev Tingen uforklarlig.

Ligesom der findes Driftsherrer, der i lang Tid har beholdt en usædvanlig høj Fortjeneste, findes der da ikke ogsaa andre Driftsherrer, som Slægtled efter Slægtled har arbejdet med en usædvanlig ringe — eller om vil — en »unaturlig« ringe Fortjeneste?

Der lever langs Danmarks Kyster en hel Fiskerbefolkning, der hverken er dummere eller udygtigere end den øvrige danske Kjøbstads- og Landbefolkning; men medens nogle af Landets andre Borgere tjener store Penge, findes der i den hele Fiskerbefolkning sikkert ikke én Mand, der tjener — ja, det er slet ikke værd at tale om en Million Kroner om Aaret — men der er næppe nogen Fisker, som tjener blot Hundrededelen heraf. Fiskerne forlader dog ikke deres nuværende Levevej for en mere indbringende.

De pilker med meget Besvær deres magre Torsk, skjønt intet Menneske giver dem fede Raadyr i Bytte.

Al saadan Ulighed er Gnidningsmodstand, forklarer de økonomiske Forfattere. Forholdene bør, siger de, ikke bedømmes efter et enkelt Øjebliks Tilstand; man skal iagttage Udviklingen i et længere Tidsrum, og *in the long run* udlignes alle Forskjelle: det Høje bliver lavt, og det Lave højt.

Selv om denne Paastand var rigtig, og hvis det altsaa forholdt sig saa: at om tohundrede, hundrede eller halvtredsindstyve Aar bliver det Ølbryggernes Lod at leje deres tarveligt møblerede Stadsestuer ud til Sommerophold for Kunstnere og at lade deres Fruer besørge Kunstnernes Opvartning; medens Fiskerne bliver Fremtidens kunstbeskyttende Rigmænd, turde det dog maaske være urimeligt, at betragte en saadan Tingenes Gang, en saadan evig Skiften mellem Op og Ned, som en harmonisk Udvikling med Tendents til Ligevægt — — men for Resten: der er vel i Virkeligheden næppe Nogen, som er fuldstændig sikker paa, at Fiskeri om flere eller færre Aar bliver en mere indbringende Sysselsættelse, end det nu er.

Den kommende Nivellering er tvivlsom, den nuværende Ulighed haandgribelig. Den viser sig overalt: der existerer Urtekræmmere, Manufakturhandlere og Snedkere, der knap kan brødføde sig, medens deres Kollegaer bliver rige Folk; der er Fabrikker, som giver deres Aktionairer tredive Procent, og andre betaler hverken Udbytte til Aktionairerne eller Rente til Prioritetshaverne — og dersom den foran opstillede Sætning er rigtig: dersom Arbejdslønnen ikke

kommer op til det Punkt, som enkelte Driftsherrer med stort Driftsoverskud kunde betale, men altid maa ned saa langt at Alle kan faa Sysselsættelse, da bliver for Arbejdernes Vedkommende Formodningen om en kommende Nivellering i Driftsherrefortjenesten af langt mindre Betydning end Visheden om den bestaaende Ulighed.

Fremdeles opstillede jeg den Sætning, at der kun undtagelsesvis og betingelsesvis er Mulighed for Konkurrence mellem Lønarbejdere og Driftsherrer.

Heller ikke herom kan der vel være Tvivl.

Saaledes som Produktionsforholdene er ordnede, afholder Driftsherrerne forlods alle Udgifter ved Produktionen og faar deres Udlæg tilbagebetalte ved Produktets Salg. Kunde, der enten besidder egne Midler eller gennem Laan erholder Raadighed over fremmede Midler, kan gjøre Udlæg. Da Betingelsen for at optage Laan — som Regel — er Besiddelse af Formue, er Formuebesiddelse Betingelse for Driftsherrevirksomhed.

Konkurrencen af Alle imod Alle indskrænkes da gennem den nuværende ulige Formuefordeling. Denne giver Nogle Mulighed for Driftsherrevirksomhed og tvinger Andre til at være Lønarbejdere.

Beskrivelsen af denne ulige Formuefordelings historiske Oprindelse foreligger ikke her. Den er Opgave for Historieskrivning. Historikeren maa forklare: hvorledes det er gaaet til, at Kapitalen — hvad enten den er skjænket af Naturen eller indvundet ved Arbejde — har klumpet sig sammen paa forholdsvis faa Individets Hænder, der raader over umaadelige, store og middelstore Formuer, og at de aller største Formuer findes i adelige Familjers Besiddelse, og altsaa netop er tilfaldet de Mennesker, der arbejder mindst og udviser ringest Afholdenhed og Sparsommelighed; hvorimod den store Befolkning, som af god Grund aldrig forøgte ret meget, og Slægt efter Slægt bearbejdede Italiens frugtbare Jord, Englands Kulminer og Tysklands Jærnværker fødes saa kapitalfattig, som om dens Arbejde havde været spildt paa de utaknemligste Virksomheder og aldrig havde forøget Kapitalmængden.

Men uden at komme ind paa Beskrivelsen af den Uret som de Mægtigere altid har udøvet imod de Svagere, maa man regne med Resultatet, saaledes som dette foreligger i de nu bestaaende Samfundsforhold. Og i Steden for at raisonnere om Tilstandene i et ikke eksisterende Samfund, hvor Alle egner sig lige godt til al Virksomhed, og hvor Enhver har

Adgang til Valg af den mest indbringende Sysselsættelse, opstiller vi følgende Forudsætninger, der svarer til det virkelige Livs Forhold: Produktionen og den hele Forretningsvirksomhed ledes af Driftsherrer, som i højst forskjellig Grad raader over egne og laante Kapitaler; Driftsherrerne gjør hinanden til enhver Tid al den Konkurrence, som de finder forenelig med deres Interesser; og indenfor hvert Fag konkurrerer de om Kjøb af de for Faget egnede Raastoffer, om Salg af de færdige Produkter og om Antagelse af Lønarbejdere med de Evner og den Uddannelse, som Faget kræver. Forsaavidt forskjelligartede Virksomheder enten anvender samme Raastoffer eller sælger Produkter, der kan erstatte hinanden, eller benytter Lønarbejdere af samme Uddannelse, konkurrerer ogsaa disse Fag gjensidigt med hinanden — men om nogen virksom Konkurrence mellem alle Driftsherrer er der aldrig Tale.

Blandt Lønarbejderne findes der enkelte — men forholdsvis faa — hvem Adgangen til Driftsherrevirksomhed staar aaben; disse Enkelte ejer enten arvet Kapital eller kan faa Kapital til Laans eller har opsparet noget af deres Løn; og naar disse Folk tjener som Lønarbejdere, er Aarsagen hertil enten den: at de i deres tjenende Stilling opnaar større Fortjeneste, end

de kan forvente af selvstændig Virksomhed; eller ogsaa er Stillingen for dem et Middel til Erhvervelse af Kundskaber, hvorfor de har Brug i Fremtiden. Den aller største Del af Lønarbejderne tvinges derimod af Kapitalmangel til at forblive i denne Stilling; og Lønarbejderne konkurrerer kun med hinanden, forsaavidt de kan erstatte hinanden.

Ud fra disse Forudsætninger forsøger vi at se Produktionens Gang og Produktionsudbyttets Fordeling.

Enhver Driftsherrevirksomhed er baseret paa et Skjøn over kommende Markedstilstande; og dette Skjøn er atter begrundet paa Kjendskab til tidligere betalte Priser og til Markedets øjeblikkelige Tilstand. Den tidligere Undersøgelse viste, hvor usikkert dette Skjøn altid maa være paa Grund af de mange forskellige Omstændigheder, der indvirker paa hver enkelt Vares Pris; men til Trods for Skjønnets Usikkerhed, maa Driftsherrerne dog gaa derefter; for de har ingen anden Rettesnor. De kan forsøge at udvide deres Bedrift, dersom de forudser et fristende Overskud; de kan indskrænke eller standse den, naar de frygter et daarligt Resultat; og de kan — forsaavidt deres Kapital ikke er bun-

den til en bestemt Anvendelse — omlægge deres Virksomhed; men nogen Sikkerhed for at vælge rigtigt, har de aldrig.

Afviselserne i Driftsherrernes Indtægter skyldes: deres forskellige Flid og Dygtighed, Konjunkturerne, og Størrelsen og Arten af deres Kapital.

Det bemærkedes tidligere, at man aldeles ikke formaar at sammenligne Dygtigheden hos Folk af forskellige Fag, og man kan heller ikke grade Dygtigheden hos Folk af samme Fag; men om vi end mangler enhver Dygtighedsmaaler, er det dog utvivlsomt: at vi ikke Alle er lige udygtige. Driftsherrer, hvis Dygtighed rager op over Kollegaernes, besidder en Mulighed — men hverken en Sikkerhed eller en nødvendig Betingelse — for Opnaaelse af en usædvanlig Indtægt.

Hvilken Art Dygtighed skulde det vel være, som enten afgav Sikkerhed eller var Betingelse for store Indtægters Erhvervelse?

Der er en Art Dygtighed, som bestaar i omfattende Kundskaber og skarp Forstand. Den er en udmærket Ting og hjælper undertiden godt frem; men Betingelse for store Indtægters Erhvervelse er den sikkert nok ikke. Der findes blandt de rigeste Driftsherrer adskillige, som hverken har synderlige Kundska-

ber eller megen Forstand, og dog tjener de Formuer. Til Gjengjæld eksisterer der blandt Driftsherrerne ypperlige Hoveder og kundskabsrige Mennesker, som aldrig har indvundet mere, end en yderst mager Fortjeneste.

Saa er der andre Arter af Dygtighed: Fabrikantdygtigheden, som viser sig i Stoffer-nes formaalstjenstlige Behandling; Kjøbmandsdygtigheden, der overser Markedet, saa godt det lader sig gjøre, og indretter Virksomheden derefter; Reklamemagernes Dygtighed, der udbasuner egen Rós i Alverdens Aviser, og faar den udskregne Vare ansét for bedre end den er — alle disse Evner er indbringende Egen-skaber; og hver en Driftsherre, der i fortrinlig Grad besidder dem, kan holde sin Indtægt op over Konkurrenternes; men en ubetinget Sikkerhed for Rigdomserhvervelse afgiver de ikke. Den aller ypperste Sagkundskab afværger ikke Pengetab under uheldige Konjunkturer; kun bliver Tabene mindre, end de var blevne ved ringere Dygtighed. Den bedst uddannede danske Landmand tjener ikke store Penge, dersom der Aar efter Aar kommer daarlig Høst her i Landet, men god Høst andre Steder; den dygtigste Skibsbygger kan faa det haardt nok, naar Skibsbyggeriet paa Grund af lave

Fragter gaar i Staa; og den genialeste Ølbrygger vil sé sin Indtægt væsentligt formindsket, dersom Totalafholdenhedsmændene vinder Overhaand.

Man kunde sige: Nej, det er klart nok; ingen af disse Dygtigheder er afgjørende; den Dygtighed, hvorpaa det kommer an, er af helt anden Art. Den bestaar i denne forunderlige Evne, som enkelte Mennesker besidder, til forud at mærke om en Forretning bliver god. Visse Folk véd at komme med i indbringende Foretagender og at holde sig fjærnt fra alle daarlige. — — Dersom en saadan Sporsands virkelig existerede, var den unægtelig en sikker Fører til Rigdom; men der findes ikke det Menneske, som er begavet med ufejlbarligt Fremsyn. Et Skjøn over den nærmeste Fremtid er Alt, hvad man magter, de fjærnere Tider ligger helt i Taage; og de producerende Driftsherrer, Landmændene saa godt som Fabrikanterne, gaar altid mere eller mindre i Blinde. Deres Indtægter afhænger, foruden af deres Dygtighed og Flid, af fremtidige Konkurrenters Antal og Sammenhold, af Vejr og Vind, af politiske Forhold og af meget andet, som ganske umuligt lader sig forudsé.

End ikke indenfor samme Fag vil Driftsherrernes Dygtighed og Indtægter svare

til hinanden; thi i Virkeligheden bestaar den største Driftsherredygtighed i en Forening af alle de foregaaende Egenskaber: Flid, skarp Forstand, Fagkundskab, aabent Øje for den Fremtid, der kan skimtes, og Evne til at gjøre Reklame — men til alt dette maa der endnu føjes en Egenskab, som ofte slaar Bom for Rigdomserhvervelse. Denne Egenskab er: Begrænsning indenfor det Omraade, som kan magtes. Driftsherrer, der aldrig indgaar Forpligtelser, som Konjunkturerne kan hindre dem i at opfylde, er dygtigere end de, der løber denne Fare; men bærer Lykken med, bliver de udygtigste de rigeste.

Den forskellige Dygtighed faar altsaa vel Indflydelse paa Størrelsen af Driftsherrernes forskellige Indtægter; men saa lidet som man plejer at slutte fra Rigdom til Dygtighed, saa lidet gik det omvendt an, at slutte fra Dygtighedsgraden — dersom man kjendte den — til Rigdommen.

Driftsherrernes Virksomhed bevæger sig væsentligst paa tre Omraader. Enten arbejder de umiddelbart i det af Naturen givne Materiale: ved Landmandsvirksomheden i dens forskellige Former, ved Bearbejdelse af Miner, og lignende — eller de bringer de alt frembragte Raastoffer i mere fuldendt Form: ved Fabriks-

virksomhed og Haandværk — eller de optræder som Mellemmand mellem de egentlige Producenter og Forbrugere: ved Handels- og Transportforetagender.

Betragter vi først den førstnævnte Art af Driftsherrevirksomhed og da særligt Agerbruget, finder vi i de aller fleste ældre agerdyrkende Lande den samme Udvikling, som vi kjenner fra danske Forhold. En voxende og tættere Befolkning viste i lang Tid Efterspørgsel efter Livets første Fornødenheder; og skjønt forbedrede Agerbrugsmaskiner og lettere Kommunikationsmidler stadigt gjorde det billigere for Landmændene at indhøste Jordens Frembringelser og at bringe dem til Marked, faldt Kornpriserne dog ikke — det forbød Købernes Nytteopfattelse — og heller ikke opstod der en ny Konkurrence, som tvang Landejendommenes Driftsoverskud ned; thi Betingelsen for en saadan ny Konkurrences Opkomst manglede: lignende frugtbare og heldigt beliggende Jorder var ikke til at faa omsonst.

Det er øjensynligt nok ikke de paa Landet sysselsatte Lønarbejdere, der har taget de større og større Fordele hjem, som Agerbruget efterhaanden har bragt Jordens Dyrkere. Karlene og Pigerne, hele den tjenende Besætning paa Godsejernes, Gaardmændenes og de

mindre Bønders Ejendomme, opnaar ingen Fordel, naar stigende Kornpriser eller billigere Transportmidler gjør deres Arbejdsgiveres Driftsoverskud større; dette bliver for disse Lønarbejdere lige saa uvæsentligt som Jordens oprindelige større eller mindre Frugtbarhed. Man kan se dette, allerede inden man undersøger de Omstændigheder, der bestemmer Lønnens Højde. Dersom det var Lønarbejderne, der tog de af Natur- eller Samfundsforholdene begunstigede Foretagenders usædvanlige Fordele hjem, maatte god og daarlig Jord være i ens Pris. Driftsherrer vilde ikke betale højere Pris for den gode Jord, hvorpaa der med ringe Arbejde kan høstes store Kornmængder, og hvorfra Høsten med faa Udgifter kan bringes til Marked, end for den slette Jord, der kræver meget Slid for lidet Udbytte, dersom det var Lønarbejderne, der havde Fordelen af Jordens Godhed. De Arbejdere, der medvirker ved sært indbringende Agerbrug, har det i Virkeligheden hyppigt ikke bedre, og undertiden slettere end de, der tjener paa Ejendomme, som betaler sig maadeligt: Jordarbejderne lever elendigt i Verdens frugtbareste Egne; og det er endnu ikke set, at en dansk Landejendomsbesidder har været nødsaget til at lønne sine Folk bedre, fordi ny Jærnbaneanlæg forringede hans Udgifter.

I den aller seneste Tid er der foregaaet et Omslag i den Bevægelse, der hidtil stadigt gav Væxt i det danske Agerbrugs Driftsoverskud. Upaaagtede Jorder, fjærne Egne, hvis Produktion tidligere var uden Betydning for os ligesom for de store europæiske Markeder, er komne nærmere. De har sendt deres Frembringelser derhen, hvor Priserne lovede stort Driftsoverskud, og det større Tilbud har bragt Priserne ned. Det forlyder allerede ved de nuværende Priser ikke sjældent fra danske Landmænd, at Jordens Drift herhjemme knap længere betaler sig. Dette kan imidlertid umuligt være rigtigt. I Modstrid til saadanne Udsagn staar den Kjendsgjærning: at al Jord her i Landet — den aller sletteste Hedejord undtaget — besidder Værdi; hvad der ikke vilde være Tilfældet, dersom Jorden ikke gav Ejerne Indtægt ud over Udgifterne til Driften. Landmændene ser imidlertid Sagen fra et andet Synspunkt, og naar de klager over at Jordens Drift ikke betaler sig, mener de: at den kun daarligt forrenter Ejendommenes Købesummer. En Del Landmænd har erhvervet deres Gaarde den Gang Kornpriserne var højere end nu, Købesummerne blev indrettede efter Datidens større Driftsoverskud, og da Driften nu betaler

sig noget slettere end forhen, siger de: at den slet ikke betaler sig.

Der er imidlertid i Virkeligheden foregaaet følgende: Agerbrugets glimrende Periode forvandlede en stedse større Del af dets Driftsoverskud fra Driftsherrefortjeneste til Kapitalrente. Hver Gang en Gaard skiftede Ejer — enten dette saa skete ved Salg eller Arv — blev den taxeret om til højere og højere Pris. Det samme Overskud, der forrentede den tidligere Besidders Kjøbesum og desuden levned ham en rigtig god eller endog en usædvanlig brilliant Driftsherrefortjeneste; gav den nye Besidder en langt ringere Indtægt, fordi Renterne slugte mere og mere. Og Spørgsmaalet om hvormeget der skulde kaldes Rente, og hvormeget der var Fortjeneste, blev som Regel meget mere end et Bogholderianliggende. Kun for de Ejendommers Vedkommende, der overgik til en Arving, som ikke havde nødig at skifte med Nogen, blev det en temmelig ligegyldig Sag, om Ejendommen var taxeret saa eller saa; men var der Medarvinger, og blev der — som det hyppigt er Tilfældet — udstedt Prioriteter til dem for deres Arvepart, forholdt Sagen sig anderledes. Sammenhængen blev i saa Fald akkurat den samme, som naar en Kjøber erhverver en Ejendom, hvis fulde

Kjøbesum han ikke formaar at udrede, og hvortil han skaffer Penge ved Prioritetslaan. Ejendommen skal da svare den Rente, som Driftsherren har forpligtet sig til at udrede, og Prioritetshaverne betragter med juridisk Ret Rentefordringen — ikke som en Del af et Driftsoverskud, hvis Tilstedeværelse er afhængig af Konjunkturerne — men som et Retskrav, der ubetinget skal fyldestgøres, hvad enten Ejendommen giver Overskud eller ej.

Og har en Ejendom i lange Tider givet et usædvanligt stort Driftsoverskud, og har den hyppigt skiftet Ejermænd, kan det næsten synes som om hele det store Overskud var forsvundet. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Overskuddet er kun gaaet fra den aktive Driftsherre over til de passive. Det sande Forhold ses vanskeligt ved Landejendomme, fordi det for deres Vedkommende er umuligt at vide, hvor megen egen Kapital Besidderen efterhaanden har anvendt paa Jordens Forbedring; men betragter man andre Foretagender, hvis Anlægs-sum, Overskud og nærværende Pris kan konstateres, faar man lettere Øje paa Sammenhængen.

I 1857 tilvejebragtes den til Bygning af Suez-Kanalen nødvendige Kapital ved forskjel- ligartede Indskud. Man erholdt Stifterandele imod Betaling af 5000 francs, og Aktier for

500 francs. Der forbeholdtes Stifterandelene en Broderpart af det Overskud, der blev til Fordeling efter at Aktionairerne havde erholdt en vis nærmere bestemt Rente. Ved Aaret 1880 havde Kanalen givet saadant Udbytte og berettigede til saadanne Forventninger, at Stifterandelene var stegne til 380,000 francs, og Aktierne til 1320 francs*); senere steg disse sidste yderligere til 3500 francs og faldt derpaa igjen betydeligt. Selv om Fremtidens Udbyttefordelinger i dette Selskab holder alt, hvad de lovede i 1880, er der øjensynlig en Mulighed for, at de, der købte Andele og Aktier til omtrent 400,000 og 3,500 francs, kun lige opnaar en almindelig Forrentning af deres Penge; og hvis man vilde forudsætte, at der ikke var én af de oprindelige Deltagere tilbage i Selskabet, men at alle nuværende Deltagere havde købt sig ind til de aller højeste Priser, kunde det altsaa hænde: at slet ingen af de nuværende Driftsherrer fik nogen usædvanlig Fordel af Kanalen — og dog giver denne aldeles upaatvivleligt en overordentlig høj Indtægt i Forhold til de oprindelige Aktie- og Stifterindskud.

*) Tallene ere tagne fra Lesseps Indbydelse til Tegning af Aktier i Panamakanalen. Han meddelte dem dér, for at tilskynde til Deltagelse i dette Foretagende.

Det forholder sig ganske paa samme Maade med en Mængde danske Landejendomme; og Driftsherrefortjenesten er nu særdeles betydelig for Landmænd, der har besiddet deres Ejendomme i en lang Aarrække; men for dem, som har kjøbt i de seneste Tider, stiller Sagen sig ligesom for de Aktionairer i Suez-Kanalen, der har kjøbt Aktier til høj Pris.

Men hvorledes kan man vide, at de højere Priser paa danske Landejendomme ikke ene og alene skyldes Forbedringer, som Ejerne efterhaanden har indført — er det sikkert at Prisstigningen er andet og mere end et Vederlag for den Afholdenhed Ejerne udviste, idet de undlod at forbruge al deres Indtægt og sparsommeligt anlagde en Del af deres Formue som Kapital i Jordens Forbedring — og fordres der ikke en Statistik for at gjøre det klart, om den hele Prisstigning ikke udelukkende er begrundet i den tidligere omtalte Forandring i Pengenes almindelige Kjøbeevne?

Man véd uden Statistik meget godt, at de 400,000 francs, som en Stifterandeli Suez-Kanalen kunde sælges for i 1880, havde større almindelig Kjøbeevne, end de 5,000 francs, hvormed den var indbetalt i 1857, og fuldt saa vel véd man, at Prisstigningen i de danske Landejendomme

fra Aarhundredets Begyndelse og til nu betyder mere end en blot nominel og ligegyldig Forandring i deres Pengeværdi.

Et enkelt Tilfælde kan oplyse om Stigningens Betydning. Omtrent ved Aarhundredets Begyndelse døde en af Danmarks største Jordegodsejere og efterlod sine Pengesager i en elendig Forfatning. Paa Godset hvilede der en efter Datidens Værdiforhold betydelig Prioritetsgjæld, og hverken de sidste Aars Renter eller de kongelige Skatter var helt betalte. I Forhold til de nuværende Priser paa Jord og til de Indtægter, Godset nu giver, vilde denne hele Skyld ikke have haft fjærneste alvorlige Betydning; men Forpligtelserne var den Gang saa overvældende, at der blandt Boets Administratorer var megen Stemning for at den umyndige Arving burde gaa fra Arv og Gjæld. Først efter lang og alvorlig Overvejelse lod man ham overtage Arven. Dette Gods, der knap kunde bære hin ringe Gjæld, er nu behæftet med en langt større Prioritetsbyrde, og ikke alene forrenter det denne med Lethed, men det levner Besidderen — den omtalte Arvings Sønnesøn — en næsten fyrstelig Indtægt. Og ganske vist er der paa denne, som paa de aller fleste andre danske Ejendomme, i Tidens Løb indført Forbedringer; men disse har ikke paatvunget Ejerne nogen

Sparsommelighed. Taxationerne over Godset har stadigt lydt paa større og større Beløb; og Ejerne har kunnet forbruge hele deres Indtægt og ved Laan skaffe Kapital til alle Forbedringer. Driftsherrefortjenesten steg hver Gang der optoges et nyt Laan, som anvendtes i produktivt Øjemed.

Dette Tilfælde er ikke enestaaende; man vil tvertimod gjenfinde en temmelig lignende Sagernes Gang paa de aller fleste danske Landejendomme. Om Ejendommene var stærkt forgjældede ved Aarhundredets Begyndelse, og om Besidderne tog Pengene til de efterhaanden indførte Forbedringer ud af de rigelige Indtægter, som Omstændighedernes Magt skjænkede dem; eller om de brugte Alt, hvad de tjente, og gennemførte Forbedringerne ved fremmede Penge — dette er selvfølgelig forskjelligt paa de forskjellige Ejendomme; men de stedse voxende Indtægter saavel som Ejendommenes stigende Pengeværdi var i lang Tid fælles for dem alle.

Folk vænnede sig da efterhaanden til den Tanke, at danske Jorder stedse vilde stige i Pris, og de blev derfor betalt saa højt, at Kjøberne — naar man kun tog Hensyn til Kjøbsøjeblikkets Priser paa Landmandsfrembringelser — nøjedes med en ringere Kapitalrente end

de forpligtede sig til at betale Prioritetshaverne. Det var saaledes for en hel eller halv Snes Aar siden ikke sjældent, at en Landejendom betaltes med for Exempel 400,000 Kroner, at der deri indstod 4 og $4\frac{1}{2}\%$'s Prioriteter for 250,000 Kroner, og at Kjøberen efter de nærmest foregaaende Aars Driftsregnskaber kun kunde vente sig 3 eller $3\frac{1}{2}\%$ af de udbetalte 150,000 Kroner. Kjøberne regnede imidlertid paa kommende Prisstigninger, der skulde give dem Vederlag for den øjeblikkelige ringere Forrentning; og Regningen slog først fejl, da den billigere og livligere Forbindelse med Amerika og de russiske og ungarske Jærnbaneanlæg forandrede Europas Markedsforhold — og da det saa viste sig, at mange af de nuværende Ejere og Driftsherrer havde paataget sig Renteforpligtelser, som slugte det aller meste af Driftsoverskuddet, udfandt man, som sagt, at der næsten intet Driftsoverskud var, og fandt heri en økonomisk Forsvarsgrund for Lønarbejdernes slette Behandling.

Jordernes forskellige Bonitet, deres Beliggenhed nær eller fjærn fra de større Byer, fra Søhavne og Jærnbanestationer betinger det virkelige og yderst afvigende Driftsoverskud; hvorimod Driftsherrernes Forhold til Prioritetshaverne, og disses Fordring paa større eller

mindre Andel i Driftsoverskuddet, er det rent Tilfældige.

Det er da for Landmændenes Vedkommende fornemmelig deres Kapitals Art, der forhindrer enhver nivellerende Konkurrence; og dette samme Forhold gjenfinder vi ved de aller fleste andre Driftsherrevirksomheder, der gaar ud paa umiddelbar Bearbejdelse af det af Naturen givne Materiale. Ligesom det efterhaanden har betalt sig at inddrage under Dyrkning Jord, der forhen henlaa unyttet, saaledes har ogsaa Bjergværks- og Minedrift antaget stedse større Dimensioner; men i intet af disse Tilfælde har Konkurrencen formaaet at bringe Varerne i Priser, der forholder sig til hinanden som Arbejdsudfoldelsen; hvorimod Driftsoverskuddene er stegne med Befolkningstætheden og med de forbedrede Arbejdsmaader; og størst er de — indenfor hvert Fag — dér, hvor det bearbejdede Materiale er righoldigst og heldigst beliggende.

Man saa af de ovenanførte Priser paa Suez-Kanal Aktierne, at for Transportforetagenders Vedkommende er der heller intet til Hinder for et ganske usædvanligt højt Overskud. De ved Regeringsforanstaltning monopoliserede Jærnbaner og Kanaler indtager ganske samme Stilling som de ved Naturforholdene monopoli-

serede Virksomheder: Indtægterne voxer ved tiltagende Befolkning og Samkvem, og der be-
staar ikke fjærneste Sammenhæng mellem An-
lægskapital og Overskud.

Om hvormeget af det, vi tilkøber os, kan
vi nu vel egentlig sige: vi betaler det kun
med den Pris, der er nødvendig for at formaa
Nogen til at udføre det med Fremstillingen
forbundne Arbejde? Indeholder ikke Prisen paa
de aller fleste Gjenstande en Monopol- eller
»Jordrente« foruden Vederlaget for Arbejds-
udfoldelsen; og er ikke i Virkeligheden næsten
Alt frembragt ved Hjælp af et Bearbejdelses-
materiale, som paa hvert enkelt Sted og Tids-
punkt kun forefindes i begrænset Mængde, og
for hvis Benyttelse Besidderen aftvinger For-
brugeren en Afgiftsydelse? Gjælder dette ikke
om: de aller fleste Beklædningsgjenstande og
Fødemidler; om alt det Brændsel, hvorved
Fødemidlerne tilberedes, Husene opvarmes og
Fabrikkerne drives; om det Jærn, Tømmer og
Sten, hvoraf vore Boliger er opførte, og om
meget andet? De nioghalvfemsindstyve Procent
af de Sager, som vi tilhandler os af hinanden,
svarer vel Jordrente.

Men naar det forholder sig saaledes, og naar
altsaa: danske Landmænd ved Salg af deres
Frembringelser erholder »Jordrente« i Ordets

egentligste Forstand — men atter ved Kjøb af Maskiner, Kul og Kunstgødning svarer Monopolrente til engelske eller andre udenlandske Producenter; naar Ejerne af Frankrigs Vinbjerger og Vinmarker faar deres Varer betalte langt ud over Driftsudgifternes Beløb — men atter betaler Korn, Kaffe, Silkevarer og uldne Stoffer med højere Priser, end disse Sagers Frembringelse har kostet; bliver hele denne Monopolafgift da ikke en temmelig ligegyldig Sag og en indbildt Glæde for Producenterne, der giver ud med den ene Haand, hvad de tager ind med den anden?

For det Første er »Jordrenten« — dersom vi vil benytte dette Ord som Fællesbetegnelse — ikke overalt ens: man sætte for Exempel hundrede Mand til Agerdyrkningsarbejde paa Sjælland, andre hundrede til Minearbejde i England, og atter hundrede til Vinavl i Frankrig; og Prisen paa deres Arbejdsprodukter forslaaer i alle tre Tilfælde regelmæssigt til langt mere end til Dækning af deres Arbejdsløn og til Amortisation og almindelig Forrentning af den til Indkjøbet af Arbejdsmaskinerne anvendte Kapital; men Overskuddet bliver ganske forskjelligt og størst for de Arbejdsprodukter, som Forbrugerne anser for nyttigst.

Dernæst: af det Arbejde, der ikke indtager nogen begunstiget Stilling, hæver de monopoliserede Virksomheder Afgift uden at svare nogen Afgift til det; og endskjønt vi, som sagt, betaler Jordrente af næsten Alt, hvad vi køber, er det dog paa langt nær ikke alle Driftsherrer, der faar Andel deri. Prisen paa vore Klædningsstykker indbefatter for Exempel en Jordrente til Landmanden, der har leveret Ulden; men Skrædderen, der besørgede Syningen, indtog maaske ingen særlig begunstiget og konkurrencedækket Stilling.

Ethvert Lands væsentligste Industrier og dets Beboeres Hovederhverv bestemmes ved Arten af det Bearbejdelsesmateriale, som Landet fornemmelig besidder; og jo større Nytte der tillægges dets Raaprodukter, des bedre for dets begunstigede — aktive og passive — Driftsherrer. Den engelske Rigdom hviler saaledes paa Englands Kul- og Jærnlag og er bygget op af den høje Jordrente, der indvindes ved disse Produkters Salg; den her til Lands herskende Velstand voxer op af Danmarks fede Jord; og Island er forblevet et fattigt Land, fordi dets Frembringelser agtes lidet nyttige og maa sælges for Priser, der ikke forslaar til stort mere end til den dér arbejdende Befolknings tarvelige Ernæring.

Gradationen afspejler sig tydeligt nok i Driftsherrernes forskellige Luxusudfoldelse — men ikke i Lønarbejdernes Velvære: Englands Kapitalister udstyrer deres Boliger med orientalsk Pragt, beboer i Hjemmet pragtfulde Slotte og ejer Villaer i Indlandet, i Skotland og ved Schweiz' og Italiens skønneste Søer. I Ekvipager forspændt med fire og sex Heste, med pudrede Kuske paa Bukken og to til tre skrammererede Tjenere paa Bagsmækken kører de til Væddeløb, hvor arabiske Fuldblodsheste løber om titusender af Pund Sterling. Danske Kapitaliser lever heller ikke ilde; men deres Herresæder og Villaer, deres Ekvipager og Væddeløb er helt tarvelige imod de engelske. De islandske Kapitalisters Luxusudfoldelse tilhører væsentligst Sagahistorien. Men af Englands, Danmarks og Islands Lønarbejdere bliver de engelske vel slettest behandlede, og de islandske døjer maaske mindst ondt.

De Erhverv, der opstaar ved Siden af hvert Lands oprindelige og naturbestemte Industrier, voxer i Betydning, efterhaanden som de Raastoffer, der tjener til mange Menneskers Forsyning, indvindes ved forholdsvis Færres og Færres Arbejde; og overalt søger en stigende Befolkning Sysselsættelse ved Fabrikarbejde,

Haandværk og Handel. Byerne drager, som bekendt, Landbefolkningerne til sig.

Det er for det Første klart, at det er Formuefordelingen paa Hjemstedet og i de Lande, hvormed der er Forbindelse, som bestemmer Retningen for denne videre Udvikling af Industrien. Om der skal gives Raastofferne denne eller hin Form og Anvendelse, det afhænger af, hvorvidt Producenterne skal søge Afsætning hos en Befolkning af jævnt gennemgaaende Velhavenhed, eller hos en, der er delt i et ringe og rigt Mindretal og i et stort og fattigt Flertal. Industrien arbejder og har altid arbejdet for dem, der besidder Noget; og i forrige Tider, den Gang Befolkningerne, i højere Grad end det nu er Tilfældet, afgav deres Indtægter til fyrstelige, adelige og gejstlige Herrer arbejdede Industrien i overvejende Grad til Fordel for disse — derom aflægger baade Fortidens Historie og Mindesmærker tydelige Vidnesbyrd — og nu, da en Del af Bonde- og Borgerstanden er rykket frem i Velhavenhed, medens den store Befolkning er forbleven bundfattig som tilforn, giver dette Forhold vor Tids Industri sit Præg; thi endog de aller humaneste Driftsherrer lader sig i deres Forretningsvirksomhed ikke lede af filantropiske Hensyn og lægger sig ikke efter Frembringelse af Gjenstande, hvortil

der — rent menneskeligt set — er størst Trang men forsøger at fremstille Varer, hvorefter der er en til Betalingsevne knyttet Efterspørgsel.

Dernæst er det klart: at i disse Erhvervs-grene — som gaar ud paa de alt tilvejebragte Raastoffers Bearbejdelse og Forhandling — og for hvis Vedkommende intet uden Arbejde eller Vederlag indvundet Materiale forvandler sig til indtægtsgivende Kapital og heller ingen kunstige eller naturlige Monopoler hindrer Konkurrencens fri Udfoldelse; dér maatte Konkurrencens nivellerende Virkning ytre sig — dersom en Nivellering var mulig. Men ligesom vi allerede har set, at Uligheden ogsaa indenfor disse fri Virksomheder i Virkeligheden er taarnhøj, saaledes er det heller ikke vanskeligt at se Aarsagerne, hvorfor det maa være saaledes.

Konjunkturernes Uberegnelighed er den første Hindring for enhver virkelig Ligevægt.

De engelske økonomiske Forfattere maatte nødvendigvis ifølge hele deres Grundanskuelse tillægge Konjunkturerne en altfor ringe Betydning. Ubevidst vendte de jo op og ned paa den Orden, hvori Produktion og Varesalg følger paa hinanden, og idet de bestandig raisonerede som saa: intet Menneske paatager sig et besværligt eller bekosteligt Arbejde, naar han kan opnaa samme Resultat ved ringere

Kraftudfoldelse; gik de tydelig nok ud fra den Forudsætning, at Vareproducenterne — i alt Fald som Regel — forinden de paabegyndte Vareproduktionen kunde forudse Salgsresultatet, og at Skuffelser og Fejltagelser blev Undtagelser. Medens Reglen dog i Virkeligheden er den: at Salgsresultatet er ukjendt og uberegneligt.

Konjunkturernes Betydning er i Særdeleshed stor for alle de Virksomheders Vedkommende, der kræver lange og kostbare Forbedelser; og naar der for Exempel er Tale om Fabrikvirksomhed, kan man sammen med de engelske Økonomer godt forudsætte, at fornuftige Mennesker kun anlægger Fabrikker, naar de tror, at Driften vil give dem mindst det samme Overskud, som de kunde opnaa ved anden Pengeanvendelse; men det vilde derimod være fuldstændig urimeligt at antage, at der skulde være den aller fjærneste Mulighed for en Beregning af det Driftsoverskud, som en ny-anlagt Fabrik vil komme til at give i det Tidsrum, hvorpaa dens Varighed er beregnet. Man har her til Lands anlagt Papirfabrikker, Sukkerfabrikker og mange andre industrielle Foretagender, der aldrig havde set Dagens Lys, dersom Resultatet havde været forudset.

Mangeartede Omstændigheder kan være Skyld i en Fejlslagning af alle de Forhaabninger, som oprindeligt var knyttede til en Fabrikationsvirksomhed. Der kan samtidigt være opstaaet en Mængde ensartede Fabrikanlæg: alle skal de vedligeholde Driften, de konkurrerer derfor med hinanden om Kjøbet af Raastoffet og om Salget af Produktet, og driver Udgifterne op men Indtægterne ned for hinanden — eller en Kollega forsøger at ødelægge sine Konkurrenter: han udvider sin Virksomhed, sætter Salgsprisen urimelig lavt og tvinger de andre til at følge med — eller der opstaar et nyt Produkt, som er billigt at fremstille, og som kan tjene til Erstatning for den Vare, paa hvis Tilvirkning vedkommende Fabrik er indrettet — eller Produktet gaar ud af Mode — eller Raastoffet stiger i Pris. Saa snart et af disse Tilfælde eller andre lignende Omstændigheder indtræffer, kan Driftsoverskuddet synke ned saa langt, at selv den allerringeste Forhøjelse i Arbejdslønnen vilde bringe det til helt at forsvinde og vilde bevirke, at Driftsherren maatte standse Driften for at undgaa virkeligt Driftstab.

Det er paa den anden Side heller ikke vanskeligt at indse, hvorledes det kan gaa til at enkelte Fabrikker gennem lange Tider kan

bevare en usædvanlig stor Indtægt. For det Første har jo ikke Enhver Adgang til at skaffe sig Underretning om denne eller hin Fabriks større eller mindre Overskud, og forstaar vedkommende Driftsherre at hemmeligholde sin store Indtægt, da mangler øjensynligt den Spore, der skulde drive til ny og ivrig Konkurrence. Og dernæst: dersom ikke alene Fabrikationens Overskud, men ogsaa selve Fabrikationsmaaden kun er kjendt af de Indviede, kan Konkurrencen nemt blive enten væsentlig forsinket eller helt umuliggjort. Det vilde fremdeles være en Fejltagelse at tro, at konkurrerende Fabrikker som Regel arbejder under ens Betingelser, og at den Pris, som levner den ene Fabrik en høj Fortjeneste, ogsaa nødvendigvis skulde give den anden et lignende Resultat. Fabrikernes Beliggenhed gjør Forskjel: de Fabrikker, som er nærmest ved Kjøbs- og Salgsstederne for Raastofferne og Salgsproduktet, har Forspring fremfor Konkurrenterne. Og Oplandets Størrelse gjør Forskjel: de store Landes industrielle Foretagender, der finder Afsætning for en Masseproduktion, kan have stor Indtægt ved Priser, der giver mindre Foretagender Tab.

Naar Konjuncturerne medfører stigende Efterspørgsel efter en Vare, naar for Exempel

her til Lands en voxende Tilbøjelighed for Øldrikning giver de bestaaende Bryggerier Mulighed for Salg af store Kvantiteter til Priser, der levner betydeligt Driftsoverskud; da gaar det hverken nemt eller hurtigt med Oprettelsen af nye Fabrikker, som nivellerende nedbringer de alt indarbejdede Fabrikkers Indtægter. Først hengaar der Tid, inden Kapitalister faar Øjnene op for Forretningens Godhed og faar Sagen ordentlig undersøgt, og det varer noget inden de fatter deres Beslutning og forskaffer sig sagkyndig Bistand eller Uddannelse. Er dette sket skal Fabrikkerne anlægges. Saa kan Produktionen begynde. Men et nyt Bryggeri konkurrerer hverken den første Dag eller de første Aar paa lige Fod med et gammelt og indarbejdet. Forsøgsvis arbejder det sig frem for at udfinde hvilket Produkt, der falder i Folks Smag. Med Underbud og Reklame skal det trænge sig ind i de bestaaende Bryggeriers Kundekreds, og det maa kæmpe imod Forhandlernes Ulyst til at sysselsætte sig med Afsætningen af andet Øl, end det Forbrugerne plejer at forlange. Det ny Bryggeri kommer paa større Udgifter og mindre Indtægter end det ældre. Dette har Kunde paa Kunde, der bor Dør om Dør, hint begynder med en Kunde hist og en anden her; og Udgifterne til Omkjørslen sluger alene

en forholdsvis betydelig Del af Indtægten. Endvidere kan det ældre Bryggeri angive for sine Kuske, hvem der har gjort Bestillinger, og hvor Varerne skal afleveres; medens den ny Forretning nødsages til at give Kuskene Provision, for at de skal være interesserede i at skaffe det mindre renommerede Produkt Indpas og Afsætning. Paa disse og paa utallige lignende Maader bevarer den ældre Forretning i lang Tid Fortrinet. Og som Følge af alt dette indtræffer hyppigt Følgende: i de første Aar af den ny Forretnings Bestaaen betaler den sig slet eller giver endog Driftstab; og naar andre Kapitalister erfarer dette, slutter de deraf, at den store Indtægt egentlig ikke er knyttet til selve Forretningens Art men udelukkende skyldes vedkommende Driftsherres Genialitet; og Fristelsen til Oprettelsen af en forøget Konkurrence forsvinder. Er der saa hengaaet en Del Aar, og har de gode Konjunkturer holdt sig, da viser det sig maaske, at ogsaa den nyoprettede Forretning, der nu har overstaaet Børnesygdommene, giver et sjældent brillant Overskud. Saa kommer de ny Konkurrenter, der imidlertid faar en lignende Trængselsperiode at gennemgaa; og til Syvende og Sidst — men det kan godt vare mange Tider — bliver Ølbryggeriet maaske en yderst

tarvelig Forretning, der kun giver selv de ældste og bedst indarbejdede Forretninger et ganske knapt Overskud.

En tilfældig Omstændighed har her hjemme bidraget til gennem lange Tider at bevare et overoverdentlig betydeligt Driftsoverskud for enkelte Industrier. Vor forældede Toldtarif er nemlig saaledes indrettet, at nogle Industrier, som kun sysselsætter ganske faa Arbejdere, nyder en særdeles høj Beskyttelse; de har derfor kunnet opnaa urimeligt høje Priser for deres Produkter og tilsvarende store Driftsoverskud. Mange Mennesker har vidst dette; men man har stadigt betragtet dette Forhold som ganske forbigaaende. Der har jo nemlig Aar efter Aar, og atter og atter, været Tale om Toldtarifens Omændring; og Kapitalister har manglet Mod til Anlæg af ny konkurrerende Fabrikker. De har sagt sig selv, at den ny Toldlov højst sandsynligt vilde forandre de Bestemmelser, der paalægger os Alle Skat til Fordel for et Par allerede i Forvejen rige Driftsherrer — og da den ny Toldlov stadigt er udebleven, har de ældre Forretninger uforstyrret fortsat deres indbringende Virksomhed; og de faar vel næppe nogen ny Konkurrence, saalænge den nuværende Usikkerhed bestaar.

Midt under al den økonomiske Disharmoni, der berøver mange Industridrivende Frugten af anstrængt, velovervejet og dygtigt Arbejde, og skjænker andre Mennesker Rigdom, skjønt de ingen synderlig Virksomhed udfolder, er der imidlertid én Bevægelse, som paa en Mængde forskellige industrielle Omraader foregaar regelmæssigt og stadigt fremadskridende: de store Industrier knuser efterhaanden de mindre. Efterhaanden som Fabrikdrift og Maskinarbejde har erstattet Haandværk og Haandarbejde, er de mindre Haandværkeres Bestaaen blevet vanskeligere eller helt umulig; og hvor der før bestod en Mængde Smaamestre med et begrænset Personale af faguddannede Svende og Lærlinge, finder man nu store Foretagender med hele Skarer af Lønarbejdere, til hvis særlige Uddannelse der hyppigt kun stilles ringe Fordringer.

Hvad nu den almindelige Handelsvirksomhed angaar, da er det kun Folk, der slet intet har set af det virkelige Forretningsliv, som kan indbilde sig, at der skulde være nogen Mulighed for gjennem en eller anden Formel at fastslaa den Indtægt, der tilfalder de Driftsherrer og den Kapital, som er engageret i den store Handel. Alt er her afhængigt af uforudseelige Konjuncturer; og den samme

Driftsherre, der det ene Aar tjener store Penge, vil med en ganske lignende Forretningsførelse det næste Aar sætte Penge til, for maaske atter det tredje Aar paany at tjene. Og har man sét Børslivet paa nært Hold, føler man sig kun lidet fristet til at sætte Dygtighed og Rigdomserhvervelse i absolut Forbindelse med hinanden. En tysk økonomisk Forfatter har udtalt den Sætning, at »Vejen til Millionerne altid snor sig snævert forbi Tugthusdøren«; og denne Dom over de milliontjenende Kjøbmænds Færd vanderer fra det ene økonomiske Værk til det andet og synes at vinde Anerkjendelse som en af de, iøvrigt saa yderst sjældne, ubestridelige økonomiske Grundsætninger. Sætningen er imidlertid ikke ganske sand. Der fører ogsaa mindre farlige Veje fra fattig Begyndelse til svimlende Rigdom, og der gives blandt Kjøbmandstandens Millionærer Folk, som sindigt og redeligt lagde Krone til Krone, og først efterhaanden som deres Formue voxede, paatog sig Forretninger, der ved Siden af Udsigt til stor Fortjeneste medførte betydeligt pekuniært Ansvar. Dog alfar er denne Vej ikke. De allerfleste Kjøbmænd, som fra de Meniges Rækker tjente sig ind i Millionairernes Samfund, skylder deres Karriere til det Mod, hvormed de — saalænge de kun ejede lidet — udsatte deres Kreditorer for Tabene paa de

Forretninger, hvis heldige Udfald indbragte de Hundredetusender, hvoraf Millionerne bestaar. Er Formuen først tjent, det være sig paa den ene eller paa den anden Maade, giver den Besidderen Overtaget i Kampen mod de mindre velhavende Kolleger; for i de fleste Handelsfag nyder de rigeste Kjøbmand fortrinsvis Adgang til Valg af Kunder, og ofte bliver kun, hvad de vrager, tilovers til Konkurrenterne.

Trods al den store Handels Uberegnelighed bliver dog uomtvisteligt Højdepunktet for den Fortjeneste, der kommer paa hver enkelt Driftsherres Del, paavirket af Omgivelserne. I Paris eller London tjenes der for Exempel i enkelte store Korn- og Bankierforretninger aarligt Millioner; i Kjøbenhavn driver sjældent Nogen det til mere end Hundredetusender; og i Korsør eller Nyborg gjør allerede en langt ringere Indtægt Folk til fremragende Matadorer. Aarsagen er let nok at se; og udtrykt i det Adam Smith'ske Billsprog vilde den vel lyde saaledes: Naar Jagtrevieret er fattigt paa Vildt, bringer selv den vældigste Jæger kun ringe Udhytte hjem fra Jagten. Han kan have det sikreste Øje og den fasteste Haand, saa at Alt, hvad der kommer indenfor Skudvidde, bliver hans Bytte; og han kan udsætte de snedigste Fodangler og Snarer — naar Ofrene mangler, nytter alt dette

kun lidet. Lad derimod en dygtig Jæger faa Raaderum i et vildtopfyldt Terrain, han vil vende overlæstet hjem; og naar Dyrene ere behørigt flaaede og tilberedte efter Kunstens Regler, vil der være fuldt op af kosteligt Pelsværk og af delikat Spise til ham og hans Slægt.

Uden Billeder finder Sagen sin Forklaring i de Forretningsmængder, der søger til Befolkingscentrerne og naturligt maa søge derhen, fordi de kun dér kan finde deres Afgjørelse.

For Detailhandelens Vedkommende gjenfinder vi de samme Forhold: Forretningerne strømmertil Byernes Midtpunkter. Et Butikslokale paa Boulevard Montmartre i Paris har Fortrinet fremfor et Lokale i en af Paris' Sidegader, ganske ligesom Butikkerne paa Østergade snarere end de i Møntergade tildrager sig gode og indbringende Kunders Søgning.

Der er da ikke et af Industriens eller Handelens Omraader, hvor alle vedkommende Driftsherrer konkurrerer med hinanden paa lige Fod og med lige Resultat. Kunde man analysere hver enkelt Varepris, det vil sige, kunde man i hver enkelt Tilfælde udfinde hvilken Brøkdels af Prisen, der tilfalder Lønarbejderne, og hvilken Brøkdels, der tilfalder de Driftsherrer, som leder Fabrikationen, Forsendelsen og Forhandlingen, vilde man

undertiden finde en stor, undertiden kun en lille Driftsherrefortjeneste, og enkelte Gange vilde Driftsherrernes Andel indgaa negativt i Priser, som end ikke dækker den udbetalte Arbejds løn. Samlede man fremdeles Driftsherrefortjenesterne og rubricerede dem under vedkommende Driftsherrers Navne, vilde man finde, at enkelte Driftsherrer indkasserer store Indtægter, og at disse paa en Haand samlede store Driftsherrefortjenester som Regel er i frodig Væxt, medens de mindre Driftsherreindtægter derimod hyppigt staar i Stampe og mange Gange visner helt bort.

Man kan da foreløbig sé, at det Stuart Mill'ske Billede, der sammenlignede Forstyrrelserne i Forholdet mellem Pris og Arbejde med Havets Skvulpen, passer daarligt. Paa aaben Sø standser ingen Dæmning Bevægelserne, og derfor beholder Havet sin Flade trods al Bølgegang; men for den fri Bevægelse fra Fag til Fag og for de uheldigst Situeredes Bestræbelser efter at komme i Højde med de Begunstigede gives der mange Dæmninger. Sammenligningen burde derfor være draget — ikke med det aabne Havs Vand — men med Vandet, saaledes som dette findes spredt over hele Jordens Overflade. Alt Vand stræber imod én Flade; men højt over Havets Vandstand, helt oppe paa Bjergene findes

store Indsøer, og anden Steds ligger Søernes Vandspejl dybt under Havets. Undertiden er Vandet inddæmmet ved Kunst, undertiden ved Natur og undertiden forstærker Kunsten de naturlige Dæmninger.

En Jordrystelse maatte der til for at Vierwaldstädtersøen skulde skride ned ad Bjergets Sider, eller for at Verdenshavet skulde oversvømme Egnen om det kaspiske Hav og bringe dets Vandspejl op i Højde med Oceanets — og en Samfundsomvæltning af hidtil ganske uforklaret Art maatte der til for at bringe Ligevægt i Forholdet mellem Varernes Priser og Fremstillingsarbejdet.

Medens der næppe eksisterer nogen paa-viselig Grænse for den Højde, hvortil en Driftsherrefortjeneste kan stige, og hvorpaa den varigt kan holde sig, gives der derimod en Art Minimalgrænse, hvorunder den i Længden vanskeligt kan falde. Denne Grænse finder sit Udtryk i det aabne Markeds Rentefod. Ingen Driftsherrevirksomhed fortsættes nemlig ret længe, saafremt Driftsherren mistvivler om derigjennem at opnaa mindst denne Rente af sin

disponible Kapital — men vel at mærke — Virksomheden vil fornuftigvis kun blive standset, naar det er den *disponible* eller *løse* Kapital, der ikke forventes at kunne afkaste denne Rente; hvorimod et ringere Udbytte af den fast anlagte Kapital ikke giver Anledning til Forretningsstandsning. Udtørringen af en Sø kan for Exempel have slugt mange Millioner, Dyrkningen af de tørlagte Arealer indbringer maaske kun et aarligt Driftsoverskud af nogle tusende Kroner, som knap repræsenterer én pro Cent af Anlægskapitalen, og Rentefoden i det aabne Marked kan være fire pro Cent; og dog vil Driften fornuftigvis blive fortsat; thi en Standsning vilde som eneste Resultat medføre Tabet af det tilstedeværende ringe Overskud. Men lad Sagen derimod staa saaledes, at Digernes Vedligeholdelse eller Udtørringens Fuldendelse kræver ny Kapitalindskud; og disse vil kun blive ydede, dersom der er Haab om, at de vil give et Driftsoverskud, som noget overskrider det aabne Markeds Rentefod. Er der ingen Plads for saadant Haab, foretrækker Kapitalbesidderen, at trække Rente af sin Kapital gjennem Udlaan.

Med det aabne Markeds Rentefod menes: den Rente, der til enhver Tid ad let tilgængelige Veje kan opnaaes af de sikreste Pengeudlaan, og altsaa fornemmelig ved Diskontering

af solide Vexler, ved Kjøb af de bedst ansete offentlige og private Obligationer og Gjældsbeviser eller ved Indlaan til Banker, Sparekasser og lignende Pengeinstituter.

Udlaanskapitalen bestaar af de Penge, hvorfor Besidderne hverken har Anvendelse til øjeblikkeligt Forbrug eller til Driften af de af dem ledede Forretninger.

Laantagerne er som Regel Driftsherrer, der gjennem Laanenes Stiftelse haaber at forøge deres Forretningers Driftsoverskud med mere end Rentens Beløb.

Rentefodens Højde bestemmes, saasnart Kapitalens Størrelse er givet, af den Nytte, som Laantagerne venter at opnaa. Dette maa imidlertid forstaas ganske paa samme Maade som forhen, da det forklaredes, hvorledes Nyttehensynene afgjorde Varepriserne, og Renten maa følgelig altid ned saa langt, at hele den Pengemængde, der absolut skal anbringes, finder Anvendelse, og den maa op saa højt, at Kapitalen tages bort fra dem, der gjerne vilde laane til billigere Rente.

Lad der saaledes blandt Laansøgerne være nogle Enkelte, som føler sig fuldstændig forvissede om, at Pengene skal skaffe dem en aarlig Indtægt af halvhundrede pro Cent, og som vilde give fyrretyve pro Cent for at erholde

Laan, dersom de ikke kunde faa dem billigere; lad der være Andre, som venter sig ti eller tyve pro Cent, og lad de aller Fleste kun gjøre Regning paa en langt ringere Indtægt af Kapitalen; og det aabne Markeds Rente bliver hverken fyrretyve eller tyve pro Cent, undtagen i det Tilfælde, at de, der i Nødsfald vilde give saa høj Rente, baade havde Anvendelse for hele den udbudte Kapital og kunde opnaa at faa den betroet. I modsat Fald bliver Renten lavere, og den maa, ligesom alle Priser, ned til det Punkt, hvor Tilbud og Efterspørgsel paa den forhen beskrevne Maade dækker hinanden.

Den tidligere opstillede Regel, hvorefter ensartede Varer sælges til ens Pris i samme Marked og til samme Tidspunkt, har for Udlaansvirksomhedens Vedkommende i én Henseende større Gyldighed end paa noget andet Forretningsomraade. I en anden Henseende derimod langt ringere Gyldighed.

Reglen led nemlig for Varehandelens Vedkommende Afbræk paa Grund af de Vanskeligheder, der er forbundne med Bedømmelsen af Varers Kvalitet. Køberne er mange Gange helt ukyndige og véd ikke, om de til éns Priser udbudte Varer ogsaa virkelig ere lige gode. Derfor faar Sælgernes Ry for Hæderlighed en vis Betydning, og de anseteste Kjøbmænd faar

hyppigt de bedste Priser. Desuden kan Kjøber og Sælger ikke altid oversé det hele Varemærked; og der bliver Plads for nogen Uregelmæssighed. Paa Udlaansmarkedet existerer disse Vanskeligheder kun i ringere Grad. Penge har for det første ingen Kvalitet, der skal bedømmes; og det bliver derfor en aldeles ligegyldig Sag for Laantageren, hvem der er Laangiveren. Laanebetingelserne er det eneste væsentlige Moment. Og da dernæst baade Banker og offentlige Pengeinstituter offentliggjøre deres Udlaansrente, finder Enhver nemt det billigste Laanested, hvor Alle, der byder lige god og antagelig Sikkerhed, kommer til at betale ens Rente.

Naar Renten dog intet Øjeblik er fuldstændig ensartet for alle den Art Laan, da ligger dette dels i Laanenes forskellige Varighed. Undertiden er de kortvarigste og undertiden de længste Laan de billigste. Næres der nemlig af en eller anden Aarsag en almindelig Forventning om en kommende Stigning i Rente-foden, da foretrækker Laangiverne de korte Udlaan, der aabner dem Udsigt til snarlig Fordel af den forventede højere Rente; og de korteste Laan bliver i saa Fald de billigste. Ansés derimod en Nedgang i Renten for sandsynlig, da bliver Laangiverne lystne efter lange Ud-

laan, medens Laantagerne foretrækker de kortere; og de længere Udlaan afsluttes da billigere end de kortere. Endvidere faar den forskjellige Sikkerhedsgrad nogen Indflydelse. De større Banker og Pengeinstituter udlaaner ganske sikkert kun Penge, saafremt de anser sig trygge paa Forrentning og Tilbagebetaling; men da intetsohmhelst Udlaan er absolut sikkert, bliver Trygheden altid relativ; og selv indenfor de saakaldte sikre Laans Kreds er der Plads for Nuancer, som naturligt giver sig Udtryk gjennem en Bagatel højere eller lavere Rente. At endelig Smaalaan, hvis Expedition er særlig besværlig, maa betales dyrere end større Laan, turde være indlysende; og Forretningsgangen ved det kjøbenhavnske Assistentshus viser for Exempel hvorledes selv en meget høj og for Laantagerne yderst byrdefuld Rente bliver nødvendig, dersom Expeditionens Kostbarhed ikke skal sluge hele Renteindtægten.

Men medens Renteuligheden paa det aabne Pøngemarked altsaa enten er yderst ubetydelig eller finder sin Forklaring i de her bekrevne Forhold, existerer der udenfor dette Marked en hel Udlaansvirksomhed, for hvilken Reglen om den ensartede Rente slet ikke gjælder.

Adgangen til det store »aabne« Pøngemarked er spærret for Mange. De Udelukkede

optager deres Pengelaan andensteds og til højere Rente. Dette Rentetillæg udgjør undertiden kun Brøkdele af en pro Cent om Aaret, stiger undertiden til flere pro Cent og undertiden til ukjendte Højder. Laanenes Sikkerhed forholder sig slet ikke altid omvendt til Rentefodens Størrelse — dette turde da i alt Fald kun gjælde de alledyreste Laan, som i Reglen stiftes af og hos lige uhyggelige Individer; hvad derimod de billigere af disse Laan angaar, findes der blandt vedkommende Laantagere i Virkeligheden fuldt saa solide og — i Forhold til deres Forpligtelsers Omfang — fuldt saa formuende Folk som blandt Bankernes Debitorer. Disse Folk maa dog betale noget mere end Bankrenten; undertiden fordi de ikke kan præstere bankmæssig Sikkerhed, undertiden fordi de er helt ukjendte i Bankdirektørernes Kreds. De søger mest til privat Bankiers- og Vexelerforretninger, der bedre end store Banker formaar at undersøge hver enkelt Laantagers Forhold; og Erfaringen viser, hvorledes saadanne mindre Pengeforretninger mange Gange opererer fuldt saa sikkert og hyppigt endda med bedre Resultat end de store og til bestemte Regler bundne Pengeinstituter.

Naar altsaa en betydelig Udlaansvirksomhed allevegne og stadigt oppebærer mere end

Bankrenten, vilde det alene af denne Aarsag være urigtigt at betragte denne som Maalestok for Kapitalisternes Andel i Produktionsudbyttet; men der foreligger desuden ganske andre Støttepunkter for den tidligere fremsatte Paastand om det Fejlagtige i en saadan Opfattelse.

Det fremgaar for det Første af det Foregaaende, at paa de indarbejdede Forretningers Driftsoverskud faar Bankrentens Højde kun betingelsesvis Indflydelse. Renten kan være omkring fire pro Cent, og baade Landejendomme, Fabrikker, Avisforetagender og mange andre Forretninger kan desuagtet give hundrede pro Cent af Anlægskapitalen eller Kjøbesummen. Den lavere Bankrente faar ganske vist Indflydelse paa nogle af disse Forretningers Rentabilitet, nemlig for saa vidt Kapitalister, der har Penge at anlægge, gjør de indbringende Forretninger Konkurrence; og jo lavere Udlaansrenten er, des større bliver Lysten til at anlægge Konkurrence imod mange forskellige Foretagender. Kapitalisterne er imidlertid — som alt bemærket — hyppigt helt magtesløse i deres Bestræbelser for at etablere Konkurrence imod ældre og indbringende Foretagender; og naar Vejen spærres af en eller anden Hindring, fremkommer der ikke en Forøgelse af de højt betalte Produkters Mængde og et Fald i deres Priser, men

derimod en Stigning af Prisen paa selve de Foretagender, hvori den indbringende Produktion foregaar — og jo lavere Bankrenten er, des højere stiger disse Priser.

Dernæst begaar man en anden Fejl, naar man med Bank- eller Udlaansrenten maaler den Del af Produktionsudbyttet, som ikke tilfalder Lønarbejderne; man tager nemlig da kun Hensyn til den Fordel, som Kapitalen skaffer Laangiverne men overser Laantagernes Fordel af Kapitalbenyttelsen; og det turde vel gjælde som en almindelig Regel — da Hensynet til Laangiverne ikke bevæger noget Menneske til at optage Laan — at Enhver som optager et Laan til sin Forretnings Drift, venter sig egen Fordel af Pengene. Og da vi omtalte, hvad der bestemmer Rentefodens Højde, forudsatte vi ogsaa, at Laantagerne forventede ganske forskjellig Nytte af Laanene.

Forventningerne er ikke ens og Resultaterne bliver ikke lige gode.

Dette strider imod de almindelige økonomiske Lærebøgers Forudsætninger. Man plejer nemlig at docere, at naar en eller anden Pengeanvendelse lover usædvanlig god Fordel, styrer ledige Kapitaler fortrinsvis derhen, hvorfor alle ny Kapitalanlæg skulde give ens Fordel, selv om de ikke opnaaede samme Fordel som de

ældre Kapitalanlæg. Hertil er imidlertid at bemærke: dels er der ingenlunde altid Plads for et stort nyt Kapitalanlæg dér, hvor en vis begrænset Kapitalanvendelse kan give godt Udbytte; og dels er Laantagere ofte ude af Stand til at erholde Raadighed over al den Kapital, som de ønsker til Laans, og hvoraf de venter og faar stor Fordel.

Et Par Exempler kan oplyse dette.

Lad os for Exempel antage: Anlægget af en ny Havn lover stor Fortjeneste og kan tilvejebringes for et Par Millioner Kroner. Dem skaffer vedkommende Bolværksejere sig til Laans; men for det dobbelte Beløb har de slet ingen Anvendelse; og for Andre gives der ingen Lejlighed til Anlægget af en konkurrerende Havn med lignende Udsigter. Hvad de to Millioner indbringer ud over Laangivernes Rente, bliver Laantagernes Nytte af Kapitalen; og denne Nytte kan procentvis godt være langt større end Nytten af flere andre samtidige Kapitalanlæg.

Eller lad os tænke os følgende overordentligt almindelige Tilfælde: en lidet formuende Fabrikant nærer den sikre Forventning, at Optagelsen af et Laan vil gøre ham betydelig Nytte, og han laante gjerne store Beløb selv til høj Rente men maa nøjes med et mindre

Laan, fordi Ingen vil betro ham mere end dette. Hans Forventninger gaar i Opfyldelse: ved den laante Kapitals Hjælp voxer hans Driftsherrefor-tjeneste nemlig stærkt, og ogsaa her vilde man — naar man beregnede Forøgelsen procentvis af Laanets Beløb — finde hans Nytte af Laanet langt betydeligere end den Nytte, som flere samtidige store Laantagere opnaar af deres Laan.

Disse Exempler er fuldt overensstemmende med hvad der dagligt indtræffer: Laansøgerne erholder ikke altid til Laans hele det Beløb, som de ønsker — de mindre Laan give dem ofte en betydelig Indtægtsforøgelse — og Kapitalister besidder langt fra altid den Mulighed gjennem en anden Driftsherres Mellekomst at etablere en Konkurrence, der skaffer lignende Fordel af en større Kapital.

Sagen er jo nemlig den: saalænge Kapitalen henligger som rede Penge, giver den i Virkeligheden slet ingen Indtægt. Indtægten begynder først, naar Pengene er omsat til fast Kapital; men i samme Øjeblik denne Omsætning er foregaaet, opstaar alle de forhen beskrevne Hindringer for en nivellerende Konkurrence mellem de forskjellige Arter af Kapitalanlæg.

Forinden vi forsøger at se hvilken Indflydelse en højere eller lavere Bankrente faar paa Lønarbejdernes Andel i Produktionsudbyttet, maa vi først undersøge de Omstændigheder, der bevirker Rentens Stigen og Falden i det aabne Marked.

Foreløbig turde det imidlertid være rigtigt at gjøre opmærksom paa følgende: den umiddelbare lagttagelse af Forholdene bekræfter aldeles ikke Paastanden om en Sammenhæng mellem lav Rentefod og høj Arbejds løn. Den engelske Bankrente var for Exempel i indeværende Aar ualmindelig lav: man diskonterede Vexler i London baade til én og til en halv pro Cent pro Anno; men dog led engelske Arbejdere i usædvanlig Mængde under fuldstændig Arbejdsløshed og synkende Arbejds løn. Og vi oplevede herhjemme noget ganske tilsvarende om end i mindre udpræget Form: vor Bankrente var efter danske Forhold lav, nemlig omkring tre og en halv pro Cent; men derfor blev Efterspørgslen efter Arbejdskraft dog ikke livligere — den var snarere ringere end i foregaaende Aar, hvor Bankrenten var højere. Og ikke alene Pengene var rigeligt til Stede. Pakhuse og Lagre laa baade her og i London og paa alle Evropas og Amerikas Stapelpladser overfyldte med Varer, og endda netop med

de Varer, som er tjenlige til Befolkningernes Ernæring — Korn, Sukker, Kaffe osv., osv. Markederne bugnede af al den Kapital, som efter Theorierne burde søge Arbejdskraften og forbedre Arbejdernes Kaar; men Praksis og Theori kom slet ikke i Overensstemmelse.

Kapital og Arbejdere fandt ikke hinanden: Guldet forblev i Bankernes Kjældere, Varerne i Pakhusene, og Arbejderne sultede — »fordi Ingen vilde spise al den Føde, som deres Hænder Gjerning havde frembragt«.

Naar vi nu forsøger at se den virkelige Sammenhæng, maa vi først gjøre os det klart, at to forskjellige Faktorer indvirker paa Rente-fødens Højde. Dette turde tydeligt fremgaa af følgende Opstilling. Lad os forudsætte, at der her i Landet i et vist givet Øjeblik findes tyve Millioner Kroner, hvorfor der søges Anvendelse gjennem Udlaan; og til de atten af disse Millioner er der acceptable Laantagere, som om fornødent betalte fire og en halv pro Cent eller en endnu højere Rente, fordi de venter sig en større Nytte af Laanene; til de sidste to Millioner er der derimod kun Laantagere ved en Rentefod af fire pro Cent; og til yderligere Beløb kun ved en endnu lavere Rente. — Renten bliver da ifølge den forhen opstillede Regel, og saafremt alle tyve Millioner skal anbringes, fire pro Cent.

Ojensynligt nok er det da Kapitalens Størrelse sammenholdt med Laantagernes Nytteopfattelse, der afgjør Rentefodens Højde. Renten vil stige eller falde: enten naar den ene af disse Faktorer undergaar Forandring, medens den anden bliver uforandret; eller naar begge Faktorer undergaar Forandringer, som ikke dækker hinanden. Renten bliver saaledes i det ovenfor opstillede Tilfælde fire og en halv pro Cent i Steden for fire, saavel naar Udlaanskapitalen nedsættes fra tyve til atten Millioner Kroner, som og naar det forudsættes, at der findes Laantagere, som hellere end at give Afkald paa Laanene, betaler fire og en halv pro Cent for hele det uforandret store Beløb paa tyve Millioner Kroner.

Der bliver derimod hverken Op- eller Nedgang i Renten, saasnart Forandringerne i Udlaanskapitalen og i Laantagernes Nytteopfattelse dækker hinanden. Dette kan indtræffe. Udlaanskapitalen bestaar nemlig i Penge — rede Penge eller Banksedler — og den til Udlaan disponible Pengemængde kan voxe eller aftage netop i samme Forhold, hvori hele den samlede Pengemængde forandres. Dette sker, saasnart enten Guld- og Sølvfund eller en Udvidelse af Seddeludstedelserne forøger Pengemængden, eller naar f. Ex. Afskaffelsen af Sølv som Omsætnings-

middel indskrænker den. Ingen af disse Omstændigheder faar nogen varig Indflydelse paa Rentens Højde, fordi de efterhaanden paavirker Laantagernes Nytteopfattelse paa samme Maade som de forandrer Udlaanskapitalens Mængde. Nyttens af mange Penge er jo nemlig ikke ubetinget større end Nytten af færre; og naar der for Exempel i Dag betales en Million i Rente for et Aars Raadighed over tyve Millioner Kroner, men kun en halv Million for ti Millioner, da er dette ikke fordi de tyve Millioner henlagte i et Skab yngler flere Kroner i Løbet af et Aar, end de ti Millioner kunde sætte i Verden. Anvendt paa denne Maade er de ti og de tyve Millioner akkurat lige unyttige. Det eneste Væsentlige er: hvad der ved Kjøb kan erhverves for Pengene, og hvor mange Penge der atter kan tages ind ved Salget af det Kjøbte. Man erindrer imidlertid af den tidligere Fremstilling, hvorledes Omsætningsmidlernes Mængde bestemmer alle Priser, og hvorledes Penge i Dag havde besiddet det Dobbelte af deres nuværende Kjøbeevne, dersom alle hidtidige Guld- og Sølvfund kun havde haft det Halve af deres virkelige Omfang. Man havde følgelig — under denne Forudsætning — for ti Millioner Kroner kunnet købe de Raastoffer og antage den Arbejdskraft, der nu koster det Dobbelte

— men de færdige Varer havde da ogsaa kun indbragt Halvdelen af deres nuværende Salgsum; og Laansøgere, som nu ønsker tyve Millioner og ved Hjælp af denne Kapital forfærdiger Varer, som sælges for en og tyve Millioner, havde da kun haft Anvendelse for ti Millioner, der havde indbragt dem ti og en halv Million. Laantagernes Nytte af Pengene var saaledes i begge Tilfælde bleven fem pro Cent af Kapitalen; og Renten havde følgelig i Dag været ganske den samme, som den nu er, selv om alle de Mønter og Barrer, der er i Omløb og Behold, havde besiddet det Dobbelte af deres nuværende Vægt, og om saa alle Sedler havde lydt paa det Dobbelte af deres Paalydende.

Omsætningsmidlernes absolute Mængde er da ligegyldig. Dette gjælder derimod ingenlunde om de pludselige Forandringer, som denne Mængde undertiden undergaar. Disse øver Indflydelse. Dog ikke saaledes, at Renten falder, naar Mængden forøges, og stiger, naar Mængden indskrænkes. Tværtimod. En pludselig stærk Forøgelse af Pengemængden driver snarest Renten i Vejret, og en Formindskelse gjør den modsatte Virkning. Aarsagerne hertil vil blive tydelige, saasnart vi kommer til at undersøge de Momenter, der paavirker Laantagernes Nytteopfattelse.

Foruden selve Pengemængdens Forøgelse eller Formindskelse er der imidlertid andre Aarsager, som forandrer Udlaanskapitalens Størrelse.

Det ligger i Sagens Natur, at den disponible Udlaanskapital altid er yderst ringe baade i Forhold til det Pengebeløb, hvortil hele den eksisterende Kapitalmængde værdsættes, og i Forhold til de til enhver Tid udlaante Beløbs Størrelse. Udlaanskapitalen maa nemlig ikke forvexles med den udlaante Kapital. Man gjorde for Exempel en fuldstændig fejl Regning, dersom man ansatte den her til Lands til Udlaan disponible Pengemængde efter de i vore Sparekasser og Pengeinstituter indestaaende Beløb. Kun en ringe Brøkdel heraf er ubetinget disponibel; den aller største Del er allerede anbragt i Udlaan; og selvfølgelig paa saadan Maade, at Disponibiliteten afhænger af Laantagernes Evne til at skaffe andre og virkeligt disponible Penge, hvormed Tilbagebetaling kan præsteres.

Udlaanskapitalen henligger som Regel kun ubenyttet i en yderst kort Tid: Pengene gaar hurtigt over til Laantagerne, der udgiver dem til Indkjøb af Bearbejdelsesmateriale og Arbejdsredskaber og til Udbetaling af Arbejdsløn. Det er derfor paa en Maade ukorrekt at tale om

Udlaanskapitalens Væxt og Aftagen — ukorrekt forsaavidt denne Udtryksmaade medfører en Forestilling om, at denne Kapital voxer idet der lægges Krone til Krone; og aftager, naar der tages af Bunken. Bevægelsen gaar ikke saaledes for sig. Den opsparede Kapital forbruges og erstattes. Og dersom Udlaanskapitalen her til Lands i Dag for Exempel er ti eller tyve Millioner Kroner større eller mindre, end den var for fem Aar siden, vil dette ikke sige, at vi lidt efter lidt har forøget eller formindsket den daværende Beholdning. Af de Penge, der for fem Aar siden var disponible til Udlaan, har uendelig lidet henligget roligt; og den aller største Del — tilligemed det meste af, hvad der i Mellemtiden blev opsparet — er forvandlet til indtægtgivende Værdigjenstande: Huse, Skibe, Fabrikker, Arbejdsredskaber osv., osv. De opsparede Kapitaler repræsenteres for Laangivernes Vedkommende af forskjelligartede Gjældsbeviser, der mest lyder paa bestemte Pengesummer; men egentlig beviser de kun Debtors Andel i Ejendomsretten til de nyskabte Sager, som udgjør den i Virkeligheden i disse Aar opsparede og indtægtbringende Kapital.

Den i Øjeblikket tilstedeværende Udlaanskapital bestaar følgelig af de aller seneste Ti-

ders Opsparinger, der endnu er uanvendte og ingen Indtægt giver. Man kunde imidlertid imod denne Definition paa den disponible Udlaanskapital indvende, at Definitionen næsten bringer Udlaanskapitalen til helt at forsvinde. Med det Omfang som Pengeinstituternes Benyttelse har naat, er der overordentlig sjældent nogen, som besidder en Pengebeholdning, som ingen Indtægt giver. De allerfleste Mennesker indsætter deres Kassebeholdninger — saasnart disse blot udgjør nogle faa Hundrede Kroner — i et Pengeinstitut, der som Regel godtgjør Rente fra selve Indbetalingsøjeblikket; og Omflytningen fra den private Besidders Skuffe til Pengeinstitutets Jærnkasse kunde alt saa synes tilstrækkelig til at forvandle den disponible Kapital til udlaant Kapital. Det forholder sig dog ikke saaledes. Naar Pengeinstituter udbetaler Rente af Kassebeholdninger, som de skylder bort, underkaster de sig et foreløbigt Tab. De haaber at indvinde dette, efterhaanden som det lykkes dem at anbringe de stadigt indgaaende Penge i indtægtsgivende Udlaan, og ved Forskjellen mellem den Rente, de tager og giver.

Indsætningen i Sparekasser og Banker hverken forøger eller formindsker Udlaanskapi-

talens Størrelse, den samler kun Pengene paa enkelte for Laansøgere let tilgængelige Steder.

Det er da den nærmest foregaaende Tids Opsparingslyst og Opsparingsevne, som bestemmer Størrelsen af den i hvert givet Øjeblik tilstedeværende Udlaanskapital.

Hvad nu Opsparingslysten angaar, turde det være umuligt ganske bestemt at angive de Omstændigheder, hvorunder den fremmes og hemmes. For en Del er den afhængig af individuelle Tilbøjeligheder, og det vil f. Ex. næppe være muligt i al Almindelighed at afgjøre, om Opsparingen bliver størst: naar en Aarsindtægt paa hundrede Tusende Kroner tænkes fordelt ligeligt mellem to Familier, eller naar den ene Familie faar de halvfemsindstyve Tusende Kroner og den anden de ti Tusend.

Heller ikke turde det være muligt at afgjøre om høj eller lav Rentefod ægger stærkest til Kapitalopsamling. De almindelige økonomiske Lærebøgers Forfattere har rigtignok forlængst afgjort dette Spørgsmaal, og utallige Gange har de forklaret, at høj Rente fremmer og lav Rente hemmer Sparsommelighedslysten — men Sagen turde desuagtet være ganske tvivlsom. Den gængse Forklaring lyder saaledes: Høj Rente frister stærkest til

Sparsommelighed; for der er langt større Fornøjelse ved Opsparing, naar hvert Hundrede Kroner giver fem Kroner om Aaret, end naar det giver to; og dersom Rentefoden sank til kun en halv pro Cent, vilde næsten al Opsparingslyst bukke under for Fristelsen til øjeblikkeligt Forbrug.

Denne Betragtningssmaaade er — det sér man nemt — i nøje Overensstemmelse med hele den engelske Theori og udmunder i den Forklaring, at saavel en »unaturlig« høj som en »unaturlig« lav Rentefod af sig selv fremkalder Tilstande, der bringer Renten hen paa det »naturlige« Standpunkt. Forklaringen har imidlertid den Mangel, at den stik modsatte Opfattelse fuldt saa vel — og maaske endda bedre — lader sig forsvare. Det turde nemlig være vitterligt, at en meget betydelig Del af de Mennesker, som opsparer Kapital, arbejder med et bestemt Maal for Øje. De ønsker at erhverve en Indtægt, der sætter dem i Stand til en vis Livsførelse, og saasnart Maalet er naat, og naar de altsaa uden Indtægtsforøgelse kan leve i Kaar, der tilfredsstiller dem; sparer de mindre ivrigt end forhen og ophører endda undertiden helt at forøge deres Kapital. Jo lavere Renten er, des større Aarsag faar de da til fortsat Sparsommelighed — og det turde

følgeligt være lidt urimeligt uden videre at betragte høj Rente som den bedste Spore til Kapitalopsamling.

Men medens der saaledes er individuelle Tilbøjeligheder og økonomiske Markedstilstande, hvis Indflydelse ikke kan angives nøjagtigt og uomtvisteligt, er der derimod andre Faktorer af bestemt paaviselig Betydning.

Først og fremmest er det en uomgængelig Betingelse for al Opsparing, at den, der skal spare, maa have en Indtægt, som noget overstiger det til hans Ernæring nødvendige Beløb. Dette gjælder for Nationerne saavel som for de enkelte Individer; og enhver Kapitalopsamling bliver en Umulighed i Lande, hvor enten den naturlige Beskaffenhed er saa ufrugtbar eller Befolkningstætheden saa ringe, at alt Indbyggernes Arbejde kun frembringer de nødvendigste Livsbetingelser. Man tænke sig som Yderpunkter: Erhvervsvilkaarene paa Jyllands Hedestrøg, i Ruslands ufrugtbareste Egne, paa Island og under de nordligste af Jordens beboede Bredegrader. Og som Modsætning hertil Forholdene i Frankrig, Holland eller Belgien. Hist forslaar Arbejdet knap til Fremskaffelse af Aarets Fornødenheder, og der bliver derfor hverken megen Tid eller Arbejdskraft tilovers til Tilvejebringelsen af et Overskud, svarende til det,

hvormed Udlaanskapitalen i de sidstnævnte Lande stadigt og hurtigt fornyes.

Naar vi imidlertid i denne Sammenhæng nævner Landenes forskellige Frugtbarhed som den første og væsentligste Faktor, maa Ordet Frugtbarhed ikke forstaaes i dets snævreste Betydning. Grønland kunde til Trods for hele sin Goldhed stadigt opspare stor Udlaanskapital, dersom dets Kryolitbrud var tilstrækkeligt righoldige, og dersom andre Nationer agtede Kryoliten saa nyttig, at de betalte store Mængder deraf med høje Priser. Hvor hurtigt Udlaanskapitalen i saa Fald opsamledes, og hvilket Omfang den naaede, vilde ikke alene afhænge af den producerede Kryolitmængde, men desuden af Priserne, hvormed denne blev betalt.

Udførselsgjenstandenes Priser faar selv i de frugtbareste Lande Indflydelse paa Kapitalopsamlings Hurtighed.

Foruden Landenes naturlige Beskaffenhed og Befolkningens Tæthed bliver endvidere af Betydning den ved Fortidens Samfundsorden skabte Indtægtsfordeling. Vistnok er det, som ovenfor bemærket, umuligt at angive hvorledes en Aarsindtægt paa Hundredetusend Kroner skulde fordeles mellem to Familier for at fremkalde størst Sparsommelighed; men det er derimod let at se, at i det Hele og Store fore-

gaar Kapitalopsamlingen hurtigere og hurtigere, jo mere ulige Indtægterne er fordelte.

Lad os for Exempel sætte, at de ni og halvfemsindstyve pro Cent af Englands Befolkning for Tiden lever af Indtægter, der lige forslaar til deres Fornødenheder; medens de Velhavende og Rige kun udgjør den sidste pro Cent — og vi vil have en Indtægtsfordeling saa heldig for næste Aars Kapitalopsamling som vel tænkelig.

Lykkedes det de Fattige ved et eller andet Middel at forøge deres Indtægter paa de Riges Bekostning med fem eller ti pro Cent, vilde dette øjensynligt hemme Kapitalopsamlingen. Mennesker, hvis Liv forløber under bitre Savn, har en saa paatrængende Brug for faa Kroners Indtægtsforøgelse, at Pengenes Indbetaling i en Sparekasse yderst sjældent vil forekomme dem den bedste Anvendelse. Langt snarere skaffer de sig bedre Mad, Klæder eller Drikke. Og medens Forøgelsen af de Fattiges Andel i Produktionsudbyttet altsaa kun i særdeles ringe Grad bidrog til Kapitalopsamlingen, blev denne derimod rimeligvis betydeligt forringet ved Beskæringen af de Velhavendes Part. Rige Folk opsparer som Regel ikke ligemeget, enten deres Indtægter er noget større eller mindre: de sætter

det ikke som deres fornemste Opgave at opspare en vis Pengesum og indretter ikke deres Levevis derefter. Det Almindelige er, at de først og fremmest fører det Liv, hvortil de er vante, og at Opsparingen svinder ind sammen med Indtægterne.

At man stadigt forefinder stor Udlaanskapital i de Lande, der forener stor Frugtbarhed, rigelig Frembringelse af gavnlige og i andre Lande sjældne Raastoffer, med en overordentlig ulige Indtægtsfordeling, er da fuldt saa rimeligt, som at Renten i disse Lande som Regel er lavere end anden Steds. For ihvorvel Udlaanskapitalen ikke er bunden til et bestemt Marked, men kan søge derhen, hvor Renten er højest, foretrækker Kapitalbesidderen dog som oftest hjemlige Udlaan, fordi Vanskeligheden ved at bedømme Laanenes Sikkerhed voxer med Afstanden mellem Laantager og Laangiver.

Der hersker, som bekjendt, til et og samme Tidspunkt, men i forskellige Lande, forskelligt Begjær efter Pengelaan; og ligeledes forekommer der i et og samme Land — men til forskellige Tider — snart livlig Efterspørgsel efter store Beløb til høj Rente og snart forgjæves Udbud af forholdsvis smaa Summer til en lavere Rente. Vi forsøger nu at se

Arten af de Aarsager, som ligger til Grund for disse Kjendsgjerninger, eller med andre Ord: at se Beskaffenheden af de Omstændigheder, der paavirker Laantageres skiftende Nytteopfattelse.

Samfundsudviklingen aabner bestandig Adgang til ny indtægtgivende Pengeanlæg; men undertiden spærres Adgangen op paa vid Gab, synlig for Alle og med Plads for Mange, undertiden er Adgangen snæver og vanskelig at hitte.

Der gives Tider, hvor Industri-, Agerbrugs- og Befordringvæsnet kun undergaar yderst faa Forandringer; og disse Tider afløses af andre, hvor Opfindelsesevnen giver sig mægtige Udslag. Da forældes pludselig hidtil benyttede Agerbrugs-, Fabrikations- og Befordringsmaader, og der bliver Efterspørgsel efter store disponible Kapitaler til Anskaffelse af nyt Materiel.

Man har i dette Aarhundrede set, hvorledes en enkelt Gren af en ny Opfindelse kan suge Kapital til sig. Af de i de sidste Aartier opsparede Beløb har Milliarder af Kroner fundet Anvendelse i evropæiske og amerikanske Jærnbaner. Vi havde ganske sikkert under ingen Omstændighed nu til Dags ladet os nøje med de samme Landeveje og de samme Diligencer, som fandtes tilfredsstillende for halvhundrede Aar tilbage;

men dersom ikke Jærnbannerne, overalt hvor de er anlagte, havde gjort en stor Del af det gamle Materiel overflødigt og til en vis Grad ubrugeligt, havde der ikke været Anledning til at kassere saameget deraf. En gradvis Fornyelse, Forbedring og Forøgelse havde været tilstrækkelig, og der var dertil medgaaet en langt ringere disponibel Kapital, end der udfordredes, da Fremgangsmaaden blev en ganske anden.

Saasnart de første smaa Anlæg — de forbandt, som bekjendt, forskellige Fabrikker med hinanden og med deres Havnepladser — havde bevist hvilken uhyre Lettelse Jærnbaneskinner i Forbindelse med Damplokomotiver ydede Samfærdslen, skred man til Bygningen af de store Baner, som udstraaler fra Verdensbyerne. Og kyndige og beregnende Forretningsfolk indsaa snart, at selv om en stor Del af disse Baners Anlægssum tilvebragtes ved Pengelaan, hvorfor der bevilligedes mere end den da gjældende Rentefod, var der dog Udsigt til et Driftsoverskud, som kunde levne endog en usædvanlig god Driftsherrefortjeneste. Banerne fra London til Dover og fra Calais til Paris var utvivlsomt blevne anlagte — ligesaavel som mange andre Hovedbaner — selv om Renterne af deres Prioritets-

obligationer havee maattet stipuleres højere, end de i Virkeligheden blev stipulerede. De Lande, som havde rigelig disponibel Kapital, sørgede først og fremmest for Anlæg af deres egen Hovedbaner, og Englænderne fuldførte for Exempel Jærnbanen mellem London og Liverpool, inden de bekymrede sig om Linjen Bukarest—Konstantinopel; men efterhaanden som de Baner, der aabnede sikrest Udsigt til levende Færdsel og glimrende pekuniær Indtægt blev færdige, tog man fat paa Sidelinjerne, de fjærnere liggende Foretagender og Banenettene mellem Byerne af anden, tredje og fjerde Rang. Her stillede Forholdene sig imidlertid lidt efter lidt anderledes end ved de først omtalte Baneanlæg. De ringere eller de mindre sikre Forventninger tvang til Begrænsning af Produktionsomkostningerne. Man kunde ved disse Baner, saa lidt som i noget andet Tilfælde, indrette Foretagendernes Fremtidsindtægter efter Tilvejebringelsesomkostningernes Størrelse, og man maatte da gaa den modsatte Vej og afpasse Produktionsomkostningerne efter de forventede Indtægter, eller — for saa vidt dette ikke lod sig gjøre — maatte man undlade Udførelsen af paatænkte eller ønskelige Anlæg. Jærnbanebygningerne øvede da efterhaanden en mindre stærk Tiltrækningskraft paa Kapitalen.

Man indskrænkede sig til Udvidelse af de Baner, hvis Færdsel forslog til Dækning af forøgede Udgifter — til Fornyelse og Forbedring af Materiellet — samt til Nyanlæg hen til hidtil oversete Pladser og til Byer, hvis tiltagende Befolkning eller voxende kommercielle Betydning lovede en Indtægt, hvorpaa man forhen umulig havde kunnet gjøre Regning.

Denne Udviklingsgang finder imidlertid kun Sted, forsaavidt Bygningen af Jærnbannerne overlades til privat Foretagelseslyst. Gribes der derimod ind af Avtoriteter — det være nu enten Stat eller Kommune — og tilsiges der Laangiverne en Rente, som udbetales dem uden Hensyn til Banernes Driftsoverskud, bliver der selvfølgelig intet til Hinder for en uberegnelig Udvidelse af Jærnbanenettene og for Anlæg af Linjer, om hvilke Enhver kan sige sig selv, at de hverken vil skaffe en Driftsherrefortjeneste eller endog blot den Rente, der skal udbetales til de laangivende Kapitalister.

Ser vi bort fra Statens Indgriben, da er den ovenfor beskrevne Udvikling den normale, og den gjentager sig ved alle Opfindelsers Indførelse i det praktiske Liv. Størrelsen af den Kapital, som tiltrækkes, er selvfølgelig forskjellig efter Opfindelsernes Art; men det Fælles er: at saa længe den nyttebringende An-

vendelse ligger lige for Haanden, lægger Opfindelserne Beslag paa større Kapital end senere, naar de mest paatrængende Tilfælde er mættede. Og ligesom der én Gang var en Periode, hvori alle evropæiske Hovedveje omdannedes til Skinneveje, og disse udstyredes med helt nyt Materiel; saaledes foraarsagede Opfindelser til andre Tider snart gennemgribende Omvæltninger af Agerbruget og snart af den industrielle Virksomhed. Den disponible Kapital drages saaledes snart fortrinsvis i den ene og snart i den anden Retning.

Ikke alle Opfindelser egner sig til samme almene og udbredte Anvendelse som Jærnbaneanlæggene. Det skyldes Fremskridt paa Ingeniør-Videnskabens Omraade, at Suez-Kanalen kunde bygges og Panama-Kanalen paabegyndes; men en total Omvæltning af det hele Kanalbygningssystem — en Omvæltning, som muliggjorde nyttige Kanalanlæg i alle Lande, og medførte Ombygning af alle eksisterende kunstige Vandveje — en saadan Omvæltning har vi endnu ej oplevet. Den Art Fremskridt, som har udelukkende eller væsenlig Betydning for enkelte Lande, giver Anledning til, at nyttebringende Kapitalanlæg kan finde Sted netop dér. Og der gives foruden saadanne Fremskridt og Opfindelser andre Aarsager, som har

samme Virkning. Alt hvad der sker i Verden, ligefra de store historiske Begivenheder og ned til ganske ubetydelige Fremtoninger — som for Exempel skiftende Moder — fremkalder vxlende Nytteopfattelse overfor forskellige Frembringelser og i Sammenhæng dermed ogsaa vxlende Forventning om den Indtægt, der kan naas af de forskellige Landes Industrier.

Endelig faar enhver større Forandring, der foregaar med de ædle Metaller's Anvendelse som Betalingsmidler, med den Mængde, hvori de cirkulerer, saavel som og med Bank- og Seddelssystemet en indgribende Indflydelse paa Rentens Højde.

I Tider som de nærværende, hvor Sølvets Omraade er blevet begrænset, og Omsætninger, der forhen afgjordes med Sølv, reguleres ved Guld; hvor dernæst Nord-Amerika, Italien og til Dels Frankrig — efter at have forskaffet sig de fornødne Guldbeholdninger — har indført Betaling med Guldmønt i Steden for med Sedler; og hvor endelig det tyske Rige har omordnet sit Bankvæsen og indskrænket Seddelmassen — i saadanne Tider er det naturligt, at en overvejende Del af de i Guld udtrykte Priser bevæger sig ned efter, og dybere og dybere efterhaanden som Virkningerne af alle

disse Forholdsregler gjør sig gjældende. Stadigt vigende Priser svækker i høj Grad Foretagelseslysten og nedstemmer Forventningerne om den Nytte, som Optagelsen af ny Laan kan forskaffe en Laantager; for naar man bestandig ser, hvorledes en stor Mængde Driftsherrer, og deriblandt Folk af overlegen Dygtighed, sætter Formuer til, fordi synkende Priser omstøder alle deres Beregninger, da mindskes Tilbøjeligheden til ny Foretagenders Grundlæggelse og til Udvidelse af de ældre. Selv om Prisnedgangen traf alle Varer nogenlunde ligeligt, og om altsaa til Exempel Sukkerrodyrkerne til Gjengjæld for en mindre Indtægt ved Salget af Roerne kunde nøjes med ringere Udgifter til Kul og Skibsfragt til Levnetsmidler og til Drikkevarer forslog dette kun lidet. Den nærmeste Følge af en saadan Tilstand vilde være: at ikke alene Rodyrkerne, men ogsaa de kornfrembringende Landmænd saavel som Kulmineejere og Skibsredere indkasserede et ringere Driftsoverskud end paaregnet. Og da en betydelig Del af det forventede Overskud i Virkeligheden er bortlovet til Prioritetshavere og andre Laangivere, medfører Prisfaldet, dersom det er tilstrækkelig stort, en Mængde Driftsherrers Ruin.

En saadan Tilstand maa ifølge Sagens Natur være en Overgangstilstand af en be-

grænset Varighed, der imidlertid umuligt lader sig forudberegne. Afslutningen kan komme paa forskjellig Maade. I Fald der hverken indtræder en forøget Guldproduktion eller en voxende Benyttelse af Pengerepræsentativer, bliver de lavere Priser, som først ansaas for abnorme og forbigaaende, efterhaanden de normale. Naar som Følge heraf de Driftsherrer, hvis Forpligtelser kun kunde bæres ved de gamle Priser, er bukkede under for en mere eller mindre udbredt Handelskrise, kommer Alt paa en Maade igjen i den gamle Gænge. Forskjellen bliver kun den, at alle Værdigjenstande anslaas til ringere Pengeværdi end forhen; men idet de lavere Priser lægges til Grund for alle Beregninger, kommer de ikke længer Driftsherrerne overraskende, hemmer ikke længere Foretagelseslysten, og trykker følgelig ikke Rentefoden ned. — — I modsat Fald — o: dersom Guldproduktionen eller Omsætningsmidlernes Mængde paany forøges — hæver Prisniveauet sig igjen. Og foregaar Forøgelsen regelmæssigt gennem et længere Tidsrum, saa at alle Priser komme i vedblivende Stigning, da bidrager dette til en voxende Efterspørgsel efter Pengelaan. For saa rimeligt som det er, at man føler sig betænkelig ved at erhverve et eller andet Aktiv og derimod paa-

drage sig en Pengeforpligtelse, saasnart man ser, hvorledes alle Gjenstandes Pengeværdi bestandig skrumper ind; saa rimeligt er det, at Folk bliver modige, naar Udviklingen synligt gaar den modsatte Vej.

Det turde da være tydeligt, at saavel en Stigning som en Nedgang i det aabne Markeds Rentefod kan have yderst forskjellige Aarsager. Stigningen kan saaledes enten være begrundet i et voxende Forbrug og en deraf følgende ringere Opsparing, eller i en stærk Foretagelseslyst, ansporet ved Udsigt til god Fortjeneste; og Nedgangen kan være bevirket enten af en større Sparsommelighed eller af en Ulyst til ny Foretagender.

Men hvad enten Op- eller Nedgangen er Udslag af dette eller hint, i én Henseende turde Virkningen af Rentefodens Forandringer dog altid ytre sig ens.

Stiger Renten, da bliver dette — ganske uden Hensyn til Stigningens Aarsag — en Fordel ikke alene for dem, der ejer en virkelig disponibel og i rede Penge bestaaende Udlaanskapital; men desforuden for adskillige af dem, hvis Kapital var anbragt i Udlaan, allerede inden Stigningen fandt Sted. Og jo længere Tid Renten holder sig paa det højere Standpunkt, des flere ældre Udlaansgivere

kommer Stigningen til Gode. Det er jo nemlig yderst sjældent, at Laan henstaar uopsigelige og uden nogen fastsat Forfaldstid; i Reglen er de afsluttede enten paa et bestemt Aaremaal eller opsigelige med et vist Varsel; og naar det aabne Markeds Rentefod stiger op over den i ældre Gjældsbeviser fastsatte Rente, kommer Laantagerne, efterhaanden som deres Laan forfalder eller opsiges, i den Nødvendighed at maatte bevillige den Rente, Laangiverne kunde opnaa ved ny Udlaan. Steg Renten herhjemme for Exempel til sex pro Cent, og holdt den sig i et Aaremaal paa denne Højde, da nødsagedes lidt efter lidt en større og større Mængde af Kjøbstads- og Landejendomsbesiddere til at omskrive Prioritetsobligationer, som nu lyder paa fire og fire og en halv pro Cent, til sex pro Cents Obligationer. Der vilde da finde en Omfordeling Sted til Gunst for Laangiverne og til Skade for de aktive Driftsherrer.

Og omvendt: naar Renten i England, Frankrig eller Holland fra højere Standpunkter efterhaanden er sunket ned til omkring to pro Cent, har denne Bevægelse utvivlsomt bragt aktive Driftsherrer Indtægt paa de passive Driftsherrers Bekostning.

Der kunde imod dette Raisonnement indvendes, at alt eftersom en højere eller lavere Rentefod bringer Reproduktionsomkostningerne op eller ned, maa der foregaa en tilsvarende Forandring i Priserne paa de Varer, ved hvis Salg Renten indvindes, og følgelig ogsaa en Forandring i det hele Driftsoverskud, saa at Driftsherrefortjenesten skulde blive ens, enten Renten steg eller faldt. Denne Indvending er imidlertid kun rigtig for de Foretagender, der hverken er beskyttede ved noget kunstigt eller naturligt Monopol af kortere eller længere Varighed. Hvad derimod alle de Foretagender angaar, som af en eller anden Aarsag helt eller til Dels staar udenfor den almindelige Konkurrence, gjælder Indvendingen øjensynligt nok slet ikke. Og saa lidet som danske Landmænd for Exempel vilde betvivle, at en Renteforhøjelse bragte dem et Tab, som de hverken kunde indvinde ved at forlange højere Priser for deres Produkter eller ved at knappe af paa Arbejdernes Løn; saa lidet er der Grund til at betvivle, at Besiddere af engelske Landejendomme, Kulminer eller Jærnværker gennem den lavere og lavere engelske Rentefod opnaaede Fordele, hvorpaa de ikke gav slip hverken ved Prisnedsættelser eller Lønningsforhøjelser.

Overvejer man dernæst, hvor meget den til enhver Tid udlaante Kapital overstiger den disponible Kapital — og man kan danne sig en Forestilling om Forholdet ved en Sammenligning mellem Bankers og Sparekassers udlaante og ledige Kapitaler — og ser man fremdeles hen til hvor stor en Del af den udlaante Kapital der henstaar netop i Foretagender, som er udenfor almindelig Konkurrence, bliver det klart, at en Omfordeling mellem aktive og passive Driftsherrer maa regnes som en af de væsentligere Følger af Rentefodens Forandringer.

Vi forsøger at se, hvad der bestemmer Arbejdslønnens Højde og nøjere at forklare og belyse de desangaaende ovenfor fremsatte Paa-stande.

Den første af disse lød saaledes:

»Arbejdslønnens Højde bestemmes til enhver Tid paa lignende Maade som de eksisterende Salgsvarers Priser. Disse afgjordes af Kjøbernes Nytteopfattelse — Arbejdslønnens Højde bestemmes af Driftsherrernes Nytteopfattelse.

Dog at der for Arbejdslønnen er en Minimalgrænse, hvorunder den ikke kan falde.«

Vor tidligere Undersøgelse af de forskellige Værdigjenstandes Værdiforhold byggedes over den Forudsætning, at handlende Parter altid sammenligner Nytten af Gjenstande, som de erhverver eller skiller sig ved, med Nytten af Pengene, som de derfor betaler eller erholder. Vi gaar for Arbejdslønnens Vedkommende ud fra følgende ganske tilsvarende Forudsætning: Arbejdsgiveren overvejer, om det er nyttigst, at udrede den forlangte Løn og sikre sig Arbejderens Gjerning, eller om han bør anvende Pengene paa anden Maade; medens Arbejderen paa sin Side kun sælger sin Arbejdskraft, dersom dette forekommer ham at være den nyttigste Anvendelse af den.

Der kommer da efter denne Opfattelse ingen Kontrakt i Stand mellem Arbejdsgiver og Arbejder, naar ikke begge Parter finder Kontrakten nyttig for sig.

Men ligesom vi for Værdigjenstandenes Vedkommende til en vis Grad saa bort fra Sælgernes Nytteopfattelse, fordi denne blev uden umiddelbar Betydning, saasnart Varerne var frembragte og ophobede paa Lager; saaledes kan vi ogsaa til en vis Grad se bort fra Arbejdernes Nytteopfattelse.

I vore Samfund har besiddelsesløse Arbejdere intet Valg. De er ligesaa tvungne til at søge Arbejdsgivere, som Varesælgere til at søge Forbrugere; og deres Opfattelse af den Nytte, som deres Arbejde gør Samfundet eller Driftsherrer, er uvæsentlig, fordi de — hvilken Mening de end har — dog er nødsagede til at tage Arbejde hos den højstbydende Arbejdsgiver.

Arbejdsgivernes Nytteopfattelse bliver afgjørende for den Konkurrence, som de indbyrdes vil gjøre hinanden om Arbejdskraftens Erhvervelse, og den alene bestemmer de forskellige Lønningers Højde.

De Love, som behersker Arbejdslønningerne, afviger imidlertid paa et enkelt Punkt fra dem, der ordner Varepriserne.

Varer sælges hyppigt langt under den Pris, som deres Frembringelse har kostet og deres Gjenfrembringelse vilde koste; og der gives ingen Vare, for hvis Vedkommende en Minimalpris kan fastsættes.

For Arbejdslønningerne eksisterer der en Minimalgrænse. Denne falder omtrent dér, hvor Ricardo fandt den »naturlige« Arbejdsløn, og Grænsen er ens for alle Arbejdere, som lever under samme klimatiske Forhold og med samme absolute Livsfornødenheder.

Lønarbejdere vil nemlig ikke blot finde det unyttigt at arbejde, men endog ganske umuligt, dersom Lønnen ikke forslaaer til deres tarveligste Ernæring. Her findes altsaa den absolute Minimalgrænse. Og kommer Lønnen ikke op saa højt, at den er tilstrækkelig baade til Arbejdernes tarveligste Ernæring og til Racens Vedligeholdelse — dette Lavmaal af Løn er, som man erindrer, Ricardo's naturlige Arbejdsløn — gaar Arbejdet overordentlig hurtigt i Staa. I nogen længere Tid kan Arbejdslønnen umuligt holde sig under denne Grænse.

Derimod gives der slet ingen almengyldig Maximalgrænse for Arbejdslønningerne; men deres Højdepunkter bestemmes i hvert enkelt Tilfælde af vedkommende Arbejdsgivers Nytteopfattelse.

Naar man vil forstaa Driftsherrers og Arbejdsgiveres Bedømmelse af Arbejdernes Nytte, maa man først og fremmest undgaa den Fejl, som de engelske Økonomer begik ved Bedømmelsen af Tingenes Nytte.

Et ordnet Renovationsvæsen er for Exempel ikke alene overordentlig nyttigt for en stor By, det er endda fuldstændigt uundværligt; i et Mejeri maa man nødvendigvis have Folk til at malke Køerne; og ved de aller fleste Foretagender behøver man Mennesker,

som kan bruge deres Arme og Ben, men til hvis Tænkeevne Fordringerne er ringe. Renovationsfolk, Malkepiger og muskelstærke Karle er da i mange Tilfælde saa uundværlige som Korn og Vand; men saa lidet som Nytten af den enkelte Sæk Korn agtes højt, saasnart alle Pakhuse er overfyldte; saalidet tillægger Arbejdsgiveren den enkelte Arbejder stor Nytte, naar der findes Tusender og Tusender af Mennesker med Evne og Vilje til at indtræde i hans Sted. Vi forsøgte ikke forhen at udfinde Nytten af alt Vand eller af alt Korn, og at bringe disse Sagers Pris i Samklang dermed; og vi sysselsætter os her ikke med Nytten af alle Arbejderes samlede Gjerning. Den er altfor stor til at kunne værdsættes. Men ligesom vi ovenfor forklarede, hvorfor en enkelt Partikel af en i det Hele og Store uundværlig Vare kan blive ganske unyttig og derfor værdiløs; saaledes vil vi nu søge at forstaa, hvorfor en Arbejders Løn kan blive yderst ringe, selv om Samfundet knap kunde bestaa, dersom Ingen vilde udføre hans Gjerning.

Ingen Driftsherre lader sig aftvinge en saa høj Løn, at det forekommer ham nyttigere, at give Afkald paa Arbejderens Tjeneste end at udrede den forlangte Løn. Han vil finde dette: saasnart Arbejderen forlanger mere end andre

ligesaa anvendelige Arbejdere; og saafremt Fordringens Tilfredsstillelse enten vilde drive Varernes Produktionsomkostninger op over deres formodede Salgspris eller vilde gjøre Arbejdets Udførelse ved Haandkraft dyrere end ved Maskinarbejde.

I Lande af yderst ringe Frugtbarhed, hvor Arbejdet akkurat forslaar til de Arbejdendes aller tarveligste Ernæring, falder Arbejdslønnens Maximal- og Minimalgrænse med Nødvendighed sammen. Dette har imidlertid kun liden praktisk Betydning for os, som lever i et Samfund, hvor Enhver uden Vanskelighed kan iagttage, at Arbejdsudbyttet har bedre Forslag.

For os er det vigtigere at forstaa, at selv i velhavende Samfund findes der Arbejdere, hvis Løn maa holde sig helt nede ved Minimalgrænsen. Ogsaa herhjemme kan Driftsherrer være ganske ude af Stand til at yde deres Arbejdere mere end den aller nødtørftigste Løn.

En Del af de kvindelige Syarbejdere her i Byen afgiver vistnok et Exempel paa en saadan uheldig stillet Arbejderklasse.

Syerskerne lønnes, som bekjendt, i en overvejende Grad ganske elendigt. Deres Arbejdsgivere erklærer, at Varernes Salgspriser forbyder enhver væsentlig Lønforhøjelse; og dette

Udsagn er formodentlig i mange Tilfælde sandfærdigt. Der existerer heri Kjøbenhavn — og forøvrigt i næsten alle større Byer — et Utal af faguddannede Syersker og Dilettanter, som søger Erhverv eller Bierhverv ved Syning; og som Følge heraf frembringes der da Syarbejder i saadan Mængde, at endog Sager, der har krævet stor Flid og Kunstfærdighed, maa sælges billigt. Sattes Priserne i Vejret, vilde Kjøberne dels indskrænke deres Forbrug, dels selv udføre en Del af deres Syarbejde. Syning er jo en Gjerning, som de aller fleste Kvinder forstaar sig paa.

Disse lave Priser tvinger Syerskernes Løn ned; og deres Kaar blive næppe væsentlig forbedrede, før der drages flere og flere Kvinder bort fra denne Sysselsættelse og hen til andre. Naar der da udbydes en forholdsvis ringere Mængde af Syarbejde, stiger Nyttighedsgraden og Prisen, og derved indtræder Mulighed for en mindre ussel Løn. Indtil dette sker, bliver det Syerskernes Lod: til Gjengjæld for mange Dages anstrængende Arbejde at modtage en Betaling, hvorfor de kun kan købe, hvad andre Mennesker har frembragt i Løbet af langt kortere Tid, hyppigt i Løbet af faa Timer. Dette kan umuligt være anderledes — Syerskernes Arbejdsgivere maa indrette Pro-

duktionsomkostningerne efter Varernes Salgspriser.

Lignende Omstændigheder som de her nævnte, trykker ogsaa andre Fag-Arbejderes Løn helt ned til Minimalgrænsen; dog sjældent med saadan Varighed som i dette Tilfælde, hvor den slette Tilstand har bestaaet uforandret gennem lange Tider. Den har holdt sig saa længe paa Grund af den befæstede Fordom, som driver Kvinder til at sky mere indbringende Virksomheder og til fortrinsvis at kaste sig over denne »kvindelige« Sysselsættelse.

Den næste af de forhen fremsatte Paa-stande lød saaledes:

»Varepriserne kom ikke op i den Højde, som de velhavende Kjøbere havde betalt, heller end de havde givet Afkald paa Varerne. — Arbejdslønnen stiger heller ikke op til det, som Virksomheder med stort Driftsoverskud betalte, hellere end vedkommende Driftsherrer gav Afkald paa Lønarbejdernes Gjerning.«

At dette forholder sig saa, og at Arbejdslønnen ikke retter sig efter de heldigst situerede Arbejdsgiveres Betalingsevne, men at den maa ned til det Punkt, hvor alle Arbejdssøgende kan erholde Sysselsættelse — derpaa turde maaske foreløbigt det kvindelige kjøben-

havnske, Tjenestetyendes Stilling afgive et tydeligt Bevis.

Disse Folk lønnes som Regel ganske elendigt. Pengelønnen rækker sjældent stort ud over Tyendets nødvendigste Udgifter; og Beboelsesrummene, som afgives til Pigekamre, er mest utilladelig slette. Har en Tjenestepige med den Dygtighed, som udkræves i almindelige borgerlige Huse, arbejdet saa længe hun formaade, og i den Tid vendt og drejet hver Skilling, maa hun være fornøjet, om hun — foruden den medfølgende Gigt eller anden Svagelighed — har opsparet en Sum, hvoraf hun hverken kan leve eller dø.

Behageligheden ved at læsse Husholdningens byrdefuldeste Del fra sig er slet ikke ringe; og utallige Familjer gav sikkert nok mere end den nuværende Løn, hellere end de indskrænkede Tallet paa deres Tyende; men ikke alle Tjenestesøgende kan erholde Pladser i velhavende Huse. Lønnen retter sig efter Betalingsevnen hos de Fattigste af dem, der holder Tyende, og hvis Tilbud maa medtages for at tilfredsstille alle Søgende.

Det er imidlertid klart, at naar alle Tjenestetyende her er regnet under ét, stemmer denne Forudsætning ikke med Virkeligheden. Der existerer blandt de kvindelige saavel som

blandt de mandlige Tjenestefolks store Skarer utallige Afskygninger af Færdigheder, der gjør Vedkommende egnet til forskellige Arter af Pladser. Ikke alle Tjenestefolk kan erstatte hinanden, og de kan følgelig heller ikke alle konkurrere med hinanden. Men indenfor hver enkelt Klasse af Tjenestefolk reguleres Lønningerne efter den her givne Regel.

Det vilde være ganske urimeligt, om man imod denne Opfattelse vilde indvende, at dersom velhavende Folk virkelig fandt Nytten af deres Tjenestefolk uforholdsmæssig stor i Sammenligning med Udgifterne til Kost og Løn, vilde de antage langt flere Folk til deres personlige Opvartning end dem, de nu sysselsætter. For ogsaa her gjælder den forhen givne Regel, hvorefter Nytten aftager gradvis og i Forhold til den Mængde, der allerede inden Forøgelsen finder Sted, er til Raadighed for de Mennesker, hvis Dom afgjør Nytten. Familjer, for hvem en eller to Tjenestefolk er omtrent uundværlige, finder det allerede temmelig unyttigt at have tre, og fandt maaske, at fire kun var til Besvær; og at de ikke forøger deres Tyendepersonale, er da ikke i fjærneste Maade noget Bevis paa, at de ikke — om fornødent — gav højere Løn til dem, de virkelig sysselsætter.

Tjenestefolks slette Løn er ikke alene en god Illustration til den ovenanførte Lov men ogsaa til den Humanitet, der udvises overfor fattige Arbejdere.

Naar produktive Arbejdere lønnes slet af velhavende Driftsherrer, kan der tænkes mange Undskyldningsgrunde herfor, ja endda Forsvarsgrunde saa gode, at al Undskyldning bliver overflødig; det vilde saaledes — dersom man erkjender den ovenstaaende Fremstillings Rigtighed — være urimeligt at gjøre Driftsherrerne ansvarlige for Syerskernes slette Løn. Og selv i andre Tilfælde, hvor der ikke foreligger nogen tvingende Nødvendighed for slet Betaling, er det mange Gange let at forstaa, at Humanitetsfølelsen svækkes; saaledes f. Ex. naar Arbejdsgiver og Arbejder leve fjærnt fra hinanden og uden nogetsomhelst personligt Samkvem.

Forholdet mellem Herskab og Tyende turde af alle Forhold mellem Arbejdsgiver og Arbejder være det, der snarest skulde fremkalde de Følelser, som kunde forhindre velhavende Folk fra at byde den aldeles usle Løn, hvormed de Tjenende kan nødsages til at nøjes. Begge Parter lever tæt op ad hinanden med nøje Kjendskab til de gjensidige Livsvilkaar; og Herskaberne anser sig for berettigede til af Tjenestefolkenes Samfølelse at forlange Hjælp

ud over det aftalte Arbejde, saasnart særlige Omstændigheder gjør extra Arbejde nødvendigt. Det laa da overordentlig nær, at føle sig forpligtet til Gjengjæld. Hertil kommer endvidere, at alle de Undskyldninger og Forsvarsgrunde, der kan have Gyldighed overfor de produktive Arbejdere, er helt betydningsløse overfor Tyendet; og naar dette lønnes slet af velhavende Herskaber, kan der herfor kun anføres en eneste Aarsag: Gjerrighed.

Af disse Grunde er Tjenestefolkenes Behandling et udmærket Thermometer for Medfølelsen med fattige Arbejdere.

Hvor meget gjøres der nu for Tyendet udover det Nødvendige?

Der gives her i Byen enkelte Familjer, som sørger overordentlig godt for deres Folk, baade i den Tid de har dem i deres Tjeneste, og naar de er udtjente; og en Del andre Familjer giver en Løn, der er lidt højere end hvad de havde nødig at betale for Tjenestefolk af den Klasse, som de ønsker at have. Men det Almindelige er: at hvert Forlangende om højere Løn, sundere Arbejdsvilkaar eller kortere Arbejdstid støder paa sejt Modstand hos de velhavende Samfundsklassers store Flertal. Vi betragter med gammel Hævd Tjenestefolkene som forpligtede til at nøjes

med urimelig lidt; og nye Fordringer betragtes halvvejs som Uforskammetheder, Tegn paa usund Nydelsessyge, og en sørgelig Kontrast til de svundne gode Tider, da Folkene kunde behandles værre end nu, og hvor de efter Sagnberetningerne dog hang med oprigtig Hengivenhed ved deres Herskaber. — -- Man behøver blot at have set de Rum, der i kjøbenhavnske Lejligheder, beregnede paa velhavende Folk, findes indrettet til Pigekamre, for at vide, at den her givne Fremstilling af Tjenestefolkenes slette Kaar ikke overdriver. Og de kjøbenhavnske Tilstande er næppe noget Undtagelsestilfælde.

Naar Medfølelsen selv i dette Forhold virker saa uendelig svagt, kan man let danne sig en Forestilling om denne Følelses ringe Betydning for andre slet stillede Arbejdere, for hvis daarlige Løn Undskyldningsgrundene ligger langt nærmere for Haanden.

Det vilde derimod være ganske urimeligt at betragte Tjenestefolkenes unødigt haarde Kaar som Norm for hele den Offervillighed og Hjælpsomhed, der findes indenfor det velhavende Samfund. Mange Mennesker besidder en overordentlig stærk Medlidenhedsfølelse — kun ytrer den sig ikke overfor dem, der har det slettest. Særligt i vort Samfund synes Med-

lidenhed og Trang gjerne at forholde sig omvendt til hinanden. Jo elendigere et Menneske lever og stedse har levet, des ringere Hjælp kan han vente. Aftager Trangen, stiger Hjælpen. Offervilligheden kommer op til sit Højdepunkt, naar den lægger sig for Dagen overfor dem, hvem Samfundsordenen skjænker det højeste Velvære for et ørkesløst Liv.

Den sidste af de fremsatte Paastande om Arbejdslønnen lød saaledes:

»Arbejdslønnen synker ned til sin Minimalgrænse — forsaavidt Humanitetshensyn ikke gjør sig gjældende — for alle Lønarbejdere, der gjensidigt kan erstatte hinanden, dersom de ikke Alle kan erholde Sysselsættelse hos Driftsherrer, hvis Nytteopfattelse tillader dem at betale mere end dette Lavmaal af Løn.«

Denne Sætning turde indeholde Forklaringen af en overordentlig stor Mængde Arbejderes slette Stilling.

Ethvert sundt og stærkt Menneske magter efter en yderst kort Læretid meget af den Gjerning, som er at udføre ved Jordbrug, i Fabrikker og Miner og ved forskjellige andre Virksomheder. Saaledes har det været altid, saaledes er det endnu; og i Nutiden maaske endda i forøget Grad, fordi Maskinindustrien har gjort megen Faguddannelse overflødig. Men det

gjælder om alle disse Mennesker, der uden stor Ulempe gjensidigt kan overtage hinandens Virksomhed, at de særdeles vanskeligt skal opnaa mere end de ringeste Livsvilkaar. Det hjælper dem intet, om det Foretagende, hvorved de arbejder, levner et glimrende Driftsoverskud, eller om det Land, hvori de lever, bugner af Rigdom; og for at de skulde kunne gennemføre en Fordring paa bedre Løn, udfordredes der: enten en Humanitet hos deres Arbejdsgivere, saa at disse indrømmede Arbejderne mere end disse kan tiltvinge sig; eller Lovgivningsbestemmelser, som fastslog Grænsen for Arbejds løn og Arbejdstid; eller endelig maatte Aarsagen, som skulde hjælpe dem, være den næsten utænkelige Fremtoning, at der ingen Steds i Verden herskede hverken en økonomisk Nødstilstand eller uheldige Arbejderforhold, og at det derfor blev Driftsherrerne umuligt at forskaffe sig et Erstatningsmandskab, der tog til Takke med aldeles elendige Vilkaar.

Den følgende Tabel turde gjøre dette aldeles klart, og den viser tillige, hvormeget denne slettest stillede Arbejderklasses Løn hæver sig under visse givne Forudsætninger.

Vi antager:

1000 Mand søger Arbejde, og Nøden tvinger dem til at tage imod en hvilkensomhelst Løn.

Derimod findes der følgende Driftsherrer, der søger Folk:

300 Mand søges af Arbejdsgivere, som om fornødent gav 5 Kroner Dagløn.

100 Mand søges af Arbejdsgivere, som om fornødent gav 3 Kroner Dagløn.

200 Mand søges af Arbejdsgivere, som om fornødent gav $1\frac{1}{4}$ Krone Dagløn.

200 Mand søges af Arbejdsgivere, som højest kan give 1 Krone Dagløn. Desuden søger en Mængde Driftsherrer flere Tusend Arbejdere, men kun til lavere Løn end én Krone.

Lad én Krone være Arbejdslønnens absolute Minimalgrænse.

Var Arbejdslønnen en almindelig Vare, sank Lønnen ned under en Krone, idet der maatte medtages saa mange lavere Tilbud, at alle tusende Mand fik Pladser. Nu derimod bliver Lønnen en Krone. Af de tusende Mand faar folgelig de ottehundrede Sysselsættelse, medens de tohundrede enten maa leve af Understøttelse, sulte ihjel, eller stjæle til Livets Ophold — alt efter den Moral og Retstilstand, der hersker i det Samfund, hvori de lever.

De sexhundrede Mand, som — dersom Arbejdernes Tal havde været ringere — kunde have opnaaet mere end én Krone Dagløn, maa nøjes med samme lave Betaling som de

andre. Forsøger de at fremtvinge højere Løn, kan Driftsherrerne lade dem gaa og finder øjensynligt ganske let andre Folk i deres Sted. Resultatet var blevet det samme, dersom vi — i Steden for at forudsætte en Efterspørgsel efter trehundrede Mand til fem Kroner og efter hundrede Mand til tre Kroner — havde byttet Tallene om og regnet, at hundrede Mand kunde opnaa fem Kroner, men trehundrede Mand tre Kroner. Eller med andre Ord: om nogle heldigt stillede Virksomheder tjener mere eller mindre, bliver uden nogensomhelst umiddelbar Indflydelse paa denne Arbejderklasses Lønningsforhold. Magter vedkommende Driftsherrer ikke at sysselsætte hele Arbejdermængden, gaar Lønnen ikke op eller ned sammen med Forandringerne i deres Driftsoverskud.

Naar dansk Fabrikvirksomhed enten paa Grund af tilfældige Omstændigheder eller gennem Toldbeskyttelse opnaar glimrende Resultater, og Fabrikherrene af Hensyn til deres egne Forretninger kunde give ordentlig Løn, kommer dette ikke disse Arbejdere til Nytte, saafremt de danske Landmænd ikke samtidigt konkurrerer om Erhvervelse af Arbejdskraft til en Løn, som gaar op over Minimalgrænsen. Og antager vi fremdeles, at det hjemlige Agerbrug ogsaa befinder sig i yppig

Fremgang, gjør dette heller ingen Forskjel, saalænge der fra Tyskland eller Sverrig kan indforskrives Karle og Piger, som forgjæves søger Sysselsættelse i deres Hjem. Man ved i hvilken Udstrækning der herhjemme gjøres Brug af en saadan Indforskrivning, og man ved ogsaa, hvorledes rige franske Kulmineejere sender Bud til Belgien om nyt Mandskab, og hvorledes amerikanske Arbejdsgivere holder Arbejdslønnen nede ved indvandrende Kinesere.

Vi forudsætter fremdeles en for denne Arbejderklasse yderst gunstig Situation og iagttaget hvilken ringe Gavn, den vil høste deraf.

Lad os antage Tallet paa Arbejderne — som i ovenstaaende Tabel er ansat til tusend — for konstant. Det vil altsaa sige: vi tænker os et Samfund, der frivilligt eller nødtvungent er udelukket fra enhver Indforskrivning af Arbejdere. I dette aflukkede Samfund opstaar en ny Industri, hvortil der knyttes de aller største Forventninger, saa at Driftsherrerne, heller end de opgav den, betalte fire, fem eller sex Kroner i Dagløn til ukyndige Arbejdere. Vi forudsætter, at der til denne Industri skal anvendes femhundrede saadanne Folk, indsætter dette Tal i Tabellen og undersøger dets Indflydelse paa Arbejdslønnens Højde.

Til Minimallønnen og derover bliver der Brug for tretten hundrede Mennesker. Der findes vedblivende kun tusend Arbejdssøgende. Resultaterne bliver da; for det Første: Driftsherrerne med Anvendelse for tohundrede Mand til højest en Krone Dagløn, nødsages til at standse de Forretninger, der ikke kan bære forøgede Produktsomkostninger og altsaa ikke kan bestaa ved den nu indtraadte højere Arbejds løn. Dernæst: den næste Driftsherreklasse — 5: den med Evnen til at give en og en kvart Krone Dagløn, og som hidtil slap med en Krone — sætter Lønnen den kvart Krone op og mister dog Halvdelen af Arbejderne. Endelig: Daglønnen for alle tusend Mand bliver enogenkvarter Krone; ifølge den almindelige Lov, der driver Priserne op til det Punkt, som de maa indtage for at de omhandlede Gjenstande kan blive borttagne fra dem, der vilde erhverve dem til lavere Priser; og ned saa langt, at der bliver Kjøbelyst for Alt, hvad der skal sælges.

Saaledes blev Ordningen, dersom et Reguleringskontor med fuldstændigt Overblik over Driftsherrernes Tilbud og Arbejdernes Antal fordelte Arbejderne til de forskjellige Virksomheder i Henhold til de Love, der i det Hele og Store behersker det økonomiske Liv. I

Praksis gaar selvfølgelig ikke Alt efter en Snor; og da ingen ordnende Myndighed skrider ind, vilde det særligt være urimeligt at antage, at netop de uheldigst stillede Virkomheder maatte give Afkald paa Halvdelen af deres Arbejdere, naar man dog samtidigt hermed forudsætter akkurat samme Lønningshøjde overalt. Mellem Virkeligheden og den her opstillede Tabel turde Afgivelsen nærmest være den: at de Driftsherrer, som har Evne til at betale mere end den ganske nødvendige Løn, undertiden betaler en Bagatel derover og derved sikrer sig den faste Arbejderstok, hvorfor de har Brug; medens de andre Driftsherrer, der nødvendigvis maa indskrænke Arbejdslønnen til den sletteste Betaling, hvorfor Folk i Øjeblikket kan faas, ikke alle og altid finder saa mange Arbejdere, som de kunde anvende. Derfor mindsker eller standser snart den ene og snart den anden af dem sin Virksomhed; og der kommer paa den Maade Ligevægt mellem Tilbuddet af den betræffende Art Arbejdskraft og Efterspørgslen derefter. At det Tillæg, der frivilligt — om man saa vil — ydes disse slettest stillede Arbejdere, i Virkeligheden er særdeles ringe, derom belæres man af Praksis, idet man nemt kan iagttage, at deres Løn omtrent er ens, hvor de end arbejder. Og man forstaar let,

at Tillægget heller ikke behøver at være stort; idet enhver Driftsherre, der giver sine Folk blot nok saa lidet ud over den Løn, som andre Arbejdsgivere betaler for lignende Gjerning, kan være temmelig sikker paa at beholde sine Arbejdere, og han kommer i alt Fald ikke i Forlegenhed, hvis de forlader ham. Han faar nemt Erstatning for Tabet.

Tabellens Tal kunde synes helt vilkaarligt valgte. Vi forudsatte, at saa og saa mange Driftsherrer kan staa sig ved at give den og den Løn, andre derimod noget mindre, og saa fremdeles. Resultatet var blevet forskjelligt under andre Forudsætninger. Tabellens Form er imidlertid ikke helt tilfældig. Det stemmer nemlig med den hele i nærværende Afhandling forfægtede økonomiske Anskuelse, at Driftsherrernes Betalingsevne er ansat i Gradationer — med de overalt herskende Tilstande, at enkelte Driftsherrers Betalingsevne er anslaaet yderst lavt — og at der endelig er tænkt Muligheden af en ny Industri med Evne til at bære usædvanlig høj Arbejdsløn, stemmer med hvad der i Virkeligheden kan indtræffe, idet netop ny Industrier undertiden rummer de bedste og sikreste Udsigter til høj Fortjeneste.

Og hvad Tabellen viser, er da dette: at om der i et eller andet Samfund opstaar en

omfangsrig Industri, som i betydelig Grad øger Driftsherrernes Fortjeneste; og selv om denne Industris store Arbejderbehov rekrüteres ud af den hjemlige Befolkning, hæver alt dette dog i bedste Fald den talrige og slettest stillede Arbejderklasses Løn uendelig lidet i Vejret.

Blandt de mange forskellige Virksomheder, som gjør Brug af de hidtil omhandlede Arbejderes Gjærning, er der kun yderst faa, der ikke samtidigt dermed sysselsætter højere betalte Arbejdere. Disse Folks Lønninger findes i alt væsentligt paa samme Maade som ovenfor angivet — dog at der for deres Vedkommende bliver at tage Hensyn til den Løn, som deres Driftsherrer maa udrede til de slettere stillede Arbejdere.

Til nærmere Forklaring af Meningen hermed tjener følgende Exempel: En Haandværksmester paatænker Forfærdigelsen af en Vare. Dertil udfordres en faguddannet Svends og en Medhjælper Samarbejde. For at udfinde Højdepunktet for Svendens Løn, maa der tages Hensyn ikke alene til Mesterens Udgifter til Raamaterialer, Rentetab osv., men desuden til Medhjælperlønnen. Mesteren vil sammenregne alt dette, drage Summen fra Varens formodede Salgspris; og Svendens Løn maa holdes indenfor saadanne Grænser, at der efter denne

Beregning bliver Rum for en Driftsherrefortjeneste. Ellers opgiver Mesteren Arbejdets Udførelse.

Der vil ved de højere og højere betalte Arbejderes Løn bestandig blive taget Hensyn til den voxende Mængde af slettere betalte medvirkende Arbejdere.

Man kunde imidlertid spørge: hvilken rimelig Aarsag er der til at antage, at de højere Lønningers Udstrækning begrænses af de lavere? Var det ikke fuldt saa rimeligt, at gaa den modsatte Vej, og altsaa først bestemme Driftsherrernes Udgifter til de heldigst stillede Arbejdere; dernæst at se, hvormeget der bliver tilovers til den næstfølgende Klasse, og tilsidst at fastsætte den uheldigst stillede Arbejderklasses Løn i Forhold til det, de øvrige har levnet?

Man overtænke, hvorledes Sagen gaar til i Praxis.

Hvorledes mon Landmænd, Fabrikanter, en Forsamling af Bankraadsmedlemmer eller af Bladudgivere raisonnerer, naar de overvejer, hvor store Lønninger deres Forretninger kan bære? Mon saaledes: en Forvalter, Driftsbestyrer, Bankdirektør eller Redaktør maa nødvendigvis have den og den Gage, som er den bekjendte Markedspris paa Bankdirektører, Redaktører

o. s. v. — og tilovers for de øvrige bliver der følgelig kun saa og saa meget? Eller skulde de ikke snarere gjøre følgende Beregning: Jord- og Fabrikarbejdere, Kontorister og Bankbude, Sættere og Aviskoner — de forlanger for Tiden saa og saa meget, billigere faar man dem næppe, og følgelig kan der under Hensyn- tagen til det forventede Driftsoverskud højest blive den og den Gage til den Overordnede? Man kan næppe tvivle om, hvor praktiske Folk vælger Beregningens Udgangspunkt. Om en Bladredaktør skal have femtusend eller fyrre- tyvetusend Kroner aarlig afgjøres i Forhold til det enkelte Foretagendes Godhed — og paa den Maade, som senere skal eftervises — men at Aviskonerne skal have omtrent lige saa faa Kroner om Ugen, som alle andre Blade betaler, det betragtes paa Forhaand som givet.

Det er heller ikke vanskeligt at se, hvorfor Beregningen maa opgjøres paa denne Maade.

Lønningerne for den laveste Arbejderklasse er afhængige af den hele Markedstilstand, som ovenfor forklaret. Og hver enkelt Drifts- herre kan med Rette sige sig selv, at ihvorvel hans Efterspørgsel efter Arbejdere nødvendig- vis faar nogen Indflydelse paa Lønniveauet, bliver hans Evne til at hæve eller sænke dette dog uendelig ringe. Anderledes for de fag-

uddannede Arbejdere. Deres Løn bestemmes ikke af den hele Markedstilstand, men af Forholdene indenfor deres eget Fag, altsaa af et langt snævrere Omraade, der tilspidses mere og mere, efterhaanden som vi kommer til Arbejdere af speciellere og speciellere Uddannelse, saa at de højest lønnede Arbejderes Ve og Vel hyppigt endda er knyttet til et enkelt bestemt Foretagendes Skæbne.

I Theori som i Praxis maa følgelig de lavest stillede Arbejderes Løn beregnes først.

Vi vender da tilbage til det tidligere Exempel: en Haandværksmester lader en Svend og en Medhjælper forfærdige en Vare. Mesteren opgjør Beregningen paa den anførte Maade og kommer til det Resultat, at fem Kroner er den højeste Dagløn, han kan staa sig ved at udrede til Svenden. Dette bliver da Maximalgrænsen for hvad denne i dette Tilfælde kan naa. Hvor nær den virkelige Løn kommer denne Grænse, afgjøres da saaledes: Lønnen bliver fuldt fem Kroner, saafremt de Mestre, som kan staa sig ved at give denne Løn, har Sysselsættelse for alle de Arbejdere, hvis Færdighed berettiger dem til at komme i Betragtning, i modsat Fald bliver den lavere, og findes paa den sædvanlige Maade.

De Mestre af Faget, som ikke kan bestaa ved den gjældende Løn, maa indstille selvstændig Virksomhed — de, som akkurat kan udrede den men ganske umuligt mere, holder deres Forretninger indenfor et Omraade, der kan overkommes uden Hjælp af højere lønnede Folk, og endelig bliver der hos nogle af de Mestre, hos hvem Driftsoverskuddet tillader det, Plads for Folk, der kan opnaa bedre Løn.

Da Arbejdere af forskellige Fag ikke kan erstatte hinanden, bliver der intet til Hinder for forskellige Lønningshøjder i forskellige Fag. I det samme Samfund, hvor Mursvendenes Løn er tre Kroner, kan Skibstømrernes gjerne samtidigt være fire Kroner; og til en anden Tid kan Forholdet være lige det omvendte.

Saasnt der indføres Maskiner, som udfører det Arbejde, hvortil der forhen udkrævedes faguddannede Arbejdere, bliver som Følge deraf enkelte Arbejderes Kundskaber overflødige, og disse Folk synker ned i en lavere staaende Arbejderklasse og konkurrerer med denne om det Arbejde, hvortil færre Forkundskaber forlanges.

Medens enhver Dygtighedssammenligning mellem Folk af forskellige Fag er en Umulighed, bliver det derimod let at anstille en saadan mellem Arbejdere af samme Fag. Dog

ikke saaledes, at man bestemmer, hvor mange Gange den ene er dygtigere end den anden, eller hvor mange »Gjennemsnittsarbejdere« der gaar paa en særlig flink Arbejder. Saadanne Beregninger lader sig sjældent udføre. Men selve den Kjendsgjerning, at nogle Arbejdere er dygtigere end andre, betvivler ingen Arbejdsgiver. Han ser, hvorledes enkelte kan benyttes paa overordnede ledende Poster, medens andre kun er brugbare under nøje Kontrol, og at nogle — foruden at kunne udføre samme Arbejde som de andre — magter Ting, som hine ikke evner. Hver indenfor deres Fag bliver de særligt dygtige Arbejdere søgte af Arbejdsgivere, hvis Forretninger kan bære mere end Udgifterne til de forhen omtalte Fagarbejdere af en mere almindelig Uddannelse. De anvendes til kontrollerende og overordnede Poster og til Udførelsen af de Arbejder, som de alene formaar. Deres forholdsvis Faatallighed sikrer dem højere Løn, dog kun forsaavidt der er Anvendelse for deres særlige Evner og fornødne Konkurrence blandt Driftsherrerne om Erhvervelsen af deres Tjeneste. Iøvrigt udfindes deres Løns Højde paa almindelig Maade.

Denne vor sædvanlige Beregningsmaade bliver ubrugelig, naar vi kommer op til de aller højeste Klasser af Lønarbejdere, for Ex-

empel til Lederne af store industrielle og kommercielle Foretagender, til Folk, som har hævet sig til disse Stillinger ved Anseelse for ganske sjælden Dygtighed. Deres Arbejdskraft er en altfor fin Vare og af en altfor særlig Art til at der for den kan fastsættes nogen Markedspris; og Lønningerne er her en lignende Vilkaarlighed underkastet, som den, der gjorde sig gjældende ved sjældne Malerier og Ejendomme og lignende Ting. Der findes i hvert enkelt Tilfælde en Maximalgrænse for deres Løn, hvorover Arbejdsgiveren paa Grund af sin Nytteopfattelse af deres Tjeneste ikke lader sig drive; og en Minimalgrænse, hvorunder deres Nytteopfattelse altid vil forhindre Lønnen fra at falde; men mellem disse to Yderpunkter kan der ligge betydelig Afstand; og hvor nær Lønnen falder ved den ene Grænse eller den anden, afhænger af de to Parters Pengebegærlighed, Karakter og Snildhed. Det Samme gjælder — dog med mindre Spillerum for Lønnens Størrelse — for de højest stillede Funktionærer i mindre Forretninger, saasomt deres særlige Indsigt i Forretningen bevirker, at deres Arbejdsgiver bedømmer deres Nytte helt anderledes end hans Konkurrenter kunde gjøre.

Overfor de højere stillede Lønarbejdere gjør Humanitetsfølelsen sig som Regel stærkt

gjældende. Er de ansatte ved store og rige Foretagender, oppebærer de hyppigt en betydeligt bedre Løn end den, der i ringere Forretninger tilstaas Folk, som agtes for deres Jævninge. Den Ihærdighed, hvormed Arbejdsgivere bestræber sig for at bringe deres slettest lønnede Arbejderes Løn ned til det øjeblikkelige Lavmaal, udviser de sjældnere overfor de godt lønnede.

Et Hensyn er hidtil helt forbigaaet baade for de laveste og for de højeste Lønningers Vedkommende, nemlig: Hensynet til den Mulighed, at Lønarbejderne etablerer selvstændig Virksomhed og benytter den erhvervede Fagkundskab til Konkurrence med Fagets bestaaende Driftsherrer.

Vi forklarede tidligere, hvorledes Arbejderen er afskaaret fra denne Mulighed, saafremt han hverken ejer Kapital eller kan skaffe den til Laans, og at den kun staar de Arbejdere aaben, som enten besidder opsparet Løn, Arv eller Kredit. De lavest stillede Arbejdere, som lever fra Haanden til Munden, er faktisk saa godt som helt udelukkede. Deres Arveparter ere forsvindende smaa, deres Opsparinger nødvendigvis lig Nul, og Tilliden til deres Betalingsevne utilstrækkelig til at skaffe dem Kredit. Muligheden begynder først for de

Arbejdere, som er kommet højere op; de gjør Brug deraf, naar de tror at se Fordel derved; og de Driftsherrevirksomheder, hvortil der udfordres mindst Kapital, er ifølge Sagens Natur udsatte for den største og mest udbredte Konkurrence.

Fiskerinæringen er et Exempel paa en Virksomhed af denne Art. En Fiskerbaad med Tilbehør koster næppe mere, end at manges sparsommelig Arbejder — uden just at have nydt nogen særdeles høj Løn — kan overkomme at købe den, naar der vises ham en Smule Tillid og Velvilje; og den koster i alt Fald langt mindre end de fleste andre Virksomheders Driftsmateriel. Her skiller da intet uoverstigeligt Grænseskjel Lønarbejdere fra Driftsherrevirksomhed, og de benytter sig heraf, saa at der opstaar en talrig Fiskerbefolkning, selv om Udbyttet er ganske tarveligt. De undlader ikke at gaa ind i denne Bedrift, om end Driftsoverskuddet er slettere end i mange andre Virksomheder; thi for dem staar Valget sjældent imellem enten at være Fiskere eller for Exempel Ølbryggere — men hyppigere imellem: Fiskeri for egen Regning eller Forhyring.

Fiskerinæringen er intet enestaaende Exempel; og i Virksomheder, hvori der foreligger lignende Forhold, finder man sjældent

nogen ret betydelig Forskjel i Kaar mellem Driftsherrerne og de af deres Arbejdere, som er dem omtrent jævnbyrdige i Kundskaber. Begge Parter lever som Regel jævnt kummerligt. Lysten til at slippe ind i selvstændig Stilling vil nemlig bringe Mange til at benytte den forholdsvis lette Adgang; som Følge heraf opstaar der stærkt Udbud af disse Virksomheders Frembringelser, og deres Nyttighedsgrad og Priser bliver saa lave, at hverken Driftsherre eller Lønarbejder opnaar nogen misundelsesværdig Indtægt.

I de aller fleste Tilfælde er derimod Udsigten til Konkurrence paa lige Fod med Driftsherrerne yderst ringe for de Lønarbejdere, som kun ejer deres Tjenestetids Opsparinger. Hindringernes Art: Besværligheden ved at skaffe fornøden Kapital, de indarbejdede Forretningers Forspring osv. osv. — alt dette er forhen omtalt. Foreligger der imidlertid den fjærneste Mulighed, bryder Lønarbejderen selvfølgelig igjennem; og fra forskellige Forretningers lidet formuende Personale udgaar der stadigt Driftsherrer til nye og konkurrerende Foretagender. Disse Folk gjør sjældent de bedste af de bestaaende Forretninger stort Afbræk; Konkurrencen kommer som Regel til at staa mellem

de nye Forretninger og de uheldigst stillede af de ældre.

Det kan vanskeligt være anderledes.

Er en Bys velhavende Kvarterer opfyldte med rige Butikker, udgaar der fra Handelsbetjentenes Klasse Principaler; men under den her givne Forudsætning — naar de altsaa kun ejer hvad de opsparede i deres Tjenestetid — overkommer de aller færreste af dem at leje i Hovedgaderne og at udstyre Lokalerne med den nødvendige Luxus og de tilsvarende kostbare Lagre. De søger nødtvungne til mindre heldige Handelskvarterer, hvor Husleje og Etableringsomkostninger er billigere, og konkurrerer med de dér etablerede Handlende om en tarvelig eller spredt Befolknings Søgning. Har en Urtekræmmersvend tjent under heldige Forhold, levet sparsommeligt og opsparet nogle tusende Kroner, ser han sig maaske i Stand til at etablere en Forretning paa Nørrebro; hvilket næppe gjør hans forrige Principal paa Kongens Nytorv større Afbræk i Næringen end det, en stor Maskinfabrikant lider, naar en af hans Arbejdere aabner en Smedje i en Sidegade.

Virkelig Konkurrence med store og indbringende Foretagender oprettes mest af de enkelte Lønarbejdere, der paa en Maade er fødte Driftsherrer, idet de — som tidligere

omtalt — altid betragtede deres Tjenestetid som en Overgangsperiode, der maatte gennemgaas, for at de kunde erhverve fornødne Kundskaber til fremtidig Driftsherrevirksomhed. Hvor vanskeligt det kan blive endog for disse Folk, at komme paa lige Fod med ældre Konkurrenter, ogsaa dette er tidligere forklaret.

Overgangen fra Lønarbejder til Driftsherre foregaar da ikke under saadanne Omstændigheder, at den kan udjævne eller mildne end ikke den aller største Ulighed i de to Klassers Kaar; og heller ikke formaar den at bringe ud af Verden den Gradation i Driftsherrefortjenesterne, hvis faktiske Tilstedeværelse er Grundlaget for den foregaaende Fremstilling af Lønningsforholdene.

Ligesom vi tidligere først særskilt undersøgte de Omstændigheder, der paavirker forskellige Varepriser, og dernæst efterviste, hvorledes alle Varepriserne gjensidigt paavirker hinanden, saaledes forsøger vi nu — saavidt muligt — at undersøge Vexelforholdet mellem Rente og Arbejdsløn.

Vi angav i det Foregaaende Rentens Maximalgrænse for hvert enkelt forekommende Tilfælde saaledes: Driftsherren skjønner om sine Varers Salgspris, sammenholder dermed Udgifterne til Raastof og Arbejdsløn: Forskjellen afgiver Maximalgrænsen for den Rente, som han vil betale. Vi betragtede altsaa her Arbejdslønnens Højde som givet.

Men da vi saa gik over til Arbejdslønnen, byttede vi om og raisonnerede som saa: Driftsherren skjønner om Salgsudbyttet, sammenholder dette med Udgift til Raastof og Rente: Forskjellen afgiver Maximalgrænsen for den Arbejdsløn, som han vil betale. — Her betragtede vi altsaa Renten som givet.

Vi havde kun én Ligning med to ubekjendte Størrelser, og hjalp os, idet vi skiftevis behandlede den ene og den anden af dem som bekjendte. Det er klart, at dette er ganske ufyldestgjørende, og at Opgaven var uløselig, dersom der ikke kunde opstilles endnu en Ligning med de samme to ubekjendte Størrelser. Vi er hjulpne, saafremt vi kan opgive et bestemt Forhold dem imellem; for naar man ikke alene véd, at

$$A > x + y;$$

men tillige at:

$$\frac{x}{y} = m$$

har man ogsaa Højdepunkterne for x og y bestemt afgrænsede, idet:

$$y \quad x < \frac{A}{m+1}, \text{ og } x < \frac{Am}{m+1}.$$

Spørgsmaalet bliver da dette: Besidder Driftsherrer Mulighed for Sammenligning mellem Nytten af en Udgift til Arbejds løn, hvorfor der erhverves Brugsret over menneskeligt Arbejde; og Nytten af en Udgift til Kapitalrente, hvorfor der erhverves Brugsret til Kapital?

Svaret bliver i mange Tilfælde ubetinget benægtende.

Et Bankraadsmember kan for Exempel ganske umuligt komme til at overveje: om hans Bank staar sig bedre ved en Kapitaludgift til en Direktørmaskine eller ved Udredelse af Direktørløn; og en Skibsreder ikke: om han helst skal betale Folk for at svømme over Havet med Kornsække paa Ryggen, eller om han bør købe Skib. Ingen Maskine kan udføre Direktørgjerningen, og et Skib lader sig ikke erstatte af nok saa mange nøgne Svømmere.

I andre Tilfælde er der vel en ganske abstrakt Mulighed for Sammenligning; men Valget kommer slet ikke til at ligge for i Praxis, fordi ingen Driftsherre noget Øjeblik kan overveje, om han skal anvende menneskelig Ar-

bejdskraft i Steden for lidet kostbare Maskiner, der udretter langt mere end uendelig mange Menneskehænder tilsammen kunde overkomme. En Landmand vilde vel aldrig undlade at anskaffe en ny Plov i Steden for en ubrngelig ældre, end ikke om han skulde betale hundrede pro Cent Rente, og kunde faa Arbejdere til Minimallønnen.

Dog endelig kommer der Tilfælde, hvor Svaret bliver ubetinget bekræftende, og hvor der ikke alene foreligger en Mulighed for Sammenligning; men hvor Tvivlen om den nyttigste Driftsmaade virkelig er til Stede og afgjøres ved Hensyntagen til Arbejdslønnens Højde og til Rentefodens. Disse Tvivlsmaals-tilfælde er til enhver Tid mangfoldige, og indtræffer netop dér, hvor vi har Brug for Forholdsangivelse mellem Nytten af Arbejde og Kapital.

At enhver Landmand skal have en Plov, det er, som sagt, udenfor Overvejelse; men en lignende almengyldig Nødvendighed foreligger der ikke, saasnart Talen kommer paa kombinerede Meje- og Tærskemaskiner. Paa enkelte Gaarde er disse Maskiner selvskrevne, paa andre kan der ikke være Tanke om Anskaffelsen — og i en Mængde Tilfælde staar Landmænd vaklende mellem Ja og Nej. Og ganske

tilsvarende Tilstande forefindes paa alle mulige Omraader. Til Befordring af Varer udfordres Vogn eller Skib. Paa nogle Ruter er Jærnbanner eller Dampskibe en given Nødvendighed, paa andre vilde deres Anvendelse være fuldstændig Vanvid — og endelig: utallige Tvivls-tilfælde. I al Fabrikvirksomhed: snart ubetinget Anskaffelse af de dyreste og sindrigste Maskiner, snart tvungen Indskrænkning til det tarveligste Materiel og endelig: Overgangstilfældene med Uvished om Hensigtsmæssigheden af Dampkraft, Gasmaskiner, Maskinvævning for Haandvæv, Sættemaskiner for Sættere, osv. osv. — stadig Tvivl om Hensigtsmæssigheden af Indretninger, som fordrer Kapitalanvendelse og besparer Arbejdsløn.

For Driftsherrernes Nytteopfattelse er Arbejdsløn og Kapitalrente i alle saadanne Tilfælde bleven kommensurable Størrelser, imellem hvilke der etableres et vist givet Forhold. De vil raisonnere som saa: kan vi rejse Penge til Maskinkjøb til den og den Rente, da stifter vi Laan med Fordel og afskediger Arbejdere, hvem vi betaler saa og saa megen Løn — ved en noget højere Rente forsvinder Fordelen, og Nytten af Udgift til Kapitalrente bliver lig Nytten af Udgift til Arbejdsløn — og skal

Pengene betales endnu dyrere, bliver det fordelagtigst at beholde Arbejderne.

Hvor talrige de Tilfælde end kan være, hvor der eksisterer en Mulghed for Sammenligning og Forholdsangivelse; de omfatter dog ikke alle Laantagere. Og det næste Spørgsmaal bliver da dette: Om disse enkelte Forholdsangivelser hjælper os ud over Vanskelighederne?

Man erindre: Rentefodens Højde afgøres ved Hensyntagen til de laveste Tilbud, som maa medtages, for at hele den udbudte Kapital kan anbringes. Alle de Laantagere, hvis Nytteopfattelse byder dem at stifte Laan, selv om Renten var langt højere end den, de virkelig maa betale, tager forlods deres Behov ud af Markedet; og Kampen om Rentefodens virkelige Højde staar til enhver Tid mellem Laantagere, der gik ud af Markedet, saafremt Renten steg, og Laansøgere, der kom til, saafremt den dalede. Men det er netop disse: de afgjørende Laantageres Nytteopfattelse, som vi fuldt ud forstaar. Netop de Driftsherrer, som vakler mellem Anvendelse af Kapital eller Arbejde, de forøger eller formindsker deres Kapitalbehov ved enhver Forandring i Rentefodens og Arbejdslønnens Højde.

Andre Laantagere trækker sig imidlertid ogsaa ud af Laanemarkedet, saasnart Renten stiger. Det turde saaledes være vitterligt, at Kjøbmænd og Grundejere hyppigst agter at købe Varepartier eller at foranstalte Byggeforetagender, saafremt de kan skaffe sig Penge til fire og en halv Procent, medens de opgiver deres Forsæt, naar Renten er fem, og udvider Bedriften, naar den er fire. Nogen Sammenligning mellem Nyttens af Kapital og Arbejdere kan umuligt være afgjørende for disse Overvejelser og Beslutninger, som dog ganske ubestrideligt øver Indflydelse paa Pengemarkedet.

Men naar dette er Tilfældet, bliver ikke da den opstillede Forholdsangivelse halv og ufuldstændig Besked?

Den aller væsentligste Del af de aarlige Opsparinger anbringes overalt i arbejdsbesparende Maskiner. Der hører særdeles ringe Iagttagelsesevne til at se dette. Hvad er det vel, der væsentligt repræsenterer Englands, Hollands og Frankrigs store Opsparinger? Sikker nok ikke et usædvanlig stort Antal af Lejehuse — intet Menneske, der har set sig det Ringeste om i Verden, kan paastaa, at Størrelsen og Bekvemmeligheden af Huse, der udbydes til Leje, voxer jævnsides med Kapitalopsamlingen. Heller ikke gjenfindes denne i

Varelagrenes Forøgelse — England har ubetinget tjent Kapital i de sidste fem Aar; men dets Varelagre kan desuagtet nu være ringere end for fem Aar siden. Udslaget af foregaaende Tidens Opsparinger er da hverken talrige og gode Beboelsesrum eller store Lagre, nej, det er af helt anden Art: Skinneveje eller Kanaler til hver en Kjøbstad, uendelige Jærnbantog og talrige Dampskibe, Fabrik ved Fabrik, Nutidens bedste Arbejdsmidler anvendte paa hvert et Omraade inden Landets egne Grænser, Medejerret til Udlandets Jærnbaner og Kanaler — alt dette er Kapitalopsamlingens usvigelige Mærker.

Dog, selv om dette er aldeles tydeligt, og om det altsaa vilde være Taabelighed at benægte, at netop Arbejdsmaskiner er den opsparedede Kapitals aldeles overvejende Anvendelsesmaade; det maa alligevel indrømmes, at den kan gjøres rentebringende ad andre Veje. De Laansøgere, hvis Nytteopfattelse er uoplyst, kan være nok saa faatallige; den fuldstændige Forklaring paa Rentefodens Højde har vi dog kun, naar vi helt ud forstaar ogsaa dem.

Naar Maskinernes store Betydning for Arbejdsløn og Rentefod først er en given Sag, kan vi imidlertid med fuldstændig Sikkerhed foreløbig drage følgende Slutning: Baade

Rentefod og Arbejdsløn havde i Dag været helt forskellige fra deres nuværende faktiske Standpunkter, dersom Maskinudviklingen havde været en anden, end den virkelig har været.

Og lad os nu nøjere undersøge de Beregninger, som anstilles af Driftsherrer, der sammenligner Kapitalrente og Arbejdsløn. En Bogtrykker overvejer f. Ex., om han skal anskaffe en Sættemaskine. Han erkendte sig om dens Pris, og anslaaer den Udgift, som Kjøbet vilde forvolde ham. Den i Øjeblikket gjældende Rente bliver denne Beregnings Grundlag, ligesom den gjældende Sætterløn er Grundlaget for Beregningen over Besparelsen i Arbejdsløn. Vi kan fuldstændigt forstaa Mandens Beregninger — og vi kan tydeligt se, at deres Resultat muligvis slet ikke holder Stik. Bestemmer han sig for Maskinens Anskaffelse, er nemlig Grundlaget strax forrykket. Hans Beslutning bidrager muligvis baade til at trykke Sætterlønnen og til at hæve Renten. Den første af disse Muligheder vil næppe Nogen benægte, hvorimod det maaske kan forekomme tvivlsomt, om Anskaffelse af en eller af et Par saadanne Maskiner virkelig kan øve Indflydelse paa Rentens Højde. I Virkeligheden kan selv det ubetydeligste Kapitalanlæg faa Betydning; men for Tydeligheds Skyld vælger vi endnu et

Exempel, hvor Beregningens Usikkerhed netop tydeligst viser sig paa Rentens Omraade. Naar danske Landmænd overvejer, i hvilket Omfang de bør anskaffe Meje- og Tærskemaskiner og andre af Nutidens forbedrede Arbejdsmidler, og naar de opgjør deres Beregninger paa den oven anførte Maade, bliver det — i Modsætning til det foregaaende Tilfælde — yderst usandsynligt, at Regningens Rigtighed omstødes af en uformodet stærk Nedgang i Landarbejdernes Løn. Denne er allerede nu for største Delen saa dybt nede, at en betydelig Nedgang næsten er utænkelig. Her bliver det derimod en ganske nærliggende Mulighed, at Renten stiger over den beregnede Højde, og at Stigningen netop væsentlig bevirkes ved Kostbarheden af de her i Landet og anden Steds indførte Forbedringer i Agerbruget.

Heraf fremgaar da Følgende: Endog de Driftsherrer, som besidder den bedste Mulighed for Sammenligning mellem Nyttens af Kapital og Arbejdere, og som maaske hyppigt indbilder sig, at gjøre et sikkert Overslag, regner i Virkeligheden med ukjendte Størrelser — hvad der dog selvfølgelig aldeles ikke forhindrer, at vi fuldstændigt tydeligt ser, hvorledes de naar deres Resultat, og altsaa ogsaa forstaar deres Nytteopfattelse. De gaar ud fra det bestaaende

Forhold mellem Kapitalrente og Arbejdsløn; og de forudsætter, at dette Forhold — der er fremgaaet af Fortidens industrielle Udvikling — holder sig omtrent uforandret i Fremtiden.

Og netop saaledes bærer de Laangivere sig ad, hvis Nytteopfattelse det hidtil ikke lykkedes os helt at forklare. Ogsaa de slutter fra Fortidens og Nutidens kjendte Tilstande til Fremtidens. Grundejeren, der kun vil bygge for fire og en halv pro Cents Penge, har som Grundlag for denne Beslutning en Hensyntagen ikke alene til Raastoffernes Pris og Formodningen om den paatænkte Bygnings Pengeværdi men desuden til den i Øjeblikket gjældende Arbejdsløn; og han stoler paa, at denne ikke undergaar væsentlige Forandringer under Byggeperioden.

Vi kan nu fuldstændigere end forhen forklare Bevægelsen paa de forskjellige Pengemarkeder, ved hvilken Forklaring det dog stadig maa erindres, at hvert Marked kun staar aabent for dem, der nyder vedkommende Laangiveres Tillid, og kun indenfor de Grænser, som Tilliden afstikker.

Ubetinget tilfredsstillede bliver Laansøgere, som ikke afskrækkes af en nok saa høj Rente. Dette gjælder om Forbrugslaanerne, 3: Stater, som skal bruge Penge, og ikke vil opkræve

Skat, og Privatfolk, for hvem Laan er en nødvendig Existensbetingelse. Dersom Laantagere af denne Art havde Anvendelse for mere end hele den disponible Kapital, vilde den eneste tænkelige Dæmning for Rentens Stigning være den Mulighed, at nogle af dem dog maaske opgav deres Laaneforsæt ved en uventet høj Rente. Et saadant enormt Forbrug blandt disse Laantagere lader sig imidlertid vanskeligt tænke: Tilliden til private Forbrugslaanere er svag; og Stater afpasser i Reglen Størrelsen af deres Laan efter Tilstanden paa det Marked, til hvilket de henvender sig. Der vil da i Virkeligheden altid findes ledig Kapital ogsaa til den næste Klasse af Laansøgere.

Denne dannes af Laantagere, som ifølge deres Kjendskab til de gjældende Varepriser, til Rentefodens og Arbejdslønnens Højde, intet Øjeblik betvivler, at kunne staa sig ved at betale mere end den aktuelle Rente.

Den sidste Klasse bestaar af alle dem, der af de ovenfor beskrevne Aarsager er fast bestemte paa kun at ville give netop denne Rente.

Helt udenfor Laanemarkedet — men beredte til at træde ind — findes Driftsherrer, hvem den gjældende Rente forekommer noget for høj.

Skulde et Reguleringskontor besørge Fordeelingen, vilde den tredje Klasse kun faa sine Laanebegjæringer opfyldte i Forhold til den Kapital, som blev tilovers efter at de to første Klasser var fuldt tilfredsstillede.

I Praksis gaar Sagen saaledes til: ethvert Pengeinstitut maa og skal udlaane hele sin Kapital paa en kontant Beholdning nær, som hverken maa svulme for stærkt op eller skrumpes for meget ind. Bevarer denne Beholdning sin passende Størrelse, viser dette, at med de dagligt indgaaende Penge tilfredsstilles alle tre Klasser fuldt ud, og der bliver ingen Anledning til Forandring i Rentens Højde.

Voxer Beholdningen stærkt, sættes Renten ned; og blandt de Driftsherrer, der hidtil holdt sig udenfor Markedet, og særlig blandt dem, der gjorde dette, fordi de ved den hidtil gjældende Rente fandt Benyttelsen af Arbejdere billigere end Maskinanvendelse, opstaar der ny Laantagere, og et forøget Antal Maskiner erstatter Arbejdskraft. Dersom Arbejdslønnen som Følge heraf falder, lægger fremtidige Laansøgere den lavere Arbejdsløn til Grund for deres Beregninger.

Angribes Beholdningen mere end ønskeligt, eller forudser Pengeinstituternes Bestyrelser Udstedelsen af Statslaan, omfattende Jærnbane-

bygninger eller lignende Foranstaltninger, der vil lægge Beslag paa Kapital, sættes Renten i Vejret. En Del af anden Klasses Laansøgere tvinges derved ned i tredje Klasse; og de, der forhen udgjorde denne sidste Klasse, men endnu ikke har faaet deres Laan ordnede, gaar ud af Markedet.

Vi har i denne Opstilling ikke fastsat Rente-foðens Højde uden Hensyntagen til Arbejds-lønnen, hvad der vilde have været en Menings-løshed. Heller ikke udfinder vi Højdepunktet for den Kapitalrente, som en Driftsherre kan betale, af Ligningen:

formodet Salgsoverskud (A) $>$ Udgift til Kapitalrente (x) $+$ Udgift til Arbejdsløn (y);

idet vi fingerer, at y er en uforanderlig og kjendt Størrelse; men vi har i Steden for y indsat x i det Forhold, hvori Nyttens af Kapitalrente og Arbejdsløn maa staa til hinanden efter de afgjørende Driftsherrers Nytteopfattelse; og betegner vi, ligesom forhen, dette Forhold ved m , har vi bestemt Højdepunktet for x ud af Ligningen:

$$A > x + \frac{x}{m}.$$

Naar Renten paa denne Maade er bestemt, bliver der fuldgod Mening i det foregaaende Afsnit om Arbejdsløn.

Det staar tilbage nøjere at forklare, hvorledes det gaar til, at et overvejende Antal Lønarbejdere vedvarende holdes nede i de elendigste Kaar til Trods for Industriens Fremskridt, Driftsherrernes mægtige Kapitalopsamlinger, Rentefødens lave Standpunkt og dens stadige Fald; og hvorfor en kortvarig Forbedring i Lønarbejdernes Stilling hyppigt, om end ikke altid, indtræffer samtidigt med en Stigning af Renten. Forklaringen ligger til Dels alt i de foregaaende Opstillinger. De viste baade, hvor let et overvejende Antal Arbejders Løn trykkes ned til Minimalgrænsen, og hvorledes store Kapitalopsamlinger og lavere og lavere Rente fremkalder voxende Anvendelse af Maskiner i Steden for Arbejdskraft og derved øver Tryk paa mange Lønningsforhold.

En fuldstændig Fremstilling af alle Virkningerne og Vexelvirkningerne, der opstaar ved hver en Forandring i Rentens Højde, turde være en altfor stor Opgave til at den for Tiden kan magtes; men helt uforstaaende behøver man dog ikke at blive.

Til Udgangspunkt for en Undersøgelse vælger vi vore hjemlige Forhold, saaledes som

disse er beskafne i det Øjeblik, hvor nærværende Linjer nedskrives: Renten ret lav i Sammenligning med foregaaende Aars — Aarsagen hertil ikke de seneste Tiders store Opsparelser men manglende Foretagelseslyst — Landarbejdernes Løn for en stor Del nede ved Minimalgrænsen — de københavnske Arbejdere levende saa kummerligt som Byens Beboelsesstatistik angiver — Befolkningen i regelmæssig Tilvæxt — Indforskrivning af udenlandske Arbejdere tilladt — og Fattigforsørgelse lovbefalet.

Dette er Forudsætningerne.

Vi bestræber os for at finde Arten af den Forandring, der skulde kunne hidføre en Forbedring til Gavn for de slettest stillede Arbejdere.

Blandt de Omstændigheder, der kan drive den nuværende Rente i Vejret, maa først og fremmest regnes en Tilvæxt i Pengebehovet hos de Folk, der vanskeligt lader sig afskrække ved en nok saa høj Rente, dem vi ovenfor henregnede til Laantagerne af første Klasse. Det er ikke helt usandsynligt, at deres Krav til Laanemarkedet tiltager, for de senere Aars uventet ringe Driftsoverskud forslaaer ikke alle vegne til Dækning af indgaaede Forpligtelser og til Fortsættelse af den vante Levevis. Op-

tagelse af Laan bliver vel i adskillige Tilfælde den foreløbige Udvej.

Endskjønt næppe noget Menneske kan mene, at en paa dette Grundlag opstaaende Rentestigning bliver til Arbejdernes Gavn, betragter vi for Fuldstændigheds Skyld dog de nærmeste Virkninger af en saadan Eventualitet.

Forbrugslaanerne driver Renten i Vejret for alle Laansøgere og for en Del Skyldnere; og Forretninger, som ved de nuværende Markedstilstande lige giver en kneben Driftsherrefortjeneste, kan efter en Rentestigning kun bestaa ved Nedsættelse af Arbejdslønnen. Enten maa deres Arbejdere efter Rentestigningen finde sig i en Lønreduktion — eller Lønningerne er allerede nu paa deres yderste Lavpunkt, hvorfor enhver Nedsættelse bliver umulig. Og i dette sidste Tilfælde nødsages vedkommende Driftsherrer til at afskedige Arbejdere og til at standse eller indskrænke de Virksomheder, som hverken kan bære forøgede Udgifter eller kan opnaa Erstatning for den forøgede Renteafgift. Da Forbrugslaanene ikke fremkalder ny Foretagenders Grundlæggelse og heller ikke Udvidelse af de bestaaende, bliver der for de Arbejdere, hvis Løn af de ovennævnte Aarsager forlanges nedsat, intet andet Valg end Eftergivenhed eller Udvandring. Vil

de blive herhjemme, maa de i Fremtiden ligesom i Nutiden og Fortiden lade deres Løn bestemme af Betalingsevnen hos de slettest situerede af de bestaaende Forretninger. Og Fattigvæsnet eller Udvandring bliver det Alternativ, der kommer til at foreligge de Arbejdere, som ikke længere kan erholde Sysselsættelse end ikke til Minimallønnen. Lønreduktionerne indskrænker sig, som forhen forklaret, ikke til de Virksomheder, for hvilke den er bleven en Nødvendighed; ogsaa heldigere stillede Driftsherrer faar det i deres Magt at knappe af paa Arbejdernes Løn. De vil gjøre det indenfor den Grænse, som deres Humanitetsfølelse foreskriver dem, og gjennem Nedsættelsen skaffe sig delvis, hel eller rigelig Erstatning for den forøgede Renteudgift. Driftsherrer, som udelukkende virker med egen Kapital, og hvem der altsaa ikke paahviler nogen Rentebetaling, kan saaledes erhverve usædvanlig store Indtægter netop i de Tider, hvis Tryk hviler stærkt paa mange andre.

Man kan anstille en Art Prøve paa Fremstillingens Rigtighed, idet man sammenligner de Resultater, hvortil vi her er naaede ad theoretisk Vej, med det praktiske Livs Erfaringer. Det forekommer mig, at Prøven bestyrker Theorien. I Krisetider, hvor Alverden

befinder sig i Pengeforlegenhed og gjerne optog Laan til høj Rente, træffer man netop: talrige Foretagender, der med alle Midler kæmper for Tilværelsen og kun bestaar Kampen ved Lønreduktioner; dertil udstrakt Arbejdsløshed, usædvanlig stærk Tilflugt til Fattigvæsenet; og midt i al Nøden store og velhavende Forretninger, som skovler Penge ind.

Hvad er det da for en Omfordeling af Produktionsudbyttet, der foregaar i saadanne Tider? Mon ikke denne: det samlede Produktionsudbytte er bleven forringet i Sammenligning med foregaaende Aars, om end ikke kvalitativt saa dog i Henseende til Værdiforholdet mellem Landets Indførsels- og Udførselsgjenstande. Rentenyderne indskrænker ikke deres Forbrug; de har ingen Aarsag dertil, saalænge Driftsherrerne skaffer Udvej til Betalingen af den skyldige Rente. Driftsherrerne krymper sig ved at betragte Forandringen som andet end en Overgangstilstand og skifter i Reglen først Levevis, naar Krediten stopper og Nøden tvinger. Og da det formindskede Produktionsudbytte paa et Punkt maa give sig Udslag i formindsket Forbrug, bliver Arbejderne, som ovenfor beskrevet, den lidende Part.

Vi henregnede fremdeles Staterne blandt Laantagerne af første Klasse. Et dansk Stats-

laan ligger for Tiden ikke helt udenfor Mulighedens Grænse. Nogle af Statsmyndighederne fører en Politik, der — om den lykkes — nemt kan skabe ny Statsobligationer. Det er Ministrene og Landstingsflertallet, Talsmændene for Ønsker, der næres af Befolkningens mest velhavende Del. Disse Repræsentanter for dem, der for aller største Delen kun kjender Nød af Navn, anser Udvidelse af Militærvæsenet samt Fæstningsbygning for Livsopgaver og Slotsbygning for en paatrængende Nødvendighed; og da Fæstningernes finansielle Side drøftedes i Landstinget, blev det antydnet, at man maaske ikke burde lade Nutiden bære hele Udgiften til overordentlige Militærforanstaltninger, at det kunde være urigtigt i dette Øjemed enten at paaligne nye og store Skatter eller at angribe Statens Kassebeholdning altfor stærkt — da denne rettere burde anvendes paa anden Maade — og at det Formaalstjenligste vel var: Optagelsen af et Statslaan, hvorved Byrden af disse Foranstaltninger skulde væltes over paa en senere Tid. — Det forblev uoplyst, hvor langt denne vidunderlige Operation skulde udstrækkes; og det henstaar uafgjort, om den nu levende Generation eventuelt skal være ædelmodig og paatage sig Byrden om nogle faa Aar; eller

om den skal være ukjærlig og lægge Byrden over paa Børnene og Børnebørnene; eller om man skal skyde Byrden et ordentligt Stykke, en fire eller fem Aarhundreder, ud i Tiden. Det Sidste var dog vistnok det Rigtigste; for har man Lyst og Evne til Mirakler, bør man gjøre dem til Gavns; og saa skal man fornuftigvis ikke lægge Byrden af Dagens udførte Gjerning over til næste Dag eller til det kommende Aar; men man skal flytte den helt bort fra Nutiden og den nærmeste Fremtid og over til de sene Efterkommere, for hvem det er yderst vanskeligt i Dag at føle nogen Interesse. — — Udskydelsens Varighed henstaar som sagt uafgjort; men det Sikre er, at Muligheden for et nyt Statslaan er til Stede; og vi bestræber os for at se Virkningerne af en saadan Udstedelse for Arbejdslønnens Vedkommende.

I én Henseende stiller Sagen sig ganske ens, enten Renten drives i Vejret af Privatfolk, der laaner til Forbrug, eller af Stater, der laaner til Militærforanstaltninger. Størrelsen af det forventede Driftsoverskud sætter i dette Tilfælde saa lidet som i det foregaaende Grænse for Laanets Rente. Derfor er Følgerne af et Statslaan til Dels de samme, som de ovenfor beskrevne: ved Tilbud om høj Rente dræber

Staten bestaaende Forretninger og hindrer ny Foretagenders Opkomst. Den gjør dette i det Omfang, som er nødvendigt for at Statslaansbeløbet kan blive ledigt. I andre Henseender bliver der imidlertid Forskjel. Medens private Laanforbrugere sjældent fremkalder ny Industrier, men i det Højeste bidrager til at holde Forbruget og Vareefterspørgslen paa den tilvante Højde, stiller Sagen sig anderledes, dersom Regeringen optager Laan til Kjøbenhavns Befæstning og Kristiansborg. Saadanne Byggeforetagender fremkalder nyt Forretningsliv og kræver mange Menneskers Medvirkning; en betydelig Del af Laanebeløbet vilde medgaa — om end ikke til indenlandske Arbejdere — saa dog til Folk, der udførte deres Gjerning og forbrugte Penge her i Landet; og det er ingen urimelig Antagelse, at Antallet af de saaledes sysselsatte Arbejdere maaske blev større, end Antallet paa dem, der af de ovennævnte Aarsager gjordes brødløse.

Det lader sig ikke paa Forhaand sige, om Arbejdslønnen herhjemme derved kom i kortvarig Stigning. Hvor meget af Laanebeløbet, der vilde medgaa til udenlandsk Materiel, hvor stor en Indvandring af svenske, tyske og engelske Arbejdere vi fik at sé, derom kan intet vides; og selv om man vilde

antage, at en patriotisk Regering kun benyttede indfødte Arbejdere til det nationale Byggeri, existerer der dog ingen Lov, som forbyder private Arbejdsgivere, at tage Arbejdskraft fra Udlandet, saasnart store hjemlige Foretagender hindrer dem i at beholde deres forrige Mandskab til billig Løn.

Vi kan imidlertid forudsætte den for danske Arbejdere under disse Omstændigheder aller fordelagtigste Eventualitet 3: en Stigning af Arbejdslønnen sammen med en Stigning i Renten. Arbejdsdygtige Individuer, som nu af Mangel paa Sysselsættelse maa tage Fattigunderstøttelse, kommer da i Virksomhed; de, der ere helt nede ved Minimallønnen, opnaar det ubetydelige Tillæg, som de i bedste Fald kan vente; og talrige Fag-Arbejdere faar Gavn af de store og lønnende Regerings-Bestillinger, der bevirker, at Maskinfabrikanter, Snedkere, Tømrere, Murere og andre Driftsherrer — hellere end de giver Afkald paa Delagtighed i Arbejdets Udførelse — udbetaler baade højere Rente og højere Arbejdsløn.

Alt bliver for en Tid rosenrødt — men Tilstanden forværrer sig hurtigt og særligt for Lønarbejderne. For saa lidet som det var blevet til økonomisk Gavn for nulevende Arbejdere, om den foregaaende Slægt havde

bygget Slotte og Fæstninger, saa lidet bliver det til varig økonomisk Nytte for fremtidige Lønningsforhold, om det nuværende Ministerium faar Myndighed eller Magt til Iværksættelse af sine Planer.

Saasnart de overordentlige Byggeforetagender er fuldførte, ophører den usædvanlige Efterspørgsel efter Arbejdskraft — men Forpligtelsen til Gjældens Forrentning bestaar. Pengene hertil skaffes gjennem Skatter. En opadskridende Formues- og Indtægtsskat, der tager forholdsvis mest hos de store Formuer og Indtægter og hos de Mennesker, for hvem Pengene har den mindste Nyttighedsgrad, er selvfølgelig udenfor Omtale. Man vilde være begyndt hermed og havde intet Laan stiftet, dersom en saadan Skat stemte med de regerende Samfundslags Retfærdighedsfølelse. Nej, Pengene skal inddrives paa anden Maade, og enten gjennem Skatter paa Forbruget eller paa Bedriften. Man vrider og vaander sig mellem disse to Udveje. Vælger man den første, kommer man nødvendigvis til at beskatte den store Befolknings almindelige Forbrugsgjenstande, da de er de eneste, som giver ordentlig Indtægt, og man fordyrer da umiddelbart Livet for Arbejderne; vælger man Bedriften til Skatteobjekt, rammer man dem indirekte, idet Drifts-

herrerne, der finder Varernes Salgsudbytte forringet med Skattens Beløb, kun kan bestaa ved Udbetaling af lavere Arbejdsløn. Og det Tryk, der paa den ene eller den anden af disse Maader lægges paa Arbejderne, bliver dobbelt føleligt, fordi Statens usædvanlige Byggeforetagender uundgaaeligt har ledet Industrien og Arbejdernes Uddannelse i Retninger, som under forandrede Forhold mister i Betydning.

At bygge Fæstninger og Slotte for laante Penge giver for Arbejdernes Vedkommende i bedste Fald til Resultat: en kortvarig Lønningsforhøjelse fulgt af et Tilbagefald til Tilstande, som bliver slettere end de nuværende.

Ogsaa paa denne Fremstilling kan vi anstille en Art Prøve. Baade tyske og franske Regeringer har opført Forsvars- og Pragtbygninger, der en Tid gav Driftsherrer og Arbejdere god Fortjeneste. Begge Lande har set deres Statsgjæld voxe, og begge Steder staar man nu raadvild overfor Skattespørgsmaalet. Snart lægger man Skatterne paa Forbruget, for derpaa — naar Trykket synes at blive altfor haardt — at flytte dem over snart paa den ene og snart paa den anden Industri; og naar man da atter frygter, at heller ikke disse Industrier kan taale Byrden, godtgjør man med den ene Haand hvad man tog med den anden;

og man giver Sukkerfabrikker og Dampskibsselskaber Præmier og Subvention, samtidig med at man lægger Skat paa Korn, Sukker, Vin, Øl og paa hver en Vareomsætning. Under alle disse Beskatninger og Omflytninger lever Arbejdernes store Mængde fuldt saa slet som nogensinde.

Forsøger vi fremdeles at se den Omfordelingsproces, der her foregaar, da turde det vel være denne: Man begynder med at tilsige Kapitalbesidderne en Rente, fuldt saa høj som den, de kan vente af andet sikkert Kapitalanlæg. Renten skal udredes, skjønt Byggeforetagenderne intet indbringer; og saafremt disse Byggeforetagender kræver usædvanlig stærk Medvirkning af indenlandske Arbejdere og et usædvanligt ringe Indkøb af udenlandsk Materiel, opnaar Arbejderne for en Tid en noget forhøjet Løn. Endelig tager man Aar efter andet Pengene til Rentebetalingerne fra den hele Befolkning; og baade her til Lands og i de fleste andre Lande sker dette erfaringsmæssigt paa saadan Maade, at den fattigste Befolkning rammes haardest Atter her bliver de besiddelsesløse Arbejdere da den lidende Part.

De Muligheder, der under en Vedbliven af de nuværende Forretningsforhold kan komme

til at øve Indflydelse paa Rentens Højde, synes altsaa ikke at aabne Lønarbejderne lysere Udsigter; en Fortsættelse af Forretningssløjheden kan selvfølgelig heller ikke forbedre deres Stilling, da uforandrede Aarsager giver ens Virkning i Fremtiden og i Nutiden; og at en yderligere Forværring af Tilstandene — for Exempel ved gjentagende slet Høst her til Lands og god Høst anden Steds, eller stærkt dalende Priser paa Danmarks Udførselsartikler og stigende Priser paa Indførslen — endnu mindre kan være Redningsmidlet, behøver næppe nogen Forklaring.

Men naar derimod Alt forandrede sig til det Bedre? Naar dansk Agerbrug, Industri og Handel atter kom i frodig Opblomstren, naar Driftsherrernes store Mængde paany mærkede, hvorledes deres Indtægter steg Aar for Aar og deres Aktivers Pengeværdi tog til, naar de stadig lagde store Kapitaler op — vilde dette da ikke blive den Tilstand, der samtidigt med at den gav de øverste Samfundslag Evne til forøget Velvære, ogsaa gennem Kapitalopsamlingen trykkede Rentefoden ned, og gennem Kapitalens Efterspørgsel efter Arbejdere hævede Arbejdslønningerne i Vejret?

Vi forsøger at gjenneomtænke dette Spørgsmaal.

Nogen ubetinget Nødvendighed for virkelig stigende Kapitalopsamling jævnsides med voxende Evne dertil foreligger der øjensynligt nok slet ikke. Naar Driftsherrernes Indtægter pludselig steg, fik de det i deres Magt, at anvende det forøgede Udbytte udelukkende til eget Velvære; og sikkert nok vilde Forandringen da ogsaa dels medføre talrige Ombygninger af Herregaarde, Opførelsen af prægtige Villaer og andre lignende Foretagender, der kun giver Lønarbejdere kortvarig Fortjeneste; og dels vilde den fremkalde stærkere Indførsel af fine Manufakturvarer, som Fløjel og Silketøjer, af Kunstsager, dyre Vine, ædle Heste, Diamantsmykker og meget andet, hvis Tilstedeværelse og Forbrug her i Landet har særdeles ringe eller slet ingen Betydning for fattige danske Arbejdere. Men det vilde være en ganske urimelig Antagelse, at hele Tilvæksten skulde faa saadan Anvendelse.

Formuerne er saa ulige fordelte herhjemme, og en Mængde af de Mennesker, hvem Indtægtsforøgelsen kom til Gode, besidder allerede nu en saa rigelig Indtægt og nyder et saa behageligt Liv, at deres Ønsker om større øjeblikkeligt Velvære umuligt kan antages, at være stærkere end deres Lyst til at skabe sig selv og deres Nærmeste en mere betrygget

Fremtid. Der vilde da utvivlsomt under forbedrede Forhold foregaa en noget større Kapitalopsamling end den, der nu finder Sted.

Om dette gav Anledning til en øjeblikkelig Nedgang i Renten, forekommer mig ganske usikkert; men at Forandringen ikke medførte nogen gennemgaaende og varig Forbedring af de her i Landet levende Lønarbejders Kaar synes mig sikkert.

Forretninger, som før betalte sig glimrende eller rigtig godt, vilde love et endnu bedre Overskud; Driftsherrer, som forhen knap kunde bestaa, fik Haab om Velhavenhed; og der grundlagdes Foretagender, som ved de hidtidige Priser var uigennemførlige. Dette er de første Følger af en Prisstigning paa Landets Udførselsgjenstande. Vedkommende Driftsherrers Nytteopfattelse undergaar en gennemgaaende Forandring, saa at der paa en Mængde Omraader opstaar Lyst til Udvidelse af Bedriften og Efterspørgsel baade efter ledig Kapital og Arbejdskraft. Forudsætter vi foreløbig, at den stærkere Efterspørgsel efter Kapital dækkedes af den større Kapitalopsamling, har vi den Tilstand, der snarest skulde drive Arbejdslønnen i Vejret, idet de Forretninger, hvis tarvelige men nødvendige Bestaaen hidtil dikterede Arbejdslønningernes Højde, enten kommer med

i Fremgangen og maa sætte Lønnen i Vejret for at beholde deres Folk; eller bliver udenfor Fremgangen, i hvilket Fald de maa afgive Personale til de heldigere situerede Foretagender, der skal udvides eller grundlægges til Trods for en Lønforhøjelse.

Den danske Arbejderbefolknings egen Tilvæxt bliver den første Hindring for at Lønforhøjelserne gaar fra Mulighedernes Rige over i Virkelighedens. Dog er der ingen Aarsag til at antage denne Hindring for uovervindelig stor. Slemmere er det derimod, at den indfødte Befolkning skal konkurrere med al den Indvandring, som opstaar, saasnt der viser sig Mulighed for at opnaa lidt højere Løn eller lidt bedre Livsvilkaar her end anden Steds. Allerede dette Forhold gjør det yderst sandsynligt, at en Fremgang i Agerbrug og Industri først og fremmest fremkalder Tilgang af udenlandske Arbejdere, og i Særdeleshed af Arbejdere af den laveste Klasse, der kan anvendes omtrent lige godt allevegne og i enhver Virksomhed. Fag-Arbejderne med en Uddannelse, der var afpasset efter vore hjemlige Forhold, vilde staa noget mere sikrede imod denne Konkurrence; og allerbedst Udsigt til ordentlig Lønforhøjelse aabnede der sig for de højest stillede Lønarbejdere, hvis nøje Kjendskab til hjemlige Forret-

ningsforhold, til enkelte Forretningsgrene eller enkelte Forretningers hele Indretning gjorde dem omtrent uerstattelige ved udenlandske Folk.

Det første Udslag af de forandrede Forhold bliver saaledes: forøget Virksomhed, tiltagende Befolkning, og en Lønforhøjelse, hvis Betydning bliver ringest for de i for Vejen slettest stillede Arbejdere og størst for de heldigst stillede.

Naar de gode Aar, Kapitalopsamlingerne og Efterspørgslen efter større og større Arbejdskraft vedbliver, naar Driftsherrernes Besvær med at skaffe brugbare Arbejdere voxer, naar Folkene stiller stedse højere og *urimeligere* Fordringer, indtræffer den næste Hindring for Arbejdslønnens Stigning.

Der kommer Kapital i Markedet saa rigeligt som før og til lige saa billig Rente; men derimod er Arbejdslønnen stegen. En ligefrem Udvidelse af bestaaende Forretninger bliver da for mange Driftsherrer en langt mindre fristende Sag end en Ombyttten af Haandarbejde imod Maskinkraft; og overalt, hvor denne Forandring gennemføres, sættes der Arbejdere ledige; de mister Gavnen af erhvervede Kundskaber, og trykker Lønnen ned for al den Gjerning, hvorom de kan og nødvendigvis maa konkurrere.

Oplever vi en tilstrækkelig lang Række af gode Aar, kan vi herhjemme naa den samme Tilstand, som nu findes i de kapitalrigeste Lande, hvor Renten er lavere end anden Steds, dels fordi man foretrækker hjemlige for udenlandske Pengeanlæg, og dels fordi det — alt eftersom Kapitaler ophobes — hyppigere og hyppigere bliver nødvendigt at anbringe dem i Maskiner, selv om disse er af den Beskaffenhed, at de kun medfører en ganske ringe Besparelse af f. Ex. to pro Cent aarlig Rente.

Hvor hurtigt Rentefoden sank under saadanne Forhold, blev da væsentligt afhængigt af de industrielle Opfindelsers Art. Udviklingen kunde paa dette Punkt en Tid staa i Stampe, saa at den ledige Kapital maatte anlægges i slettere og slettere Maskiner — 5: i Maskiner, som i ringere og ringere Grad besparede Arbejdsløn — eller det kunde hænde, at de mekaniske Fremskridt lærte Kapitalisterne Anvendelse af helt nye og særdeles fortrinlige Maskiner, der for en Tid drev Renten i Vejret. Saafremt disse Maskiners Forfærdigelse udfordrede betydelig Medvirkning af indenlandske Arbejdere, blev en samtidig Stigning af Rente og Arbejdsløn ret vel mulig. Dog vilde selvfølgelig de fuldførte Maskiner hurtig atter drive Ar-

bejdslønnen ned, og jo fortræffeligere de bliver, des stærkere Virkning vil de øve.

For Danmarks Vedkommende blev de endelige Resultater af en lang Række gode Aar følgende: Voxende Evne hos Kapitalister og Driftsherrer til Luxusudfoldelse — Befolkningens stærke Tilvæxt ved Indvandring og ved Fødslernes Overskud over Dødsfaldene — Maskinanvendelse paa Omraader, hvor vi nu ikke kjender dertil — forbedrede Maskiner, dér hvor disse alt nu er i Brug — en uregelmæssig Stigen og Falden af Renten, dog med Tendents til lavere og lavere Rentefod — forholdsvis Tiltagen af den slettest stillede Arbejderklasses Antal — og Livsvilkaarene for den overvejende Mængde af Lønarbejdere omtrent saa slette som nu.

Man kan anstille en Prøve ogsaa paa denne Fremstillings Rigtighed.

England har gennemlevet en Periode mere langvarig og glimrende end det falder i de fleste andre Landes Lod; og Resultaterne er vel omtrent blevne de ovenfor beskrevne. — Dog, hvorfor gaa over Vandet for at finde Exempler. Danmark har fra Midten af Aarhundredet og til vore Dage været i Fremgang paa Agerbrugets, Industriens og Handelens Omraader, og — de nuværende Tilstande er Frugten deraf.

Landet har besiddet Kapital til Krigsførelse, Militærforanstaltninger og Hofhold, til Jærnbanner, Fabrikker og Dampskibe, til Pragtbygninger i By og paa Land, og til en Luxus, som var ukjendt for halvhundrede Aar siden. Det véd vi Alle. Og vi véd ogsaa, hvorledes kjøbenhavnske Arbejdere boer, og hvorledes Landarbejderne lever; og hvem der ikke véd det, kan enten læse sig det til i Kjøbenhavns Beboelsesstatistik, eller kan sé det med egne Øjne ved Besøg i Fattigkaserne paa Kristianshavn og i andre Arbejderkvarterer og ved Udflugt til Kjøbenhavns nærmeste Omegn.

Naar tredive til fyrretyve Aars stærke Fremgang har givet disse Resultater, turde det vel være ganske urimeligt at vente dem bedre af en ny Opblomstren.

Forsøger vi dernæst at skildre den Omfordeling der foregaar, saasnart Produktionsudbyttet er i stadig Tilvæxt, turde det være rigtigt først at gjøre opmærksom paa følgende: Vi har gjentagende set, hvorledes Rentefod og Arbejdsløn undertiden kommer i samtidig Stigning. Dette kunde imidlertid synes en Modsigelse til den ovenfor opstillede Formel, hvorefter Summen af Udgift til Arbejdsløn og Rente skal være mindre end det forventede Salgsoverskud. Fra denne Formel kunde man nemlig

videre slutte, at enten maatte den ene af de to Addender blive mindre, naar den anden blev større; eller dersom begge samtidigt skulde voxe, maatte dette da i alt Fald være som Følge af en samtidigt dermed foregaaende Stigning i Salgsoverskuddet; medens Dobbeltstigningen derimod ganske umuligt skulde kunne finde Sted ved Paabegyndelsen af Jærnbanebygninger eller ved lignende Foranstaltninger, som vel ud i Tiden kan forøge Salgsoverskuddet, men ikke øjeblikkeligt kan have denne Virkning. Ved et saadant Raisonnement vilde man imidlertid oversé, at det ikke er Landets samlede Overskud, der bestemmer Rentens og Arbejdslønnens Højde; men derimod de slettest situerede af de bestaaende Forretningers; og naar store og lovende Foretagender tager baade Kapital og Arbejdere bort fra mindre gode Forretninger, voxer i Virkeligheden den Størrelse, hvis Omfang begrænser Kapitalrentens og Arbejdslønnens Højde.

Ved enhver Anskaffelse af store og kostbare Maskiner bliver den foreløbige Omfordeling denne: Det samlede Produktionsudbytte aftager ved Arbejdskraftens Anvendelse til Foretagender, som først ad Aare giver Udbytte — forøgede Parter tilfalder desuagtet baade Lønarbejderne, Ejerne af disponibel Kapital og

Ejerne af de Gjældsbeviser, hvis Rente sættes i Vejret — Tabet træffer Driftsherrer, hvis Driftsoverskud tillader dem, at betale mere end den gjældende Rente og Arbejdsløn, og for hvem Overskuddet under de forandrede Forhold forringes.

Saasnart Maskinerne imidlertid er fuldendte og blevne til virkelig Lettelse for Handelen, Industrien eller Agerbruget, bliver den endelige Omfordeling en ganske anden: Det hele Produktionsudbytte kommer i Væxt — Arbejdernes Antal forøges, men den Part, der gjennemsnitligt falder paa hver enkelt Arbejder, forringes — ikke alene selve Produktionsforøgelsen men ogsaa Arbejdernes Tab overgaar til Driftsoverskuddet og bliver Indtægt for aktive eller passive Driftsherrer.

Hvert et Fremskridt paa Maskinudviklingens Omraade trykker da Arbejderes Løn ned. Sætterne lider ved Sættemaskiners Indførelse, Haandvæverne ved Maskinvæve, Haandværkere ved Fabrikindustriens Konkurrence, og saa fremdeles.

Men erholder Arbejderne ikke rigelig Erstatning for deres Tab, om end ikke øjeblikkeligt, saa dog i Tidens Løb?

Hvad udretter vel alle disse Maskiner andet end en Varefrembringelse, der foregaar med stedse større Lethed og i stigende Mængde, og hvad anden Udvej staar der vel Driftsherrerne aaben, end at bringe hele denne Varemængde til Marked; og at finde sig i de lavere Priser, der foreskrives af større Udbud og lettere Gjenfrembringelse?

Kan det ikke være Arbejderne ligegyldigt, om deres Pengeløn synker, burde de end ikke fornuftigvis være velfornøjede derover, naar det dog er givet, at de samme Omstændigheder, som fremkalder denne Nedgang, bevirker et Prisfald paa alle deres Fornødenheder, saa at den lavere Løn faar en større Kjøbeevne, end den højere Løn havde?

Saaledes opstilledes disse Spørgsmaal utallige Gange med Besvarelsen lagt til Rette i selve Spørgsmaalenes Indhold; og paa denne Maade forklaredes atter og atter den Lykke, som Maskinudviklingen bringer ikke alene enkelte Samfundsklasser, men det hele Samfund.

Selvfølgelig fremstiller alle disse Maskiner Varer, og selvfølgelig bringer Driftsherrerne

Varerne til Marked og tager de Priser, som Markedstilstanden paatvinger dem. Men hvilke Varer tror man vel, at Driftsherrerne helst bringer til Marked? Dog vel sagtens dem, hvorfor de venter at finde baade Kjøbelyst og Betalingsevne. Det forklaredes forhen i Afsnittet om »Værdiforhold«, hvorledes voxende Ulighed i Pengebesiddelse giver højere Priser paa Luxusgjenstande og lavere Priser paa Livets første Fornødenheder; og naar Driftsherrer gennem Prisfaldet faar at mærke, at Faldet i Arbejdslønnen umuliggjør fordelagtigt Salg af forøgede Mængder af Arbejdernes Forbrugsartikler; hvorimod Prisstigningen paa Luxusartikler lærer dem, at de velhavende Klassers Kjøbeevne er voxet; sætter de Fløjel og Silke paa Væverstolen hellere end billigere Stoffer, og opfører Huse med sex og otte Værelsers Lejligheder hellere end Arbejderboliger. Saa trænges en stedse større Del af Byens Befolkning sammen i Adelgades overbefolkede Baghuse, medens de ny Kvarterer breder sig med elegante Lejligheder; og Butikkerne paa Østergade udstiller og sælger dyrere og dyrere Stoffer, medens Københavns Understøttelsesforening melder om stigende Elendighed.

Det bliver Driftsherrernes Opgave, at afpasse Produktionen efter Kjøbeevnen, og for-

fejler de denne Opgave, indtræder den Tilstand, som de frygter næsten mest af Alt, og som de benævner *Overproduktion*.

Utallige økonomiske Forfattere har bestridt Muligheden af en Overproduktionstilstand. De har paastaaet: at al Produktion har sit Formaal udenfor Produktionsvirksomheden, at dens Øjemed er den rigeligste Tilfredsstillelse af det størst mulige Antal Forbrugere, og at al Tale om Overproduktion bliver meningsløs, saalænge der findes Mennesker med utilfredsstillede Ønsker.

Disse Forfattere har naturligvis Ret. Produktionen af Luxusgjenstande kan ganske umuligt nogensinde overgaa Forbrugsevnen; og hvad Livsfornødenhederne angaar, eksisterer der vel Mulighed for en Frembringelse, der forslog til Alles fuldstændige Forsyning og desuden levnede en helt unyttig Overproduktion; men i Virkeligheden er der yderst faa Arbejdsfrembringelser, hvoraf Alle faar blot tilnærmelsesvis, hvad de kunde ønske. Der findes for Tiden rimeligvis kun en eneste Vareartikel, om hvilken det kan tænkes, at en stærk Produktionsforøgelse frembragte en ubestridelig Overproduktion. Det er den Artikel, i hvis Forbrug der er ringest Elasticitet. Kun til fyrstelige eller adelige Personer og til særligt

forpestede Lig bruges der to eller flere Ligkister; almindelige Dødelige slaar sig fuldstændigt til Ro i den ene Kiste, der i vore Samfund sjældent nægtes Nogen; og var Ligkistemarkedet overfyldt, lod man formodentlig Ligkistefabrikanterne beholde deres Overproduktion til Trods for alle Prisafslag.

Men udenfor dette, og nogle faa lignende Tilfælde, bliver det ganske sikkert meningsløst at tale om Overproduktion, saasnart Ordet skal have den ovenfor forklarede Betydning. Driftsherrerne mener imidlertid noget helt andet dermed.

Man kunde tro, at de med Overproduktion betegnede Tilstande, som dem, der trykker Syerskernes Løn ned til Minimalgrænsen. Her vilde Betegnelsen egentlig være paa sin Plads, for naar en Vare frembringes i saadanne Mængder, at Salgspriserne kun giver flittige Arbejdere Sulteføde, kunde man nok med en vis Ret tale om Overproduktion. Ordets gængse Betydning er dog heller ikke denne.

Enhver Salgspris, der skuffer Driftsherrerens Forventning, er efter deres Mening Tegn paa Overproduktion. De benytter denne Betegnelse, selv om de lavere Priser endnu lever et nok saa betydeligt Driftsoverskud, der godt kunde bære en overordentlig høj Arbejdsløn,

og selv om den Vare, hvorum Talen er, henhører til dem, der fortrinsvis burde gøres tilgængelige for Flere og Flere.

At Driftsherrerne ganske uden Tanke paa Varernes Art og Befolkningernes Trang klager over Overproduktion, vil næppe Nogen, der kjender Kjøbmænds Talebrug, benægte; snarere turde det maaske blive bestridt, at saadanne Klager kan komme til Orde ved Priser, der endnu levner betydeligt om end aftagende Driftsoverskud. Dog ogsaa Rigtigheden heraf maa utvivlsomt indrømmes, saafremt man erindrer, at Driftsoverskud ikke er ensbetydende med Driftsherrefortjeneste. Mange Landmænd — baade danske og udenlandske — raaber højlydt om Overproduktion, skjønt deres Ejendomme giver stort Overskud.

Benytter vi imidlertid Ordet i Kjøbmandsbetydningen, er det klart, at »Overproduktionen« snarest indfinder sig i økonomiske Overgangsperioder. Har et Land til Exempel gennemlevet en lang Række heldige Aar med voxende Luxusudfoldelse og tilsvarende Udvikling af Luxusindustrien; og indfinder der sig derpaa daarlige Aar, hvor velhavende Folks Kjøbelyst og Kjøbeevne aftager, vil Fabrikanterne og Forhandlerne af Luxussager ufejlbarligt fortælle

om Overproduktion. De havde indrettet deres Kjøb af Raastoffer og færdige Sager, de udbetalte Arbejdslønningers Højde, Forretningslokalernes Udstyrelse — kort: alle deres Produktionsudgifter — efter de forventede Salgspriser, og bliver disse ringere end beregnet, forekommer det de skuffede Driftsherrer fuldstændig ubestrideligt, at Produktionen er bleven altfor stor.

Ganske paa samme Maade forholder det sig, naar forbedrede Arbejdsmaskiner og Befordringsmidler paa én Gang muliggjør forøget Frembringelse af Fødemidler og trykker Arbejdslønningerne ned. Ingen magter under saadanne Forhold at forudberegne Forandringerne hele Rækkevidde; Driftsherrerne støtter som sædvanlig deres Skjøn over Fremtidspriserne paa Kjendskabet til Nutidens Markedstilstand og aner ikke det Præfald, som ganske nødvendigt maa komme, naar der udbydes forøgede Varemængder til en Befolkning, hvis Betalingsevne er forringet. Naar Erfaringen sluttelig belærer dem herom, fyldes Aviser, Vare- og Børsberetninger med Veraab om Overproduktion af Korn, Kaffe, Sukker, Uld og utallige andre Sager, hvortil Millioner af Mennesker føler bitter Trang.

En saadan Overproduktionstilstand kan under ingen Omstændigheder vare ved i det Uendelige. Den ophører, efterhaanden som Producenterne opdager, hvilken Taabelighed de begaar ved at tilbyde forøgede Varemængder til de Fattigere i Steden for til de Rigere; og Udviklingen kommer da af sig selv i den forhen beskrevne Gænge med en passende forringet Frembringelse af almindelige Forbrugsgjenstande og Arbejdskraftens Anvendelse til forøget Fremstilling af Luxussager. Men det tager Tid, inden man finder sig nogenlunde til Rette; og i Overgangsperioden kommer alle Værdiforhold i en ganske usædvanlig Uro, som er højst uhyggelig ikke alene for de Driftsherrer, der forregner sig, men desuden for alle udlaanende Pengeinstituter og derigjennem for hele det velhavende Samfund. Der opstaar derfor i saadanne Tider et almindeligt Forlangende om kunstige Dæmninger imod Prisfaldet; og magter Driftsherrerne ikke selv at opføre disse, fordrer de Regeringernes Hjælp dertil.

Midlet imod lav Pris paa en eller anden Artikel bestaar altid i en Indskrænkning af Produktionen.

Indskrænkningen maa iværksættes paa forskellig Maade efter Varens og Markedets Art; men udføres den med tilbørlig Kraft, er

den altid et overordentligt hensigtssvarende Middel. Læserne kan vide dette af den tidligere Fremstilling af Forholdet mellem de producerede Kornmængder og de derfor betalte Priser; hvoraf det fremgik, hvorledes en mindre Varemængde kan blive flere Penge værd end en større. Ogsaa paa en mindre theoretisk Maade kan man forøvrigt blive overbevist herom, for Exempel ved at se hen til de Tilstande, der hersker i Frankrig, Italien og Østerrig, hvor Regeringerne har forbeholdt sig Eneret paa Tobaksfabrikationen. Hensigten med disse Monopoler er hverken at skaffe Undersaatterne rigelig og billig Forsyning med god Tobak eller at sikre Tobaksfabrikarbejderne ordentlig Løn; Formaalet er ene og alene, at skaffe vedkommende Stater den størst mulige Indtægt af Tobakken, der — vistnok med Rette — anses for et fortrinligt Skatteobjekt. Man opnaar Hensigten gennem Produktionens Begrænsning: af virkelig fin Tobak udbydes der et saa ringe Kvantum, at det helt og holdent kan afsættes til Folk, der lever som om de var Millionairer; for en nogenlunde rygelig Cigar forlanges der Priser, som kun velhavende Folk kan betale; og den store Befolkning kjøber en ganske elendig Vare til uforholdsmæssig høj Pris. Regeringerne tjener paa denne Maade

langt flere Penge, end de kunde gjøre ved et hvilket som helst andet Forretningsprincip.

En tilsvarende Ordning maa nødvendigvis være alle Driftsherrers økonomiske Ideal — forsaavidt de kun tager Hensyn til deres egne Interesser — og de søger at komme Idealet saa nær som muligt. Dog de opnaar det sjældent fuldstændigt. Det er selvfølgelig altid ulige besværligere for Privatfolk end for Regeringer, at aflukke et Marked for al fremmed Tilførsel og at forbeholde sig selv Eneret paa dets Forsyning. Ivrigst i deres Bestræbelser bliver Driftsherrerne imidlertid, saasnart Overproduktionen er mest truende, og da finder de ogsaa snarest Lovgivningsmagternes Understøttelse.

Sammenslutning og indbyrdes bindende Aftaler er, hvad Driftsherrer selv formaar at udrette til Formaalets Opnaaelse. Snart sker Sammenslutningen ligefrem og aabenlyst, idet Fabrikker, Transportforetagender og Kjøbmandsforretninger sammensmeltes i enkelte store Selskaber, der ødelægger eller udkjøber de mindre Konkurrenter. Snart er Sammenslutningen af en løsere Art og mindre aabenbar. Undertiden træffer Konkurrenterne indbyrdes Aftale om Priserne, undertiden deler de Markedet imellem sig, saa at hver enkelt Producent eller hver enkelt Gruppe af Producenter

og Forhandlere bliver eneraadig paa sit Omraade.

Det er vanskeligt nok at efterspore den Art private Aftaler. F. Kleinwächter, statsvidenskabelig Professor ved Universitetet i Czernowitz, har imidlertid gjort deres Eftersøgen til Gjenstand for et særligt Studium, og i sin Bog »Die Kartelle« *) oplyser han, at have fundet Karteller (d: Overenskomster mellem Producenter, og særlig mellem Driftsherrer i samme Fag, med det Formaal nogenlunde at gjøre Ende paa den skrankeløse indbyrdes Konkurrence) mellem Jærn- og Staalfabrikanter, mellem Kulgrubeejere, mellem Jærnbaner og Dampskibsforetagender, mellem Banker, mellem Theaterdirektører, mellem Ølbryggere, Papirfabrikanter, Glasfabrikanter, Manufakturvarefabrikanter, Dynamit- og Svovlstikkefabrikanter osv. osv. osv. Kartellernes Indhold er forskjelligt, nogle af dem ordner ligefrem Produktionens Størrelse, andre regulerer Artiklens Pris, og andre forener begge disse Formaal; men selv de Karteller, der formelt kun sætter Prisgrænse, indskrænker i Virke-

*) Sé en Anmeldelse i nationaløkonomisk Tidsskrifts 4de Hefte for 1883, hvilken Anmeldelses Udtog af Bogen her er benyttet.

ligheden Produktionen, fordi de høje Priser alene lader sig opretholde ved et knapt tilmaalt Udbud.

Kartellerne sættes ikke altid igjennem ved de blideste Midler. Kleinwächter oplyser for Exempel, hvorledes et af de Karteller, der senere viste sig gavnligest for Producenterne, kun gennemførtes ved en af de største og rigeste Bryggeres Trusel om at ruinere sine samtlige Konkurrenter, dersom de ikke gik ind paa Overenskomsten.

Kartellernes Historie bliver vel næppe nogensinde fuldstændig skrevet, dertil skjuler mange af dem sig altfor godt; og paa at skrive de danske Kartellers Historie er der aldrig gjort Forsøg. I Praksis kjender imidlertid danske Fabrikanter og Handlende ikke alene Nyttens af de store og al Konkurrence opslugende Sammenslutninger men forstaar ogsaa godt Kartellernes Brug. Derpaa findes der Exempler nok. De danske Papirfabrikanter har saaledes mange Gange sluttet Karteller, snart omfattende alle Fabrikkerne, snart nogle enkelte af dem; Gødningsfabrikanterne afsluttede for nogle Aar siden et Kartel, der — saavidt vides — udkjøbte et Par Konkurrenter og forbandt de øvrige Fabrikker ved faste Aftaler; og vort hele Bogmarked er for udenlandske Forlagsartiklers

Vedkommende tydeligt nok bundet ved et Kartel.

Sammenslutningerne og Aftalerne faar imidlertid kun fuldstændig Virkning, saafremt alle Konkurrenterne kommer med i Ringen, og er de spredte over hele Jordens Overflade, bliver Tingen uoverkommelig for Driftsherrerne alene. De maa have Regeringernes Hjælp, og den ydes dem da i Form af toldbeskyttende Love. Kan Driftsherrerne først opnaa en Toldbeskyttelse, der faktisk udelukker udenlandske Konkurrenter fra Markedet; og kan de dernæst slutte sig sammen med et rigtigt kraftigt Kartel, der forknytter eller ruinerer alle ny opkommende indenlandske Konkurrenter, bliver de paa deres Omraader næsten lige saa mægtige og eneraadige som de franske, italienske og østerrigske monopoliserede Tobaksfabrikker.

Der eksisterer imidlertid en Omstændighed, som gør Situationen overordentlig besværlig for Driftsherrerne. Det er nemlig godt nok, at de alle indser, hvor meget et stort Udbud skader deres Interesser, og hvorledes enhver Forøgelse trykker Prisen ned for hele Salget; hver især véd imidlertid ogsaa og fuldt saa vel, at en Indskrænkning af hans Produktion slet ikke vilde medføre en forholdsvis Besparelse i hans

Udgifter; men at hvert Stykke Vare kom til at staa ham betydeligt dyrere, naar han i Steden for at lade sin Fabrik og sine Maskiner arbejde med fuld Kraft i den hele Arbejdstid kun lod dem gaa med halv Kraft eller i den halve Tid. Som Følge heraf bliver Opgaven ikke let; det gjælder nemlig om intet mindre, end om at give Produktionen den størst mulige Udstrækning, og Udbuddet af færdige Varer den størst mulige Begrænsning.

Dette Dobbeltforhold ligger til Grund for den Forretningsoptræden, der for Tiden søges gennemført paa utallige Omraader. Hvert enkelt Lands Producenter holder Priserne højt paa deres egne hjemlige Markeder, selv om de derved umuliggjør den nødvendige Afsætning; og Overproduktionen sendes til Udlandet og sælges dér til en hvilkensomhelst Pris og hyppigt langt billigere, end hvad Producenterne opnaar hjemme.

Dersom det kun var et enkelt Land, som led af Overproduktion, lod Tingen sig let nok gennemføre; men da snart alle Lande er i samme velsignede Omstændigheder, og alle *producerer altfor meget*, opstaar der uendelige Forviklinger af den snurrigste Art. Tyskland sender sin Overproduktion af Papir til Danmark, og Danmark sin til Tyskland; Frankrig truer

Tyskland med en Sukkeroversvømmelse, og Tyskerne lurar paa at blive af med deres Sukker i Frankrig; Amerika vil sælge sit overflødige Korn i Evropa, og Evropæerne betragter det som en af Nutidens store Ulykker, at Amerikanerne ikke alene kan undvære Kornindførsel, men endog har meget mere Korn end de forbruger.

Da det nu ikke nytter de forskellige Landes Driftsherrer at blive deres egen Overproduktion kvit, naar de til Gjengjæld skal se deres Markeder belemrede med Nabolandenes, maa Regeringerne stadig komme dem til ny Undsætning; og der føres mellem Landene en økonomisk Krig, hvis smukke Formaal er følgende: saa meget som muligt af Landets Frembringelser skal ud over Grænsen for at fortæres og forbruges af Udlændinge, der skal have dem selv for et Skambud — — men for Himmels Skyld skal al Indførsel holdes borte; og om Udlændinge end vil sælge det sødeste Sukker, det stærkeste Papir og de billigste Klæder for Sporpris, bør Undersaatterne dog købe dyre og daarlige hjemmegjorte Varer. Midlerne til sejrrig Gjennemførelse af denne Krig er dels Beskyttelsestold, der sættes op saa højt, at den omtrent bliver lig Indførselsforbud; dels Belønningspræmier

til indenlandske Driftsherrer for Udførsel af Landets Produktion.

Denne Handelspolitik anses nu snart for den eneste saliggjørende; og dersom Nogen falder paa at indvende, at den er i aabenbar Modstrid til de Grundsætninger, der forfægtedes af den højtpriste Adam Smith, hvem Bourgeoisiet hædrer som Økonomiens Fader, og som hele sit Liv igjennem bekæmpede Monopoler og Beskyttelse, bliver der svaret: at nu til Dags retter man sig ikke efter Doktriner eller Theorier; man er ikke længere ubetinget Frihandelsmand, men heller ikke ubetinget Beskyttelsesmand; man handler i hvert foreliggende Tilfælde saaledes, som Landets Interesser byder, og skærmer det nationale Arbejde imod en ødelæggende Konkurrence fra Udlandet.

Herpaa kunde der med god Ret gives det Gjensvar: at det er meget vanskeligt at finde hvad Betydning det kan have for det praktiske Liv, enten der føres en ubetinget Beskyttelsespolitik, eller Beskyttelsen indskrænkes til de Industrier, som trues af Udlandets Konkurrence, da denne Politik dog paa et Haar ligner Beskyttelsesmændenes.

Men denne Indvending har dog mindre Betydning; for Regeringerne og Driftsherrerne har naturligvis god Ret til at fornægte de Theo-

rier, som de tidligere ansaa for rigtige; og at de dækker deres Tilbagetog ved at give den forældede og igjennem adskillige Aar fordømte Handelspolitik et nyt Navn er temmelig ligegyldigt og ganske menneskeligt.

Men spørger man derpaa videre, om det da ikke kunde være rigtigt at udstrække Beskyttelsen, saa at den ikke alene gjaldt det nationale Arbejde, men ogsaa de nationale Arbejdere — da kommer de Adam Smith'ske Theorier om den heldbringende fri Konkurrence atter til Ære og Værdighed. Man faar at vide: det gaar slet ikke an at indskrænke Arbejdstiden, da dette medførte en Forringelse af Produktionen, hvad der er den største økonomiske Ulykke, som kan times et Land — det vilde være en Meningsløshed ad administrativ Vej at sætte nogen som helst Grænse for Arbejdslønnen, der af sig selv til enhver Tid kommer op til det Højdepunkt, som bestemmes ved Forholdet mellem Kapitalens Efterspørgsel om menneskelig Arbejdskraft og Arbejdernes Antal — og ethvert industrielt Fremskridt er en Lykke for Lønarbejderne, fordi der derved fremkommer billige Priser paa Livsfornødenhederne.

Man har set, hvilken ringe Vægt jeg for mit Vedkommende tillægger disse Sætninger;

men man ser ogsaa, hvorledes de handler, der hylder dem i Theorien.

Lave Varepriser skal være Arbejdernes Vederlag for den Skade, som Maskinudviklingen og den fri Konkurrence foraarsager dem. Høje Priser er Tidens Løsen.

Samfundene griber vel ikke direkte ind i Forholdet mellem Arbejdsgiver og Arbejder; men det vilde dog være en usand Paastand, at de slet intet foretager til Arbejdernes Beskyttelse. Forinden vi imidlertid ser, hvad der gjøres ad Lovgivningsvej og gennem administrative Forholdsregler, undersøger vi hvilken Kraft de Midler besidder, som fattige Arbejdere selv kan gjøre gjældende for at komme op til højere Arbejds løn eller bedre Livsvilkaar.

Der er da først et Middel, som adskillige økonomiske Forfattere tillægger stor Vægt; men hvorom jeg kan fatte mig ganske kort; fordi det selv uden Forklaring vil være klart, at jeg maa betragte det som aldeles virkningsløst.

Den Ricardo'ske Forklaring om den »naturlige« Arbejds løn, der akkurat forslog til

Existentsbetingelserne, blev hos senere engelske Forfattere afløst af en anden Opfattelse. Man fortalte — og man fortæller endnu bestandig — at det ikke er Prisen paa Arbejdernes absolute Livsfornødenheder, som bestemmer Arbejdslønnens Højde; men at denne derimod er afhængig af Arbejdernes *standard of life*, et kjedsommeligt og overflødigt Fremmedord, hvormed danske økonomiske Forfattere betegner: Arbejdernes tilvante Levevis. Det er for mig vanskeligt at forstaa, hvorledes noget Menneske kan tro paa den Art Økonomi. Arbejderne maa ligesom alle andre Mennesker indrette deres Levevis efter deres Indtægter; de er fuldstændigt ude af Stand til at erholde højere Arbejdsløn, fordi de har Lyst til at leve bedre end før; og Arbejdslønnen kan udmærket godt gaa ned, om Arbejderne end nærer den aller stærkeste Utilbøjelighed til at gjøre nogen som helst Indskrænkning i deres tilvante Levevis.

Dernæst er der det Middel, som vore Dages Arbejdere hyppigst forsøger, og som for Resten heller ikke var ukjendt i Fortiden.

Arbejdernes Sammenslutning og deres Strejker danner et nøjagtigt Sidestykke til Driftsherrernes Sammenhold — men der er en

himmelvid Forskjel paa Regeringernes og Lovgivningens Stilling til de to ensartede Bestræbelser efter at fremtvinge høje Priser og høj Arbejdsløn. Driftsherrernes Foreninger begunstiger man paa den foran beskrevne Maade; Arbejdernes enten forbyder man eller lægger dem i alt Fald de størst mulige Hindringer i Vejen.

Til heldig Gjennemførelse af en Strejke udfordres der ikke alene ordholdende og opofrende Sammenhold mellem indenlandske Arbejdere men et internationalt Forbund, som forhindrer Indvandring fra Udlandet. *Internationale*, Arbejdernes store Forening, er alle vegne lyst i Rigernes Akt, og dens Medlemmer forfølges som Forbrydere. Alle Landes Domstole har dømt den som en revolutionær og samfundsfarlig Forening. Det er muligt, at den virkeligt udviklede sig hertil; i sin første Begyndelse var den det ikke. Den opstod endog under de aller bedste Auspicier. Napoleon III understøttede franske Arbejderes Massebesøg ved Londoner Verdensudstillingen, og de sendtes derover, ikke alene for at vinde Kjendskab til Industriens Udvikling men desuden — »for at fremme en venskabelig Forbindelse mellem franske og engelske Arbejdere, der skulde lære at forstaa den Solidaritet, der før-

bandt dem.« Saaledes skrev man den Gang; og Rejsens Formaål blev til Dels opnaaet. De engelske Arbejdere fejrede i 1862 deres franske Brødre med en Fest, hvor de dannede det internationale Broderskab (*la fraternisation internationale*), der blev Spiren til den senere større Forening. Næste Aar, April 1863, holdt Gladstone en af sine store Parlamentstaler, hvori han behandlede Arbejderspørgsmaalet. Han talte om, hvorledes Nationalrigdommen, Handelen og Industrien i de senest forløbne 20 Aar havde taget et aldrig før set Opsving; medens Arbejdernes Stilling i de samme tyve Aar var bleven vanskeligere og slettere; og da Internationale endelig stiftedes i 1864, og da Karl Marx udsendte Foreningens første Manifest, gjengav han Gladstones Ord og paaberaabte sig med ubestridelig Berettigelse Talens Indhold som et fuldgyldigt Bevis for Nødvendigheden af Arbejdernes større Andel i Produktionsudbyttet. Manifestet var iøvrigt i enhver Henseende moderat.*)

I vore Dage holder mistænksomt Politik Vagt ved hvert et internationalt Arbejdermøde,

*) Sé nærmere herom: Emile de Laveleye: »Le socialisme contemporain« Chapitre III. »Grandeur et décadence de l'Internationale.«

som det ikke er lykkedes at forhindre eller skjule; og man søger paa alle Maader ikke alene at kue enhver Forstaaelse mellem de forskjellige Landes Arbejdere, men ogsaa at fortrædige de lokale Arbejderforeninger. Allerede dette Forhold besværliggjør Arbejdernes Sejr.

Hertil kommer endnu andre Omstændigheder. Selv om Arbejderne iværksætter deres Strejker med fortrinligt Sammenhold og under heldige Betingelser og hverken generes af udenlandske eller indenlandske Konkurrenter; de taber dog, saasnart Arbejdsgiverne har klar Erkendelse af egen Magt. Det bliver et Sammenstød mellem en Jydepotte og en Kanonkugle; hvor Kuglen gaar uskadt hen over Jydepottens Stumper. Andre Landes Arbejdere har alt hyppigt gjort denne Erfaring; og de danske Arbejdere undgaar den næppe. En Tid lang havde de engelske *trades-unions* Overtaget i Kampen mod Driftsherrerne; de raadede over Arbejdernes Opsparinger og anvendte dem til Understøttelse af strejkende Arbejdere, derfor kunde disse holde længe ud, og Driftsherrerne gav efter, naar Kampen blev altfor kostbar og langvarig. Efterhaanden lærte Arbejdsgiverne imidlertid, at efterligne Arbejdernes Organisation; de lod ikke længere den enkelte Driftsherre eller det enkelte

Fag, imod hvem Strejken var erklæret, i Stikken; de forbandt sig solidarisk og afslog næsten altid Arbejdernes Fordringer; for de magtede af nærliggende Aarsager at udholde Kampen længere Tid end Arbejderforeningerne. Nu til Dags stoler engelske Arbejdere derfor kun i ringe Grad paa Strejkernes heldige Gjennemførelse, og *the trades-unions* yder nødtid Bidrag til Strejker.

Af disse Grunde ender da de aller færreste Arbejdsnedlæggelser efter Arbejdernes Ønske; og omtrent hver Gang de ad denne Vej forsøger en Forbedring af deres Stilling, bliver deres yderligere Forarmelse det endelige Resultat. *)

*) Efter hver en endt, lykket eller mislykket, Strejke foretages der gjerne en Opgjørelse af Arbejdernes Tab ved Arbejdsstandsningen. I disse Opgjørelser beregnes Tabet næsten altid til det Dobbelte af hvad det virkeligt udgjør.

Har Arbejderne for Exempel forspildt en Arbejdsløn af 100,000 Kroner, og har Meningsfæller foræret dem en lignende Sum, eller har de taget Beløbet af deres opsparede Kassebeholdninger, faar man Tabet ud til 200,000 Kroner. Dette er naturligvis galt.

Militarismens Modstandere begaar iøvrigt bestandig en ganske lignende Fejl. De regner nemlig som saa: Officerer og Soldater koster Landet saa og saa mange Millioner i Løn om Aaret og gjør ingen Gavn; bestilte de noget nyttigt, kunde de tjene saa og saa

Billig eller gratis Skoleundervisning til Fattigfolks Børn er Samfundenes første Hjælp til Lønarbejderne. Et almindeligt Mundheld fortæller, at Kundskab er Rigdommens og Magtens Kilde; og man kunde da antage en forbedret Elementærundervisning for et af de Midler, der har fremmet og fremdeles vil fremme Arbejdernes Vel. Det forholder sig dog ikke ganske saaledes.

Enhver særlig Uddannelse, Begavelse eller Færdighed aabner, saaledes som forhen forklaret, Lønarbejderne Udsigt til fortrinsvis god Indtægt; men bibringer man alle indbyrdes konkurrerende Arbejdere det samme Maal og den samme Art af forøgede Kundskaber, faar ingen af dem umiddelbar økonomisk Gavn af Undervisningen. Fattige Folks forbedrede Optrædelse skærper deres Følelse for Lidelser og bringer dem til ivrigere Deltagelse i de sociale Rørelser, der vel en Gang fører til et Resultat; men den medfører ingen direkte Forbedring af deres Kaar.*)

mange Millioner; hvorpaa begge Beløb lægges sammen, og angives som Samfundets Tab af Soldatervæsenet.

*) Adolph Wagner. »Kulturfolkene foretager alt, hvad der staar i deres Magt, for i ethvert Individ at vække Bevidsthed om Menneskeværdigheden; Aandsevnerne udvikles selv hos de i økonomisk og social Henseende

Forskjellen mellem Arbejdernes gennemgaaende slettere eller bedre Oplæring maa i økonomisk Henseende blive ganske den samme, som Forskjellen mellem deres Udrustning med slettere eller bedre Arbejdsmidler, eller mellem deres Anvendelse til Dyrkning af slettere eller bedre Jord. Naar Arbejderne paa den ene eller den anden af disse Maader sættes i Stand

slettest stillede Klasser. Derved bliver Enhver mere omtaalig i Kampen for Tilværelsen, og Ønskerne om social og økonomisk Fremgang stærkere end forhen. Det vilde være den største Grusomhed planmæssigt at vække Bevidstheden gennem Skoleundervisningen, og derpaa at tilraabe Masserne: »Lad ethvert Haab fare, efter *Naturens Orden* kan kun enkelte af Eder naa frem til bedre Kaar« — en Paastand, der desuden bliver mere og mere usand, alt eftersom Produktions-tekniken skrider frem.«

»Denne Side af den almindelige Skoleundervisning, dens Sammenbæng med det *socialt Spørgsmaal* er hidtil kun bleven lidet drøftet. Man burde dog ikke glemme, at ogsaa i denne Henseende er vor Tidsalder helt forskjellig fra de tidligere historiske Perioder: Elementær-Undervisning for den hele Befolkning lige til den elendigste Proletar, Bogtrykkerkunsten gjort tilgængelig for Alle — og saa undrer man sig over, at Masserne ikke slaar sig til Ro med A-B-C og Katekismus! Gjorde de det, var der rimeligere Grund til Forundring. Den almindelige Skolepligt er under disse Omstændigheder et dristigt Experiment.« (Grundlegung: Drittes Kapitel. Dritter Abschnitt § 135).

til virksommere Kraftudfoldelse, bliver Resultatet ganske sikkert en Forøgelse af det samlede Produktionsudbytte men derimod slet ikke Forøgelse af Arbejdernes Andel.

Man har bragt det dertil, at Læse- og Skrivefærdigheden i flere og flere Tilfælde er bleven en nødvendig Betingelse for Syssel-

W. vil selvfølgelig ikke Arbejdernes Skoleuddannelse til Livs, hans Ord er rettede mod den Samfundsorden, der uden Naturnødvendighed holder Arbejderne nede i deres nuværende Stilling, og oven i Kjøbet dumdrigtigt gør dem Tilstanden dobbelt uudholdelig.

Hos en fra Wagner vidt forskjellig Forfatter kommer kuriøst nok en ganske lignende Tankegang til Orde. J.-K. Huysmans indfletter i sin bizarre Roman »A rebours« følgende Episode:

En ung bundfattig Fyr opnaar Indblik paa nært Hold i rige Folks Vellevnet og faar en kort Stund sin vakte Attraa tilfredsstillet. Saa lukkes Døren for ham; og han har Valg mellem Resignation eller Forbrydelse. Og Forfatteren raisonneerer omtrent som saa:

»Al Følelse af Sorg har sin Rod i Opdragelsen. Vi føler stærkere og hader bitrere, efterhaanden som vor Tænkeevne voxer. Jo mere man udvikler Forstanden og Følelsen hos Samfundets bundfattige arme Djævla, des stærkere groer deres Lidelser og Had.«

»Den unge Mands Historie er en Allegori paa den almindelige og tvungne Undervisning. Den spærrer de Ulykkelige Øjne vidt op: de ser solbeskinnede Tilværelser; og de forstaar, at der findes Nydelser, langt attraaværdigere end dem, som de kan opnaa. Var man medlidende, stak man deres Øjne ud, hellere end man gjorde dem klarsynede.«

møgt sandt

sættelse; og uendelig mange Driftsherrer antager yderst nødigt nogen aldeles uvidende Mand i sin Tjeneste; men selv de Arbejdere, der har opnaaet almindelig Skoleuddannelse, maa hyppigt nøjes med Minimallønnen; og værre kunde de ikke være stillede, om de saa ikke kjendte et Bogstav.

Og dersom man baade her og anden Steds oprettede for Exempel Syskoler, hvor alle kvindelige Syarbejdere fik en Uddannelse, saa god som den, der nu indbringer de særligt flinke iblandt dem en usædvanlig høj Syløn, vilde det ikke blive de lavere Lønninger, der kom i Stigning; men de bedre vilde synke ned i det almindelige Niveau. Alle Syarbejdersker kunde nemlig i saa Fald konkurrere med hinanden og gjensidigt erstatte hinanden; og hvorledes dette virker paa Lønningsforholdene er forhen forklaret.

Tvungen Fattigunderstøttelse, forbedrede Hospitaler, gratis Lægehjælp, Forbud imod alt for usunde Boliger og imod Misbrug af Børn til Fabrikarbejde, og et Par andre humane Forholdsregler af lignende Art — turde vel være de eneste hidtil gennemførte Statsforanstaltninger, som har gjort den uheldigst stillede Arbejderklasse sand og varig økonomisk Gavn.

Hvorledes ordentlig Sygehjælp nytter, behøver ingen Forklaring; og hvad de øvrige nævnte Forholdsregler angaar, bidrager de alle til at hæve Minimallønnen i Veiret. Saasnart Samfundene forbyder Lønarbejdernes altfor slette Behandling og tager sig af de Arbejdsløse, bliver Arbejdslønnens laveste Standpunkt ikke længere afhængig af Prisen paa Livets absolute Fornødenheder men af Bekostningen ved den sletteste Tilværelse, som Staten taaler. Den Art Love giver som første Udslag følgende Omfordeling: Ophør af de Foretagender, som umuligt kan bære forøgede Udgifter; højere Arbejdsløn over hele Linjen for alle de slettest lønnede Arbejdere; Formindskelse af Driftsoverskuddene og Forøgelse af Udgiften til Fattigvæsnet. De videre Følger bliver: aftagende Luxusproduktion og Luxusforbrug; voxende Produktion og Forbrug af Nødvendighedsgjenstande; og sundere økonomiske Tilstande.

Gjennemførelsen af disse forskellige humane Love betegner da et virkeligt Fremskridt imod Malthus' Tid, hvor man modsatte sig endog den aller tarveligste lovbefalede Understøttelse, fordi man troede, at den maatte forvandle de Besiddelsesløse til altfortærende Uhyrer, der uden selv at blive federe, vilde sluge alle Samfundets velnærede Kør. — Noget er der altsaa foretaget for

de Fattige i de forløbne hundrede Aar; og der findes vel dem, som mener, at der endog er udrettet ganske overordentlig meget, at man kun højst forsigtigt og yderst langsomt tør gaa videre, og at de Besiddende kan føle berettiget Stolthed over den Humanitetsfølelse, som de har lagt for Dagen gennem disse Love. Imod Alt, hvad der i vore Dage foreslaas til Arbejdernes bedre Beskyttelse, rejses der en Hærskare af Betænkeligheder, og der findes store, skjulte Farer i alle Forslagene.

Inden man lader sig forskrække deraf, burde man imidlertid overveje følgende: Ikke en eneste af de oven anførte Love blev nogensinde gennemført uden haard Kamp. Modstanden imod den tvungne Fattigunderstøttelse blev efterfulgt af en fuldt saa sejt Modstand imod Fabrikloven. Man forlangte den Gang, at den fri Konkurrence skulde respekteres; man fortalte at Produktionen aftog, naar Arbejdslønnen blev tvungen i Veiret; og Fabrikherrer paa-stod, at deres Fabrikker vilde gaa helt i Staa, dersom man forhindrede den uindskrænkede Benyttelse af Børns Arbeide. Det regnede ned med Forudsigelser om Produktionsstandsning og deraf flydende Mangel og Ulyke. Men ikke én af disse Spaadomme gik i Opfyldelse; og til Trods for Produktionsomkostningernes Forøgelse

lider vi for Tiden ikke af Produktionsmangel men af *Overproduktion*. Der turde da være al Anledning til at anse Spaadommenes Forudsætninger for fejlagtige men yderst ringe Aarsag til Respekt for ny Forudsigelser af lignende Art eller til Frygt for videregaaende humane Lovgivningsforanstaltninger.

Og hvad Stoltheden over den udviste Humanitet angaar; da har ganske sikkert Medfølelse for de Fattige været det eneste Motiv til enkelte af disse Love men slet ikke til dem alle. Naar man for Exempel rydder op i en Bys uhumskeste Kvarterer eller forbyder fugtige Kjælderrums Beboelse, sker dette ikke uden Hensyntagen til de frygtede smitsomme Sygdomme, der fra fattige og svinske Kvarterer kan brede sig over hele Byen. — —

Opregningen af de Midler, der for Tiden anvendes imod lav Arbejdsløn, turde være udtømt. Vi har set, at de er faa og lidet virksomme.

Iøvrigt overlades det til de besiddelsesløse Arbejdere at bjærge sig selv; og man fortæller dem, at en voxende Kapitalopsamling bringer ivrigere Spørgsmaal efter deres Arbejdskraft og forbedrer deres Kaar. Vi har imidlertid ogsaa set, at Arbejderne blev bittert skuffede, dersom de skjænkede denne Tale Tillid.

Hungerdød eller den aller elendigste Tilværelse; saaledes lød den Dom, som Malthus og Ricardo forkyndte for Arbejderbefolkningerne: Naturens Love skulde ikke tillade noget andet Valg.

Dommen blev bygget paa fejlagtige Præmisser; men Forudsigelsen er gaaet i Opfyldelse.

I vore Samfund lever den overvejende Del af Befolkningerne saa slet, som var der Sandhed baade i Malthus' Befolkningslære og i Ricardo's jærnhaarde Lønningslov.

Slutning.

Den første af nærværende Bogs to Afhandlinger blev skreven ifjor — i Aar havde jeg næppe søgt Exemplet paa ruinerede Skibsredere i Stavanger.

For et Par Maaneder siden, medens nærværende Bog var under Trykken, og 18 Aar efter første Del, udkom anden og sidste Del af »das Kapital«. Udgivelsen er efter Marx' Død besørget af Friedrich Engels. Jeg bemærker dette i Anledning af Anmærkningen til Pag. 140.

Min Opfattelse af Begreberne *Nytte* og *Værdi* har jeg lært af W. Jevons' »the theory of political Economy«. Det er en Bog, som Enhver, der interesserer sig for Nationaløkonomi, burde kjende. Den indeholder væsentligst en Fremstilling af Efterspørgslens og Tilbuddets Theori, udtrykt i grafiske Figurer og mathe-

matiske Formler. J. var ikke Fag-Mathematiker, og Enhver, der — ligesom jeg selv — besidder blot de tarveligste mathematiske Forkundskaber, kan følge hans Fremstilling. Han anser Økonomien for en matematisk Videnskab; men han indrømmer, at dens Lærdomme, ligesaavel som enhver matematisk Læresætning, kan udtrykkes i det almindelige Sprog og uden mathematiske Formler, naar man blot vil anvende den fornødne Tid og Udførlighed paa Fremstillingen. Denne Nødvendighed for at bruge mange Ord, hvor en Mathematiker kan nøjes med faa Tegn, har bidraget til at give min Bog et større Omfang, end jeg fra Begyndelsen tilsigtede eller ønskede. Men selv om jeg havde magtet en matematisk Fremstilling, jeg havde dog næppe benyttet den. Jevons takker i Fortalen til anden Udgave af ovennævnte Bog forskellige af sine Korrespondenter (og deriblandt Hr. Harald Westergaard i Kjøbenhavn), fordi de har tilraadet ham at forkorte og præcisere Fremstillingen ved Hjælp af Differentialberegninger; men han svarer dem, at han foretrækker en for ham selv og for Andre lettere forstaaelig og mere vidtløftig Bevisførelse. En lignende Tankegang havde under alle Omstændigheder afholdt mig fra Anvendelsen af det matematiske Tegnsprog.

Jeg har lært meget af Jevons; men det er ingenlunde min Hensigt at dække mig under hans ansete Navn. Ikke alene Fremstillingsmaaden men ogsaa Indholdet af min Afhandling er helt forskjellig fra hans Nationaløkonomi; og mine Tanker og Meninger er ikke hans.

En Fremstilling af de økonomiske Love, der under de bestaaende Samfundsforhold bestemmer de forskjellige Gjenstandes Værdiforhold, og af de Love, der afgjør Produktionsudbyttets Fordeling, det er den Opgave, til hvis Løsning jeg har forsøgt at bidrage.

Jeg har — og paa dette Punkt i Overensstemmelse med Jevons — valgt en Fremgangsmaade, der er i absolut Modstrid baade med den autoritære engelske Økonomi og med den Marx'ske Socialisme. Disse Skolers Forfattere bestemmer først Arbejdslønnens og Produktionsomkostningernes Højde, og gjør dernæst de forskjellige Gjenstandes Priser eller *Værdi* afhængig af den Arbejdsudfoldelse, som Fremstillingen koster. Jeg har derimod forsøgt, først at forklare, hvad der bestemmer Gjenstandenes Værdiforhold og Priser; og dernæst at undersøge Lovene for Produktionsudbyttets Fordeling.

At denne Vej er den rette, betvivler jeg intet Øjeblik. Jeg kjender intet Middel, der fremtvinger høj Værdsættelse af Gjenstande,

der har kostet meget Arbejde; og forstaar ikke, hvorledes det skal forhindres, at Gjenstande betales højt, naar de agtes nyttige og attraaes ivrigt, selv om deres Fremstilling er faldet aldrig saa let.

Det bliver da de vexlende Nytteopfattelser men ikke Arbejdsudfoldelsen, der bestemmer alle Værdigjenstandes Værdiforhold.

Naar jeg sluttelig ved at forfølge denne Tankegang er kommen til det Resultat, at Befolkningernes store Mængde under de nuværende Samfundsforhold nødvendigvis maa leve elendigt, og at al økonomisk Fremgang væsentligst ytrer sig i de faa Velhavendes større og større Luxusudfoldelse, ser jeg heri intet der strider imod det praktiske Livs Erfaringer; og naar det fortælles, at større og større Kapitalopsamling, levende Handel og Industri, og Agerbrugets Forbedring gavner besiddelsesløse Arbejdere; da tror jeg ikke derpaa; for baade i de frugtbareste Lande og i dem, der har opsparet størst Kapital, lever store Arbejderskarer saa slet, at et værre Liv næppe var udholdeligt.

Heri Danmark er Landarbejderne vel den Del af Befolkningen, der har det haardest; og dog er deres Liv næppe fuldt saa uhyggeligt, som enkelte Arbejderes, der i rigere Lande maa udføre en slet betalt Gjærning i underjordiske og

forpestede Minegange. De danske Arbejdere skylder imidlertid ingen Tak herfor hverken til vorre bedre Samfundsinstitutioner eller til deres Driftsherrers større Humanitet.

En Fremstilling af de nuværende økonomiske Tilstande, det er da hvad jeg har forsøgt. En Drøftelse af mulige Forbedringer har derimod ligget ganske udenfor min Bogs Plan, og jeg har ingen Steds indladt mig direkte derpaa.

Hvad Gavn skal en saadan Fremstilling gjøre?

Ja, hvorfor lærer man medicinske Studenter det menneskelige Legemes Organisme at kjende, inden man giver dem Tilladelse til at behandle syge Folk?

Er Samfundet da sygt?

Paa Malthus' Tid hed Sygdommen: *Overbefolkning*. Der var altfor lidt af Korn og af alle andre Fødemidler: derfor skulde Folk naturnødvendigt sulte ihjel.

Nu hedder den samme Sygdom: *Overproduktion*. Der er altfor meget af Korn og af alle andre Fødemidler: derfor skal talrige Arbejdere ikke kunne tjene deres Brød.

(d. 28 Oktober 1885).

